

OUR LVIW
JUBILEE
ALMANAC
1252 - 1952

“CHERVONA KALYNA” UKRAINIAN PUBLICATIONS COOPERATIVE, INC.

НАШ ЛЬВІВ

ЮВІЛЕЙНИЙ ЗБІРНИК
1252 — 1952

НЮ ЙОРК 1953
ВИДАВНИЦТВО „ЧЕРВОНА КАЛИНА”

Обкладинка В. Сігинського

Printed in U. S. A.

Друкарня Свободи, 81-83 Гренд Ст., Джерзі Ситі, Н. Дж.

Із сіл ми поверталися до нашого, нашим королем заснованого Львова. Ми приносили з собою спомин розквітлих черешневих і яблуневих садів, і зроджену з пісні і піснею оформлену душу. Нам було сумно серед мурованих улиць, а нашу пісню заглушував їх гомін. Ми почувалися чужими пришельцями в рідному домі. Так почували себе і молоді сільські хлопці в одностроях Української Галицької Армії на вулицях столиць: — 1918 року у Львові і 1919 року в Києві. Лицарі „чистого поля край діброви” розгублювалися серед вузьких проходів між поверховими каменіцями.

Але ми йшли до Львова, як до неминучости, як до призначення. Він блищав перед нашою уявою і волею як зрілість і повнота сил мужчини перед юнаком. Бо велике місто-столиця—як це часто повторяли ми і повторяємо — це осередок життя народу, як голова і мозок організму. З міста-столиці виходять накази і побуди радієвими хвилями, телефонічними і телеграфічними дротами по всьому краю, неначе накази і побуди розуму і волі розношені нервовими проводами по живому тілі. До міста-столиці збігаються і тут розподілюються достатки і скарби краю — залізничними, самоходовими і літунськими шляхами, кінним запрягом по вузьких доріжках, неначе кров жилами організму. Так ми поверталися до Львова і ріс наш новий Львів, як знак перетворення народної плязми в упорядкований організм нації. Ми йшли із сіл до нашого міста, як до зосередження волі і сили. Ми йшли від настроєвої патріотичної пісні до ясної і виразної державної мислі. І всюди, куди сягало проміння Львова, була Західня Україна.

Але Львів мав ще друге обличчя. Він був цвяхом в нашому тілі, яким воно прибивалося до дерева чужої історії. Той другий Львів був у постійній боротьбі з першим. Він намагався здушити мозок і осередки волі української столиці і він підрізував духові проводи-бючки, якими йшла українська культурна і політична думка в Західню Україну. Він обкροював її сокальським кордоном, відокремленням Лемківщини. І звідси скаламучені почування української душі: — ми любили Львів і не любили Львова!

Тому так трудно нам знайти сердечну пісню, що обняла б цілий Львів. Але є глибші і певніші вияви кохання: — це готовість життя віддати за те, що любимо. Наш поворот до Львова рясно скроплений кров'ю борців за його справжнє обличчя і призначення бути світлом-столицею Західньої України.

Остання війна і події після неї вирвали глибоко, впродовж шестисот років, вбиваного цвяха польського Львова. Тепер його залив советський намул. Але під ним ворухиться, росте і міцніє далі новий український Львів, і поворот до нього із галицьких сіл триває безупину. Слідами батьків і слідами Українських Січових Стрільців та Української Галицької Армії йдуть далі селянські хлопці, заселяють столицю і утверджують її українську основу. Наша нетерпелива туга виразно почерез той тимчасовий намул бачить будуче чисте і ясне обличчя вільного, українського Львова.

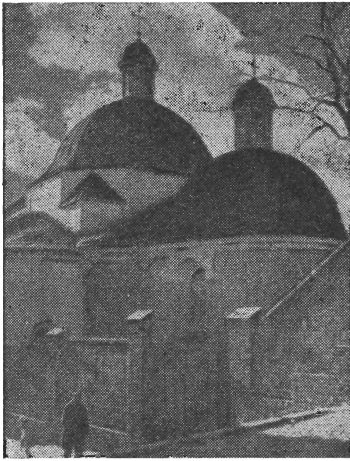
Тій тузі і тій мрії присвячені праці цієї книжки про Львів, хоча в ній мало, здається іноді замало, і тихо, здається може затихо, про тугу і любов. Але завданням книжки не є наснажувати душу читача почуваннями, що ними і так вона наповнена вщерть. З-поза семи гір і з-поза семи рік незрими дорогами споминів і мрій лине наша душа туди, і аж тепер із-за непрохідної віддалі усвідомлюємо собі, яке дороге нам те наше-не-наше місто. Утвердити ці таємні дороги душі, освітлювати їх ясними і виразними науковими мислями — ось головне посягання книжки. Спомини, що ними переплітаються наукові розправи, це тільки скромні натяки на почувальний ґрунт, з якого родиться цей збірний твір.

Тож прохаємо наше суспільство так і розуміти ті, часом сірі і не дуже проречисті, слова: — розуміти їх як просту мову живих, що не потребують голосно кричати про любов і біль свого серця, і одночасно як таку ж просту мову мертвих, що по-каменярьськи розбудовували і по-лицарськи обороняли український Львів.

Микола Шлемкевич

Ярослав Пастернак

КНЯЖИЙ ГОРОД ЛЬВІВ

„Під брамою“:
вхід на княжу гору і замкова
церква св. Миколая

Картографічне охоплення археологічних пам'яток княжої доби виявило після останніх дослідів, що вся західно-українська територія, ще далеко до часу заснування Львова, була вкрита досить густою мережею укріплених городищ та відкритих селищ довкруги них. Це була територія першої, молоді ще, національної західно-української держави. Організаційним центром для неї була Галичина, а зорганізував її „самодержець і цар всієї Русі“ князь Роман Мстиславич, що свого намісника у Києві поставив був.

Найдавнішими з усіх західно-українських городищ уважалось Перемишль і Звенигород, та за моїми розкопами в 1934-1940. рр. треба причислити до них і ці не менше старовинні городи — княжий Галич та Пліснесько. Останнє було засноване на шляху з Галича на Волинь прибулими з заходу вздовж Одри шведськими купцями-варягами, приблизно в тому самому часі, як інший загін варягів, під проводом Олега, здобув Київ на Дніпрі. Добре укріплена варязька факторія у Пліснеську була посереднім етапом у переносенні культурних впливів із Заходу в Галичину, Волинь і далі у Київ.*

Львів, ця наймолодша зі столиць Галицько-Волинської Держави, був заснований у дуже догідному для поселення, бо з природи оборонному місці. Горби Розточчя підходять там найближче до стрімкого західного берега Поділля і долина ріки Полтви, що прорізується між ними, творить в цьому місці захисну квітловину, яку виповнює теперіш-

* Дехто з дослідників вважає Пліснесько місцем походження автора „Слова о Полку Ігоревім“, а то через докладність наведених ним топографічних назв, вживаних і досі в цій околиці.

ній Львів і тому це місце та його околиця були заселені від найдавніших, ще праісторичних часів.

Вже в середній кам'яній добі (мезолітичній), 7000-5000 до Хр., на піскових дюнах на Янівському і на Личаківських горбах жили кочуючі мисливці, що залишили по собі в піску багато різних крем'яних стрілок та ножикив (Я. Пастернак).

В молодшій кам'яній (неолітичній) добі, 5000-2000 до Хр., майже вся територія пізнішого Львова та його найближчих околиць була заселена, вже доволі густо, хліборобськими племенами з так зв. надбужанською культурою. Їх треба вважати тим корінним етнічним підложжям, що на ньому виросла галицько-волинська вітка українського народу. Багато крем'яних сокирок, списів та ножів з того часу викопали на Байках, Високім Замку, Городецьким, Замарстинові, Кайзервальді, Левандівці, Кульпаркові й Погулянці, а далі в Залізній Воді, Грибовичах, Кривчичах, Лисиничах та інших довколишніх селах. Сліди більших селищ з тих часів відкопано теж на полях між Байками й Кульпарковом та в часі будови цитаделі на горі Вроновських.

Вже під кінець II. тисячеліття до Хр. мешканці цих селищ приймали участь в обмінній торгівлі з прибалтійськими країнами, як на це вказують кам'яні топірці балтійського типу, викопані на Городецьким передмісті та в сусідньому Скнилові. Посередниками при цьому були північно-європейські кочуючі племена, передвісники пізнішого германського „дранг нах остен". Одні з них, що вживали глиняного посуду, прикрашеного відтисками шнурка, залишили по собі могили з обрядово скорченими кістяками в Брюховичах, Красові, Полянні, Ременові та Рокітні (Т. Сулімирські), інші непевні свого життя серед расово чужого населення, забезпечили свої таборища глиняними валами у Винниках, Грибовичах (М. Смішко), а може і в Лисиничах (Я. Пастернак).

При тому ці неолітичні „пральвов'яни" мали подібний товарообмінний зв'язок і з праукраїнським трипільським населенням Подністров'я та Західного Поділля. Імпортована звідтіля мідяна сокира з початку II. тисячеліття до Хр. була викопана свого часу при Янівській вулиці, бронзове знаряддя (топірці, ножі) були добуті із землі у Борщовичах, Грибовичах і Поршній, а з початку залізної доби, 800-600 р. до Хр., походить тілопальне погребце, що розкопував я його у 1942 р. в Лисиничах біля Львова .

Ще пізніше, у т. зв. римській добі, в часі культурних впливів римських наддунайських провінцій, головню Долішньої Мезії, на українські землі в перших століттях по Хр., територія майбутнього Львова лежала на головнім торговельнім шляху, що провадив з нинішнього Подунав'я та від Чорного Моря горі Дністром і через майбутній Звенигород у Побужжя. В Мшані та в Грибовичах знайшли в часі орання срібні денарії Траяна і Марка Аврелія, цілий скарб римських монет викопали свого часу на Левандівці, а в Малехові під Львовом були археологами (К. Годачек, М. Смішко) просліджені сліди селища з того самого часу.

В загальному історія найдавнішого заселення Львова живо нагадує таку ж саму історію княжого Звенигороду, цього першого княжого городу на тій частині українських земель, з тим тільки, що Звенигород сягає своїми першими початками ще далі в глибину віків, аж у старшу кам'яну (палеолітичну) добу. І Львів і Звенигород, були засновані на прадавнім комунікаційно-торговельнім шляху, який ще за неолітичної доби лучив Подністров'я з Побужж'ям. З того місця було теж недалеко до другого, так само довного шляху, що йшов від Чорного моря горі Дністром на Посяння і далі вздовж Висли на захід. Таке географічне положення надавало середньовічним городам великої економічно-культурної ваги та приносило їм значну матеріальну користь.

Хто був безпосереднім передвісником Львова, тобто яка оселя існувала на його території в часі великого переселення народів та в ранньому середньовіччі, нам ще не відомо. Є тільки здогад, що таким передвісником могло бути Голосько, підльвівське (з півночі) село, віддалене 4 км. від центру міста (В. Мацяк). Але цей здогад спертий тільки на філологічно-топонімічні міркування та ще непідтверджений вирішними археологічними знаходками з VI-VIII ст. Знаходів того часу знаємо всього декілька з усіх західньо-українських земель — дещо більше з Наддніпрянщини — так же само дуже мало знають їх досі з інших словянських земель. Причина цього — мабуть велика вбогість словянської матеріальної культури в часі великого переселення народів через пірвання торговельних зв'язків з провінціями римської імперії і великого зuboжіння під кормигою азійських кочовиків.

Король Данило будуючи новий город, збудував його не на завойованій чужоплемінній території, а на споконвічній землі українській, далеко в глибині краю. Цей факт засвідчують городища княжої доби. Їх розміщення ясно вказує на те, що східня границя краківського князівства вислян, пізнішої Малопольщі, була в княжих часах на ріці Дунаєць, її бо долина густо обсаджена городищами зверненими чолом до сходу, тоді як природну границю перемиського князівства, висунену великим луком до заходу, творила ріка Вислок, теж з цілою низкою городищ вздовж неї.

Між тими границями, згідно з дослідями М. Кордуби, простягався величезний праліс, останки якого збереглися і до сьогодні між долишнім бігом Вислоку й Сяну, Вислою й Дунайцем. Ця 80-100 км. широка, з кам'яної аж по княжу добу зовсім незаселена смуга землі, творила природну межу України з Польщею на просторі між Вислою та Карпатами. Ніякого вигіднішого шляху, крім, може, прорубаних доріг-просіків, впоперек цих пралісів не було і вся комунікація між перемиською і краківською землями та всі воєнні походи наших князів на Польщу і навпаки, йшли окружною дорогою вздовж Сяну і Висли, обходячи праліси від півночі. Від цієї природної українсько-польської границі княжий Львів був віддалений понад 200 км. на схід, в глибину корінної української території.

Безпосередньою причиною заснування Львова було татарське лихоліття. Химерна доля та мати-природа поклала Україну в близьке сусідство з азійськими степами, що були споконвічним долковим грабіжницьких кочових орд. Багаті українські землі, що їх родючого чорнозему не вкрили піски льодовикових морен, були тією обіцяною землею для них, коли посуха та голод гнали їх на захід, в Європу. Скити, сармати-аліани, гуни, авари, болгари, хозари, печеніги, торки, мадяри, берендії, кумани, половці, а вкінці татари продовж цілих 2000 літ нападали на плодючі українські землі, вогнем і мечем винищуючи їх та нарід, для кращих земель, для інших пасовиськ.

Зокрема жадливий був другий напад татарів у 1240-41 рр. Заграва пожеж позначувала їм дорогу, а з осель не залишалось іноді ні одної живої людини. В Райках біля Бердичева трупи помордованих татарами чоловіків, жінок та дітей лежали покотом серед згарищ по цілому городищі, бо не було кому їх поховати, так їх зчасом вкрила нанесена дощами й вітром земля і так відкопали їх київські археологи (В. Козловська, П. Курінний) по сімсот літах.

Спалили тоді татари Київ, Володимир, Галич і „інии гради многи, ім же ність числа” (Іпат. Літоп. під 1240 р.). Зрозуміло, що прийшла тоді негайна потреба пристосувати нові, кращі середники оборони при відбудові знищених городів. З археологічних дослідів на городищах знаємо, що всі будівлі тодішніх городів, за виїмком більших церков та київської княжої палати, були — подібно як і в більшій частині тодішньої Європи — дерев'яні. З того самого матеріялу будовано теж оборонні вежі й частоколи і тому так дуже легко нищено їх вогнем.

Після татарського нападу угорський король Беля IV. став будувати вздовж Закарпаття кам'яні оборонні замки, обведені мурами. З них збереглися досі звалища у Великому Севлюші, Вишкові, Винному, Капушанах, Невицькім-Підгороддю, Плавчі, Углії й Хусті, замки в Ужгороді (перебудований в XVII ст.) та на скалі в Паланках (Варпалянка) біля Мукачева, де мав свій осідок князь Федір Коріятович на переломі XIV-XV. ст.

Король Данило став теж будувати цілу низку городів на північному боці Карпат. Ці городи мали стримувати татарську навалу, а водночас мали бути центрами для культурно-господарської відбудови держави. Так повстав Львів, Холм та інші міста, здебільша муровані, пристосовані до нових вимог воєнної тактики і техніки.

Не знаємо докладної дати заснування Львова і є тільки здогади, що це сталося десь небаром після цього великого татарського нападу та перед 1255 р. бо з того року зберіглася вже перша історична вістка про Львів. Галицько-волинський літопис подає, що тоді, через якусь „окаянну бабу”, напевно через її необережність з вогнем у хаті, погорів Данилів город Холм, а „полумя було таке, що з всієї землі бачили луну і зі Львова, дивлячись, видно було по полях белзьких”^{*}.

^{*} „Сицю же пламені бившу, якоже со всеї землі зарево видіти, якоже і со Львова зряще видіти по полям белзьким”.

Літописи не згадують нічого про те, в якому саме місці лежала головна частина нового городу — укріплений осідок князя, тзв. дітинець — і тільки новіші археологічні знаходи та історичні дослідження в терені (І. Крип'якевич) виявили, що перший княжий замок стояв на горі над Підзамчем, де тепер парк-променада Високого Замку, при тому стрімкому спаді гори до Замкової вулиці.

За браком археологічних джерел нам невідомо, з якого саме матеріалу був побудований перший львівський „дітинець”, і тільки львівський літописець-історик з часів Хмельниччини, В. Зіморевич, подає у своїй „Кроніці міста Львова”, на основі давніх переказів, що город був дерев'яний — так само було і у княжому Галичі — та був забезпечений сильними частоколами. По середині города, згідно з вимогами тогочасної воєнної техніки, напевно була оборонна вежа-терем, мабуть теж дерев'яна, та може невеличка двірська церковця чи радше каплиця. Княздвір був обведений валом, частина якого проходила краєм гори понад Підзамчем, а від сходу і від сторони пізнішого Високого Замку, поза валом, був ще глибокий, стрімкий яр, що цілком відділював Княжу Гору — так її треба називати — від другої гори, де за польських часів стояв Високий Замок, а пізніше висипали могилу-копець Люблинської Унії. За княжих часів на тій другій горі стояли якісь укріплення, мабуть оборонна вежа („стовп”), як це було прим. в Холмі. Коли в 1870 р. розбирали фундаменти польського Високого Замку, відкрили під ними верству вугілля та попелу зі спаленого польським королем Казимиром цього „стовпа”. Ясно, що не було тоді в інтересі австрійської влади, яка була в польських руках, досліджувати ближче сліди укріплень з княжих часів.

На схід від Високого Замку була ще третя гора, що її зовуть тепер Пісковою Горою, а давніше, від часів XII. ст. називали горою Степана або Льва. Який зв'язок мала ця назва зі сином короля Данила, Львом, — годі вгадати.

З деяких археологічних знаходів та топографічних назв виходить, що на захід від Княжої Гори, довкола теперішньої Замкової вулиці, був розташований т. зв. нижній або окольний город. Його укріплення теж, мабуть, склалися, бодай у перших початках, з валів та частоколів. Вони оточували Княжу Гору півколом (тому „окольний” город) та спадали десь до теперішньої Жовківської вулиці, а виглядали приблизно так, як у верхньому городі. В поземеллі тепер слід по них загинув.

В 1900 р. віднайдено підчас земляних робіт підземний хідник, завширшки півтора метра і так само заввишки. Він ішов від Княжої Гори впоперек Татарської та Жовківської вулиць до вул. Бальонової, але археологічних дослідів в ньому не переведено, а тому і час його побудови та його приналежність до укріплень княжого Львова досі не устійнено. На нашу думку був це тасмний перехід, подібний до того, що ним малий Василько, брат Данила, втік від бояр з Володимира Волинського у 1206 р., або до того, що за розкопками В. Хвойки, провадив у Києві попід вал, що ним був оточений княздвір часів Ольги та

Володимира. Сліди такого ж підземного переходу відкопано теж пониже „Золодого Току” в княжому Галичі-Крилосі, тому з великою правдоподібністю здогадуватись можна, що львівський підземний перехід на терені колишнього городу теж і з княжих часів.

Згаданий уже львівський історик Зіморевич подає, що князь Лев жив тільки одну зиму у верхньому городі. Через гострі вітри на Княжій Горі він мусів перенести свій осідок до нижнього городу, де цей новий княздвір зайняв центральне місце. За переказом, ще досі непідтвердженим археологічними знаходами, він стояв на горбі повище церкви св. Миколая, куди проходить тепер Замкова вулиця. Горбок цей пізніше розплянтований, так що з княждвору ніякий слід у терені не залишився. Тільки при глибших археологічних розкопах можливо пощастить натрапити ще на останки підвалин княжої палати та евентуально реконструювати її поземий плян. Аналогічно до княжих палат у Києві, Галичі та інших городах вона мала напевно поверх, де були мешкальні кімнати та просторе репрезентаційне приміщення, тзв. „сіни”, в яких стояв княжий престіл, де відбувалась рада з боярами та де приймали послів. Внизу мала бути ще просторіша „гридниця”, де перебувала перш за все княжа сторожа, де відбувались великі учти для всієї дружини і численних гостей та де держали теж знатніших в'язнів. Та про це все літописи не згадують. З них тільки знаємо, що на львівському княждворі була, подібно як на інших княждворах, княжа скарбниця, яку польський король Казимир загарбав 1340 р., забираючи дві золоті корони, кований золотом престіл, княжу торжественну мантию-плащ, дорогоцінні золоті хрести та інші скарби.

Один із цих хрестів зберігся був до недавніх часів. Львівський єпископ та історик церкви Юліян Пелеш згадує, що замолоду, десь в половині минулого століття, він мав нагоду з прогулькою оглядати краківський королівський замок Вавель і тоді замковий провідник показав йому цього хреста кажучи нишком: „то рускі кшиж”.

Львівський княздвір мав свої власні укріплення, як це було у звичаю по всіх більших княжих городах і як це можна ще сьогодні бачити в старому Галичі-Крилосі („Золотий Тік”), в Теревовлі (окреме мале городище за Серетом) та в Старгороді. Від оборонних воріт у цих укріпленнях вела стрімка дорога вниз, як „Погар” у Крилосі — це теперішня спадиста вуличка „Під брамкою”. Вона йшла з княждвору до ринку міста Львова, пам'ять якого збереглася і досі — це Старий Ринок, площа з головною біжницею.

Розташоване кругом ринку місто Львів обвели, як звичайно, оборонним валом, може вже муром, та глибоким ровом. На рові був зводжений міст і тому ще досі частину Жовківської вулиці, між Краківською вулицею та Старим Ринком, старі львівські міщани називають „на мості”. Тільки при помочі майбутніх археологічних розкопів можна буде встановити приблизно докладний вигляд та положення укріплень старого Львова. Про них не знаходимо ніякої згадки в літописах, але вони мусіли бути сильні зогляду на відвертий з трьох сторін те-

рен. Посередньо виходило би це із літописної згадки про облогу Львова татарами в 1286 р., що тривала цілі два тижні.

На ринку старого Львова кипіло життя, бо місто положене на перехресті великих торговельних шляхів, що — подібно як у Києві — були запорукою його росту і багатства. Один з тих шляхів, т. зв. Золотий або Волоський, ішов з Акерману над Чорним морем через Ясси-Сучаву-Чернівці-Коломию-Галич до Львова і далі через Краків до чеської Праги. Другий т. зв. Чорний шлях, ішов з Києва через Володимир Волинський-Сокаль-Жовкву до Львова. Це була комунікаційна артерія для торгівлі з Далеким Сходом. Її західній кінець, сьогоднішня Жовківська вулиця, називався за давних часів Волинською дорогою. На Старім Ринку постійно торгували вірмени, греки, італійці, німці, поляки, татари, а перше місце між усіма мали свої купці. Старий Львів був такий славний своїми торгами зі Сходом, що у XVI-XVII. ст. чужинці, які перебували в ньому, називали його „емпорієм мерцієм орієнталієм целсберрімум”, тобто: найславніше східними торгами місто (А. Пассаротті).

Докола Старого Ринку, аж під княздвір, стояли боярські двори та міщанські й купецькі двори, а між ними, серед садів та городів, підносилися своїми копуластими верхами цілий ряд церков. Біля княздвору була церква св. Миколая, нижче неї церква св. Теодора, далі при Волинській дорозі церкви св. Параскеви, Воскресіння і Спаса. Археологічні дослідження на всіх тих церквях не були ще переведені, але є згадки істориків (І. Крип'якевич, М. Голубець), що всі названі церкви своїм заснованням походять з княжих часів.

Крім церков були в старому Львові теж монастирі. Під самим княздвором стояв василіянський монастир св. Онуфрія, а другий монастир, теж василіянський, був на тепершній Святоюрській горі. За княжих часів був там буковий ліс і в ньому, у видовбаній в скалі печері — як подає історик церкви Ю. Пелеш — жив перший львівський монах Василько, син короля Данила. На прохання цього Василька, брат його, Лев, побудував на цьому місці у 1280 р. дерев'яну каплицю й декілька монастирських келій, які згоріли в часі нападу польського короля Казимира у 1340 р. Коли в 1930 р. я досліджував фундаменти катедрального Собору св. Юра у Львові, були відкопані у притворі кам'яні фундаменти його попередника, заложеного на прикінці XIV. ст., під ними я знайшов спалену великою пожежею глиняну долівку першої дерев'яної церкви. Переказ про її спалення поляками виявився історичним фактом.

В старому Львові були теж два римо-католицькі костели. Недалеко церкви св. Миколая невеликий домініканський св. Івана Хрестителя, побудований мабуть князем Львом для дружини Констанції, дочки угорського короля, що була латинського обряду і пізніше була теж похована в цьому костелі (В. Абрагам), а другий Марії Сніжної, побудований першими німецькими колоністами. При ньому була перша римо-католицька парохія у Львові, що обслуговувала теж польських та

чеських купців. Вірменські купці мали аж три свої церкви — св. Анни, св. Хреста і св. Якова — навіть караїти, що прийшли з Криму, мали свою божницю. На загал княжий Львів не дорівнював, що правда, кількістю святинь Києву, де, як каже німецький літописець Дітмар, було їх аж 700, але він під тим оглядом рівнявся з Галичем, де вже відкопано останки вісьмох церков, а кілька інших чекає ще свого дослідника, та з Перемишлем, де колись було церков 17. Ясно, що корінне українське населення Львова, як це бачимо і по кількості його церков, мало значну перевагу в місті. Та для розбудови нового городу, його промислу й торгівлі, як король Данило так і його син Лев, та їх наслідники, прикликали до Львова, тодішнім звичаєм, багато чужинецьких ремісників і купців.

Син короля Данила, Лев, залюбки перебував у своєму городі Львові, а після смерти батька він став князувати і в Холмі і в Галичі. Літописець згадує про нього, що був він „князь мудрий, хоробрий і кріпкий на війни, велику відвагу виявив у багатьох війнах.” І справді, здобувши люблинську землю, князь Лев пересунув границі на ріку Вислу та взяв теж Закарпаття. Таких широких границь на заході до того часу Україна ще ніколи не мала.

Про останні роки життя князя Льва збереглися деякі відомості у „Кроніці міста Львова”. На підставі традиції, чи радше невідомих сьогодні архівальних джерел, В. Зіморевич розказує, що Лев став під кінець життя „смирний мов ягня”, постригся в ченці і тихо закінчив своє бурхливе життя у василіянському монастирі. Тому поховали його і без усякої виставності, у звичайній чернечій одежі. З оповідання літописця виходило б, що це мало місце у Львові, де, як вже сказано, Лев часто перебував. Та ми маємо ще й друге василіянське передання про князя Льва. Він мав постригтись у ченці в спаському монастирі біля Старого Самбора на Бойківщині, де помер і де його поховано, а згодом перенесено до монастирської гробниці в недалекому Лаврові. І справді, як подають львівські історики Б. Зубрицький та І. Шараневич, а за ними І. Кривецький, після пожежі Лаврівського монастиря у 1767 р., відкрили в часі його відбудови вмуровані в стіну церкви дві домовини, оббиті срібною, гарно різьбленою бляхою. На одній з цих домовин було вирізане ім'я Льва. На жаль, ні обі домовини, ні тлінні останки князя в одній з них, не збереглися до наших часів.

Син князя Льва, король Юрій I., переніс свій осідок до Володимира Волинського, а з того часу Львів перестав бути столицею. Володимир Волинський був мабуть столичним городом і синів Юрія, Льва II і Андрія та їх наслідника Юрія II., що його насильною смертю 1340 р. закінчила своє володіння остання на українських землях княжа династія. Тільки на Холмщині, за новими дослідками М. Андрусяка, нащадки наших князів панували ще до 1370 р.

Після цього Польща загарбала західно-українські землі, а з ними і Львів, остаточно у 1387 р., і польський король Казимир поставив на сьогоднішній Замковій горі мурований Високий Замок у виді сильно

видовженого прямокутника. Той замок був добутий і знищений полковником Кривоносом в часі облоги Львова Богданом Хмельницьким у 1648 р. і з того часу не мав ніякого стратегічного значення. Коли прим. у 1704 р. під Львів прийшов шведський король Карло XII, Високого Замку ніхто не боронив. При кінці XVIII ст. він стояв як руїна і коли на приказ австрійської влади стали розбирати цей замок на будівельний матеріал, на його терені знайшли досить багато археологічних пам'яток, як останки зброї, кулі, старі монети, глиняний посуд тощо, а навіть, як велику тоді особливість, два засушені людські тіла, замуrowані в одному з замкових льохів. До сьогодні зберіглася тільки мала частина з оборонних мурів казимирівського замку.

Зі старого княздвору на Княжій горі не залишилось до наших часів нічого. Коли за першого нападу короля Казимира на Львів у 1340 р. княздвір погорів, його вже не відбудовували. Довгі часи Княжа гора стояла пуста, непоросла лісом, тому в XVII ст. її називали вже Лисою горою. На ній поставили хрест і побожні львовяни ходили туди на прощу. В 1830-40 рр. львівський магістрат закладав на Княжій горі парк-променаду і тоді зрізали цілий верх гори до значної глибини, щоби землею з нього засипати оборонний яр між нею й Високим Замком. В той спосіб з коренем усунули з місця всі останки княжих будівель та укріплень, цілу т. зв. культурну верству з усіма матеріальними залишками життя на княздворі і на цьому місці побудували ресторан та домок замкового огороdnика.

Та прийде ще час, що наші археологи зможуть вільно досліджувати колишню столицю галицько-волинської держави і виявлять тоді багато незнаних, а переконливо вимовних свідків життя-буття цього нам дорогого города, від закладин якого минуло саме 700 років.

Володимир Дорошенко

КИЇВ І ЛЬВІВ

(Про єдність українських земель та звязки і зносини між ними від прадавнини до нашого часу)

Печера на Княжій горі,
де стояв терем Данила

Хоча поодиноким нашим землям здавна доводилося жити в різних державних і політичних умовах, проте ця накинена їм історичною долею відокремленість мало відбилась на їх одностайному типі, на їх національному обличчі. Це доказ, що наш народ, як окрема індивідуальність, склався ще задовго перед тими всіми поділами в історичних уже часах, коли чужинці покряляли його живе тіло. Прим. наші народні пісні і звичаї — які вони однакові від одного кінця України до другого, зокрема ці найдавнішого походження, як ось колядки. І наша мова одностайніша, ніж мова т. зв. „старшого брата”, ніж мова англійців, німців чи французів. Українці з найдальших закутин легше можуть порозумітись із собою, ніж окремі племена згаданих народів. Москалі, крім головних

своїх наріч, що їх так маркантно ділять — акаючого й окаючого, мають купу говірок, що їх інші свої ж „руські люди” просто не розуміють. От хочби мова російського народника Решетнікова. Яка вона чужа й мало-зрозуміла для звичайного московського інтелігента. Далекі більше, ніж для нашого інтелігента мова Стефаніка або Черемшини. А вже про „старшість” московської мови за українську годі й згадувати. Досить покликатися на клясичних письменників V-VI вв. Пріска й Йордана, які наводять пару безперечно наших слів (мед, страва), та на твір візантійського цісаря Константина Багрянородного „Про кермування державою” зперед тисячі років. Наведені в цьому творі назви Дніпрових порогів виразно доказують, як це стверджують найновіші досліди над історією нашої мови, що в тому часі українська мова була вже цілком оформлена. (Див. статтю проф. Юрія Шереха „Спроба відтворення ук-

раїнської мови X сторіччя” в 5-ій книжці паризького журналу проф. І. Борщака „Україна” — про розвідку шведського вченого Кньюта-Улюфа Фалька). А ті наявні племінні особисті, що їх ми стрічаємо серед українського народу головно на окраїнах нашої батьківщини, цілком не порушують загальної його народної єдності. Вони задля цього не настільки значні ані якісно, ані кількісно, тож хіба тільки оживлюють її, роблять її барвистою.

Що ж усе це значить? А те, що українська нація склалася не в XII віці, а тим більше не в XIV в., як твердять москалі, а за ними й дехто з „хажлів” із мотивів зовсім ненаукової натури, а геть-геть у глибокій давнині, коли ще не пахло й духом „старшого брата”. Та й здавна мали наші племена звязок між собою, хоч і жили досить далеко одне від одного. І тодішня наша культурна верхівка добре знала й місце їх осідку і їх звичаї, як про це свідчить наш найдавніший літопис. Державна влада й економічні інтереси вязали з собою окремі краї. І з давніх давен звязували їх і стратегічні та торговельні шляхи. Ще за княжих часів їздили наші тодішні чумаки знад Дніпра по сіль у Галичину. Недурно на Східній Україні, на Полтавщині напр., і досі є так багато людей з прізвищами „Коломиць”. Це потомки тих давніх промисловців, що за княжих часів їздили по сіль до Коломиї. Так само повно там прізвищ „Бойко”. Прим. мати Шевченка була з дому Бойко. Та в протилежність до Коломиїців Бойки це потомки справжніх бойків, що зайшли на схід із своїх гір.

Або візьмім назви осель, скільки є однакових по віддалених від себе сторонах. Наприклад: С н і т и н коло Лубень на Полтавщині і С н я т и н у Галичині на Підгір’ї; П и р я т и н повітове місто на Полтавщині — й П е р а т и н у Брідщині в Галичині; Ж а б є на Гуцульщині й Ж а б к и у Лохвицькому повіті на Полтавщині. Таке саме велике й довжелезне, розкинене на далекому просторі село. Цікаво, що там же, в Лохвиччині, є село Б е р б е н и ц і, хоч значення цієї назви вже забуте, а воно ж походить від гуцульського слова „бербениця” („бити бриндзю в бербениці”). Розуміється, одні з цих подібностей давнішого походження, другі пізнішого, але не пізніші, як з часу Хмельниччини. Та разом вони свідчать про безпереривний звязок, живі взаємини в далекому ще минулому між значно відділеними від себе сторонами, про їх спільність. А що цієї народної спільности свідомі були наші предки вже в найдальших від нас часах, проречисто свідчать і всі памятки нашого письменства від Несторового літопису та славного „Слова о Полку Ігоря”, на яке безправно зазіхають москалі, аж до нашого часу.

Недурно бо був Київ політичним і релігійним центром для цілої Русі-України, не тільки для її верхів — князів, боярів та дружинників, але й для простолюду. Навіть утративши колишнє своє державне й політичне значення, залишався він і далі центром релігійним, до якого на прощу мандрували богомільні прочани з усіх-усюд нашої землі. І ця спільність не була якась собі платонічна, а виявлялася і в чинах, у спільній боротьбі з зовнішніми ворогами і в боротьбі з внутрішніми

язвами, що підточували наш народний організм, ослаблюючи його відпорність на удари ззовні. Згадаймо спільну боротьбу з половцями, згадаймо Калку, згадаймо, як галичани під проводом воєводи Дмитра боронили Київ перед татарами в 1240 р. Такі ж самі тісні взаємини між Наддніпрянщиною й Наддністрянщиною бачимо ми й пізніше, напереломі XVI-XVII вв., коли нашим предкам і тут і там доводилось боротися з польською супремацією. Перед у цій обороні перед польським наступом вело саме західньо-українське міщанство, згуртоване в братствах, з славною львівською Ставропігією у проводі. У Львові й Острозі кувалася тоді духовна зброя, яку понесли звідти на схід, до Києва численні західньо-українські діячі, головню галичани. Галичанином був і знаменитий київо-печерський архімандрит Єлисей Плетенецький, який зібрав навкруги себе цілий гурт своїх земляків, визначних богословів, філософів та істориків, як Захарія Копистенський, Памва Беринда, Тарас Земка, Лаврентій Зизаній, Касіян Сакович та Йов Борецький, пізніший митрополит київський. Причинилися вони велико до піднесення національного, культурного й релігійного життя Наддніпрянщини. Це був, як висловився Михайло Грушевський, справжній наїзд галичан на східню Україну. Крім духовних, бачимо там і світських галичан. Адже ж славний гетьман Петро Конашевич Сагайдачний був родом із самбірської шляхти. Хмельницький теж, як стверджує проф. Полонська-Василенко, родився 1595. р. у Жовкві, а вчився, як відомо, у Львові і Ярославі. Розуміється, в війську Запорозьському не були вони єдині із „західняків”. Було їх більше. Від часів Плетенецького, Сагайдачного й Петра Могили Київ знову став осередком, що промінює на всю Україну й геть далеко поза неї. Це його значення вдержалося аж до кінця козацької держави. Тепер уже з нього йшла культура й освіта на наш Захід. Київ і Львів помінялися тоді своїми ролями. Особливо сприяло цьому повстання власної державности. Часи Хмельницького були, як знаємо, часами великого піднесення української національної свідомости на цілому просторі широкої української землі. У XVII-XVIII вв. Київ був уже загально признаним центром культури й освіти не тільки для всієї Соборної України, але й для всього тодішнього православного світу. Київська освіта, київська наука всюди відносили тріумф. Київські видання можна було знайти повсюду — не лише в Галичині, але й на Буковині та Закарпатті, й навіть за кордонами України — в Румунії, на Балканах, і напів дикій Московщині, хоч як не вороже ставилася вона до всього — не свого. Серед ченців Печерської Лаври, серед студентів Київської Могилянської Академії бачимо не тільки представників усіх сторін України, але чимало й чужинців, передовсім словян — сербів, хорватів, болгар, москалів, а також волохів і молдаван. Після Андрусова взаємини між поділеними Московією й Варшавою українськими землями підупадають, головню через занепад Західньої України, де спольщилася верхівка нашої нації, а зосталися при українстві, як згіршливо висловлювалися поляки, тільки „хлоп і поп”. Надодаток, останній сам дуже низько впав, уподібнюючи-

ся до своєї убогої закріпаченої пастви. Становище міняється аж з переходом Галичини під Австрію. Поволі підноситься культурний рівень духовенства, наростає своя інтелігенція. Тимчасом і на Наддніпрянщині відбувається поворот до кращого після удару, спричиненого скасуванням Гетьманщини з її вільним ладом. Літературне відродження Лівобережної України відбивається на Галичині. Вже в 20-их роках галицьке духовенство знайомиться з творами лівобережців і переймається їх національними ідеями. Так канонік Іван Могильницький уже в 1823 р. пише, слідом за Павловським, свою українську граматику, яка одначе пролежала в його паперах до року 1910, коли її опублікував неструджений проф. Михайло Возняк. Могильницький стояв на становищі самостійности української мови. Це своє становище обстоював він і в друкованій розвідці про українську мову, що вийшла пізніше по польськи кількома виданнями. Крім нього й інші тодішні галицькі граматики вважають українську мову за окрему від московської. Всі вони вже знають твори Котляревського, та інших наддніпрянців. З записок Йосипа Левицького бачимо, що йому були відомі майже всі визначніші наддніпрянські видання. А вже нема що говорити про ентузіастів галицько-українського відродження, славну „Руську Трійцю” — Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Івана Вагилевича та їх гурток. Вони не минали ніякої нагоди, щоб добути книжок з України, хоч це було тоді дуже важко через цензурні умови. Український літературний рух на Наддніпрянщині піддержував на душі піонерів галицького відродження в їх змаганнях. Це недвозначно висловив Шашкевич у вірші „Побратимові”, посилаючи Устияновичеві українські пісні:

„Оттак, Николаю, вкраїнські вірлята
І веселять душу й серце задрівають”.

„Русалка Дністрова” (1837 р.) була вже справжнім маніфестом національної єдності Галичини зі Східною Україною і щодо змісту і щодо мови.

Згодом, крім здобування й читання наддніпрянських видань, починаються і зносини з їх авторами. Спочатку, в 30-их роках головню через листування. Галицькі діячі звертаються до українських учених в різних літературних і наукових справах та з проханням вислати ту чи іншу книжку. З часом приходять і особисті звязки. Першим наддніпрянцем, що навязав зносини з галицькими земляками, був Пл. Лукашевич, видавець збірки „Малоруські і червоноруські думи й пісні.” В 1839 р. він побував у Львові, де стрінувся з Я. Головацьким та іншими діячами. Від них то він дістав „Русалку Дністрову”, яку пізніше (в серпні 1843 р.) читав у нього Шевченко. Другим був Ізмаїл Срезневський, що відбуваючи в 1831-42 рр. наукову подорож по Слов'янщині, познайомився з австрійськими українцями у Відні, Ужгороді, а вкінці у Львові, де пробув три тижні. Срезневський, сам тоді гарячий ентузіаст українського руху, справив велике враження на своїх за-

кордонних знайомих. Яків Головацький присвятив дорогому гостеві гарного вірша:

„Руський з руським повстрічався,
Руський з руським повітався —
Хоть з далекої України,
Хоть з далекої родини,
Вже один другому брат!
І звяжімся, рідні діти,
Час вже нам відмолодніти,
Свою пісню заспіваймо,
Своїй сили добуваймо,
То все піде в лад!”

Обидва вони, і Лукашевич, і Срезневський, вернувшись додому, не забули за своїх галицьких знайомих, листувалися з ними та охоче полагоджували їх орудки щодо книжок. Згодом, крім них, стають посередниками в культурних зв'язках Галичини з Наддніпрянщиною Максимович та Бодяньський. Максимович радив галичанам (1842 р.) уживати в письменстві живої народної мови. Він же накинув їм так званий етимологічний правопис, що його довго держалися в Галичині як великих святощів. Максимович і Бодяньський, так само як Лукашевич та Срезневський, наділяли галичан книжками, а в своїх виданнях місцями їх твори та матеріали.

І хоч які ще нечисленні й слабенькі були в 30-их і 40-их роках минулого століття ці культурні взаємини обох займанщин, проте мали вони велике значення для поширення й поглиблення національної свідомості галицько-українського громадянства. Виявилось це в пам'ятному 1848 році, коли українське громадянство в Галичині виступило під виразним прапором національної єдності галицької вітки з великим українським народом за Збручем. Та на жаль, ці так гарно започатковані взаємини між Західньою і Східньою Україною на цілих десять років припинила страшна реакція, що запанувала була з одного боку на Наддніпрянщині після розгрому Кирило-Методіївського Братства, а з другого в Галичині через національне заломання галицьких діячів. Почуваючи свою несилу в боротьбі з поляками й не маючи підтримки з-над Дніпра, схилили вони на москвофільську стежку, сподіваючись від царату, що недавно поміг Австрії приборкати мадярів, рятунку перед польонізацією. Але з оживленням українського руху в Росії після смерті Миколи I-го, знову навіязуються між Києвом та Львовом перервані зв'язки. Честь відновити їх припала П. Кулішеві, що в 1858 р. вперше завітав до столиці Галицької Землі, Львова. Слідом за ним пішли й інші наддніпрянські діячі — Василь Білозерський, Микола Лисенко тощо. Особливо велику роль в цих зносинах відіграв Ол. Кониський. Він уперше відвідав Львів тільки в 1865 р., але ще з кінцем 50-их років почав співробітничати в галицько-українській пресі,

отже з'явився у Львові як добрий знайомий. Треба сказати, що в 60-их роках наступило в Галичині між молоддю велике оживлення завдяки повіям з Великої України. Розбудило її передовсім вогненне слово віщого Тараса, що проникло туди зараз по його смерті, чи то через окремі видання, які появилися тоді в Петербурзі — їх із Кисва привозив львівський купець Михайло Димет, чи з передруків спочатку в польському часописі „Дзєннік Літерацкі”, а опісля і у львівській українській пресі. В Галичині тоді непереможно запанувала мода на все українське, справжнє романтичне козакофільство. Молодь залюбки, як було тоді зрештою й на Східній Україні, ходила в українському одязі — в сивих шапках, шараварах, свитках тощо. Перші народовецькі часописи 60-их рр. — „Вечерниця”, „Мета”, „Нива” — повні писань українців зі сходу. Це оживлення захопило навіть старших діячів. Яків Головацький друкує в петербурзькій „Основі” ентузіастичного листа, що кінчався радісним окликом: „Ще не вмерла козацькая мати!”

Відтоді зближення між обома займанщинами стає щораз тісніше. Після невдачі польського повстання опиняються в Галичині українці польської культури, які швидко включаються в галицько-українське громадське й культурне життя й багато причиняються до його українізації. Особливо заслужилися на цьому полі Вол. Бернатович і Павлин Свенціцький. Згодом починає діяльно допомагати молодий народовецький рух палкий Куліш. В 1867 р. засновує він у Львові журнал „Правда”, що став спільним органом для галичан і для наддніпрянців, які в себе не могли мати української преси через царську цензуру. Крім того, він хоче служити галицьким народовцям своїми порадами й допомогою, намагаючись відвести галичан від москвофільства й парафіанщини. Куліш бо тоді найбільше з усіх наддніпрянців розумів значення Галичини. В листі до свого приятеля Хильчевського він виразно про це висловився, пишучи, що там, мовляв, „уся суть українського питання.” Але від галичан він вимагав, щоб вони не дивилися на світ з височини своєї дзвіниці, а змагали до єдності з Наддніпрянською Україною. „Коли ви стоїте, — казав він до них, — за свої особини, то цим виявляєте вузькість своєї тенденції. Ми хочемо, щоб нас читала не одна Україна, а також і Галичина, чого й доказуємо не одним Шевченком, а ви бажаєте писати для своєї Галичини. Наш народ, якого нива неписьменного слова — від Єсмани* по Карпати, а ваш тільки від грядиці по Карпати. Читати нас у Галичині будуть і мусять, хоч би ми не прийняли нічогосінько з вашого смаку, а вас тільки тоді читатимуть на Україні, коли ви приймете смак український, піднявшись вище Головаччини, Дідиччини і всієї нової галичанщини... Ваша словесність буде наслідком самої бібліографії поти, поки Галичина не зіллється духом своїм з Україною в єдине тіло...”

І Галичина пішла дорогою, яку їй вказував Куліш, за щирою його й інших великоукраїнських діячів допомогою. В „Правді”, крім Кулі-

* Єсмани — ріка в північній Чернігівщині.

ша, брали участь Ол. Кониський, Іван Нечуй-Левицький, що почав тут свою літературну кар'єру, Михайло Старицький, Михайло Драгоманів та інші наддніпрянці. У 70-их роках взаємини між Східною й Західною Україною завдяки літературним і особистим зв'язкам їх діячів стають уже настільки тісними, що наддніпрянці рішають заснувати у Львові окреме товариство для розвитку української літератури і науки. Спонукало їх до того вороже наставлення царського уряду до українського друкованого слова, започатковане тайним обіжником міністерства народної просвіти, графа Валусьва, до речі ліберала, в якому він заявив, що „ніякої української мови не було, нема й бути не може” (1863 р.). З ініціативи Ол. Кониського й Д. Пильчикова, колишнього кирило-методіївця, збираються на Україні гроші на заснування такого товариства, при діяльній участі представника наддніпрянської громади М. Драгоманова обговорюється з галицькими діячами його статут. Після затвердження статуту австрійською владою в грудні 1873 р. це літературне товариство почало діяти під назвою „Товариство ім. Шевченка”. Йому судилося відограти величезну роль в національному житті обох поділених ворожими кордонами частин української землі. На 70-ті роки припадає й початок діяльності М. Драгоманова на галицькому ґрунті, яка щораз поширюючися й поглиблюючися, не переривалася до самої смерті цього визначного діяча. Навязавши особисті зносини з галицькими українцями ще в 1868 р. і зміцнивши їх підчас своїх наукових відряджень за кордон у 1873 р. аж до самої смерті в 1895 р. відіграв великоважну роль посередника між Галичиною й Наддніпрящиною з одного боку та європеїзатора першої з другою. Його справедливо називають просвітителем галицької України. Це саме йому завдячуємо, що надійні галицькі юнаки з москвофільського студентського товариства „Друг” з Іваном Франком на чолі перейшли в український національний табор і цим велико заслужилися для всебічного поступу своєї вужчої батьківщини. Згодом вони заснували першу в Галичині політичну партію, що й називалася відповідно до своєї програми радикальною та багато причинилась до оживлення й відсвіження атмосфери, що панувала тоді в громадському й політичному житті Галичини, а це знову мало й величезну вагу для підросійської України. Ми не сміємо забувати ані про всеукраїнське значення цього факту ані про заслуги Драгоманова, що, як і Куліш, належно оцінював значення Галичини для всієї України. В своїх „Австро-руських споминах” писав Драгоманів: „Галичина безперечно вивезе нашу національну справу, та вона потребує заходу з нашого боку”. І він не переставав накликувати земляків допомагати галичанам вийти в люди. Драгоманова за вічне клопотання в справах інтелектуальної й матеріальної допомоги Галичині перед членами київської Української Громади, так званої „Старої”, що його вислала за кордон заступати в вільному світі українську справу, прозвали вони його „Михайлом Галицьким”. Розуміється, підносячи ці заслуги Драгоманова для розвитку культурного й громадського життя Західної України, себто не тільки Галичини,

але й Буковини і навіть придушеного малярським чоботом Закарпаття, цього, як він казав, „раненого брата”, ми не можемо забувати і про заслуги на цьому полі також інших наддніпрянських діячів, передовсім Ол. Кониського та Вол. Антоновича. Кониський, почавши співробітничати в галицько-українській пресі ще наприкінці 50-их років мин. століття, не переставав до самої смерті (1900 р.), містити в ній силу силенню різних творів — поезій, оповідань і повістей, публіцистичних нарисів і наукових розвідок. Через це його можна назвати властиво галицько-українським письменником. На Наддніпрянщині твори Кониського, виключно з красного письменства, починають передруковуватися лише незадовго перед його смертю.

В міру того, як після розгрому в Росії за Олександра III-го революційного, а разом і взагалі ліберального руху, більшає в царській деспотії реакція а з нею також цензурні утиски на українське слово. Наддніпрянські діячі щораз більше починають оглядатися на Галичину, шукаючи тут захисту для своєї національно-культурної праці. Не зважаючи на поліційні труднощі, взаємини Наддніпрянщини з Галичиною не ослабають. Щораз частіше появляються наддніпрянці у Львові, а галичани в Києві. Від початку 80-их років Київська Українська Громада щорічно видає певні кошти на поїздку до Галичини кількох молодих членів для ознайомлення їх на місці з досягненнями українського національного життя у вільних обставинах конституційної Австрії. Галичину тоді відвідують Вол. Самійленко, Кость Арабажин, Дегени, А. Маринський та інші. Вони бували не тільки у Львові, але й на провінції. Розуміється ці подорожі не проминали без користи з обох боків.

Тепер — у 80-их і 90-их роках — наддніпрянці ще більш, як колинебудь мусять шукати притулку для своїх творів закордоном, у рідній Галичині та Буковині. І завдяки їх інтелектуальній та матеріальній допомозі повстають тут годі поважні українські часописи й видавництва. Відновляється місячник „Правда”; починає виходити „Часопис для родин” — „Зоря” (1880-1897 рр.), що невдовзі стає всеукраїнським органом; Ол. Барвінський за допомогою Ол. Кониського розпочинає видавати „Українську Історичну Бібліотеку”; радикали, — теж за допомогою своїх наддніпрянських симпатиків, — видають газету „Народ” (1889-1895) за редакцією Мих. Павлика й журнал „Життя і Слово” (1894-1897) за редакцією Ів. Франка. В усіх цих видавництвах беруть діяльну участь і наддніпрянські автори. Це має велику вагу для вироблення спільної літературної мови для цілої Соборної України. Врешті ці взаємини приводять до двох незвичайно важливих своїми далекосяжними наслідками здобутків: літературне „Товариство ім. Шевченка” перетворюється на наукове (1890), а на львівському університеті невдовзі після того засновується катедра української історії (1894), яку за рекомендацією Вол. Антоновича дістає його талановитий учень М. Грушевський. Оселившись у Львові, Грушевський незабаром переймає й веде діло далі, розпочате Драгомановим. Заслуги Грушевського для Галичини незмірно великі. Після смерті Драгоманова він

перебирає на себе ролю посередника між Галичиною й Наддніпрянщиною, стаючи признаним представником останньої у Львові й заступником першої у Києві. Через нього йдуть із Східної України щедрі жертви на галицькі культурні установи: на розбудову НТШ (дві великі кам'яниці), на „Академічний Дім”, на різні фонди й стипендії. Грушевський підносить НТШ на височінь справжньої, хоч і не коронованої Української Академії Наук. Воно стає правдивим огнищем української науки. Але це має величезне не лиш культурне, але й політичне значення. Тепер вже ніхто не може сказати: ніякої української мови не було, нема й не буде. На сторожі її стоїть заслужена наукова установа, яка репрезентує свій народ і його мову перед усім культурним світом. Та заслуги Грушевського цим не обмежуються. З його ініціативи появляється у Львові поважний літературний журнал всеукраїнського значення, що заступив „Зорю”, Франкове „Життя і Слово” — „Літературно Науковий Вістник”. Цей журнал у ще більшій мірі об'єднав усі наявні українські літературні сили цілої Соборної України. Значення ЛНВ для розвитку української літератури і вироблення української літературної мови велике й дорівнює значенню НТШ для розвитку української науки й наукової мови. Крім ЛНВ велику ролю в українському літературному русі відіграла й „Українська Видавнича Спілка”, заснована у Львові в 1899 р. теж з ініціативи М. Грушевського. Це було перше на цілу Соборну Україну велике українське видавництво. „Українська Видавнича Спілка” за 30 років свого існування видала цілу бібліотеку книжок із різних ділянок знання й красномовства, оригінальних і перекладів. Вона, можна сказати, вивела в світ цілу низку блискучих молодих талантів, друкуючи, крім творів старших, уже відомих письменників (Куліша, Марка Вовчка, Нечуя-Левицького, О. Кониського, Мирного, Франка та ін.), твори таких молодих авторів, як Леся Українка, Михайло Коцюбинський, А. Кримський з одного боку, а Василь Стефаник, Лесь Мартович, М. Черемшина, Ольга Кобилянська з другого.

Крім заслуг на науковому й літературному полі, прислужився М. Грушевський Галичині і на полі громадському та політичному. Він, між іншим, був одним із основників Галицької Української Національно-Демократичної Партії, яка повстала з об'єднаних колишніх радикалів із поступовішими народовцями 1899 р. і яка невдовзі стала найважливішою політичною організацією в Галичині та відіграла в її житті величезну ролю, згуртувавши довкруг себе всі демократичні елементи краю. За її прикладом повстали такі самі національно-демократичні партії в сусідній Буковині, а згодом (1905 р.) на Східній Україні.

Аж до вибуху I-ої світової війни тримав Грушевський руку на живчику галицько-українського політичного й культурного життя, намагаючись не допустити, щоб воно відхилилося від загальноукраїнського фарватеру, а розвивалося згідно з інтересами цілої Соборної України, передовсім Наддніпрянщини, де жила переважна маса українського народу.

Чимале значення в справі обзнайомлення і зближення між обома займанщинами, а передовсім між молоддю забручанською й галицько-буковинською мала й наддніпрянська революційна еміграція першої половини дев'ятисотих років. На переломі 90-их і 900-их років, рівночасно з появою у Галичині групи „Молода Україна”, на Наддніпрянщині повстає перша політична партія — „Революційна Українська Партія” (РУП) (1900 р.), яка, подібно до „Молодої України” на Західній, відіграла на Східній Україні величезну роль, незвичайно причинившись до оживлення її політичного й культурного життя. Свою літературу видавала РУП головню за кордоном, у Львові і Чернівцях, а вже звідти перетранспортовувала нелегально на Наддніпрянщину. У видаванні й кольпортуванні цієї літератури діяльно допомагала висланцям РУП місцева високошкільна молодь. Незабаром у Львові опинилася ціла група ерупівців, що втікали перед царською вязницею або засланням за свою революційну діяльність. Вони створили Закордонний Комітет Партії, який займався друком партійних часописів, брошур та відозв (проклямацій) і їх транспортом за Збруч. РУП-івці стояли, як я вже згадав, у близьких взаєминах із місцевою українською молоддю. Навязані тоді приятельські знайомості не переривалися і в дальших роках, коли одним і другим довелось зійтися при спільній праці у відновленню української держави. З визначніших ерупівців, що в тих роках перебували у Львові, згадаю Маріяна Меленевського й Олександра Скорописа, що згодом стали на чолі самостійницького „Союзу Визволення України”, та майбутнього Головного Отамана Симона Петлюру.

З розвитком визвольного руху в російській державі виходить із підземелля й українство. Оживляється передовсім видавничий рух, головню завдяки діяльності РУП. Цензура, не маючи змоги боротись з численною нелегальною літературою РУП, що масово ширилася на Великій Україні, мусіла значно попустити з свого досі неуступливого становища супроти українського друкованого слова. Тепер починають появлятися там твори, спочатку белетристичні, що були друковані спершу в Галичині.

Немаловажною подією для зближення молоді обох займанщин, були Курси Українознавства, влаштовані у Львові в липні 1904 року заходом Михайла Грушевського й коштом Є. Чикаленка. На ці курси прибув з Великої України чималий гурт молоді обох полів, головню студентів і курсисток вищих шкіл. Крім студіювання основних проблем українознавства, вони на практиці знайомилися з галицькими відносинами, з життям і працею своїх закордонних земляків, а також оглядали Львів і його пам'ятки й різні установи. Дехто побував і на провінції. Розміється, молодь зараз навязала знайомості між собою, які не лишилися без значення для засипання пропасти, що її прокопали між нами окупанти. Після поразки царату у війні з Японією впали на решті цензурні пута з українського слова, стало можливо організувати різні українські товариства, видавництва, книгарні, кооперативи і на-

віть політичні партії. Завдяки тому центр українського національно-культурного й політичного життя від 1905 р. починає переходити зі Львова до Києва. Австрійська Україна відіграла свою історичну роль акумулятора української національної енергії, роллю українського Пісмонту. Київ стає тепер, як і колись, природним осередком, на який звернені очі всієї широкої периферії.

М. Грушевський переносить тепер усі національні здобутки зі Львова до Києва. В 1907 р. засновує тут Українське Наукове Товариство на зразок НТШ, переносить сюди „Літературно-Науковий Вістник”, „Українську Видавничу Спілку”, засновує українські книгарні й видає популярний часопис для народу. Тепер він перебуває здебільшого у Києві, відси керуючи НТШ та іншими українськими справами, звязаними зі Львовом. До Києва бере він з собою на працю в редакції ЛНВ та інших своїх підприємствах деякого з своїх львівських помічників. А втім, тепер зносини між земляками сусідніх імперій не належать до рідких явищ, до свого роду подій у їх житті, а стають звичайною річчю. З Києва до Львова і навпаки, зі Львова до Києва раз-у-раз приїздять і окремі люди й цілі делегації на різні національні свята, вистави, ювілеї, похорони тощо. Першою більшою групою української інтелігенції з австрійської України, що вперше відвідала Наддніпрянщину, була галицько-буковинська делегація, що прибула в 1903 р. до Полтави на відкриття пам'ятника Іванові Котляревському. Ця делегація самою своєю появою, своїми гарячими, патріотичними промовами під час урочистих зборів зробила небувале враження на все наддніпрянське громадянство. Багато полтавців почуло себе тоді українцями. Вже сам той факт, що закордонні гості — професори, письменники, парламентарні депутати, студенти вищих шкіл, словом патентові інтелігенти говорять між собою й до інших гарною українською літературною мовою, мав величезну вагу. Це була найкраща пропаганда української національної ідеї і смішним, просто жалюгідним чином супроти цього вимовного факту була урядова заборона промовляти українською мовою на святі українського слова власним громадянам. Пізніше бачимо подібні делегації під час ювілеїв М. Лисенка та І. Нечуя-Левицького, на похоронах Б. Грінченка, М. Лисенка, Лесі Українки та М. Коцюбинського, на обласній виставі в Києві в 1913 р., в якій приймали участь своїми експонатами й австрійські українці. А знову й наддніпрянці приїздять до Галичини цілими делегаціями чи то на просвітно-економічний конгрес, що його влаштувала „Просвіта” у Львові 1909 р., чи на сільсько-господарські вистави в Стрию та Коломиї, нарешті на Сокільсько-Січовий здви́г у Львові напередодні вибуху I-ої світової війни. Відбуваються і цілі прогульки української молоді з одного боку до Галичини, з другого на Наддніпрянщину: галичан на могилу Шевченка, наддніпрянців зокрема на Гуцульщину. Мало не що року аж до I-ої світової війни відвідували Гуцульщину гості з-поза Збруча, що їх манила краса Карпатських гір та егзотика гуцульського побуту. Центром цих відвідин була головно Криворівня, тому, що там проводили літні ферії теж М.

Грушевський, Леся Українка, С. Єфремів, Олесь, та інші. Часто бували в Криворівні І. Франко та М. Коцюбинський. В наслідок цих відвідин появились такі визначні твори, як „Тіні забутих предків” Коцюбинського, „Камінна душа” Хоткевича й „Гуцульські поезії” Олесь.

Варто піднести, що перед I-ою світовою війною наддніпрянці починають привозити своїх дітей до українських гімназій у Галичині, щоб виховати їх в українському національному дусі, чимало теж галичан починає осідати на Наддніпрянщині. А знову з розгромом визвольного руху в Росії за Столипіна у Львові появляются політичні емігранти з-над Дніпра. Вони силкуються спочатку продовжувати свою революційну діяльність, але зчасом увиходять у місцеве життя й акліматизуються. Вони працюють головно у Львові, менше в Чернівцях або на провінції, у різних ділянках — пресі, кооперації, в Просвіті, на полі мистецтва й науки, в НТШ тощо (А. Жук, М. Залізник, Д. Донцов, Михайло Гаврилко, Вадим Щербаківський й ін.). До Львова приїхав був незадовго перед війною і В. Винниченко, що писав тут свої твори та виступав прилюдно з доповідями.

Вибух I-ої світової війни припиняє ці взаємини, та на їх місце приходять інші, викликані вже воєнними подіями зустрічі, знайомості і звязки, що так чи інакше причиняються до зближення земляків, приналежних до чужих, ворожих між собою держав. Так, побут українців, вояків російської армії в Галичині розбуджує в них національну свідомість через звичайні буденні взаємини з місцевим населенням, читання українських книжок, особливо непокаліченого цензурою Кобзаря. Говорячи про взаємини східних і західних українців з вибухом війни, слід пригадати й за ту допомогу й опіку, якої зазнали від своїх київських братів галицькі закладники і в'язні, що їх вивозила російська окупаційна влада. Пізніше, з вибухом революції в Росії, ці взаємини стають уже явними завдяки тому, що адміністрація окупованих російською армією Галичини й Буковини опинилася в руках наддніпрянських діячів на чолі з покійним проф. Дм. Дорошенком. Праця його і його помічників — проф. Лотоцького, адвоката Михайла Корчинського, проф. Павла Зайцева та ін. —ведена в інтересах широких верств місцевого українського населення дала дуже важливі з всеукраїнського національного погляду наслідки. Діяльність їх розворушила не тільки саму інтелігенцію, але й ці низи, що на практиці, в живому ділі зіткнулися з своїми братами з далекої, відділеної досі кордоном України. З того часу в західньо-українських народних масах прокинулося непереможне бажання злучитися разом із східними братами в своїй власній державі.

І коли таке діялося на одному боці фронту, то щось подібне відбувалося й по другому завдяки діяльності „Союзу Визволення України”, української самостійницької організації, що її з вибухом війни створили наддніпрянські політичні емігранти, переважно колишні ерупівці. До Союзу входили колишні члени різних партій наддніпрянських і наддністрянських — і соціал-демократи, націонал-демократи, радикали й

гетьманці. Союз, можна сказати, об'єднував увесь квіт тодішньої української інтелігенції. В ньому бачимо й наддніпрянців й галичан і буковинців, були навіть представники нашого Закарпаття (др. Г. Стрипський), українці з Хорватії (Василь Хома Довський) та американський українець — покійний Орест Жеребо. На чолі Союзу стояла президія, до якої належали: В. Дорошенко, Андрій Жук, М. Меленевський і Ол. Скоропис.

Скрізь і всюди в своїй роботі на перший плян виставляв він справу створення української держави як історичну конечність. Він пропагував її також серед громадянства та урядових кругів держав трипозрозуміння й їхніх сателітів, а також у неутральних державах, висилаючи своїх відпоручників, що були свого роду дипломатичними представниками поневоленої Москвою України. Вони перебували довше чи коротше в столицях або головних містах у Німеччині, Італії, Румунії, Болгарії, Туреччині, а також Швайцарії й Швеції. Через неутральні держави література Союзу діставалася й на другий бік фронту. Діяльність СВУ користувалася великим признанням і серед своїх і серед чужинців. Тісні взаємини звязували СВУ із Українськими Січовими Стрільцями, що високо цінили його змагання. В органі СВУ — „Вістнику СВУ” виступили теж уперше на літературну арену молоді адепти української поезії з-поміж УСС-ів — Роман Купчинський, Лев Лепкий, Андрій Бабюк, Юра Шкрумеляк та інші.

Але поза цією освідомною — літературною й дипломатичною діяльністю Союзу серед західньо-українського громадянства спершу на еміграції, потім і в краю і на чужині була ще одна незвичайно важлива ділянка його праці — це його освідомна робота серед українців-вояків російської армії, які дісталися в австрійський чи німецький полон. Завдяки заходам Союзу перед військовою владою Австро-Угорщини й Німеччини рядових вояків згуртовано в окремих таборах у Фрайштадті в Австрії, Вецлярі, Зальцведелі та Раштаті у Німеччині, а старшин в Міндені в Німеччині та Йозефштадті в Чехії.

В цих таборах зорганізував Союз бібліотеки, читальні, „Січі”, хори, театри, кооперативи, різні курси, позаводив друкарні, де самі ж полонені друкували свої таборові часописи під доглядом співробітників Союзу. Останні творили так звані „Просвітні Відділи”, під проводом яких провадилася уся освітня праця. Завдяки цій праці серед полонених пробуджувалася національна свідомість, вони цілком перероджувалися і з темних, несвідомих „дядьків” ставали свідомими громадянами рідного краю.

Вінцем праці Союзу було створення з усвідомлених національно полонених земляків окремих дивізій, так званих „Синьожупанників” і „Сірожупанників”. Частина синьожупанників під проводом сотника Миколи Шаловала багато заслужилася в 1917-18 рр. коло піднесення національної свідомости й освіти на окупованих Німеччиною Холмщині й Підляшші. Таку саму ролью відіграли тоді ж на окупованій Австрії частині Волині Українські Січові Стрільці під проводом сотника

М. Сасвича. Ті і другі засновували школи, в яких самі ж і вчили. В цьому ділі УСС ішли рука в руку з СБУ, що також провадив на Волині національну просвітньо-культурну роботу через так зване „Бюро Культурної Помочі”, послугуючись, крім місцевих інтелігентських сил, головню учительками українками з Галичини.

В памятних роках українського визвольного зриву західні українці ділом доказали, що для них Соборна Українська Держава це свята річ. За неї не щадили вони ні труду, ні крови, борючися з ворогами України не тільки в Галичині, але й на Наддніпрянщині. Адже ж то саме галичани зорганізували в Києві в листопаді 1917 р. Курінь Січових Стрільців, одну з найкращих військових частин армії УНР.

Крім цього багато колишніх австрійських українців працювало на Наддніпрянщині за Центральної Ради й пізніше на полі шкільництва, адміністрації, а навіть у дипломатичній службі, займаючи високі і відповідальні становища міністрів і послів.

22-го січня 1919 р. — проголошення злуки УНР і ЗУНР — було вершком національно державницьких змагань усієї української нації до об'єднання в одній соборній українській державі. У тодішньому парламенті УНР — Трудовому Конгресі засідають уже депутати з Галичини. І дальша спільна боротьба армії УНР та УГА з ворогами Української Держави, тільки підтверджувала спільність цих змагань. Бачимо західних українців на Наддніпрянщині і пізніше, вже в змінених обставинах, коли перший етап наших визвольних змагань зазнав невдачі.

Сила силенна їх працює для добра України в підсоветських умовах за так званої українізації, потім, після зміни курсу, платить за це гекатомбами жертв. Багато наддніпрянців, що після упадку УНР опинились закордоном, співпрацює з своїми західними братами чи то в Галичині, чи за її межами. Згадати тільки відомого на полі публіцистики Дм. Донцова, чи письменників Миколу Вороного, Володимира Самійленка, Івана Липу, Модеста Левицького і молодших — Бориса Гомзина, Галину Журбу, Клима Поліщука з дружиною Галиною (Орлівною), Федора Дудка, Юрія Липу, талановитого поета, белетриста і публіциста. „Літературно Науковий Вістник” об'єднував навкола себе ціле коло молодих талантів, як от: Євгена Маланюка, Юрія Липу, Юрія Клена, Олену Телігу. Всі вони з-над Дніпра. В ділянці образотворчого мистецтва ведуть перед у Львові — Олекса Новаківський, Петро Холодний (старший), Павло Ковжун, Микола Бутович, Василь Дядинюк, Роберт Лісовський — визначні малярі й графіки, Сергій Литвиненко — скульптор. Завдяки їм західньо-українське мистецтво досягає небаченої до того часу височини. Молоді галицькі адепти мистецтва стають під їх впливом, наслідують їх, творять їх школи.

На полі танку визначається Василь Авраменко, що в короткому часі здобуває велику популярність і численних учнів.

На полі науки визначаються: проф. Л. Білецький, Петро Холодний, що був не тільки талановитим малярем, але не менш таланови-

тим хеміком, проф. Огієнко та інші. Треба згадати теж про участь наддніпрянських науковців у праці Українського Тайного Університету. Чимало наддніпрянців працює в кооперації, між ними Мих. Корчинський, Андрій Жук та ін. Також на інших ділянках працюють наддніпрянці, допомагаючи своїм західнім братам боротися з польським наступом, що загрожував Галичині. Я згадав тут лише тих, що працювали довше чи коротше — на західньо-українських землях під Польщею. Але не можна, розуміється, поминути й тих, що разом із своїми братами західняками брали спільну участь у творенні національних — культурних і політичних вартостей за межами цих земель, засновуючи високі школи, наукові інститути й інші установи, організації й товариства, де кували духову зброю для майбутнього.

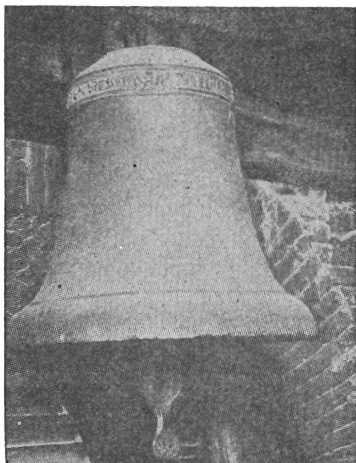
На окрему згадку заслуговує співпраця східніх і західніх земляків на полі театрального мистецтва. Заслуги наддніпрянських акторів, драматургів для галицької сцени можна назвати просто вікопомними. Вже перший український театр у Галичині, театр „Руської Бесіди”, веде українець з-поза Збруча — Омелян Бачинський (рр. 1864-67, 1873, 1880). Вчили галичан сценічного мистецтва й такі корифеї українського театру, як Марко Кропивницький, що працював на галицькій сцені ще в 1875 р., а пізніше Микола Садовський та Марія Заньковецька, не згадуючи вже про інших, підрядніших акторів. В 1921 р. осідають у Львові такі визначні сили, як Ол. Загаров із дружиною М. Морською, Ганна Борисоглібська з донькою Оленою (Голицинською), Ганна Совачова та Леся Кривіцька. Вони своєю грою, під незрівняною режисурою Загарова, поставили галицько-український театр на небувалу височинь. Пізніше й Загаров, Садовський і Совачова перенеслися на Закарпаття, де теж багато заслужилися для розвитку українського театру.

А знову й Галичина віддячилася Наддніпрянщині в особах незрівняного Леся Курбаса, творця „Березолу”, М. Крушельницького, А. Бучми та Йосипа Гірняка.

Не припинилася ця співпраця і за другої світової війни, як за большевицької, так і за німецької окупацій. Досить пригадати, на яку висоту піднісся тоді львівський український театр — і драма й опера й балет. На полі літературному й науковому здобули тоді західньо-українські діячі на спілку з наддніпрянськими з підсоветської України чималі осяги, не вважаючи на жорстоку цензуру, большевицьку, а потім нацистичну. Всі ці осяги були, повторюємо ще раз, вислідом спільної праці західняків і східняків.

І в громадській та політичній ділянках започатковується ще за німецької окупації об'єднання українських демократичних сил — наддніпрянських, що прибули зі сходу, й місцевих галицьких, що й досі продовжуються. Продовжується теж і спільна збройна боротьба у підпіллі за Соборну Українську Державу — спільним зусиллям.

У 700-ЛІТТЯ ЛЬВОВА

Святоюрський дзвін
вилитий за князювання
Дмитра Детька 1341 р.

ДАНИЛО І ЙОГО ОСТАННІ ЗМАГАННЯ

Не зважаючи на татарське лихоліття, — Ростислав Михайлович* разом з мадярами і поляками хотів опанувати Галичину; вирішна битва була під Ярославом у 1245 р. Перемогли брати Данило і Василько, що згідно правили батьківською галицько-володимирською державою, резидуючи — Данило в Галичі, Василько у Володимирі. Але скоро і татарські напади на старі городи і ворохобня галицьких бояр примусили Данила вибудувати нову столицю Холм в колишній червенській землі між Бугом та Вепром. У 1244 р. володіння Данила поширилися на цьому терені на захід по Вислу, тому що Данило заняв від краківського князя Болеслава Стидливого, зятя Белі IV., люблинську землю. На північ-

ному заході держава Романовичів сягала по Бугові до Нурця.

Але Данило мусів на заклик ханського посла поїхати з поклоном у Сарай до хана, щоби не стягнути нового нападу татарів на свою державу. Саме в часі подорожі Данила до Сараю, переїздив туди через Україну і папський легат П'єрано Карпіні, який намагався приспівити до церковної унії Василька. Справа церковної унії київської митрополії з Римом виринула саме після татарського нападу на Україну. Ініціатива вийшла від київського князя Михайла, що вислав митрополита Петра Акеровича на собор католицької церкви в Ліоні (1225); церковною унією з Римом думав Михайло Всеволодович знайти союз у Західній Європі проти татарів. Татари мабуть довідались про ці його заміри (чи не завдяки суздальському князеві), бо хан зажадав від нього в Сараю, щоби він на знак очищення від лихих думок, пройшов поміж два

* Зять угорського короля Белі IV, син чернігівсько-київського князя Михайла.

вогні та поклонився опікунчим духам ханського роду. Він загинув уже тоді, коли папа у своїй грамоті з 3 травня 1246 р. писав, що приймає „руського короля” під покров св. Петра, а його ворогам загрожує гнівом Божим і своїм.

Трагічна доля князя Михайла веліла Романовичам бути дещо обережнішими у зв'язках з Римом. А проте Данило після повороту з Сараю у розмові з Планом Карпіні не виключав можливості унії, якщо папа зорганізує західньо-європейський союз йому на поміч проти татарів. Карпіні покладав великі надії на прихильність Данила і Василька до справи унії і гостював у них ще і після повороту з Орди. В цій справі листувалися Романовичі з папою в 1247-8 рр. і в зв'язку з цим змінив Данило свою політику у відношенні до своїх католицьких сусідів, Угорщини та Польщі. Він помирився з угорським королем Белею IV, який зобов'язався не висувати більше свого зятя Ростислава Михайловича на галицький престіл; Ростиславові надав Беля банство, спершу в Слявонії, а потім у Мачві. Дружбу між Данилом і Белею скріплювало подружжя Данилового сина Льва з угорською королівною Констанцією. Звернув тоді Данило другому зятеві Белі, краківському князеві Болеславові Стидливому, Люблинщину.

Та дружба з Белею не принесла користі Данилові для його протитатарських плянів. Беля хотів використати тогочасне безладдя в Німеччині, що опинилася без т. зв. „римського цісаря німецького народу”, коли в австрійському князівстві зі смертю Фридриха II. Войовничого вимер панівний рід Бабенбергів. Перебіг Белю чеський король Перемислав Оттокар II., який ради наслідства в Австрії оженився зі старшою від себе сестрою останніх князів Бабенбергів, Маргаритою. Але Беля, заманивши на свій бік небожу Фридриха II, Гертруду, що повдовіла, запропонував Данилові одружити з нею свого другого сина Романа, якому обіцявав поміч в осягненні австрійського князівства; за свою поміч хотів Беля загорнути від Австрії Стирію. І це йому вдалось — він Стирію забрав, але Романа залишив в Австрії (1252) на власні сили; Перемислав Оттокар обложив Романа й Гертруду в Нойбурзі (сьогоднішній Кльостернойбург, недалеко Відня, „Наперець” в нашому літописі), а Роман, за порадою своєї жінки розвівся з нею, зрікся прав до австрійського престолу та повернувся до Галичини.

За той час Данило поширив свою державу значно на півночі; ще в 1238 р. він зайняв землю ятвягів над Бугом, основувши там над Бугом Дорогичин. У 1249 р. прогнав Данило литовців з волостей Більська, Волковийська, Слонина і Здитова. З дочкою волковийського князя Гліба одружив Данило повернувшого з Австрії Романа і залишив його князем на цих волостях із столицею в Новгородку. Саме в часі повороту Данила з півночі до Холму, в Дорогичині в 1253 р. палський легат Опізон коронував його королівською короною. В тому самому часі дістав корону з рук палського легата і литовський князь Мендовг, що в цей спосіб хотів охоронити Литву перед нападом німецького хрестоносного ордену в Прусах та „мечових братів” у Курляндії, при чому обіцяв пал-

ському легатові навести литовців на християнську католицьку віру. Оба короновані папським легатом королі зблизилися до себе і в Холмі в 1254-5 рр. замирилися. Син Данила Шварно одружився з дочкою Мендовга.

Мендовг спомігав Данила в 1255 р. у його поході проти татарів, що під проводом баскака Куремси підійшли під Звягель. Куремса використовував проти Данила т. зв. болохівців, нащадків осілих на волостях наших князів степових кочовиків та примандрованих з Семигороду волохів, що використали прихід татарів на те, щоб унезалежитися від наших князів. Вони повставали проти Данила вже в 1252 і 1254 рр. і їх тоді мусів Данило безпощадно приборкувати. І цим разом приборкав Данило болохівців і знищив силу Куремси.

Літа минали, але король Данило не діждався обіцяної допомоги тому, що на папський маніфест у 1253 р., який закликав на хрестоносний протитатарський похід, ніхто з західно європейських володарів не відгукнувся.

Від самих початків свого володіння король Данило думав про укріплення своїх волостей для їх оборони перед ворогами. Саме в часі, коли молодим Романовичам, позбавленим їх батьківщини, признано тільки деякі волости в південній Волині, повстав город Данилів, що оперся ворожій навалі під час першого татарського нападу. В 1237 р. збудував Данило Холм, куди переніс столицю своєї держави з Галича. В 1255 р. Холм погорів, пожежа Холму була така велика, що її бачили — як подає Галицько-волинський літопис — аж у Львові. Саме ця літописна згадка є першою історичною згадкою про існування Львова. Час заснування Львова слід покласти між 1247-52 рр., коли князь Лев одружився і дістав від батька свій власний город.

Данило разом з Васильком були залишені на власні сили, коли 1259 р. з'явився на межах України баскак Бурундай з більшими татарськими силами. Бурундай закликав Романовичів, як своїх „мирників”, до участі в поході на Литву. Романовичі не мали сили протиставитись, а тому Данило доручив Василькові і Львові взяти участь у татарському поході на Литву й Польщу. Але Бурундаєві було замало цих виявів лояльності. Він зажадав ще й знищення укріплень власних городів — Кремянця, Луцька, Данилова, Стожка, Володимира і Львова. Тільки Холм зі своїми сильними заборонами не піддався Бурундаєві.

Після того годі було вже Данилові думати про союз зі Заходом проти татарів. Пригноблений невідрадною дійсністю він захворів і помер у Холмі 1264 р., де його й поховали.

„Галицько-волинський Літопис” так схарактеризував Данила: „Король Данило був володарем добрим, хоробрим і мудрим; він же оснував багато городів, збудував багато церков, прибираючи їх різними прикрасами, визначався братолюбям у взаєминах зі своїм братом Васильком; це вже Данило був другий по Соломоні.” Історик Микола Костомарів подав таку характеристику Данила: „Доля цього князя мала в собі щось трагічного. Він досяг багато того, чого не досягав ні один з на-

ших володарів, та ще серед такого напруження, якого інший не переніс би. Майже вся Україна, весь край заселений українським племям був під його владою. Але не встигнувши визволитись з-під татарського ярма й дати своїй державі самостійне значення, Данило тим самим не залишив і твердої заपुरоки цій самостійності на майбутнє. У відносинах до своїх західних сусідів, як і взагалі в цілій своїй діяльності, Данило завсіди відважний, неустрашимий, але разом із тим великодушний та добрий до наївности, менше всього був політиком. У всіх його вчинках не бачимо ні сліду хитрощів, навіть тих хитрощів, що їх уживає людина, щоб не дати себе обдурити. Він уявляв собою повну протилежність до обережних і хитрих князів східньої Руси, які при всій різноманітності своєї вдачі, засвоювали від своїх батьків і дідів політику хитрощів та насильства й звикли не перебирати в засобах для досягнення мети. Особа Данила Галицького є благородною, найбільш симпатичною постаттю в цілій старій українській історії". Михайло Грушевський признає Данилові витривалість, різносторонність і рухливість у його змаганнях, але не вважає його добрим політиком, закидає йому, що „його дипломатія була хаотична, його політика супроти татар була короткозора, непевна, доривочна. Він не вмів zorganizувати ані якогось широкого союзу наших князів, ані не вмів спертись на народних масах." Грушевський признає Данилові „лицарськість, відвагу, певне поняття чести, відразу до нечесного підступу", але завважує, що той лицарський дух був взагалі широко розвинений серед українських князів. Степан Томашівський стверджує, що в особі Данила „зійшла до гробу одна з найідеалістичніших постатей української історії: розумний, лицарський, культурний, гуманний, а при тому енергійний. Завдяки цим прикметам він покінчив остаточно з боярською анархією й спровадив населення на шлях нормального, громадського розвитку. Невдачі не зменшували його політичної вартости, бо приходилось йому діяти в незвичайно важких обставинах, тяжчих, ніж мав їх його батько." В нарисі історії України Миколи Голубця, за редакцією Івана Крип'якевича, читаємо: „В сузір'ї великих, опікунчих духів княжої України, поруч Святослава Завойовника, Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха й Романа Мстиславича, був король Данило рівнорядною величиною, дарма, що високотрагічною, бо.. останньою."

Трагізм Данила був у добі „жорстокій як вовчиця". Крім княжих міжусобиць, які існували й давніше, Данило мусів поборювати ще мадлярсько-польську інтервенцію зворохоблених галицьких бояр та в часах татарської інвазії зворохоблених болохівців — татарських людей. Щодо його політики у відношенні до татарів, то коли вони з'явилися під Києвом, не було можливости творення такого союзу князів, який створив був Мстислав III., якого успіхи погребав Мстислав Удатний, що утруднював також Данилові об'єднати галицько-волинську державу. Західня протитатарська орієнтація Данила символізує політичну орієнтацію українського народу впродовж усієї історії його боротьби з

хижацьким сходом. Тимто хоч 700 років ділить нас від тієї доби Данила, то він близький нам своїми безупинними змаганнями об'єднати й забезпечити перед ворогом свою батьківщину, піднести її культурно та відноситися зі справжнім братолюб'ям до всіх своїх, українців.

ПЕРША ПОЛЬСЬКА ОКУПАЦІЯ ЛЬВОВА І ГАЛИЧИНИ

Наприкінці існування польської національної речипосполитої 1918-39 рр. задумувало „Польське Історичне Товариство” скликати в 1940 р. зїзд польських істориків до Львова, у 600-літню річницю прилучення Львова й Галичини польським королем Казимиром до Польщі в 1340 р.. Упадок польської держави в 1939 р. не дозволив польським історикам величатися „польськістю” Львова в 1940 р. Але поминаючи факт, що цей польський ювілей не відбувся у Львові, слід зазначити, що Львова й Галичини не прилучив Казимир у 1340 р., хоч у тому році ходив він походом на Львів.

Причиною походу Казимира на Львів була нібито смерть галицько-волинського князя Юрія II., отруєного місцевими боярами 7. квітня 1340 р. Але факт, що вже під кінець квітня ц. р. з'явилися польські та угорські війська на території Галичини, говорить, що цей спільний польсько-мадярський похід на Галичину був уплянований раніше такої проти самого Юрія II, який походив з мазовецьких П'ястів, що вели ворожу політику супроти Казимира, тому що його змагання об'єднати Польщу під своєю владою загрожували володінню мазовецьких П'ястів. І справді, ще на зїзді в угорському Вишгороді, в липні 1339 р., угорський король Карло Роберт відступив братові жінки — польському королеві Казимирові на доживоття права угорської корони до галицько-володимирської держави тому, що після смерти Романа Великого угорський король Андрій II прийняв титул „короля Галичини й Володимирії” та зобов'язувався дати воєнну поміч, щоб її завоювати. За те Казимир забезпечував Карлові та його потомкам спадщину на польському престолі, якщо сам не матиме сина. Отже оба королі тільки використали смерть Юрія II, щоб виконати те, що запланували рік тому на вишгородському зїзді. Скоріше вони не могли перевести в діло своїх намірів, бо в початках 1340 р. татари напали на Польщу.

Казимир напав на Львів около Великодня, спалив львівський город (замок) та забрав з собою чужих купців-католиків, що схоронилися на замок, лякаючись погрому з боку місцевого населення. Забрав Казимир у Львові і скарбницю галицьких володарів: було в ній кілька золотих хрестів, два дорогоцінні княжі діядеми, княжка багрянниця (мантія) та кований золотом престіл. Довго у Львові Казимир не барився, бо довідався, що з Волині надходить відсіч під проводом Дмитра Детька, що закликав собі на поміч татарського хана Узбека. Галицько-волинське військо і татари пішли слідом Казимира на Польщу, і він був змушений замиритися з Дмитром Детьком, якого називав у своїм листі до Папи „старшим руського народу”, та обіцяв, прийнявши його

під свою зверхність, „захвати руський народ у його обрядах, правах та звичаях”.

Щодо зверхності над Дмитром Детьком, то це була тільки перехвалка Казимира в листі до Риму, бо галицько-волинська держава була в тому часі під номінальною зверхністю татарського хана, який і помагав Дмитрові Детькові проти Польщі. Сам Дмитро Детько після замирення з Польщею видав грамоту для громадян і купців Торуня, яких закликав відновити пірвані торговельні звязки із Львовом. В тій грамоті він писав, що „ми... залишили незгоду... поміж нами й Казимиром, польським королем. Тому повідомляємо всіх, хто хоче їхати в руську землю, що як і за наших попередників, вони можуть безпечно приїздити до Львова, нічого не лякаючись. Коли ж би хто хотів приїхати нажиття, дістане громадянство для себе і своїх дітей, на рік свободу від повинностей, як і давніше бувало, та інші права, тільки мусітиме платити чинш. А шкоди, заподіяні по смерті нашого пана, блаженної пам'яті руського короля, наскільки заподіяли їх львовяни, беремо цим листом, як і давнішим, на себе”. З того виходить, що Казимир не був зверхником Дмитра Детька, який заключив з польським королем мир як рівний з рівним. Також угорський король Людвик I у своїй грамоті з першої половини 40-их років XIV ст. уважав галицьких купців „заграничними”, відрізняючи „руське (галицько-волинське) королівство” від угорського. Сам Дмитро Детько титулував свого попередника „руським королем”, себе уважав тільки за „правителя і старосту” галицько-волинської держави, але на написі на святоюрському дзвоні у Львові, вилитому на пам'ять перемоги над Казимиром, у 1341 р., названий він князем. Давніше хибно відносили цю згадку на дзвоні про князя Дмитра до литовського князя Дмитра-Любарта, сина Гедимина, але як виказують документальні джерела вперше звернувся до Любарта як до володаря галицько-волинської держави царгородський патріарх Ізидор Вухаріс, коли він зніс окрему галицьку митрополію на домагання москалів: князя і митрополита. Дмитро Детько помер мабуть у половині 40-их рр. з чого скористав Казимир і прилучив до Польщі Сяніччину (1345), врешті користаючи з розгрому литовських князів хрестоносцями над р. Стравою в 1348 р. напав Казимир на Львів і Володимир Волинський у 1349 р. та зайняв Галичину і Надбужжя, залишаючи для Любарта тільки Луцьк.

Любарт не погодився з цим станом, польсько-литовські війни за західно-українські землі тривали із змінним щастям та з хвилевими перемирями аж до державної унії Польщі з Литвою в 1387 р. Та продовж цих воєн Львів і Галичина без белзької і холмської земель залишалися все у польсько-угорських руках, хоч весною 1353 р. війська Любарта спустошили Львів, здобули Галич, а літом загналися навіть у Сандомирщину під Завихвост. У часі цих воєн були відокремлені як окремі князівства в 1352-77 рр. белзьке і холмське, часом під ленною зверхністю польського короля, в 1359 р. холмське князівство розмежовувалося

з польською Люблинщиною як окрема держава, княжили там князі Данило і Юрій, мабуть нащадки Мстислава, одного з синів Данила.

Після остаточного прилучення Галичини до Польщі в р. 1387 галицьке населення зберігало спершу своє старовинне звичасве право, щойно в 1434 р. в Галичині, що дістала назву „Червоної Русі”, заведено польський адміністративний і судовий лад та шляхетську самоуправу. Ця Червона Русь складалася з воєвідства: Руського зі столицею у Львові, Белзького і Подільського зі столицею в Кам'янці. Руське воєвідство складалося з земель: львівської, галицької, перемиської, сяніцької і холмської. Сама назва „Червона Русь” не мала нічого спільного з Червенем, тільки постала для відрізнення Русі, під польською окупацією від Русей під литовською окупацією: Білої Русі (воєвідства: полоцьке, витебське, смоленське, могилівське і мінське) та Чорної Русі (воєвідство новгородське).

Т. ЗВ. ЧЕРВЕНСЬКІ ГОРОДИ

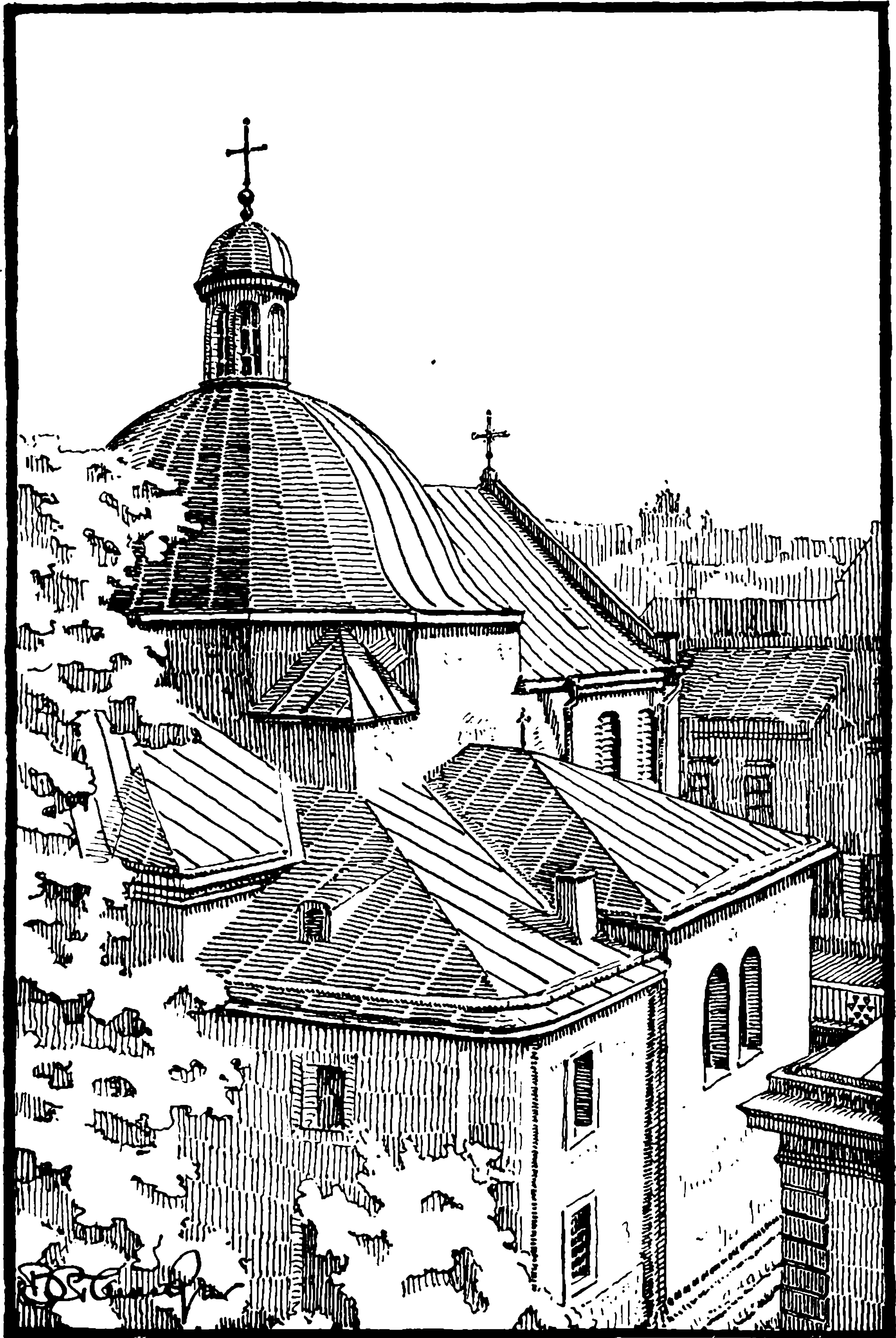
Щодо Червена, городу над лівою притокою Буга Гучвою (нині село Черемно), то він був у центрі городів, серед яких згадує ще наш старий літописець і Берестя, яке відбив у своїм поході Ярослав Мудрий 1022 р., та Белз, відбитий ним 1030 р., аж урешті в 1031 р. Ярослав Мудрий опанував усі інші „Червенські городи”. Про здобуття Перемишля у тому часі Болеславом Хоробрим нічого не згадується в літописах і наш історик Степан Томашівський на основі того, що населення Закарпаття належало спершу до нашого перемиського єпископства, — на основі згадки в німецькому Гільдесгаймському літописі під 1031 р. про „князя русів” Емерика (Генриха), сина угорського короля Стефана та на основі згадки про „Руську Країну” в угорській державі в 1031 р., висловлює згадку, що угорський король Стефан, користаючи з воєн між Святополком Окаянним та Ярославом Мудрим, як союзник Болеслава Хороброго, захопив Перемишль для свого сина Емерика. Польський історик С. Закшевський в монографії про Болеслава Хороброго (Львів-Познань 1925) без ніяких інших джерельних вісток устійнює, що Червенем був сьогоднішній Червоногород над Дністром на галицькому Поділлі і в звязку з тим польська історіографія приймає, що „Червенські городи” це ціла Галичина по Збруч і тому Польське Історичне Товариство у Львові кілька років перед 1939 р. видавало журнал присвячений минулому Галичини „Земля Червенська”, якого то означення для Галичини тримається і польський поет і публіцист Йосиф Лободовський.

Ясно, що таке відношування назви „Червенська Земля” до цілої Галичини, подібно як і шукання Червена на місці сьогоднішнього Червоногороду є без історичних основ. Польська історіографія використовує згадку нашої „Повісті временних літ” під 981 р.: „Пішов Володимир на ляхів і зайняв їх городи Перемишль, Червень та інші, що до сьогодні є під володінням Русі” — як доказ приналежності Галичини і Холмщини перед 981 р. до польської держави Мешка I. Тим часом, цей

князь, як виходить з оповідань сучасників: саського хронікара Відукінда з Корбеї та арабського купця Ібрагіма ібн-Якуба, панував тільки над полянами над Вартою, Краків належав до 999 р. до чеської держави. Щойно син Мешка I., Болеслав Хоробрий, зайняв землі над Вислою і почав ширити там заведене Мешком I. в його надвартянській державі в 966 р. християнство римського обряду. Очевидно, щойно після опановання земель над Вислою на переломі X-XI ст. польська держава Болеслава Хороброго стала межувати з державою Володимира Великого. Мешканці Перемишля і Червена до 981 р. були або незалежні, або залежні від чеської держави. За приналежністю Галичини до Чехії міг би промовляти тільки текст зфальшованого в останній чверті XI ст. привілею для празького архієпископа, якого межами на сході є згадані ріки Буг і Стир. „Повість временних літ” була зложена киевопечерським черцем Нестором щойно в початках XII ст. за записками, які почали вести київські черці щойно від 1039 р., отже київські літописці не були сучасниками подій в 981 р., а свою згадку основували на здогаді під впливом пізнішого межування Русі з Польщею та польських окупацій „Червенських городів” Болеславом Хоробрим I і Перемишля Болеславом II Сміливим.

Перемишль зайняв Болеслав II Сміливий, вертаючись з Києва, куди він ходив у 1069 р., як союзник великого київського князя Ізяслава Ярославича виганяти звідти полоцького князя Всеслава Брячиславича. Відзискали Перемишль в початках 80-их років XI ст. княжі „ізгої” Ростиславичі: Рюрик, Володар і Василько, коли в Польщі настало безладдя. Папа кинув клятву на Болеслава II за вбивство краківського єпископа Станислава і король мусів іти на прогнання.

Врешті ще втретє заняв був Перемишль з Надсянням і Надбужжям, але без Червена і Белза, Лешко, спомагаючи белзьного князя Олександра проти галицького боярина Володислава Кормильчича. Польський історик Франц Буяк в своєму нарисі господарської історії Польщі оснующись на імені останнього „Володислав” снує гіпотезу про польський характер галицьких бояр в тому часі, що підхопила польська публіцистика в часах т. зв. ревіндикації шляхти. Імя „Володислав” є словянське, а галицькі бояри якраз найбільше вороже ставилися до поляків.

Замкова Церква св. Миколая XIII-XIV ст.

Рис. В. Січинського

НАЗВА „ЛЬВІВ” ТА ЇЇ ПОХОДЖЕННЯ

Найстарша печатка
львівського магістрату, XIV ст.

Про походження назви міста Львова не може бути ніяких сумнівів: вона зв'язана з іменем Данилового сина, князя Льва й належить, щодо своєї форми, до т. зв. назв присвійного типу, що їх багато в українському місцевому назовництві, пор. Х а р к і в (від річки Харків, а ця від особової назви: Харко-Харитон, Стефкова (від особової назви: Стефко-Степан), І с а є в о (від особової назви: Ісай-Ісая), а теж і в особовому, пор. українські прізвища типу: І в а н і в, К р а в ц і в, С т а х і в, а теж: Д р а г о м а н о в, Р у с о в, Д о н ц о в, З а й ц е в, і т. п.¹ Ці останні вказують на збереження старого „неіканого” стану в наростках -ов, -ев, відповідно до старої форми Львова: Л ь в о в. Коли наступив перехід цієї форми в „ікане” Л ь в і в — точно не знаємо. В документах, на старих мапах і ін., подибуємо „неікану” форму „Львов”; Л ь в і в уперше в словниках виступає в 1886 році, а саме в першому томі „Малорусько-німецького словаря” Є. Желеховського. Що в живій народній мові ця форма існувала скоріш, про те немає сумніву.

ЛЬВОВЪ ГОРОДЪ

Як присвійна назва, Л ь в і в в'яжеться з первісним: „Л ь в о в ъ г о р о д ъ” тобто „місто Льва”. В старих актах стрічаємо напр. такі написання: на городъ на Львовъ (під роком 1283), із XIV стол., ПСРЛ² II 212; городъ Львовъ 1648, АЮЗР³ VIII 278, VIII 282; въ городъ Львовъ 1648, АЮЗР VIII 282 і ін. Часом форма слова „город” мала книжний характер: „град”, напр. близу града Лвова — 1654, АЮЗР XIV 326. Традиція цих форм перетривала й до наших днів, зокрема в святкових промовах, урочистих деклараціях, у поетичній мові й т. п. уживається зворотів „Львів-город”, „город Льва”, „Льва-город” і т. п.⁴ Ці форми мають на меті архаїзувати її й так нав'язувати до її старого походження,

а теж до певних фактів, як напр. до історичних українських прав на це місто: пригадування князя Льва, сина короля Данила, для якого цей город був побудований.

ЛЬВОВЪ

„Львов город” виступає вже в найдавніших записах і без другої складової частини, тобто без „город”. Отак під р. 1259 читаємо в літописі: со Львова, пор. ПСРЛ II, 195; під 1261 Львовъ, там таки, 198; въ Львовѣ під 1292, пор. А. Кримський: „Украинская грамматика”, Москва 1908, стор. 420 м; та ін.

ИЛЬВІВ

Українська назва „Львов город” побіч „Львов” — найстарша для столиці Галичини. Починаючи одначе з кінця XIV стол. в українській мові появляється третя форма із зміною початкового „л” на „ил”, пор. при.. воеводѣ Илвовскомъ 1371, Кримський, цит. праця, стор. 420 м; до Илвова 1407 АГЗ⁵ VII, 205 та ін. Ця форма збереглася до сьогодні в західньо-українських говорах. Знає її напр. цитований словник Желеховського: „Ильвів” читаємо в ньому на стор. 322. Правда, під впливом офіційної номенклатури що раз більше в народі перемагає форма „Львів”. Щодо походження форми „Ильвів”, то вона звязана з появою в українській мові т. зв. приставного „и” перед звуками „л” та „р”, головно коли після них була півголосівка („єр” або „йор”), пор. „ильняний” замість „льняний”, чи „иржа” замість „ржа”.

Хоч у старих документах назви „Львов город” і „Львов” вживаються всуміш, то проте первісною, старшою треба визнати першу форму. Вказує на це не тільки значення назви: „місто Лева-Льва”, але й переклад цієї назви на латинську й німецьку, а дальше на французьку й інші мови.

LEOPOLIS

В польсько-латинських документах назва Львова виступає в відомій формі „Леополіс”, чи скороченій „Леополь”. Отак напр. під р. 1389 записано: *civitas Leopoliensis*, АГЗ III, 85; під р. 1422 читаємо: *Leopolis*, АГЗ IX, 33; під р. 1426: *Leopoli et circa Leopolim* АГЗ III, 191 та ін. *Leopoli* зустрічається напр. на мапі Польщі Деліля з 1704 р. та на ін. мапах. Ясна річ, що назва „Леопол(іс)”, це латинський переклад (калька) українського „Львов город”. Та цей переклад не виступає послідовно в старих латинських актах. Побіч нього подибуємо латинізовану форму українського „Львов”, а саме „Львовія” (аналогічно до „Кіовія” для Києва), пор. напр. *Livoviam* 1351, Мон.⁶ II, 885х.

Дуже цікавий приклад латинського перекладу української форми „Львов город” подибуємо на Каталонській карті світу з р. 1375, а саме *Ciutat de Leo*, де словом „*ciutat*” передано „город”. Заслужує на увагу теж окрема форма предметникова *civitas nostra Leona* АГЗ V, 24.

Інші латинські форми для Львова це: Leopolia, Leontopolis, Leone, Liova, а теж Leo.

LEMBERG

Коли йде про німецьку форму „Лемберг” то вона на перший погляд досить дивна. Автор цих рядків присвятив цій формі окрему студію, надруковану в XVII томі відомого ономастичного журналу *Zeitschrift fuer Namenforschung* під наголовком: „Zur slavisch-deutschen Ortsnamenkunde. Ukrainisches Lviv — deutsches Lemberg. В цій студії виказано, що найстаршою німецькою формою був не „Лемберг”, а точний переклад українського „Львов город” — по-німецьки Leonburg (так нпр. у р. 1387, 1390, 1409 і ін.). В наслідок фонетичних і семантичних змін почерез форми Lemburg(a), Lamburg(a), Lamberg, Lemberga назва Львова устійнилася в німецькій мові остаточно як Lemberg.

LWO'W

Даремно шукати в найстарших чисто польських документах за формою „Lwo'w gro'd”. Вони знають тільки Lwo'w, напр. під 1356, пор. АГЗ III, 13 і ін. З одного боку в наслідок переваги латинського „Леополіс-у”, з другого боку з уваги на вчасне засвоєння слова „miasto” замість „gro'd” польська мова не знає сполуки „Lwo'w gro'd” в найстарших документах. Стрічаємо за це сполуку miasto Lwo'w, напр. під р. 1649, АГЗ XXIV, 80 і ін., що свідчить про повний вплив українського „Львов” (чоловічого роду) й більш штучне, як органічне її сприймання. Коли б у польській мові було відчуття питомої старовинності цієї назви, ми мали б не miasto Lwo'w, а miasto Lwowe (середній рід). Правда, в пізніших часах, у XIX стол. в польській літературі виникла ж форма „Львігруд”, вона одначе не відзеркалена в старих документах, має виразно штучний характер.

ІНЦІ НАЗВИ

Назва Львів у інших мовах дуже різноманітна. Греки вживали з кінцем XIII ст. назви: Літвон, Літвада; царгородський, александрійський і єрусалимський патріарх називали Львів „Леовіос”, або „Леонтополіс”.⁷

У турецькій мові назва Львова була: „Ілі”, „Ільбо”, „Ілібот”, „Ілібов”, „Ільбадір”, по-вірменськи Львів називався „Ілоф”, по-жидівськи „Лемберг”. Західньо-європейські мови перейняли або латинську форму, пор. напр. французьке „Леополь”, або німецьку, пор. англійське „Лемберг”. Новіші часи приносять — під російським офіційним впливом — у західніх мовах (за винятком німецької) поворот до старої „неіканної” форми „Львов”. Крім цього поволі вдомашнюється тут і форма „Львів”. Від українців на еміграції залежати ме в великій мірі, чи ця нова форма Lviv, чи теж Lwiv, прийметься в загальне вживання.

Коли робити підсумки з наведених угорі міркувань і відповідного документального матеріалу, то треба ствердити ось що:

1) Назва Львів у своїй первісній формі „Львов город” — це стара українська назва, що початками сягає половини XIII стол.

2) Українське „Львов город” було перекладене на латинське „Леополіс”, грецьке „Леонтополіс”, німецьке „Леонбург”, що в основі визначає „місто Льва”.

3) Пізніша форма „Львов” (без „город”) засвоїлася в українській мові поруч із „Львов город”, а без другої складової частини в мовах польській, турецькій, вірменській.

4) Західньо-європейські мови, напр. французька, англійська перейняли в основі латинську форму „Леополіс”, чи німецьку „Лемберг”; щойно в новіших часах помічається поворот до „Львова” в цих мовах.

¹ Пор. авторову статтю про „Українське назовництво (ономастику)” в Енциклопедії Українознавства, т. I, Мюнхен—Нью Йорк, 1949, стор. 366-368. — Про назву Харків появилася останньо окрема студія автора п. н.: „Історія й походження назви міста Харкова”. Науковий збірник УВАН, т. I, Нью Йорк 1952, стор. 111-115.

² ПСРЛ — Полное собрание русских летописей, изданное Археографическою Коммиссиею, Петербург 1843, т. II.

³ Акты относящиеся к истории Южной и Западной России собранные и изданные Археографическою Коммиссиею, Петербург 1863-1892, т. I-XV.

⁴ Вживають деколи і назви „Город Данила”, від імени основника.

⁵ АГЗ — Akta grodzkie i ziemskie z czasow Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum t. zw. Bernardynskiego we Lwowie. 1868-1931, т. I-XXIV.

⁶ Mon. — Monumenta Poloniae Historica. 1864-1893. т. I-VI.

⁷ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajow Słowianskich. Warszawa 1880-1902. т. I-XV.

ПІД ПАТИНОЮ ВІКІВ

Княжа гора,
з рисунку Пассароті,
початок XVII ст.

ПЕРЕКАЗ ПРО ЗАСНУВАННЯ ЛЬВОВА

Хоч була провесна, день був немов у літі парний. Ми підїздили до села Підмонастирець, як нараз почорніло небо, звівся вітер, а потім люнула злива. Коні рванули з копита, та все одно сухі ми не доїхали. Я вгнався з конем під шопу найближчого господарства. За хвилину зявилась господиня і запросила до хати „обсушитися”. В хаті було чистенько; в печі, де звичайно печуть хліб, тріскотів огонь, пахло смерековим димом. А проте господиня виправдувалась, що нема ладу, бо чоловік зі сином на фронті, а вона сама на господарстві. Потім підійшла до печі, взяла пукастий глечик з гарячим молоком та попросила за скриню. В цю хви-

лину спровола відчинились двері. З-поза них визирнула кудлата голова з довжезною, сивою бородою.

— Можна? . . . — спитала.

— Можна, ходіть, погрієтесь, а то розмокли як потопельник! . . . — засміялась господиня.

— Ой, погань, — сказав гість — спершу було гарно, тепер студинь узялась ще й крупами січе, як батогами. І він зразу підступив до печі та став розтирати руки від зимна, час-до-часу згребуючи обмоклу бороду закладкими пальцями:

— Нам то ще півбіді, але тим на фронті! . . . Буде бій — артилерія встрілюється . . .

— То ви, бачу, визнаєтеся? — завважив я.

— Ой, вони на всім визнаються, — пояснювала господиня — вони вчені! І до Єрусалиму їздили . . .

— Їздив, — притакнув гість — тоді як наші Митрополит Андрей провадили паломництво . . .

— А що світа звиділи! — додала господиня.

— Звидів, та що з того? Всюди одна біда! Люди не поправді живуть. Бо як по правді жили б, то й війни не було б. На що вона здалася?..

— Ой, так, — зідхнула господиня — але, що зробите, як поляки кажуть, що по їх боці правда... .

Гість подумав хвилину:

— В книжках все написано... А є, що й не написано. Сяк чи так правда по наших боці: земля споконвіку наша і Львів заложив наш король Данило... .

— Вони, як що скажуть, то святе! — притакнула господиня. — Їм уже по вісімдесятці, а не пізнати. Та ще при такій поневірці... .

— Яка поневірка! — противився гість. — Що на повітрі сплю, що їм цибулю і часник?.. Від того здоровя та сила.

З надвору чути було гарматні постріли. Дрижали шибки у вікнах.

— Не дармує наша артилерія: — сказав гість. — Тільки трохи прояснилось, а вже дає себе чути. Знав Данило, де закласти місто. В самій середині краю; і тепер клопіт. Бо не візьмеш його, не позбудешся чирака на здоровім тілі... .

На дворі стало випогоджуватись і через вікна зазирнуло сонце. Я допив молоко, закусив смачним разовим хлібом і вже хотів дякувати за гостину. Та господиня подала варені яйця, запрошуючи ще й гостя, щоб покріпився. Годі було відмовитись від товариства, і ми споживали разом дари Божі, а господиня підтримувала розмову. Але ця її невчливість виявилась зайвою. Бо розбалакався гість, розсновуючи написану історію про початки Львова:

„Довго шукав Данило — почав він — за місцем, деб то заложити нову столицю та не міг знайти. Аж раз вибрався зі своїм сином у наші сторони на лови. Тоді стріляли з луків, або соколів пускали на дику птицю. І от пустив він свого найлюбішого сокола на стадо лебедів та сам за ним пігнався. Їхав, їхав, аж приїхав над великі води. Крутиться з конем понад берег і ніяк на той бік перебраться. Води розливні, багнища недоступні. Вже й сокола з очей стратив. Але дивиться — кружляє під небом орел — білий, з-над моря. Покружляв і полетів туди, де й стадо лебедів. Задумався Данило, що йому робити. Та десь взялися рибалки і вони, підплили човном до берега й перевезли його з сином. А як перевозили, оповідали всячину: про багнища Полтви, що їх не всилу перебрести, про ліси й печери за водою, у яких скривалися люди перед татарами. Данило про все розпитував, а на відхіднім обдарував рибалок золотом і вони дивувались, хто він, бо не знали, що це король. Як же Данило висів із сином на берег, то пустились у сторону стрімкого горища, бо там побачили дим. Та прийшовши до вогнища, не застали нікого. Тільки корови паслись на прогалині і від лісу неслись хлопячі голоси. Це були пастушки, що незабаром надбігли. Один ніс сокола на руках... — „Таж то мій сокіл!“ — сплеснув руками здивований король. Але як побачив, що сокіл змарганий та ще й покалічений, засмутився дуже і почав допитувати, що сталося. Пастушки опо-

віли, як то орел хижак вдарив на сокола, коли той приземлив був лебедя, і як Давид поціливів того хижака з лука. — „Котрий із вас Давид?” — спитав король, і один білявий пастушок підступив до короля, а король погласкав його по головці: „Спасибі тобі, що врятував сокола!” — сказав. — „А де той орел убитий?..” Давид показав рукою: „Он, лежить, як біла плахта, з розпростертими крилами”... Король пішов туди з сином, подивитись, і як прийшли, король підкинув хижака чоботом, а князь Лев став обзирати, де поцілений. — „Кращого стрільця не треба!” — сказав князь Лев по хвилині. І король теж не міг надивуватись: „Чий ти син, — питає — як звуть твого батька?” — „Батька вбили татари, — відповів Давид — а я з мамою живу в рибацькій хатині, що над водою”. — „А що ви робите?” — цікавився король. — „Бідуємо”... — похопився Давид та засоромлено склонив голову. — „Не будете вже бідувати, — відповів король — я заберу тебе з собою, а про маму твою подбаю”. Як почув Давид, сльози станули йому в очах: жаль зробилось за мамою і за обома пастушками, що з ним пасли товар. І він сказав це королеві. Король потішив його, що зможе навідуватись у кожний час до мами та що обох пастушків теж забере. Потім вийшов король зі сином на скалу високу й, довго роздивлялись довкруги, а як уже роздивились, король сказав:

„На тому місці збудую город твого імени, Львів, і буде він славен по всі часи!”

Так і сталося. Данило збудував на тому місці столицю.

— А що з Давидом і пастушками? — хотіла знати господиня.

— Пастушки повиростали і вславились у боях з татарами, за що боярами зробив їх король та наділив майном. Давид дістав землі під Львовом і заложив село Давидів, а його приятелі, що були собі рідними братами й називались Помин і Ята, заложили село Помонята...

На тому закінчив оповідач. А я подякував за хліб і сіль, казав трубіти збірку і рушив у дальшу дорогу.

Потім, після війни, я вже не бачив цього „мандрівного історика”. І не чув про нього. Тільки нераз чув від людей — що Львів нецікаве місто:

Бо не має ріки. І ніби без переказу про свій початок, як інші столиці.

В СТАРОМУ ГОРОДІ

На горі, поміж лісами, за високими загородами й за валами, Данилів Львів. Для хижаків Сходу грізний, неприступний, для мандрівного купця приманливий: „Урбс целеберріма”.

Ось мандрує він з караваною і його валка спинилась на роздоріжжю, як вже сонце схилюлось до заходу й, оглянувшись востаннє, сипнуло золотом по водах Полтви.

— Слава Богу, — перехрестився купець — щасливо доїхали! Тут нам заслужений спочинок по трудах і надій здійснення: город багатий, заробити можна. — А потім, прислонивши дашком долоні свої стом-

лені очі, довго ще вдивлявся у далечінь. — За тими водами, де фіолетною гребінкою ліси небо чешуть, видно терем на горі, а під горою церкви мигтять хрестами до сонця. Гарний город! . .

Дав знак рушати.

Заскрипіли вози здорожені, закленцали стомлені копита. Валка спровола рушила до перевозу.

Мав щастя купець. Ще до ночі переправився за воду: саме, як останній віз виїздив із порону, закуті в панцері дружинники зводжений міст на валах підносили й по церквах дзвонили на вечірню дзвони.

Вже до решти стемніло. Залягла глуха ніч у місті незнаному. Лише десь там, у дімку рибацькому, прибережному, блимнуло часом світельце й смужкою на воді зайтріло. Хтось іде, хтось іде запізнений. Чути тупіт копит . . . Кінний гонець почвалав у сторону дітинця. За хвилину вартіві з воротарем стали перекликуватись: заскрипіли ковани ворота, здудуніло на мості й стихло.

Тільки під церквою св. Миколая галябардник стоїть і гукає: „Бер-до-о-о! Ос-то-ро-жно з вог-не-ем!” . . .

— А скажіть, просимо — питає купець — де би тут на нічліг стати?..

Галябардник ліхтарню вгору підносить, до очей приглядається:

— Звідки Бог провадить?

— З над Дунаю широкого, з краю далекого — з Норинбергії, може чули? . .

— Та чув, як не чути: ваші у нас бувають і нашим дорога туди відома. Але вам пора спочити: їдьте так просто, попри церкву св. Теодора, на Брагу, там і заночуєте . . .

І знову покотились вози, заіржали коні стайню чуючи.

Валка минула церкву, віхала на Брагу, де вже всі знали про нового гостя. По заїздних домах брами стояли відкриті, в них господарі смолоскипами підводам присвічували, а приглядаючись коням великанам, багатому нарядові й кованим возам, дивувались: „О, знатний купець, нема що казати!” . . .

Заки розмістились та спати положились, вже зорі на небі північ заповідали. Затихло в городі. Тільки пугач на княжій горі часом спугував, або сова на дзвіниці св. Теодора крилами затріпотала. Тоді нічна сторожа, галябардники, що подрімували по закутах, прокидались і давали про себе знати протяжним: „Бер-до-о-о! Ос-то-ро-жно з вог-не-е-ем! . . .

МІЩАНСТВО ЛЬОВОА

Константин Корнякт,
знатний міщанин, фундатор
вежі при Успенській церкві

Крім корінного населення, — українців, жили здавна у Львові і чужинці. Відомо, що король Данило дав їм окремі права, вони мали свої громади, свої святині, рядились самі в своїх спільнотах, користувались широкими вольностями. Найбільше було вірмен. Вірмени торгували, багатіли тому, що мали звязки зі Сходом. Спершу вони навіть брали участь у воєнних походах наших володарів, бо належали до тієї еміграції, що покинула свій край зі зброєю в руках. Провадили теж купецькі каравани на Схід.

Історик І. Крипякевич описує виїзд такої каравани зі Львова. Збірка її відбувалась біля Кривчиць (пізніша Личаківська рогачка) і на її прощання збігався цілий Львів, бо туди, до далекого Константинополя, виправлялися не лише багаті львівські купці, але теж інші міщани, власники возів та коней, купецької валки. Це була велика подія для Львова, якщо виїздила така купецька валка в далеку й непевну дорогу, охоронювана сильною збройною ескортою, що мала відбивати татарські наскоки подорозі. Каравану провадив „караван-баша”, обовязково вірменин, який найкраще знав дорогу та турецьку й татарську мови. Зокрема гучно вітав Львів щасливий поворот каравани. На вистку: „караван їде!” — на Глинянську дорогу (пізніша Личаківська вулиця) висипувався муравлицем цілий Львів і тоді радісним окликам та привітанням не було кінця. Цілий день святкувало місто поворот каравани.

В старому Львові спершу ведено торгівлю тільки місцевими виробами, та земними плодами й воском, а до Львова привозили чужі купці сукна, тканини, сіль і метали. З ремісників знані були гарбарі (утнарі), кушнірі (кожевники), сидельники, тульники, лучники, ткачі, клобучники (робили шапки і панчохи, інакше — сітинки), шевці, гон-

чарі, ковалі (ковачі, кузники), кравці (тоді їх називали шевцями), золотарі, відливарі дзвонів, що робили й золоту монету, плотники (теслі), кошикарі тощо. Згодом появилися рукавичники, поясники, юхтінники, римарі, суконники, мечники, шабельники, іглярі, слюсарі, котельники, рушникарі, ткачі, столярі, токарі та інші. В XIV віці Львів став торговельним осередком між Сходом і Заходом, бо через нього йшов шлях із Білгороду та Кафи й користувався окремим правом торговельного складу; львівські купці мали теж свої склади в Галаці й Сучаві. Торговано винами, фляндрійськими сукнами, шовковими тканинами, різним корінням, кадилом, овочами, чорноморською рибою, яку мариновано у Львові, семигородським сріблом, балтійським янтаром, молдавським воском, а з краєвих продуктів медом, збіжжям, воском, шкірами, попелом, кожухами, волами, а навіть невільниками. Ясно, що в цій торгівлі, з чужинців, передували вірмени, їх колонія була найбільша у Львові.

Другими по вірменах були у Львові німці, здебільша будівельні фахівці, спроваджені королем Данилом спершу для розбудови Холму, а потім і Львова. Німці мали у Львові свій костел, свою громаду і свого війта. Крім німців були ще у Львові жиди, татари і якісь, невідомого походження, сарацени. Тільки про поляків у тих часах не чути. Їх не було, вони з'явилися аж тоді, коли польський король Казимир захопив Галичину. Проте ці наймолодші колоністи далися найбільше взнаки українцям, корінним з діда-прадіда міщанам Львова. По втраті своєї державности прийшли для них незавидні часи. Вони, горді колись своїм значенням, своїм багатством, мусіли тепер змагатись за право існування. Але яке це право могло бути в тій дійсності, коли панюшиться польський магістрат, уважаючи себе завойовником, якому прислуговує все. Поляки були, щоправда, в меншості тоді, але їх підтримували одновірці, головню німецькі колоністи. Потім пристали до них і вірмени, які хоч грецької були віри, та як спритні купці тримали з тим, хто був при владі. Але це їм на добре не вийшло; вони змінили врешті обряд і цілком сполячилися. Жиди держались неутрально, бо для них не було інтересу встрявати в боротьбу між українцями й поляками, тому стояли осторонь, страху ради, тимбільше, що на їх кишеню теж чигав польський магістрат, а на них самих польська вулиця. Єдиними спільниками в боротьбі українського міщанства з польським магістратом були греки-купці, які весь час стояли непохитно по боці своїх одновірців, українських міщан.

А боротьба велася завзята і не легко було встоятись у ній. Наруга, знущання, не переводились, матеріальне нищення підривало до решти українське міщанство. Бо жити вільно й дихати свобідно можна було тільки полякам і латинянам, які могли займатись усяким промислом і належати до цехів — українцям усюди ставлено перешкоди. Вони мусіли тулитись на звалищах колишньої столиці Данила, не маючи приступу зі своїм крамом до нового міста, збудованого німецькими колоністами. Для них місце було тільки під мурами при Краківській брамі,

де розкладала свій товар татарська й жидівська біднота. Українські міщани зійшли на останнє місце, аж по тих невідомого походження, сараценах.

Українці мали, щоправда, свою Руську вулицю в новому Львові, але в тому українському гетті не могло поміститись усе українське міщанство, всі ті купці, промисловці й ремісники, про яких далеко й широко розходилась добра слава. Вони, щоб жити, оплачували несамо-вिति гарачі за себе — вкуплювалися і викуплювалися, хоч всі ті викуплювання нічого не помагали, бо магістрат придумував все нові способи на нищення їх; хотів таким чином змусити свої жертви виректись церкви й народности. Доходило до того, що українець-городянин не міг зазнати спокою навіть по смерті: він не заслуговував на такі похорони, як інші; з його тлінними останками не можна було переходити через місто тому, що похорони відправлялись у церкві. Заборона відноси-лась зокрема до тих похоронів, що проходили з Успенської церкви че-рез Ринок. Бо Успенська церква була сіллю в оці магістрату, вона зі своїм Успенським Братством очолювала боротьбу українського міщан-ства з магістратом, а при тому це Братство сягало своїм авторитетом і поза Львів, на всі українські землі .

Та даремні були зусилля польського магістрату. Йому не вдалося зломити завзяття українських міщан. Навіть тоді, коли вже українська верхівка покинула свій народ, коли й такий заслужений рід, як князі Острозькі вирікся свого, львівське українське міщанство не падало ду-хом. Залишившись без опіки своїх вельмож, воно не пішло їх слідами, вибираючи вигоди й достатки: для нього була одна мета — закусити зуби і боротись вперто, з вірою у перемогу.

Минали довгі віки тієї боротьби понад силу. З останньої нитки тягнулися українські міщани, руйнувалися колись багаті купці, випро-дувалися ремісники і навіть найбідніші челядники, щоби призбирати гроша для королівських достойників у Варшаві, які могли підтримати їх справу перед королем. Нераз вже здавалося, що ті великі скарби не пішли на марне, що королівське слово таки заважить. Та король своє, а магістрат своє: він не привязував ваги до королівських поста-нов, а кермувався заїлою ненавистю і голосом вуличного шумовиння, при чому полегші для українського міщанства, про які згадувалося у королівських постановах, викликували в нього ще більшу лють та жа-добу пімсти. А нагоду пімститись давали різні війни. Так було прим. 1648 р., коли прийшлося платити окуп татарам. Гетьман Хмельниць-кий пощадив Львів, у якому колись учився, але львівська вулиця ра-зом зі своїм магістратом відплатила тоді українцям погромами; крім того українське міщанство мусіло заплатити величезні суми на кон-трибуцію, а що їх не вистачало, то впали жертвою львівські церкви, головно Успенська зі своїм Братством, втративши дорогоцінні пам'ятки, що зберігалися віками. А потім прийшла ще шведська війна. Шведсь-кий король Карло XII, зайнявши Львів, витиснув з нього останні соки. В тому памятному 1704 р. шведи помогли польському магістратові до-

конати українських міщан, щоб уже не піднеслися з упадку. Саме Ставропігійське Братство заплатило тоді сто двадцять тисяч золотих, а для польського короля Лецинського, союзника шведів, окремо ще 10,000 талярів, суму, що на нинішні часи можна рахувати в мільйони, та яку годі собі уявити в такій установі, як Ставропігія.

Після „гостини” шведів винищений і зрабований Львів перестав бути тим славним містом. Він потапав у багні й біді, а з ним пропадало й наше міщанство. Ще деякий час бундючився польський магістрат, не даючи за виграну, коли йшло про українців, ще посиляли українці делегації до Варшави добиватись прав перед королівським судом, ще одна така делегація завезла канцлерові Шенбекові 4,000 золотих хабара, але й з цього ніщо не вийшло. Врешті українським міщанам не стало вже ні гроша, ні терпцю, вони стояли над пропастю. Багато тоді знатних купців українців покинуло Львів, а з ними виїхали і кращі ремісники. Найбільше їх пересилилося до Камянця Подільського, де могли спокійніше жити, без зненавидженого львівського магістрату. Але ті, що залишилися, таки не перестали правуватися із магістратом та далі клопотатись перед варшавським королівським судом за свої права. У Варшаві саме ця справа рішилась, хоч в щасливе її вирішення вже й ніхто не вірив.

Та сталося чудо: 1745 р. закінчився суд і на ньому признано українським міщанам рівні права. Тоді українець Юрій Коцій засів у міському конзуляті, українці Михайло Лясковський, Яків Русіянович і Горошко стали лавниками, а ще 6 інших українців увійшло до Ради 40. Був це осяг, але була й „муштарда по обіді”. Бо вже ані Львів, ані його магістрат не мали значення. Львів став бідним, нужденним містом, без багатих патрициїв і купців, без славних ремісників, в магістрацькій касі віяло пусткою, оборонні мури та вежі розвалювалися, а татари пустошили передмістя й околиці. І чужі купці не спішилися вже до Львова. Не було з ким торгувати, при тому небезпека чигала на кожному кроці.

Львів вилюднів. Нашого міщанства щораз меншало. На його місце проходили ті з села, підсилюючи дещо український елемент, але й вони не виповнили вже прогалени. Не були це вже ані купці, ані фахові ремісники, тим самим і не міщани.

В році 1772 Галичину зайняла Австрія. Львів став столичним містом нової австрійської провінції. Почався новий лад, нові порядки. Австрійці позаводили цвинтарі у Львові, бо досі ховано львівських міщан або під церквами й костелами, або всередині святинь, через що в місті ширилися зарази. Австрійська влада почала мостити дороги, бо через Львів не можна було переїхати. Прим., на самім ринку застрягла була коляса австрійського цісаря Йосифа II підчас його першої гостини у Львові і не могла видістатися з болота.

Життя у Львові стало налагоджуватися. Свобідніше дихнуло купецтво, навазавши торговельні звязки з австрійськими краями, ремісники дістали роботу, зокрема будівельники, тому, що будувалось багато но-

вих будівель для австрійського війська та урядовців. З дня на день змінював Львів свій вигляд. Та для українців була з цього мала потіха. Почався новий вплив чужинців. Були це головню чеські німці, т. зв. „дойч-бемаки”, які надали Львову нове обличчя, спершу німецьке, а потім ще більше польське. Бо ті „дойч-бемаки” дивним дивом дуже швидко польонізувались. Вже діти тих австрійських урядовців робились загорілими поляками, приймали участь у польських повстаннях, клали голови за Польщу та в свому шовінізмі перевищували справжніх поляків. Таким був між інш. польський революціонер Ф. Смолька, пізніший президент австрійського парламенту і творець львівського кіпця Люблинської Унії. Ясно, що австрійський уряд не бажав собі цього. Він понавозив „дойч-бемаків”, щоб знімчити Львів, а їхні діти заводили Польщу. І в краю появилася було багато німців, але вони, за виїмком кількох більших скупчень, розплилися потім в українським морі. Зате львівські купці німецького походження стали очолювати т. зв. польонію. Вони одягались у польські контуші, були „курковими крулями”, бурмістрами та репрезентували рештки польського купецтва, бо в дійсності львівська торгівля була вже тоді в жидівських руках, поляки становили мінімальний відсоток.

Австрійські часи принесли зміну, принесли для міщан великі полегші. Але українці небагато мали хісна з цього. Не було вже українського міщанства, яке могло б із полегші користати. Українське міщанство мусіло щойно відроджуватись, а це відродження не приходило легко, само від себе. Його започаткувала наша інтелігенція, яка теж тількищо народжувалась. Завдяки їй українське львівське міщанство стало воскресати з мертвих.

Відомо, що піонерами національного відродження в Галичині було наше духовенство. Саме в мурах Духовної Семінарії у Львові постала під проводом Маркіяна Шашкевича т. зв. „Руська Трійця”. Там був складений перший літературний збірник „Син Руси” й другий, народною мовою, „Зоря”, а врешті „Русалка Дністровая”. Шашкевич зі своїми приятелями, письменником М. Устіяновичем і Величковським, перші стали виголошувати проповіді народною мовою по церквах у Львові, що було на тодішні часи революційним переломом, бо до Шашкевича проповіді виголошувано по польськи. Завдяки тому забута рідна мова набрала прав громадянства в церкві та серед інтелігенції. Коли б Шашкевич був скоріше, як з приходом Австрії на новооснованому львівському університеті творилось т. зв. „Студіум Рутенум”, львівський університет напевно був би український, а через мовні труднощі „Студіум Рутенум” було зліквідоване. Теж національного відродження у Галичині в 1848 р. не можна собі уявити без Шашкевича. Він не жив тоді, але дух його опромінював „Головну Руську Раду”, на Святоюрській Горі та її подвижників — владик Яхимовича, Куземського, крилошанина Лотоцького й інших. Не диво, що 31 жовтня 1893 року, в 50 роковини смерті Маркіяна Шашкевича Львів пережив небувалу всенациональну маніфестацію, підчас перевезення тлінних ос-

танків поета на львівський Личаківський цвинтар. Вулиці міста перший раз замаяли рясно жовто-блакитними прапорами, домовина поета тонула в квітах, а тягнули її, уставлену високо на возі, три пари сивих волів; кардинал Сильвестер Сембратович очолював у поході духовенство й не тільки цілий Львів, але й весь край маніфестували тоді своєю вдяку „Пробудителеві” галицької землі. Ясно, що ця маніфестація мала величезне значення для розбудження національної свідомості, зокрема серед львівського міщанства, що піднесене на душі набрало віри в остаточну перемогу.

Та заки це сталось, довелося ще звести затяжну боротьбу з темними силами русофільства. Після т. зв. весни народів в Австрії, після надійного 1848 р., в якому появився маніфест Головної Руської Ради, прийшли часи зневіри у власні сили, з чого скористали русофіли. Вони захопили дві найважливіші львівські установи — колишню твердиню львівського міщанства Ставропігію і новозбудований Народний Дім. Як дивно повернулось колесо історії: Ставропігія, що колись вела боротьбу з цим зненавидженим польським магістратом, опинившись у руках русофілів, зайняла його місце в боротьбі з українцями. І Народний Дім, ця багата фундація вивінувана зусиллям „пробуджених” галичан, перемінився у кузню протиукраїнської зброї.

Як ставилась русофільська управа Народного Дому до всього, що українське, доказує історія першого шевченківського концерту у Львові 1869 року, на який тодішні т. зв. українофіли не могли дістати залі в Народному Домі і концерт мусів відбутись у залі Польської Стрільниці при Курковій вулиці. Він мав великий моральний успіх, хоч матеріально не дописав. Було 20 ринських дефіциту. На концерт явилось найбільше жінок, бо 139, про мужчин тодішній рецензент не згадує; їх було мабуть небагато, як загалом небагато було тоді ще тих т. зв. „українофілів”. Очолював це свято Анатоль Вахнянин — політичний діяч, композитор, співак і диригент. Під його орудою виконав хор твори Вербицького й Лисенка, сам він відспівав сольо „Колись було”. Крім того деклямували: Корнило Устіянович вірш свого батька, Криницький Шевченкового „Невольника”, А. Дольницький „Драгомановку” Морозенка*. Рецитації поезій молодого тоді Федьковича відпали через заборону поліції. Концерт закінчився промовою В. Барвінського. Опісля відбулись товариські сходи з сольоспівами Вахнянина, деклямаціями Устіяновича та виступами промовців. На спогад про це перше шевченківське свято у Львові, приявні поділилися лавровими листками з вінця, що прикрашував портрет Шевченка на сцені.

Ми згадали про цей перший Шевченківський концерт у Львові не тільки в звязку з русофілами, які не дали в Народному Домі залі, але й тому, що ним започатковано щорічні Шевченківські свята, які

* Антін Дольницький, громадський діяч, приятель Івана Франка, довгі роки прожив як радник Найвищого Суду у Відні і там помер 14. II. 1953, скінчивши 100 років життя.

мали великий вплив на розбудження національної свідомости серед львівського міщанства.

Не менший вплив на усвідомлення міщанства мав і український театр, заснований тов. „Руська Бесіда” у Львові 1864 р. На виставах цього театру галерію заповнювала звичайно крім гімназійної і ремісничої молоді. Вона захоплювалася історичними драмами, з яких училася любові до Батьківщини та її минулого. Український театр зробив багато для міста. Може й стільки, що „Просвіта” для села. А проте буває, що впаде часом нерозважний вислів про „побутовщину” й „просвітянщину”: А де ми були б без тієї „побутовщини” і „просвітянщини”? Може загалом не були б... Саме ці дві заслужені львівські установи, театр і „Просвіта”, стали сподвижниками освідомлення широких мас, вони немов цілющий лік діяли на них. Без такої підготовки годі собі навіть уявити відродження нашого міщанства, яке започаткували провідники українського організованого життя у Львові, знаючи, що без своїх міщан не здобудемо міста, а тим самим і своєї держави. Бо яку вагу має хоч би своє купецтво, зайво пояснювати. Це ж матеріальна сила, що творить обличчя цього міста, при тому рухливе купецтво є живчиком всього міщанства, воно дає ініціативу в громадському житті, дає почин неодній добрій справі. Найкращий доказ, що не випадково появився перший „Кобзар” у Галичині: саме львівський купець Димет привіз його з Києва. А скільки заважила ця поява „Кобзаря” на розбудженні національної свідомости в Галичині, знаємо добре.

Немалу вагу в усвідомленні міщанства мала й рідна преса. Львів був колискою її, саме у Львові став виходити перший часопис народною мовою „Зоря Галицька” 1848 р. і перший український щоденник „Діло”, який від 1880 р. появлявся двічі в тиждень, потім тричі, а від 1888 р. кожного дня. Напередодні другої світової війни виходило у Львові три щоденники, бо крім „Діла” ще й „Новий Час” і „Українські Вісті”, а інших часописів, нещоденників, було кільканадцять. Львів був тим справжнім центром української преси, і не тільки Галичини, — деякий час теж усіх українських земель, бо українська преса на Придніпрянщині стала появлятися щойно після першої революції у Росії, 1905 р.

Історія відродження українського львівського міщанства доволі нова. Вона творилася майже на наших очах, а тому старшій генерації добре відома. До тієї генерації належить і автор цих рядків.

Я не вродився у Львові, але я вріс у це місто, полюбив його, бо воно манило мене своєю колишньою славою Данилової столиці, і я був гордий з того, що зможу називатись львівським ремісником і міщанином Львова.

Приїхавши до Львова з Коломиї, де я закінчив 1902 р. ганчарську школу, я спрямував свої перші кроки до фабрики Левинського. Імя Левинського було загально знане. Він належав до кращих архітектів Львова, викладав на львівській політехніці, провадив м. і. будову львівського оперного театру, а для нас був тим першим піонером рідного про-

мислу. Його фабрику зараховували до більших фабрик у Львові. В ній вироблялися різні будівельні матеріали, крім цього вона мала ганчарський відділ, з якого виходили вироби української кераміки на експорт. У фабриці Левинського працювало тоді багато українців. Вони як добрі робітники ставали скоро фахівцями та мали змогу творити свої власні робітні. До них належав і я, бо згодом відкрив свою кахлярську робітню, у якій підховував доріст українських ремісників. Але заки це сталося, я жив життям тієї львівської ремісничої молоді, працював серед неї та набирав досвіду в організаційній роботі.

Тодішній Львів був ще бідний на українські ремісничі товариства. Одиноке таке товариство, „Зоря”, тиснулося в малій кімнатці при Личаківській вулиці ч. 20, де збиралась у малому гурті наша молодь. Решта її ходила або самопас, або належала до польських товариств — „Гвізда” і „Скала”.

Щойно в 1904 р. заіснувала у Львові „Організація українців міста Львова”, якої першим головою став др. Озаркевич. З того часу почалась плянова праця серед українського міщанства.

Мотором її був невтомний др. Володимир Бачинський. Він при допомозі старших членів тов. „Зоря” взявся за оснування „Міщанського Братства”, в якому гуртувались українські купці, промисловці, власники домів, лікарі, адвокати, самостійні ремісники та інші міщани, без огляду на їх партійну приналежність. За головства др. В. Бачинського „Міщанське Братство” мало понад 250 членів і кількість їх постійно зростала. По кількох роках праці повага тієї установи зросла помітно, а організаційна діяльність виявила значні осяги. І за чергового голови „Братства”, директора „Народної Торговлі” Миколи Заячківського, позначився великий зріст тієї організації. Тоді оснувалось багато окремих товариств. В році 1911 заходом „Міщанського Братства” відбувся у Львові величавий зїзд представників міщанства з усіх українських земель. В залі Народного Дому зібралось тоді понад 500 делегатів українських міст. В президії засіли: сеньйор українських політиків проф. Юліян Романчук, голова українського парламентарного клубу др. Кость Левицький, буковинський діяч Микола Василько та купець Іван Борис з Перемишля. Відкриваючи цей перший всеукраїнський зїзд міщанства, голова „Міщанського Братства” дир. М. Заячківський сказав: „Ми вже маємо свою зорганізовану силу — наше село, тепер беремось до міста. Це наш черговий етап, а потім прийде і своя державність”. — Громом залунали тоді оплески. Всі відчули, що ми ростемо, а часи, коли був тільки „хлоп і поп” — як згїрдливо висловлювались наші сїуди, безповоротно минули.

І справді, українство зростало в місті. Щораз більше гомоніла українська мова на вулицях, щораз то появлялись на крамницях і установах нові вивіски, на яких видніли українські написи. Зріст цей можна було бачити й по наших різних імпрезах, головню шевченківських концертах. Коли я 1903 р. перший раз був на такому концерті у Львові, то зала Народного Дому була ще не повна; але вже 1908 р. вона випов-

нилась по береги, а 1912 р. відбулось у Львові аж декілька Шевченківських концертів, в різних залах, і всі ті залі були переповнені.

Та найвеличавіше відсвятковано у Львові 100-ліття уродин Т. Шевченка 1914 р. у Спортовій Палаті. Львів ще не бачив такої української маніфестації. Виступали на тому концерті два наші світової слави співаки, Мишуга й Менцінський, хор львівського „Бояна” відспівав у супроводі симфонічної оркестри „Кавказ” Людкевича, написаний до слів Шевченка з приводу 100-ліття народин поета; Богдан Лепкий віддеклямував свою пророчу поему „Два голоси”, що небаром мала справдитись. Також всі інші точки програми стояли на дуже високому рівні. Концерт був замітний ще й тим, що на ньому явився уперше військовий достойник, як представник австрійської армії, а це не бувало до того часу. Австрійська влада вважала за потрібне вислати свого генерала на українське свято, що доказувало не тільки про загрозу війни з Росією, але й про зріст української сили, з якою треба було вже рахуватись.

На другий день після цього інавгураційного концерту відбувся здвиг „Січей” і „Соколів”. Маси з сіл і міст залили Львів. А все це проходило військовим ладом під звуки духових оркестр, у пишній народній ноші або в січових і сокільських одностроях. Похід дефілював головними вулицями міста. На балконах і у вікнах — море голів: сипався дощ квітів, лунали оклики. Найбільше захоплення викликували малі пластуни з деревяними крісами, які немов доповнювали карні відділи Січових Стрільців у вояцькому виряді та при повній зброї, що вже не були гімнастичними чи пожежними товариствами, а зачатком справжнього війська. Серед УСС чимало було й міщанської молоді: товариства Січових Стрільців ч. I і ч. II у Львові гуртували крім студентів й ремісничий доріст. Були там і т. зв. львівські „батяри”, в організуванні яких поклав великі заслуги тодішній студент львівського університету, а пізніший старшина київських СС., Роман Дашкевич. Львівські „батяри” визначилися у визвольній війні, зокрема в боях за Львів. І в рядах „Соколів” бачилося багатьох львівських міщан, здебільша старших, бо молодь тягнуло до УСС, що мали військовий характер.

Січово-сокільський здвиг був величавою маніфестацією українства у Львові напередодні першої світової хуртовини, яка, до речі, прийшла для нас заскоро. Були ми тоді саме в розгарі розбудови нашого національного життя і здобували щораз більші осяги.

Львів не потерпів під час тодішньої війни ніяких знищень. Війна ця велася ще доволі по-людському. Щоб зберегти галицьку столицю, Австрія відтягнула свої війська поза Львів, так що москалі зайняли його без бою. День і ніч сунула московська навала на „Вену”, як казала салдатня. Але до Відня не дійшла: все загибало в Карпатах. В карпатських Бескидах боролися і наші славні УСС. У славному бою на горі Маківці вони вперше відплачувалися за Полтаву, там теж уперше переможно заговорила від памятного 1709 р. українська зброя.

Перехід царських військ через Галичину не обійшовся без додатнього значення для нас. Він дав нагоду українцям царської армії заразитися тим небезпечним „мазепинством”. Кожне бо галицьке приходство чи кожний учительський дім, де звичайно квартирували старшини царської армії, були школою національного освідомлення для них, а для звичайних вояків кожна селянська хата. У Львові сповнювали цю місію українці-міщани, а головню наші церкви, до яких з цікавості заходили українці вояки, й там мали змогу послухати українських проповідей, патріотичних змістом. Так що національний зрив серед українців царської армії під час революції 1917 р., який більше ніж задивував москалів, не був випадковий, а був заслугою послідовної агітації у Галичині під час російської інвазії.

Весною 1915 року хвиля повернулась. Москалі покинули Львів і знову прийшли австрійці. Стало відновлятися життя у львівських українських установах і товариствах, закритих москалями. Поверталися теж наші політики та громадські діячі, що мусіли покинути Львів з приходом москалів.

А через два роки вибухла в Росії революція, після розгрому царських військ на фронті. Були це надійні часи пам'ятного 1917 року. Львів наслуховав за кожною вісткою з-над Дніпра, де відроджувалась українська державність. В „розбудженні України в огні” приймало участь і багато львівської молоді, що захищала Золотоверхий Київ у рядах київського Січового Стрільцтва, яке в тих часах було гвардією Центральної Ради, як це згадує в своїх споминах Винниченко.

А рік пізніше замаєв і над Львовом український прапор. Цей Великий День, 1 листопада, започаткував українсько-польську війну, що велась головню за Львів та довколо Львова. Тим разом „встоятись не було сили”, хоч сини галицької землі боронили гідно столиці короля Данила. За ними була тільки правда, а проти них Схід і Захід.

Після війни важко приходилось лікувати рани. Наша інтелігенція залишалась без праці, молодь ниділа по таборах полонених, інвалідам треба було негайної помочі. Але і тоді львівське громадянство не попадало у зневіру. Закусивши зуби, воно бралось за налагодження життя: відновлювало товариства, організувало нові, між іншим Український Горожанський Комітет, який піклувався жертвами війни.

Українська інтелігенція не мала доступу до урядів, і молодь наша, повернувши з війни, стала творити свої варстати праці, а зокрема горнулась до кооперації. Кооперативна ідея щораз більше поширювалась не тільки серед інтелігенції, але і в масах по селах, що дало змогу організувати кілька тисяч сільських кооператив, цілої низки повітових союзів та поважної централі „Центросоюз” у Львові. Українські старшини, які після війни опинилися на Чехах, мали там нагоду дечого навчитись. Деякі, повернувшись додому, взяли за молочарство та розбудували його зразково, так що львівський „Маслосоюз” був одною з крапцях репрезентативних установ у Львові.

Завдяки кооперативному рухові, Львів як централа почав залюднюватись кооперативними працівниками, різними урядовцями, робітниками й службовиками, а це підсилювало зріст львівського міщанства. Був теж більший приплив ремісничого dorocту до Львова. Діялось це завдяки ремісничим бурсам. Ініціатором їх був ще перед війною відомий громадський діяч, інж. Василь Нагірний — батько галицької кооперації, що оснував 1884 р. першу кооперативну „Народну Торговлю” у Львові. Між іншим дав він теж почин до оснування першого руханкового товариства „Сокіл” у Львові 1894 р. Ремісничі бурси мали своїх добродіїв і фундаторів. Митрополит Шептицький збудував бурсу на Личаківській горі біля парку, коштом о. Залуського, пароха Свидови в чортківському повіті, вибудовано бурсу для хлопців при вулиці Потоцького, а львівський міщанин Євген Войтів подарував дві кам’яниці при вул. Кохановського чч. 94-96 на бурсу для дівчат. Як добродія української ремісничої молоді треба згадати зокрема — світової слави співака-мистця, Олександра Мишугу, якого коштом була вибудована і уфундована реміснича бурса при вул. Ходоровського. О. Мишуга, як колишній бурсак Ставропігійської бурси, найкраще розумів вагу такої установи. Він був відомий з того, що самий жив дуже скромно, а заощаджений гріш давав на народні цілі. Спомагав він між іншим Івана Франка, львівський Музичний Інститут ім. Лисенка й інші товариства, а в Виткові, де родився, поставив величаву церкву. У львівських ремісничих бурсах виховувалося багато ремісничої молоді, крім того висилано її і до Відня, на науку ремесла; гроші на це давали львівські міщани. Діялось це ще перед війною, за Австрії, за польських часів молодь вже не мала змоги виїздити, й училась у Львові.

Крім добродіїв та фундаторів ремісничих бурс були ще й опікуни їх. На тому місці треба згадати про о. Евзенія Бачинського, пароха церкви св. П’ятиць у Львові, о. Малиновського, віцеректора Духовної Семінарії, о. Бучацького та відомих львівських громадян, інж. Юліана Мудрака й Михайла Стефанівського.

Для ремісничого dorocту відбувалися теж окремі вечірні курси в школах ім. князя Льва, Маркіяна Шашкевича й Бориса Грінченка. Вчили на них, крім учителів, фахівці ремісники. Для цих курсів подарували були власники ремісничих варстатів і робітень — Преторіюс, Стефанівський, Ференсевич, Голян, Чорній, Ярема, Слюзар, Стець, потрібне устаткування, моделі, рисунки тощо, а Йосафат Пендюк записав був свою кам’яницю з городом при вул. Мурарській на промислову школу і промисловий музей.

З українських ремісників у Львові було найбільше шевців і столярів, але було й чимало кравців та інших добрих майстрів з різних фахів. В загальному було у Львові до 900 самостійних ремісників і стільки ж купців, а крім того понад 100 більших промисловців. З українських купців зокрема знані були власники текстильних складів — Зубик, Стефанович, Іжицький. Знаний був теж власник складу порцеляни, Онисько, що між іншим випустив був на ринок першу українську пор-

целяну. Вироблялися теж із молодших добрі купці. Серед нашого купецтва вирізнялись своєю діяльністю — б. УСС. Я. Скопляк, власник фабрики пасти, та б. старшина УГА купець Д. Конох.

Львівські купці, ремісники та промисловці поладнували свої фінансові справи в „Купецько-промисловім Банку” і „Міщанському Союзі”. Користувалися теж кредитами інших українських банків, а то „Дністра”, „Центробанку” і „Земельного Банку”.

Українські купці були добре знані у Львові, були знані й українські ремісники. Через свою солідність одні й другі користувались пошаною, не тільки серед українців. Прим. прем'єр Польщі, Бартель, колишній львівський шлюсар, потім професор Львівської політехніки, висловився був прилюдно, що — „коли б Польща мала більше таких ремісників як українські, напевно краще стояла б...”

Що українські ремісники втішались доброю славою, причина в тому, що вони були не тільки фахові, але й інтелігентні. Тому майже по всіх українських установах засідали вони в управах і надзірних радах, а в львівській Ремісничій Палаті президентом був теж українець — спершу Теодор Преторіус, потім Михайло Стефанівський.

Коли ж ідеться про осяги в організованому житті українського міщанства, то заважувала тут національна солідарність, — ставлення загальної справи вище всякої груповості чи партійництва. Теж ворожі агентури, що звичайно співдіють у розбитті національної спільноти, не находили податливого ґрунту. Українське міщанство Львова знало мету, до якої прямувало. Різні професійні товариства, об'єднані на спільній національній базі, були силою його. А мали свої товариства лікарі, адвокати, інженери, купці, промисловці, кооператори, власники реальностей, кам'яничні сторожі, а навіть домашні служниці. Щодо товариства власників реальностей, якого головою був радник І. Кокорудз, потім радник Русин, а секретарем Е. Ігнат і яке об'єднувало українців, що мали свої кам'яниці у Львові, то воно було наявним доказом, як зростав наш стан посідання у Львові в останні часи, саме в тому Львові, про який говорилося, що в ньому тільки назви вулиць польські, але кам'яниці жидівські. Ця дійсність на наших очах змінювалася. Вулиць з українськими назвами було, що правда, дві-три, і то не вулиць а переулків (вул. Шевченка, Шашкевича, Котляревського) та ще була площа св. Юра і вул. Шептицьких, хоч не Андрея Шептицького — але українських кам'яниць щорік прибувало, а з ними прибувало й членів у Товаристві українських власників реальностей. Збільшувалась і кількість членів у Тов. сторожів, що були свідомі національно, держались своєї церкви й не піддавались ворожим впливам, зокрема большевицьким, розуміючи вагу національної єдності тоді, як ведеться затяжна боротьба за рідне місто. Вони теж підтримували різні українські маніфестаційні виступи. Товариство кам'яничних сторожів, якого головою був львівський адвокат др. Ст. Біляк, та яке начислювало понад пів тисячі членів, виступало звичайно на всіх національних походах із своєю духовою оркестрою; Товариство „Будучність”, яким опі-

кувався єпископ Будка, гуртувало львівські служниці, що з дрібних своїх ощадностей зуміли закупити велику камяницю в Ринку поруч дому „Просвіти”. Таким чином і ті найбідніші, маючи свою організацію, не пропадали в чужому морю. І дарма, що були несприятливі умовини, що йшла завзята боротьба за душу Львова під чужою займанщиною, ми таки росли. А це завдяки вмілому провові українського організованого життя у Львові, що вмів підходити до тих низів з доброзичливістю й налаштовувати співжиття. Бо навіть наші різні достойники — духовні чи світські, не цуралися меншого брата та при кожній нагоді старалися це виявити своєю поведінкою — засідали з ним до спільної трапези підчас т. зв. „свячених”, „просфор”, комерсів тощо, приймали участь у спільних нарадах. Не випадково теж, про що вже була згадка, єпископ очолював Товариство служниць, адвокат Товариство кам'яничних сторожів. Це все мало окреме значення, — свою окрему вагу.

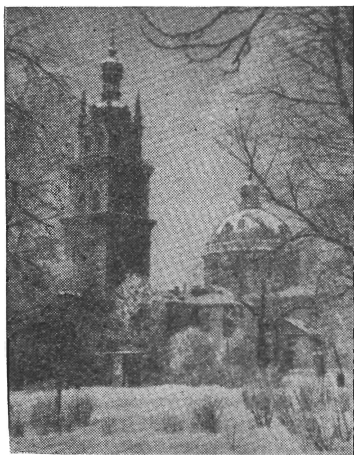
Але прийшла війна. Тим разом друга світова — жакливіша й непощадна. Під німецьким ударом завалилась Польща і Львів зайняли гітлерівські союзники, большевики. Пропав увесь дорібок українського Львова. З українських товариств і установ сліду не стало, провідників українського організованого життя вивезли на далеку советську північ та до Туркестану, львівські в'язниці заповнилися по береги, а при відступі большевиків 1941 р. в тих в'язницях залишилися гори закатованих трупів. Несамовиті дні переживав тоді Львів і немає пера, щоб їх описати. Та не тільки Львів, таке діялось і в цілому краю.

Після втечі большевиків, почали господарити гітлерівці. Львів став столицею т. зв. Галицького дистрикту та був призначений на повільне зніщення. Правда, львівські вулиці зарієли тоді від різних українських приватних крамниць, львівська українська опера під управою В. Блавацького стояла на висоті слави, відбувалися різні українські імпрези, зокрема мистецькі вистави, на яких наші мистці випродували свої картини, що їх купували здебільша наші купці, але кожний здавав собі справу, що це недовго триватиме, що врешті українське життя буде розтоптане гітлерівським чоботом, якщо Німеччина не розвалиться. Та вона не встоялась. Німці покинули Львів. Але покинула Львів і велика наша еміграція. Мало хто мав відвагу залишитись, пізнавши большевицькі страхиття.

По всьому світі розбрилось львівське українське міщанство. А Львів? Яка його доля, хто вгадає? Все в Божих руках...

АРХІТЕКТУРА І МИСТЕЦТВО ЛЬВОВА

Вежа Корнякта зимою

Місто Львів, — як осередок мистецтва, — тема незвичайно широка і головно різноманітна. В історії розвитку українського пластичного мистецтва, львівські пам'ятки, і зокрема архітектура, відіграють поважну роль, а в деякі періоди, особливо в добу ренесансу, займають першорядне місце. Також у повоєнних часах 1920-1945 років, значення Львова, як осередка українського мистецького життя, було особливо важне й відповідальне.

Цікавою особливістю львівського центру, вже з найстарших часів, було постійне спрямування його творчих сил у бік ужиткового, промислового мистецтва, де спостерігаємо поважні досягнення в таких ділянках, як металеве виробництво, ювелірство, кераміка, гафтарство, сницерство, а в новіші часи граверство, літографія, ужиткова графіка.

Найстарший український Львів був розташований навколо первісного княжого замку на горі, яка в XVII стол. звалася „Лисою”.

Цю гору з „Кальварією” в пол. XIX ст. зовсім розкопали для плянтації нового парку „Високого замку”. Первісно „На Підгородді” був Ринок і щось коло 10 церков — Миколи, Теодора, Якова, Параскеви, манастир Онуфрія, Івана Христителя, Воскресення, Спаса. Не бракувало на Підгородді і „Браги” с. т. коршми, яка „уславлювала” Львів ще й в XV столітті...

Всі церкви первісного Львова або пропали без сліду, або наново перебудовані. Виняток становить самотня церква св. Миколи на „Волинській дорозі”, згодом Жовківській вулиці. Як виявили досліди автора цих рядків, переведені на місці в роках 1934-1935, долішні частини цієї замкової церкви походять із старокняжих часів, себто церква була побудована перед 1340 роком, а відбудована в 1701 році. Церковна громада св. Миколи стала славною тим, що тут повстало в XV ст. одно з

найстарших на Україні братств. В XVII стол. воно мало свою школу й лічницю та своїх представників у централі львівських Братств — Ставропігії, з якою, як згадують документи, „во всем одностаїне, вірне а неодступне аж до скончення” боронило „право своє нації”!

Архітектура церкви св. Миколи, що напевно служила придворною церквою князів, в українському мистецтві дає рідкий приклад центрального заложення, з гостролучними формами луків (арок), що мають деякі аналогії з балканськими будовами в Істрії і Далмації. У своєму первісному просторовому об'ємі, давала особливу суцільність і ясність форм, гармонійно повязаних в одну цілість, з великою динамікою легких луків і ліній, що стримлять вгору, в просторінь.

На Підгородді, де замешкували городяни, було чимало різних ремісників, зокрема майстрів металевих виробів та ювелірів. І коли в 1340 р. польський король Казимир зруйнував львівський замок і пограбував скарби, то серед цінних річей, напевно були праці львівських майстрів. Після тої чорної дати 1340 року, княжий замок і старе місто ніколи вже не були відновлені, а центр міста перенісся на Новий (сучасний) Ринок зі славною Руською вулицею. Навколо того нового Ринку станули нові будови і там скупчилося ціле культурне й мистецьке життя міста.

Одні з перших будов нового Львова були церкви св. Юра і Вірменська. Перша була розібрана в 1743 р., а її незначні рештки-фундаменти знайдені під час ремонту сучасної будови в рр. 1932-1933.

Вірменська катедральна церква, як подає львівський хроніст Зіморевич, побудована в 1363 р., подібного заложення і стилю, до церкви св. Юра. Це тринавна будова з трьома апсидами і одною банею посередині — с. т. типова для української архітектури старокняжої доби (Київ, Чернігів, Галич), з деякими рисами гостролучного стилю. Однак консервація і реставрація цієї пам'ятки були зовсім не відповідні, не зважаючи на всі німецькі і польські консерваторські уряди і знавців старовини. І так починаючи з 1905 р. реставратори намагалися конче надати будові „вірменського стилю”, придумуючи для того спеціальні форми й прикраси. Знову ж 1924 р. привезли декоративні різьби з розібраного у Варшаві російського „собору”, початку XX століття, і ними „прикрашували” Вірменську катедру!.. Що ця пам'ятка належить таки українському мистецтву, доказують найкраще, відкриті В. Янушем 1927 р. фрески-фрагменти „Пантократора”, святих Якова і Прохора. Вірменські фрески — це найстарші знані фрески української малярської школи XIV-XV стол., що створила великий цикл монументальних розписів на польських землях (Краків, Люблин, Сандомир).

Готичний Львів, з оборонними мурами, вежами, брамами, ратушем і міщанськими будинками, загинув під час великих пожеж міста в роках 1527 і 1571. Фрагменти гостролучного, готичного стилю дещо залишилися в нутрі будинків на Ринку, числа 25 і 28 та від знайдених під час реставрацій у роках 1934-1935: на Ринку чч. 4, 16, і 45, Вір-

менській вулиці ч.ч. 25, 31 і 45. Деяке поняття про старий Львів, включаючи і замкову чи то „Лису гору”, дають нам гравюри міста у виданні „Civitates orbis terrarum” (Кельн 1617) і в книжці А. Целлярі 1659 р.

Перша у Львові латинська парохія Марії Сніжної була заложена німецькими ремісниками, яких спровадив ще король Казимир. Цим костелом користувалися довший час і поляки, що напливали з Польщі. Також латинську катедру заклали і будували німці. Розпочато будову в останніх роках XIV ст., але ще в кінці XV стол. не була вповні закінчена (майстри Гонзаге, Рабиш зі Шлеська, Гром, Блехер). В XVI-XVII стол. катедра була розбудована, з ознаками ренесансового і барокового стилю. Щойно в поч. XVII ст. поляки розбудували свої власні храми. Крім майстрів німців, були також архітекти родом зі Шлеська, Моравії, Чехії (Бенеш 1474 р.). Відоме також імя українця Ничко, що вмер в 1384 р. •

Деякі готичні риси зустрічаємо в жидівських синагогах, хоч вони й новіших часів кін. XVI ст.: „Золота Ройза” і Нахмановича.

Ужиткове мистецтво, що так високо стояло в старокняжу добу, знайшло свій широкий розвиток в XIV-XV століттях. Якраз Львів у цю добу став найбільшим центром ремісничого виробництва всіх видів ужиткового мистецтва, як вироби з металю, дерева, глини, ткацтво тощо. Особливе значення мали цехові організації, що розвивалися на зразках західньо-європейських та були важливим чинником не тільки мистецької праці, але відіграли помітну роль в житті національно-громадському і політичному.

Вже з 1384 р. маємо імя львівського ювеліра Ячка Русина, з 1382 р. відливача дзвонів Ніколя, з 1426 р. людвисаря Валентія, з 1493 р. людвисаря гармат Вассермана.

Цінним зразком львівського мистецтва відливання з металю, є славнозвісний дзвін св. Юра, з зазначеною датою 1341 року. Це найстарший, збережений дзвін на Україні і одинока автентична пам'ятка Львова з доби державної незалежності!

Добу ренесансу XVI і поч. XVII ст., коли поширюється напрямок відродження античного, класичного мистецтва, дає у Львові найвизначніші твори цілого сходу Європи. Зокрема в архітектурі, львівські пам'ятки займають перше місце в історії українського мистецтва, а зокрема львівський Ринок має одинокий на цілому просторі України ансамбль ренесансового міста.

Познаки стилю ренесанс помітні у Львові вже в другій чверті XVI стол., що приходять головню з Італії, шляхом через Пряшів і Бардіїв (ратуш 1506 р.) на Закарпатті і Коросно, при чім скорше з'являється в українських будовах, ніж польських.

Першими творцями цього мистецтва були майстри переважно зі Швейцарії і Венецької Республіки, що прибирали у Львові місцеві прізвиська: Петро Італієць, Петро Красовський, Петро Барбона, Домінічі Римлянин, Амвросій Прихильний та ін. Але відомі також майстри з українськими, чи взагалі словянськими іменами, як Мартин Люшня 1534 р., Петро зі Смоленська 1535 р., Матей Муратор 1535 р., Лука з Пряшева 1535-1541 р.

Центром будівельної діяльності був, як ми вже згадували, Ринок, де стояв ратуш-гордість і символ добробуту міста, а zarazом центр усіх непорозумінь і жорстоких розправ поміж національними, релігійними і політичними групами „Галицького Вавилону”.

Львівський ратуш, що веде свій початок з XIV стол., в 1404 р. мав уже гарну будівлю з вежою, на якій пишався годинник. Розбудований в роках 1489-1491, а нова вежа закінчена в 1539 р., з участю майстра Луки з Пряшева. Коло 1624 р. була переведена основна реконструкція ратуші і приблизно в такому стані зарисований на рисунку поч. XIX стол.

Згідно тому рисункові, будова в партері мала деякі готичні деталі, вінчав будову високий ренесансовий атик (фронтна стіна), типовий для пізнього українського ренесансу, типу будов кн. К. К. Острожського („Острожський ренесанс”). Та перекриття восьмигранної вежі було вже в бароковому стилі. В 1826 році сталася подія, що захитала сумління львовян, які вірили в свою вищість у архітектурній штуці — вежа, славна ратушева вежа з годинником, традиція котрої сягала понад 400 років — завалилася... Після того побудували зовсім новий ратуш, який викінчено в 1835 році.

Миські укріплення, частинно теж з XV-XVI стол., до деякої міри можна пізнати на згаданих гравюрах 1617 і 1650 років. Їх зруйновано і розібрано XIX стол., так що залишилися тільки фундамент одної з веж і „Порохова башта”, побудована в рр. 1554-1556.

До пол. XVI ст. відноситься і заложення мурованого т. зв. „Високого” замку. Старий рисунок кінця XVII ст. і плян замку поч. XIX ст. дають нам певне уявлення про архітектуру переходового стилю від готики до ренесансу. Хоч його постійно розбудовували й укріпляли, був він у XVIII стол. в лихому стані, а тепер залишилися із нього тільки рештки одної стіни.

Найбільший розцвіт львівського ренесансу припадає на 70-90 роки XVI стол. До найстарших будов цього „Золотого віку”, і до того найкращих споруд, належить будинок Геппнера (потім Українського Кредитового Товариства) з 1570 року. Не менше цінною є „Чорна камениця” (Ринок ч. 4), побудована архітектором П. Красовським в 1577 р. Ця „Рустикована” будова має прекрасний портал та інші частини багаторізьблені і профільовані. Так само добре збереглися внутрішні частини, де міститься Історичний музей м. Львова. Також інші будинки Ринку та прилеглих вулиць дають цінні частини і деталі ренесансового стилю. З пізньо-ренесансових камениць, цікавий дім Б. Бандінелі

(Ринок ч. 2), фльорентійського різьбаря, відомого у Львові тим, що заложив у Львові першу пошту в 1629 р.

Найвищі досягнення львівського ренесансу зосереджуються в 4 будовах, що вповні належать лише українській частині „львівських націй”. Вежа Корнякта, коло Братської церкви, одна з найкращих веж цілої Схід. Європи, висока на 66 метрів, побудована архіт. Петром Барбоною в 1572-1578 рр., в характері вежі „Мадонна дель’Орто” у Венеції, але в йонському стилі, наближеному до славного італійського архітекта Паллядіо.

Палата Корнякта, визначного члена Ставропігійського Братства, найкраща ренесансова камениця міста, побудована в 1550 р., за зразками Тоскани та горішньої Італії. Крім прекрасної фасади з атикою, має гарний аркатурний ганок в середині будови, тосканського ордену. В XVII ст. будинок закупив король Ян Собеський і відтоді поляки називали будову „королівською”, або Яна Собеського.

Нарешті дві церкви — Успенська (або Братська) 1591-1629 рр. і Трьохсвятительська при ній, 1579 р., хоч проєктовані італійськими архітектами, виведені в типово-українських формах трибанних церков. Деталі і різьби, зокрема у фризах і т. зв. „метопах”, виконувалися місцевими українськими майстрами („челяддю Братства”), в оригінальних формах і мотивах.

Особливо чарує Трьохсвятительська каплиця, де блискуче розв’язана проблема простороні в середині будови, в дусі української архітектури, з її конструктивістичними засадами, коли зовнішні форми строго відповідають внутрішньому просторовому розподілові, де нема дутої, фальшивої форми. Таку закінчену цілість будова остаточно дістала після перебудови 1671 р., коштом українського мецената Олександра Балабана. Докладні обміри цієї архітектурної перлини, виконані автором в 1936-1937 рр., загубилися десь у надрах парохіяльного уряду.

Чимало будов належить до пізньо-ренесансової доби, як напр. каплиці Боїмів 1617 р. і Кампійнів 1619, при латинській катедрі. Їх розкішні різьби й прикраси дещо переладовані і вже не дорівнюють чистим і гармонійним формам Братських будов.

До розцвіту приходять також статуарна різьба і малярство. Поширений ренесансовий звичай нагробних пам’яток з фігуровою різьбою, найшов відповідний ґрунт також у Львові, де маємо кілька таких різьб, виконаних переважно німецькими майстрами (латин. катедр).

Великий розвиток цехів і братств, сприяв вишколенню та удосконаленню всіх видів промислового мистецтва. В початках у Львові був один цех, що об’єднував малярів, ювелірів і конвисарів. В кінці XVI ст. був уже окремий цех малярський, але він зразу поділився на латинський-польський і „рутенський”. Не зважаючи на велику підтримку польського цеху, привілеями польського архієпископа Соліковського, польський цех стояв дуже низько, і цех зложений з українців насміхався, що так примітивно і „по партацьки” виконані образи польського цеху „в костелах почитають і боготворять”. Не залишалися „позаду” і

польські патріоти, що під проводом горезвісного Соліковського, час-від-часу робили „квалти” і справжні погроми українських церков (наприклад на Різдво 1583 р.).

Течії ренесансу, з реалістичним трактуванням портрету, знайшли свій найкращий вислів у портретах львівських патрицій і міщан, що зберігалися в ставропігії: К. Корнякта, В. Лянґішівни, М. Красовського та інших.

В монументальному (настінному) малярстві досягнув велику славу Василь зі Львова (діяльність в рр. 1659-1687), автор баталістичних сцен польсько-турецької війни в Жовкві, портрету Я. Собеського, ікон Крехівського монастиря та ін. З численних інших імен українських малярів згадаємо Ф. Сеньковича, Миколу Петраховича — маляра Ставропігії; далі Олександр Ляницький, маляр красвиду Евстахій, маляр „колтрин” (тапет) Іван Лукашевич. Зі збережених образів, особливо цінний іконостас Пятницької церкви пол. XVII стол.

Також графіка (мініатюрне малярство) і зокрема граверство, що ще в XV стол. не покидали візантійських зразків, у XVI стол. пішли новою дорогою. Дослідами І. Крипякевича, М. Голубця і автора цих рядків доведено, що вже до появи першої друкованої книжки у Львові 1574 р., було відоме у Львові граверство на дереві. Таким визначним майстром був Лаврентій Филипович, що мав цілу школу малярів і граверів, а поміж тими учнями — Гриня Івановича, що працював у друкарні Івана Федоровича. Цей останній, як відомо, видав „Апостола” 1574 р., де головну ілюстрацію ап. Луки виконано оригінально за старою українською іконографією (правдоподібно Лаврентієм Филиповичем), тоді як обрамвання йшло за гравюрою нюрнберзького гравера Е. Шена, учня славного Дірера. Це відкриття, автора цих рядків, так само як і його здогад про українське походження друкаря І. Федоровича, зустріло заперечення російських авторів, однак остання поважна праця проф. Сідорова 1951 р. визнає твердження автора, а навіть констатує що „І. Федорів у Москві ніде себе не називав „русскім” друкарем. Поза тими нюрнберзькими впливами, в львівських друках Ставропігії (починаючи з „Граматики” Братської школи 1591 р.) помітні впливи Венеції, з якою були тісніші торговельні звязки.

Ці звязки з південною і центральною Європою причинилися також до великого розвитку ужиткового мистецтва, особливо кераміки, ткацтва, обробу дерева, металів і ювелірства. Львів XVI стол. славився своїми виробами гармат та іншої військової зброї, якими устатковувалися замки Галичини і Поділля. Зразками відливаних дзвонів львівської праці може служити дзвін кн. Корецького на Корняктивській вежі 1571 р. (перетоплений в 1855 р.) і дзвін в Роздолі 1633 р. з пласкорізьбою св. Юра.

Ювелірство мало свій окремих цех з 1600 р. Польський дослідник В. Лозінський каже, що українці „дають тло і ціле середовище” львівського ювелірства. Львівські вироби конкурували з виробами краківсь-

кими, люблинськими і навіть данцігськими і передували не тільки на ярмарках України, але також Молдавії, Московії та інших країн. За відомостями 1595 р. було у Львові 30 ювелірських майстрів, а серед них велику частину складали українці, як Лесько 1548-1563 р., І. і Д. Стефановичі 1594 р., М. Русин 1618 р., Іванко 1638 р., А. Касіян 1638-1644 р. Останній виконав знаменитого хреста Братства 1638 р. з фігуровою різьбою. Інша цінна пам'ятка — срібна кадильниця XVI ст. церкви св. Онуфрія. Знана була також техніка інкрустації золотом і сріблом і „нієля”, якою займалися головно вірмени. Між ювелірами відомий був і Яків Лепкий, що за дослідями д-ра Щурата, виступав як експерт на процесах. Нащадки Я. Лепкого перенеслися до Саксонії, згодом до Берліна, де мали донедавна велику фірму ювелірських виробів „Lerke” голосну тим, що по першій світовій війні виставили царські регалії, які продавали большевики . . .

Доба барокко, з пишними і дещо переладованими формами, у Львові не захопила так українських мистців, як це ми бачимо на Придніпров'ю. Пояснюється це специфічними місцевими умовами, коли „львовська польонія”, користуючись державною підтримкою, почала розбудовувати своє життя повною мірою. Якщо стиль ренесансу в польських будовах прийшов зі значним запізненням, то барокко з'являється вже з початком XVII стол. З визначніших будов, де помітні ознаки барокового стилю, відмітимо костели Бернардинів і Єзуїтів. З будов пол. XVII ст. — костел Кармелітів 1634 р., монастир Марії Магдалини 1660 р., Євангелицька церква 1685 р., церква Петра і Павла (кол. костел Павлінів). З українських пам'яток, в переходовому стилі до барокко, побудовано Пятницьку церкву пол. XVII ст. і церкву Духовної Семінарії при вул. Коперника (знищена в 1941 р.).

Зате наступна доба, стилю рококо, з познаками класицизму, дала найвизначнішу будову Львова — катедральну церкву св. Юра. Своїм мальовничим положенням і мистецькими вартостями залишає за собою всі інші сучасні їй споруди. Це величава будова, масивних а при тім динамічних форм, ажурових тендітних прикрас, що своїми рухливими лініями єднаються з небом і розпливаються в повітрі. Проєктантом і будівничим св. Юра (1744-1759) був львівський архітект Бернард Меретин (Меретіні), що будував також ратуш у Бучачі, можливо дім „Просвіти” у Львові та багато інших будов Галичини. Цінною пам'яткою є також Митрополича палата 1761-1762 рр., архітекта Ц. Фессінгера, який закінчував будову св. Юра (1759-1764).

Іншою визначною пам'яткою стилю рококо є Домініканський костел коло Ринку, 1749-1764 р., архітекта Де Вітта, з прекрасним порталом. Поза тим цілий ряд львівських домів, чи лише їх декорацій, належать до стилю рококо: Вірменська вул. ч. 13, Краківська вул. ч. 24, Бляхарська чч. 12 і 14, Ринок чч. 3, 10, 17, 18, 20, 25, 30, 40.

Різьба і малярство, подібно до попередньої доби ренесансу, в великій мірі розвивалися в ділянках прикладного мистецтва. Різьба, крім статуй зв'язаних з архітектурою (св. Юра та прикраси інших будов), особливо розвинулася в сницерстві (відливання з металю і праці в дереві). Безсумнівно, що численні іконостаси українських церков в околицях Львова, були ділом рук різьбарів, зв'язаних з львівським осередком. Найвизначнішим таким твором різьбарського і малярського мистецтва являється т. зв. Богородчанський іконостас Й. Кондзелевича кінця XVII ст., що переходить в Національному музею.

Також самі пам'ятки дерев'яної архітектури, що донедавна в великій кількості заховувалися в околицях Львова (Знесіння, Підзамче та дальші села), були побудовані українськими майстрами, що так само творили стиль „Українського барокко”, як їх брати з Придніпров'я. Найціннішою пам'яткою цієї казкової архітектури є церква з Кривки на Бойківщині пол. XVIII ст., перенесена до Львова в 1930 році.

Таку саму єдність з Придніпров'ям творило друкарство і граверство, так що навіть російські автори (Ровінський, Стасов) окреслюють її як „київо-львівську школу граверства”. Найвизначніший розвиток деревориту у Львові дав цілий ряд визначних граверів, як Ілья 1636-1640, А. Клирик 1642-1668, Лука 1664-1669. Основоположниками барокового граверства на дереві і міді були Доротей 1669-1683, І. Глинський, Д. Сінкевич 1688-1732, Н. Зубрицький 1688-1724. Останній автор ілюстрацій до славного видання „Етики” 1712 р., що мало численні наслідування у Петербурзі, Москві, Відні, Києві і Львові. З доби рококо майстер мідриту Іван Филипович (1745-1764), портретист та ілюстратор, відомий також тим, що виконав ескібрис бібліотеки Залуських.

Мистецька, стилістична єдність з Придніпров'ям не була лише інтуїтна, що виходила з однакових національних і побутових особливостей. В свій час вона також плекалася вищими верствами, незалежно від групових, релігійних чи інших різниць. Як приклад, свідчить про це лист львівського єпископа Й. Шумлянського з 1687 р. (коли настав гетьман Іван Мазепа!), який рекомендував духовенству: „Суть школи не тільки у Львові, Кракові, а й у Києві... Дорога зараз, хвала Богу, вільна... Туди, чесні отці, синів своїх для науки посылайте й коштів не жалуйте!” Але і в самому Львові славна Братська школа відограла поважну роль, також і для розвитку мистецтва, де, за висловом сучасників, будучі мистці, учителі, священики „шліфували свого генія”. Тому і не дивно, що коли в Москві з початком XVIII століття заснували першу школу середнього типу („патріярша” школа чи гімназія), то ректором її став Теофілат Лопатинський, „який народився і вчився у Львові”, за словами данця Юля Юста, що був у Москві в 1710 році. Той же посол зазначає, що професорами тої московської школи були теж українці „з Польщі”, а навіть студенти „виключно православні з Польщі”. Самі їх прізвища були або українські або білоруські. Подібних фактів культурного впливу на Московщину можна було б навести велику силу, зокрема в друкарстві та прикладному мистецтві, але, за

браком місця, хочемо спинитися на цікавому питанні значення львівського осередку для Молдавії.

Українці, що „вславили” свою Братську церкву, називаючи її „Волоською”, лише тому, що деяку частину пожертв давали на будову волоські господарі, не добачали, яку велику культурну місію виконали львівські мистці і майстри саме у Волоській землі. Подамо лише кілька фактів. Ціле кириличне молдаво-волоське друкарство XVII ст. було під домінуючим впливом українським, особливо львівського осередку. Там працював А. Скульський — директор Братської друкарні, зі Львова також привозили друкарські матеріали і всі інші технічні засоби. В Довгій Полі працював львівський друкар Іван Кутович в 1643 р. Для друкарні в Ясах в 1641-62 рр. закупували друкарські машини і замовляли матриці для шрифтів теж у Братській друкарні у Львові. В румунських виданнях часто копіювали львівські гравюри, але копії виходили значно гіршого виконання, крім тих, які виконувалися львівськими і київськими граверами. Все це стверджує і румунський дослідник друкарства Соріолан Петрану.

З інших видів прикладного мистецтва, славні були у Львові майстерні і цілі фабрики меблів і возів. За прикладом попередніх часів, розвивалося і ювелірство, хоч почало вже переходити до жидівських рук...

Гафтярство, починаючи з 1658 р., мало свій окремий цех, а в 1689 р. було в цеху 22 майстри, наполовину українці і вірмени. Виробляли вони вишивані сагайдаки, тебенки та інші предмети лицарського виряду, також предмети церковні і світські. Для зложення іспиту на „магістра” гафтярського майстерства, ставилися високі вимоги, а саме „святий образ”, себто треба було вишити фігурову композицію. Крім того працювали ткацькі майстерні і фабрики, що виробляли килими, макати і намети.

Наскільки було поширене ремісниче виробництво серед українців, свідчить статистика лише з 4 українських церков, на початку XVII ст., що нараховувала: ковалів 8, слюсарів 5, мечників 6, столярів і теслярів 9, маляр 1, ювелірів 2, гарбарів 6, ткачів 3.

Новіші часи XIX століття, становлять собою певний замкнутий в собі період. З прилученням Галичини і Львова до Австрії, розвиток мистецтва галицької столиці йшов подібним шляхом, як інших міст середньої Європи. З початком століття короткий час панував стиль ампір, що дав спокійні форми, взоровані на клясичних зразках, з античними, гладкими колонами і фронтонами. До визначніших будов першої половини XIX стол. належать палати Оссолінських, Баворовських, Народній дім, палата латинського архиєпископа. Своєрідного характеру були також родинні доми на львівських передмістях.

Одначе вже з другої половини XIX стол. скрізь запанував т. зв. віденський неоренесанс, що надав загальний, одноманітний характер усім будовам міста — житловим, торговельним, громадським і державним. Разом з тим, з поширенням меркантилізму, приходять доми будовані „для інтересу”, без ніяких стилевих і мистецьких ознак. Серед кращих споруд неоренесансу відмітимо: Соїм (згодом університет), Політехніку, Губернаторство, Преображенську церкву. З кінцем XIX ст. приходить еклектика (будови в різних історичних стилях) і т. зв. віденська сецесія (напр. пасаж Міколяша), але в більших громадських будовах все ще панують форми неоренесансу. Такою визначною і найкращою будовою можна вважати міський (оперний) театр, побудований в 1900 р. польським архітектором Ж. Горголевським, тоді як фігурові та інші різьби, що надають будові особливої легкості та елегантності, належать українському різьбареві Петрові Війтовичеві (нар. в 1862 р.). Іншим помітним різьбарем був Г. Кузневич (нар. в 1871 р.).

Малярство та інші галузі пластичного мистецтва все більше зосереджуються в руках польських мистців, хоч вони і не дали визначних творів. Мало що змінив і 1848 рік „Весни Народів” та українське літературне відродження. Щойно з кінцем століття дає себе знати новий рух пробудженого українського мистецтва, коли з'являються нові українські мистецькі сили. З визначніших українських мистців треба відмітити передусім Луку Долинського (1750-1824). Народжений в Білій Церкві і закінчивши Віденську Академію Мистецтва, постійно працював у Львові, де виконав багато ікон у св. Юрі, Братській і Пятницькій церквах. Оригінальною постаттю був також Корнило Устиянович (1839-1903), що займався усіма галузями мистецтва, і крім портретів, краєвидів, побутових та історичних образів та карикатур, залишив образи в Преображенській церкві: „Мойсей” і „Христос перед Пилатом”, 1886 р.

Треба ще зазначити, що у Львові досить рано була знана літографія, яка гарно розвивалася впродовж XIX століття: Піллера з 1822 р., Ставропігійського Братства з 1846 р., українця Андрія Андрейчика з 1893 р.

Український мистецький рух найновіших часів заініціював проф. М. Грушевський, коли заложив у Львові „Товариство для розвою української штуки”. Найбільшим організатором і душею товариства став Іван Труш (1869-1941) — один з найвизначніших мистців краєвиду і портрету, редактор першого українського мистецького часопису „Артистичний Вістник” 1905-1906 рр. Головою Товариства був архітект Василь Нагірний, будівничий численних галицьких церков. Членами Товариства були, крім старенького Устияновича, також Пилиховський (знаний своїми автолітографіями образів історичного змісту), Івасюк, Ропистинський, Монастирський, Пстрак, Сосенко (визначний маляр розписів церков), Бойчук, Курилас, Бурачек, Новаківський.

Велику роль у мистецтві, і особливо промислі, відіграв відомий організатор українського господарського життя, інженер і професор

політехніки Іван Левинський (1851-1918). Йому належать найвизначніші споруди Львова новіших часів: Головний Двірець, Торг.-промислова палата, готель „Жорж”, „Дністер”, Бурса, Музичний інститут ім. Лисенка, Академічний дім. В будинках українських установ, І. Левинський старався надати будовам ознаки українського стилю. Заложена ним фабрика будівельних матеріалів і робіт, дала також немалі досягнення в мистецьких виробках столярських, керамічних і різьбарських.

Розвиток музейництва, бібліотечних та інших збірок, також спричинився до зацікавлення старовиною, народнім мистецтвом та дослідчою працею. Справді, львівські збірки, як Оссолінеум, Національний музей ім. А. Шептицького, Наукове Товариство ім. Шевченка, Мист.-промисловий музей, Університет, Міський, Дідушицьких, Баворовських та ін., переховують величезні цінності до історії міста і взагалі культури і мистецтва. Може Львів пишатися і йменами дослідників, що справді з пієтизмом ставилися до пам'яток архітектури і мистецтва: Зі старших часів: Зіморович, А. Петрушевич, Шараневич, Т. Білоус, В. Лозинський, М. Дідушицький; з новіших часів: А. Чоловський, М. Грушевський, К. Баденський, Бостель, І. Крипякевич, В. Януш (Карпович), В. Щурат, Пйотровський, Тульє, Й. Зубрицький, Маньковський, І. Свенціцький, М. Голубець, Я. Пастернак, М. Драган.

Коли з перспективи сучасної доби, перейти розвиток українського мистецького життя Львова за останні три десятиліття, то переконаємося, що воно справді було незвичайно живе, творче і агільне. Звичайно, по програній війні, українці не мали можливості будувати величавих споруд та розвинути ширшу діяльність в інших „дорогих” галузях мистецтва, але те, що було виконано, справді викликає подив і признання.

При тім мусимо мати на увазі, що ті міські споруди, які будувалися коштом усіх городян, в такій же мірі належать українцям, як і іншим національним групам. Серед тих модерних будов, відмітимо будинок каси хорих і дім техніків, побудовані в характері нового напрямку конструктивізму.

Особливо великий зріст українського мистецького життя помітний безпосередньо після І. світової війни, коли місцеві сили були поповнені новими емігрантами з Придніпров'я та інших українських земель.

Вже в 1922 р. заложений Гурток Діячів Українського Мистецтва (ГДУМ) об'єднав визначні мистецькі сили, що залишили по собі великі твори і дії в самому Львові: П. Холодний Старший (1876-1930), О. Новаківський (1872-1935), М. Осінчук, П. Ковжун (1896-1939), В. Крижанівський (1891-1926), архітекти С. Тимошенко (1881-1950) і А. Лушпинський (1878-193...), Ю. Магалевський (1877-1935); секретарями були М. Голубець (1891-1942) і В. Січинський. Як бачимо, більшість з них уже відійшли у Вічність... Після 1931 р. „Гурток” переорганізовано в Асоціацію Незалежних Українських Мистців (АНУМ), де крім згада-

них уже осіб, брали живу участь Я. Музикова, Е. Козак, Р. Лісовський, М. Бутович, І. Іванець, В. Ласовський, С. Гординський та ін. Секретарем і душею АНУМ став Павло Ковжун, що виконав величезну організаційну і пропагандивну і творчу працю на львівському ґрунті, особливо в ділянці книжної і прикладної графіки.

ГДУМ і АНУМ улаштували кожнорічні збірні, спеціальні та індивідуальні мистецькі виставки, об'єднуючи більшість українських мистців не тільки Західньої України, але і закордону (Прага, Відень, Париж та ін.). За редакцією М. Голубця, цього найбільшого популяризатора українського мистецтва, в рр. 1926-27 виходив часопис „Українське Мистецтво”. АНУМ, крім часопису „Мистецтво” (1932-37), видала кілька монографій та збірник „Екслібрис”.

Крім того, існувала громадська організація „Товариство прихильників українського мистецтва” (ТПУМ) в рр. 1930-39, що влаштувала кілька виставок і видало монографію В. Залозецького про О. Новаківського. В рр. 1941-1945 зорганізовано „Спілку Українських Образотворчих Мистців”, де було чимало нових сил з найновішої еміграції. СУОМ мала кілька майстерень, під проводом С. Литвиненка, Неділка та ін., улаштувала 4 мистецькі виставки.

В ділянці ужиткового мистецтва велику діяльність виявила кооператива „Українське Народне Мистецтво” з часописом „Нова Хата” (Л. Бурачинська, С. і М. Чижович), що плекали вишивки, тканини і різьбу в дереві, далі килимарські вироби М. Хамули в Глинянах під Львовом, порцелянові вироби фірми О. Онисько з сервісами за проєктами В. Дядинюка і М. Бутовича.

Всі згадані товариства, інституції, фірми і видавництва мали велике значення, не тільки для більш організованого життя самих мистців, але і для пробудження та зацікавлення мистецтвом широких кіл громадянства. Це українське громадянство стало не тільки пасивним глядачем, але активно брало участь в мистецькому життю, аж до глибини своїх ...кишень. На мистецьких виставах твори українських мистців не тільки подивляли, але й купували їх. Особливе значення для зросту цілого культурного життя, мав розвиток графіки, що в останніх трьох десятиліттях у Львові досяг значних успіхів. Книжна графіка, окладинка, ілюстрація, плакат, а навіть промислова графіка, своїм оригінальним стилем звернули на себе загальну увагу. Про це свідчили виставки української графіки улаштовані в 20-30 роках (Д. Андрієвський, П. Ковжун, В. Січинський) в Брюсселі, Празі, Буенос Айрес, Парижі, Берліні, Гельсінках, Римі.

В монументальному малярстві, львівський осередок дав велику кількість розписів церков у Львові і цілій Галичині, таких визначних мистців, як П. Холодний, М. Осінчук, П. Ковжун, Т. Юськів, Ю. Буцманюк, В. Дядинюк (1900-1945), Д. Горняткевич, А. Яблонський.

Чимале значення мала Мистецька студія під проводом П. Холодного і В. Пещанського. Малярська школа О. Новаківського (1922-1932)

видала цілий ряд молодших мистців, які удосконаливши свої сили за кордоном, займають тепер визначне становище в українському мистецтві: М. Мороз, Е. Козак, С. Луцик, С. Гординський, Р. Чорній, Г. Смольський.

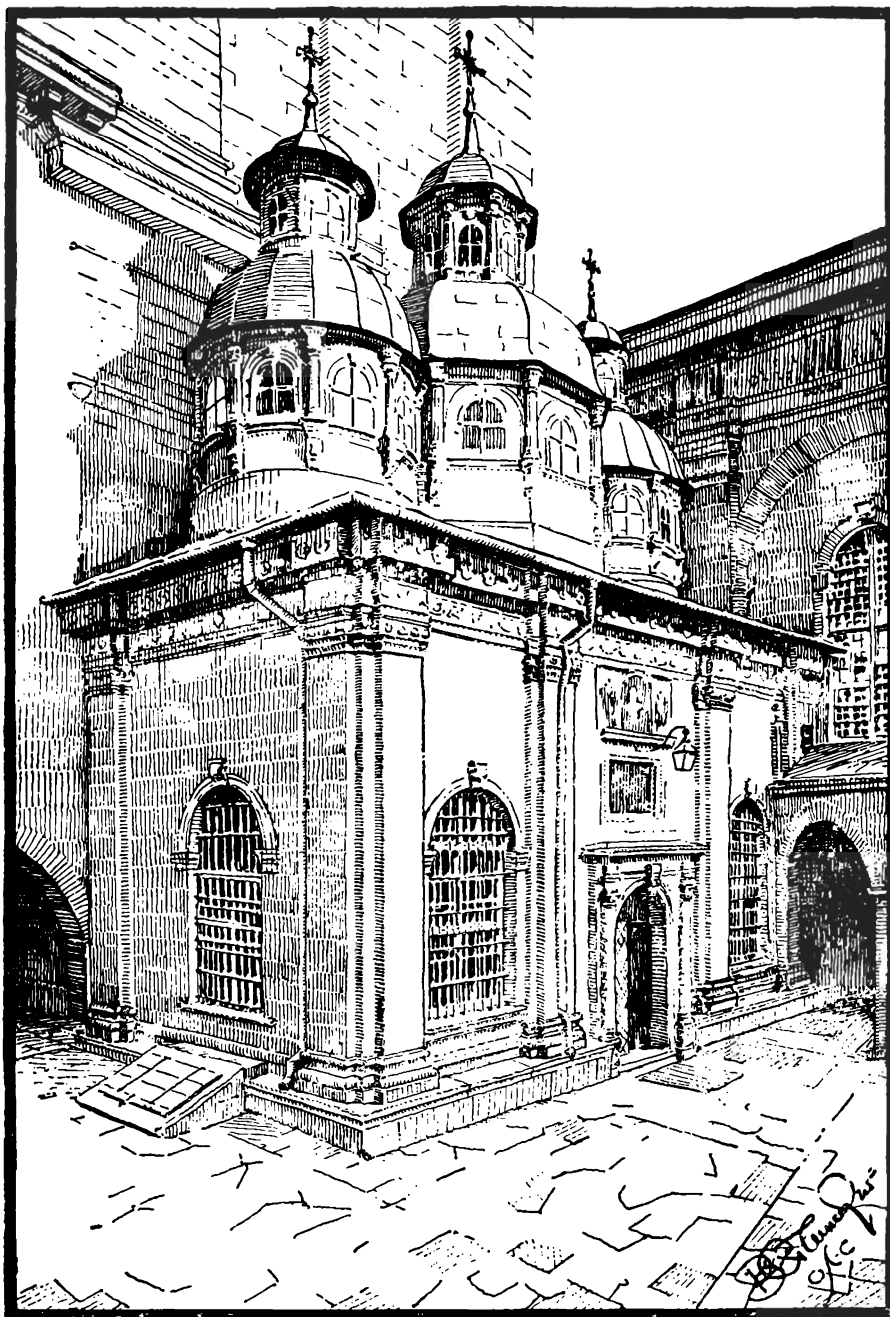
В статуарній різьбі цінні пам'ятники, нагробки та ін. дали С. Литвиненко і П. Коверко.

Звичайно, що розвиток мистецтва у Львові був можливий через відповідний ґрунт і підтримку громадянства. Немалу ролю відігравали також поодинокі особи, любителі і меценати, серед яких перше місце займає бл. п. Митрополит Андрей Шептицький. Потрібно також згадати власника аптеки М. Терлецького і ректора Й. Сліпого.

В такій короткій статті тяжко подати всі імена визначніших мистців, мистецтвознавців і меценатів, що стали окрасою і гордістю Львова. Ще тяжче коротко окреслити мистецькі течії і напрямки. Безсумнівно, що львівський осередок дав значні досягнення справді українського мистецтва, як у змісті так і формі мистецького вислову. Цей виразний український стиль творився вільно і незалежно від чужої інтрузії та диктату.

Назагал, роля Львова протягом свого 700-річного існування, в розвитку мистецтва була остільки визначна і домінуюча, що може уступити лише перед Києвом, з котрим „во всем, одностайно, вірно і неодноступно” Львів дотримувал єдності.

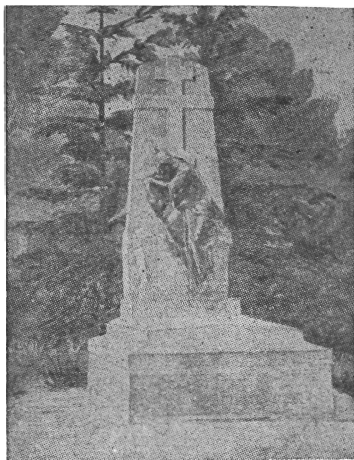

Трьохсвятительська каплиця, 1578 р.

Рис. В. Січинського

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЛЬВІВ

Пам'ятник
Маркіянові Шашкевичеві
на Личаківському цвинтарі

Коли ми міркували про те, як написати окрему статтю про „літературний Львів”, то зараз подумали, що треба б на самому початку підкреслити цю обставину, що Західно-українські землі завжди відігравали важливу роль в історії нашого народу тоді, коли осереднім українським землям грозила найбільша небезпека з півдня чи з півночі. Збираючи матеріал до своєї статті, побачили ми, що цю саму думку підкреслювали вже раніше такі українські вчені, як Михайло Грушевський і Сергій Єфремов.

„Галичина не вперше в ХІХ віці виступає в ролі захисного куточка або, мовляв, проф. Грушевський, того резервуара, де могли собі знайти притулок на якийсь час культурні й громадські сили з усієї України, пригнічені в центрі української землі на Подніпрянщині. Таким резервуаром для України була Галичина в ХІІІ віці, захистивши перед татарами недогарки старої нашої культури; перед вела вона серед українських земель і в кінці ХVІ віку, коли знов довелось обороняти рідну національність — цим разом від польонізації, зробилась вона для українського слова притулком і в ХІХ віці, щоб могло тут сховатись бідолашне українське письменство від натиску російського централізму.” (Сергій Єфремов. Історія українського письменства. Видання друге, без одмін, ст. 232).

З повищого виникають і окремі частини нашої праці: в ній треба буде згадати про західно-українські землі під час княжої доби, довше затриматися на ролі Львова в ХVІ віці, підкреслити значення цього міста для української літератури в другій половині ХІХ сторіччя і в перших роках двадцятого віку, а також зазначити, що і в 30-их роках нашого віку Львів був центром вільного українського літературного сло-

ва, коли російські окупанти зазбручанської України зачали на царський спосіб боротьбу з українською літературою.

КНЯЖЯ ДОБА

Після знищення Києва суздальським князем Андрієм Боголюбським 1169 року Галицько-волинська держава стала переймати на себе традиції колишньої держави Володимира Великого. „В 1239 році, саме перед татарським нападом, Галицько-волинська держава була найбільша з європейських держав. Вона сягала від Німана до Дунаю, і від Сяну до Чорного моря. В Києві урядував намісник галицького князя Данила, галицьку торгівлю репрезентували Олеш і Галац (Малий Галич) (Б. Лепкий. Начерк історії української літератури. Том II, ст. 39. Коломия (без року)).

В княжій добі не міг Львів відограти більшої ролі в нашій літературі, бо його побудував князь Данило після нападу татар, а сто років пізніше, після смерті останнього галицького князя Юрія II Львів зайняли поляки. Та хоч і не дійшли до нас якісь важливіші пам'ятки літератури з тих часів, то воно зовсім не значить, що західньо-українські землі стояли нижче від інших наших земель. Автор славного „Слова о полку Ігореві” славить галицького князя Ярослава Осьмомисла ось якою апострофою.

О князю Ярославе Осьмомисле!
Ти на столі золотокутім сів
У Галичі, і сталь своїх полків
Угорські гори підпирати вислав.
Ти заступаєш королеві путь,
Замкнув ворота синього Дунаю,
Крізь хмари гаті кинувши, і в краю
Усім, аж по Дунай, ти чиниш суд.
Від грізіб твоїх тремтять краї незнані,
Ворота київські нераз ти відмикав,
Стріляєш ген, за землями в султанів —
Стрілай же і в кощея Кончака
За землю руську й Ігореві рани.

(Переспів С. Гординського)

В українського народу великою симпатією втішався князь Роман і про нього пам'ять зберегла нам народна українська творчість, яка в колядках і піснях прославляє „князя Романа, якого нема дома, бо поїхав до Львова”, забуваючи про те, що за князювання цього князя ще зовсім не було города Львова. „Галицько-волинський літопис” згадує про перемиського співця Митусу, що жив за часів князя Данила. Всі історики нашої літератури найвище з усіх наших літописів княжої доби ставлять „Галицько-волинський літопис”, бо це, побіч „Слова о пол-

ку Ігореві”, найпоетичніший твір нашої княжої літератури. „Літописець оповідає так гарно й поетично, виявляє таку глибоку любов до рідного краю, що його твір читається як якась прекрасна повість” — це слова проф. Вол. Радзиковича про цей наш літопис. А згадуваний уже Б. Лепкий пише, що це „один з найживіших творів нашої старої літератури, її лебедина пісня. Другого такого твору — ніде не знайдемо, як не знайдемо такого степу, як наш, ні такої ріки, як Дніпро.”

Ось уривок із цього „Галицько-волинського літопису, в якому король Данило промовляє до перестрашених поляків під час війни в Чехії:

“Почто ужасиваетесь? Не вісте ли, як на мужі на ратні нашли єсьте, а не на жени? Аще муж убоєн єсть на раті, то коє чюдо єсть? Інші же і дома умирають без слави, сіже со славою умроша; укріпіте сердца ваша і подвигніте оружє своє на ратніі.” (Б. Лепкий, згаданий твір, том I, ст. 225)

ДОВА ПЕРШОГО ВІДРОДЖЕННЯ (XVI і XVII ВІКИ)

Чотирнадцятий і п'ятнадцятий віки — це найдовший антракт української літератури. На сході українських земель важке татарське лихоліття, а на західних польське панування. Та з того невольничого сну найвчасніше пробудилася західна вітка нашого народу, де денаціоналізаційній польській течії вдалося винародовити тільки деякі верхи нашого народу. Та українське міщанство було „завзятим противником польських впливів і воно саме взяло в свої руки організацію національної оборони супроти польського заливу, маючи за собою також збиті маси українського селянства” (М. Возняк. Історія української літератури, том II. Львів, 1921, ст. 51).

Ця оборона найкраще проявила себе в організації церковних братств, які від чисто релігійно-харитативної діяльності пізніше перейшли до широкої культурно-національної, а навіть політичної праці. Хоч перша згадка про братства в Україні походить ще з 1463 року, то найкраще виявилися вони аж у п'ятнадцятому віці, та ще пізніше. Перша згадка про братства відносилася до братства при львівській церкві Успення Пресвятої Богородиці. Воно 1586 р. дістало потвердження від антиохійського патріярха, а 1593 року воно мало вже права „ставропігії”, де зазначувалося, щоб „львівському братству всі братства скрізь були послушні”. На зразок цього братства організувалися подібні товариства в інших містах України: Замості, Городку, Галичі, Більську, Києві, Луцьку...

Львівське братство зорганізувало свою славну школу, що була „першою щодо часу і наукових засобів, учителів і значення. Це була неначе митрополія у відношенні до своїх колоній” (Возняк, II. ст. 70). В цій школі навчали спочатку греки і церковно-словянської мови, а пізніше ввели латину, а навіть польську мову. На взір львівської братської школи організувалися школи при братствах у Рогатині, Городку, Перемішлі, Комарні, Люблині, Білі, Немирові, Пересопниці, Дубні, Ме-

жибожі і Ярославі. Яке велике значення мала організація першої братської школи у Львові видно з того, що антиохійський патріарх Теофан, будучи 1586 р. у Львові, видав був грамоту до всього населення України, якою сповіщав про цю важливу подію. А львівські культурні сили помагали пізніше організувати культурні огнища в самому Києві.

Львівські братчики мають велику заслугу для всієї України ще й тим, що вони помогли друкареві Іванові Федоровичеві, що мусів утікати з Москви, видати першу друковану книжку в Україні. Був це славний „Апостол”, що появився друком у Львові 1574 року і то коштом бідних львівських міщан, бо „тільки деякі малі з священничого стану й інші неславні серед громадянства подали” Федоровичеві поміч, та кинули свої жертви, „немов та бідна вдовиця, що кинула дві легті з свого вбожества” — як про це писав перший в Україні друкар, Іван Федорович. Крім „Апостола” вийшли друком і інші книжки, головним чином шкільні підручники. Між ними згадаємо перший друкований в Україні підручник до навчання грецької мови „Адельфотес, Львів 1591 року, автором якого був елсаонський єпископ Арсеній, професор грецької мови у львівській братській школі. На терені Львова діяли такі визначні тодішні вчені, як Лаврентій Зизаній Тустановський, Степан Зизаній Тустановський, Кирило Транквільйон Ставровецький і Юрій Рогатинець.

Зі Львовом звязана й діяльність Івана Вишенського, що родився у сусідній Вишні та приїздив до Львова в часі своїх відвідин рідних земель, а з Атонської гори прислав окреме Послання до Ставропігійського Братства. Не місце тут довше спинятися над літературною діяльністю Івана Вишенського, вистарчить навести слова проф. Радзиковича:

„Вишенський великий мораліст. Він умів примусити земляків задуматись над недомаганнями церковного та громадянського життя і будив у них сумління. Постійний тон живого подразнення й розпалення, гострі докори, упізнання, остороги, картання; то знову гарячі заклики, благання й прохання — все це надавало писанням Вишенського якогось пророчого характеру, ворушило почування, хвилювало уяву.”

Та загалом полемічна література слабо заступлена своїми виданнями у Львові. Вийшла тут 1628 року „Protestacja” Мелетія Смотрицького, а рік пізніше „Exethesis” цього самого автора. З іншої полемічної літератури згадаємо Теофіля Рутки: „Zgoda Swieta” і „Defensio sanctae orthodoxae” (обі, Львів, 1678 р.) та Кипріяна Жоховського: „Colloquium Lubelskie” (Львів, 1680 р.).

Треба б ще додати, що на західніх українських землях появилися перші драматичні твори в українській літературі. 1630 року появилися у Львові „Вірші з трагедії Христос Пасхон Григорія Богослова”. І початок української комедії виводять історики літератури від інтермедій у драмі Якуба Гаватовича, який у Камінці Струміловій, що підо Львовом, виставив разом з драмою і дві українські інтермедії: „Продав kota в мішку” та „Найкращий сон”.

ХІХ ВІК

Під час розборів Польщі Галичина в другій половині XVIII віку знайшлася під владою Австрії. Тут за освіченого абсолютизму Марії Тереси та Йосифа II були кращі можливості національного розвитку для українців, але тих можливостей не вміли українці використати. Аж у тридцятих роках дев'ятнадцятого віку зачалось відродження українського народу в австрійській займанщині — і це сталося знову у Львові. Маркіян Шашкевич (1811-1843), Іван Вагилевеч (1811-1866) та Яків Головацький (1814-1888) видали першу книжку українською народною мовою. Була це знана „Русалка Дністровая” (1837 р.). Це друге галицьке відродження виникло під впливом українського відродження на Наддніпрянщині, що виразно підкреслював М. Шашкевич у своїй поезії, зазначаючи, що існує один український нарід над Дніпром і над Дністром.

Аж мило згадати, як то серце бється,
Коли з України руськая пісенька
Так мило, солодко коло серця вється,
Як коло милого дівка русявенька.

— — — — —

Як при Чорнім морі
Себе заквітчає,
В степах на просторі
Весело заграє;
Як в водах — Дніпрі
Змись, прибереться,
Легеньким крильцем
На Дністер занесеться.

Те саме ствердив і другий член „Руської Трійці” Яків Головацький, який 1848 року писав про великий 15-ти мільйоновий український нарід, що живе в двох займанщинах: російській і австрійській. Та важливим літературним центром стався Львів що тільки в другій половині дев'ятнадцятого віку, коли в Росії появилися урядові обмеження і заборони друкувати книжки українською мовою.

Перша заборона — це т. зв. „Балуєвський указ” з 1863 р., яким заборонили вживати української мови в школах та в популярних виданнях, які мали будити та підтримувати народну свідомість в українських масах. Та ще жажливіший був „Емський указ” з 1876 року, бо він зовсім забороняв друкувати якібудь книжки українською мовою, а навіть музичних нот не можна було друкувати з текстами українських пісень, ані давати вистави чи реферати цією мовою.

В Галичині після реакції 50-тих років оживлюється літературне життя в 60-их роках. Виникають щораз то нові періодичні видання як „Вечерниці”, „Мета”, „Нива”, „Русалка”, а з 1867 року „Правда”, в я-

кій після смерті петербурзької „Обнови” та після Валуєвської заборони української мови „вже не спорадично, а систематично починають працювати письменники з України” (С. Єфремов, ст. 339). „Правда” появилася від 1867 р. до 1884 р., і вона була єдиним літературним органом на всю Україну. В ній друкували свої твори майже всі тодішні письменники з Наддніпрянщини, які не замовкли були після урядових російських обмежень і заборон для українського слова. Галицькі видання, згадана вище „Правда”, та пізніша „Зоря” (1880-1897) втрачають свій місцевий характер і набирають всеукраїнського інтересу через співробітництво українських письменників зі Сходу. Те саме треба сказати і про поновлену „Правду” з 1888 року та про пізнішу „Буковину”, „Народ”, „Життя і Слово” та „Літературно-Науковий Вісник”, який зачав виходити 1898 року.

Треба б ще підкреслити, що українські письменники не втрачали тоді духа, хоч мусіли працювати серед чорної російської реакції. Вони знали, що правда мусить перемогти кривду. Борис Грінченко (1863-1910) оптимістично заявляв.

Хоч у недолі й нещасті звікуєм,
Долю онукам дамо, —
Ми на роботу на світ народились,
Ми для борні живемо.

Той сам Грінченко виразно зазначував, що українська література така ж сама література, як і письменства інших самостійних, державних народів.

„Історія літератур не знає ніяких „підлітератур”, ніяких „літератур для домашнього обихода”, ніяких літератур спеціально для пана, або спеціально для мужика.”

В галицьких виданнях, а головно у Львові, містять свої праці: великий учений Михайло Драгоманов (1841-1895), згаданий вище Борис Грінченко, Іван Нечуй-Левицький (1838-1918), Олександр Кониський (1836-1900), Панас Мирний (1849-1920), Володимир Самійленко (1864-1925), Леся Українка (1871-1913), Михайло Коцюбинський (1864-1913), Леонід Глібов (1827-1893) та Трохим Зіньківський (1861-1896). Тут згадали ми найважливіших письменників — наддніпрянців. Та Львів гуртував коло себе і велику плеяду письменників — наддністрянців, між ними таке сонце, як Іван Франко (1856-1916), біля якого гуртувалася велика громада менших і більших західніх українських письменників. Згадаймо Володимира Барвінського (1850-1883), буковинця Осипа Федьковича (1834-1888), який деякий час працював у Львові як видавець книжок „Просвіти”, Наталію Кобринську (1855-1920), Юлію Шнайдер (Уляна Кравченко) (1862), Ольгу Кобилянську (1863-1942), Василя Стефаника (1871-1936), Марка Черемшину (1874-1927), о. Тимотея Бордуляка (1863-1936), Осипа Маковея (1867-1925), Леся Мар-

товича (1871-1916), Степана Ковалева (1848-1920), Андрія Чайківського (1857-1935).

Немає змоги ширше згадувати про повищих східньо- і західньо-українських письменників, бо тоді треба б писати історію українського письменства. Та вистачить навести слова академіка Сергія Єфремова, щоб зрозуміти, чим був Львів у другій половині XIX віку для української літератури.

„Коли б не Галичина, то українство не мало б фізичної змоги подавати свій голос, як окрема нація” (ст. 450).

Галичина була трибуною українського слова, яке засвідчувало перед цілим світом, що українська нація живе, хоч російський уряд завзявся знищити її найбільший скарб: слово. Тут вирішувалися й обговорювалися найважливіші проблеми українського літературного життя, а в цих диспутах забирали слово такі великі творці української культури, як М. Драгоманов, О. Кониський, Б. Грінченко, І. Нечуй-Левицький та Іван Франко. Тут кипіло буйне життя живого народу, якого російський уряд присудив був до повільної смерти на його рідних східніх землях. Тут був той захист, про який писали М. Грушевський і С. Єфремов, де українське слово мало змогу виявити свою творчу силу. І хоч австрійський уряд не був батьком-опікуном для українців, згадаймо хоча б переслідування Івана Франка! — то все ж таки, в порівнянні з Росією, тут у Львові, була можливість для українського народу плекатися своєю літературною творчістю, та передати її майбутнім своїм поколінням.

ЛЬВІВ ПЕРЕД ПЕРШОЮ СВІТОВОЮ ВІЙНОЮ. „МОЛОДА МУЗА”

Після першої революції в Росії настали деякі полегші для українського слова в Україні, появилися там нові періодичні видання, а М. Грушевський переніс навіть до Києва редакцію „Літературно-Наукового Вісника”. Та Львів і далі відігравав важну роль в літературному житті всієї України. „Видавнича Спілка” у Львові була тоді найбільшою видавничою інституцією на всю Україну, вона видала друком багато українських і перекладних літературних творів. Коли ж у перших роках двадцятого віку зачало літературне українське життя різничкуватися, бо появлялися нові модерні літературні напрямки, виникла у Львові літературна організація, перша цього роду організація на українських землях, т. зв. „Молода Муза”. Письменники цієї групи підкреслювали більше естетично-мистецькі вартості літературних творів та з висоти Парнасу і Пегасів дивилися з погордою на давніших письменників, які на першому місці ставили як обов'язок письменників служити справі соціального, політичного та культурного визволення свого народу.

До цієї групи „молодомузівців” із старших письменників належав Богдан Лепкий (1871-1941) — поет, новеліст та пізніший повістяр, що почав писати ще при кінці XIX віку. Він найбільший серед поетів „Молодої Музи”, і в нього немає отих скрайностей, проти яких виступали

критики противних літературних напрямків. Та треба підкреслити, що творчість письменників цієї групи не оцінена належно й досі, бо вони не мали свого власного критика, який зумів би критичним словом обороняти своїх ідейних побратимів.

До „Молодої Музи” належав і Василь Пачовський (1878-1942), який може бути виправданням для творців цієї групи, бо він у своїх драмах („Сон української ночі” та „Сонце руїни”) видвигав проблему визволення України, отже ніби то порушував ту засаду, яку своїм гаслом проголошувала „Молода Муза”.

Не занедбував соціальних і політичних питань і молодомузівець Петро Карманський (1878), якого вважають найбільшим песимістом між поетами „Молодої Музи”. Інші поети цієї групи — Степан Чарнецький, Михайло Рудницький, Остап Луцький — звертали більшу увагу на форму своїх творів, як на їхній зміст, хоч деякі поезії Чарнецького постійно входять до поетичних антологій саме завдяки цікавій проблематиці. Найвизначнішим прозаїком між членами „Молодої Музи” був Михайло Яцків, який увів модерністичні засоби до української новели та повістей. З інших прозаїків належав сюди Володимир Бірчак — новеліст і повістяр, який, коли ще живе, то мучиться на советському засланні.

Поза цією організацією працювали поет і талановитий перекладач, Василь Щурат, та Катря Гриневичева — новелістка і повістярка. Окремо стояв і тодішній молодий літературний критик — Микола Євшан. Другий літературний критик Остап Грицай своєю поезією зближався до модерністів, але своїми критичними працями віддалювався від них, бо взивав українських письменників, щоб наслідували великих письменників світових літератур, які стали вже клясиками.

Хоч перед першою світовою війною Київ вже знову був поважним літературним українським центром, де діяли такі літературні сили в поезії, драмі та мистецькій прозі, як О. Олесь, Леся Українка, Гр. Чупринка, С. Черкасенко, М. Філянський, В. Винниченко, М. Чернявський, М. Коцюбинський та багато інших, то Львів залишився і на далі визначним літературним огнищем, на яке зазіхала Росія.

РУІНА ПІД ЧАС I-ШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Вже в перших днях першої світової війни 1914 року Росія знищила весь літературний рух в Києві та інших містах України. Там закрито всі українські видавництва і проголошено, що „українців не було, нема і не може бути”. Кілька тижнів після вибуху війни хвилеве воєнне щастя дозволило Росії зробити те саме на західних українських землях, які вона зайняла восени 1914 року.

„Де зявилося російське військо, — там зараз же замовкали українські видання, зникали школи, нищили „Просвіти”. Знаний учений український етнограф, Володимир Гнатюк, писав про те так.

„Ми тоді зрозуміли, як то наші пам'ятки літературні пропадали в старину, в X-XVIII стол., коли торки, хозари, берендії, печеніги, татари й турки... не могли оказувати більшого розуміння для нашої культури від теперішнього „христоролюбивого воїнства” російського царя”. А згадуваний уже С. Єфремов додає до повищих слів Гнатюка ще й таке: „Був такий час — кінець 1914 і початок 1915 років — коли на всенській нашій етнографічній території не виходило жадне українське видання і тільки за бойовою лінією, на чужині, ще озивалося слово протесту проти нечуваної кривди, що чинилась над „братнім народом” рукою непроханого його „визволенця” (С. Єфремов. Історія українського письменства, видання четверте, том II. ст. 319).

Та страхіття „визволення” тривало недовго, воєнне щастя відвернулося від Росії і над Києвом прогомнів золотий гомін волі. Зачалася боротьба за українську державну самостійність, яка, хоч і не вдалася, та призвела до буйного розквіту української літератури на східніх українських землях у двадцятих роках цього віку.

ЛЬВІВ ПЕРЕД І ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

1915 року звільнено Львів від російського окупанта і там зараз відновлено закриті російським урядом українські видавництва. Згодом у Львові зачали появлятися „Шляхи”, де багато місця присвячувано і літературній творчості. На сторінках „Шляхів” друкували свої твори і члени „стрілецької музи”: М. Яцків, Р. Купчинський, Іван Бабюк, Василь Бобинський, М. Ірчан, Лев Лепкий, Ю. Шкрумеляк та інші. Після антракту, що виник під час польсько-української війни в 1918-20 роках, знову відновлюється літературна праця у Львові. Виникає тут мистецький журнал „Митуса”, в якому появляються твори, що змагаються йти нога в ногу з тими поетами, які спричинили буйне відродження нашої літератури над Дніпром. Та тоді літературне першенство було в Києві і Львів мусів вдовольтися тільки тінню столичної наддніпрянської столиці.

Та вже при кінці двадцятих років цього віку російські окупанти України зачали нищити українську літературу в себе, бо вона здавалася їм бути небезпечною для їхньої грабіжницької господарки в нашому рідному краю. І тоді Львів знову висувається на провідне місце в українському літературному життю. Відозвався могутній голос великого майстра слова Василя Стефаника, який тоді вплив нові листки до свого вінця літературної слави. Новим словом заговорив і Марко Черемшина, який розсипав буйне квіття своєї творчости по українській землі. Загомніла новим тоном і Катря Гриневичева, яка шліфувала мову своїх творів — повістей-мініатюр, немов шліфар свої самоцвіти. Перейшов на історичний жанр і давніший поет і новеліст, Богдан Лепкий, та в циклі історичних повістей про Мазепу віддзеркалював своїм землякам їхнє славне минуле. Відізвався в цьому самому жанрі і Володимир Бірчак.

А до гурту давніших письменників приступили і сильні та високо талановиті нові молодші письменники. Між ними один з найбільших поетів по цьому боці кордонів Євген Маланюк. Його глибоко поетичного і гострого слова найбільше боялися червоні окупанти України і проти нього, як проти найбільшого, найзавзятіше виступали, бо Маланюк старався філософічно обґрунтувати самобуття свого народу. Блиснула мов метеор короткотриваюча творчість справжнього поета Богдана Ігоря Антонича, який проте залишив тривкий слід у скарбниці української поезії. Кількома збірками поезій збагатив українське поетичне слово і Святослав Гординський — віртуоз форми та автор вдалого переспіву „Слова о полку Ігореві”.

З інших письменників тих часів згадаємо Романа Купчинського — поета, автора стрілецьких пісень та повістяра стрілецького життя і автора коротких фейлетонів. Знаний член „стрілецької музи” Лев Лепкий, що вславився як автор стрілецьких пісень, які стали скарбом українського народу — присвячував свої сили на організацію легкої розвагової сценки, щоб заповнити і цю прогалину в нашому мистецькому житті. З поетів назвемо ще Богдана Кравцева, автора кількох поетичних збірок. Олесь Бабій, Юра Шкрумеляк та Микола Матіїв-Мельник дали твори в ділянці поезії і мистецької прози.

У Львові друкували свої твори й ті письменники, що жили далеко на еміграції в Польщі, або Чехословаччині. Тут треба згадати двох героїв поетів, що не тільки співали своїми поезіями про боротьбу за визволення своєї країни, але й своєю кров'ю освятили свої ідеї. Маємо на думці сл. пам'яті Олену Телігу та О. Ольжича, які згинули з рук гітлерівських катів за те тільки, що любили свій рідний край. Невеликий їхній поетичний доробок, але тривке їхнє місце в українській поезії, бо їхні поезії такі суворі ідейно і формально, як і їхнє життя. У Львові друкувалася і Наталія Ливицька — авторка збірки поезій „Вогонь і попіл” та новеліст і повістяр Л. Мосендз та визначний поет київських неоклясиків і знаменитий перекладач чужомовних поетів — Юрій Клен, якого поема „Прокляті роки” являється високопоетичним обвинуваченням російських імперіялістів за поневолення й нищення України.

Зі Львовом зв'язана й творчість повістяря Федора Дудка, який збагатив наше письменство кількома повістями з часів української визвольної війни та повістю про Мазепу. Майже всі свої твори в тому часі друкував у Львові і найбільший прозаїк з молодшого покоління на західних українських землях — Улас Самчук. Його велика повість „Волинь” — це зрілий твір молодого тоді нашого письменника, що відкриває перед читачем душу українського селянина і сміло може стояти поруч інших подібних творів світових літератур. Не чужий для літературного Львова і Юрій Липа, поет, новеліст і повістяр та літературний теоретик. З інших письменників згадаємо ще новелістку та повістярку Наталену Королеву, Василя Софронова-Левицького, Галину Журбу, М. Струтинську, І. Керницького і Ірину Вільде. Всі вони признані пись-

менники і вони або жили у Львові, або їхні твори друкувалися в цьому місті.

Ми зовсім не мали на цілі повно й ґрунтовно обговорити літературне життя у Львові перед першою світовою війною. На це немає місця в нашій короткій статті. Та для кращого зрозуміння, яке бурхливе й всебічне було воно тоді в західній столиці України, видно хоча б з того, що у Львові появлялися кілька літературних журналів, які стояли на різних ідеологічних основах. „Літературно-Науковий Вісник”, а пізніше „Вісник”, обороняв національну засаду в літературі, „Дзвони” стояли на християнському й католицькому становищі, „Нові Шляхи” Антона Крушельницького орієнтувалися на Схід, „Назустріч” підкреслювала свій лібералізм у підході до різних проблем, в тому й до літератури. Були ще всякі „Культури” та „Вікна”, які являлися советськими підголосками. Крім названих, появлялися спорадично й інші літературні періодики, націоналістичні та інші, але навіть без вичислювання їх усіх, читач бачить, що досить появлялося у Львові літературних періодиків. Так отже Львів знову репрезентував українську літературу в 30-их роках нашого віку, коли на Наддніпрянщині можна було друкувати тільки те, що дозволила російська комуністична влада.

І ось такий стан літературного українського життя застають Совети у Львові під час першої окупації українських західних земель у жовтні 1939. Все те зникає, всі письменники, що не встигли втікти, змушені писати оди в честь Сталіна та дякувати йому за „визволення”. Хто тільки міг, то втікав з того „раю”, який тільки вспів побачити. А хто залишився, то вів жахливо-страхітливе життя, непевний, чи найближчого дня буде ще з рідними. Але в червні 1941 року російські визволителі залишили Львів і українські письменники у Львові змушені були жити під другим „визвольником” — Гітлером. Їхні ряди збільшилися, бо зі сходу почали прибувати до Львова українські письменники, що втікали з-під Советів. Про ті часи не буду розповідати, бо про них багато читачів знає з власного досвіду.

Ми бачили, що Львів завжди відіграв важну роль в літературному житті України тоді, коли Києву загрожувала небезпека. Так було після татарського наїзду, в XVI віці, коли збільшався польонізаційний тиск на Україну, в XIX віці, коли Москва задумувала знищити наш нарід, та в XX віці, коли те саме робила червона Москва. Тепер і Львів у тенетах московського ворога. Оборонну роль Львова мусить тепер перейняти на себе вся українська еміґрація, що розсипана по всьому світу.

Василь Витвицький

УКРАЇНСЬКИЙ МУЗИЧНИЙ ЛЬВІВ

Члени комітету і виконавці концерту, що відбувся у Львівській Опері з нагоди 100-ліття народини Миколи Лисенка (1842-1942)
Сидять зліва на право: І. Туркевич-Мартинцева, Маріяна Лисенко (дочка композитора), В. Барвінський, М. Сабат-Свірська. Стоять: І. Романовський, о. С. Сапрун, Т. Шухевич, С. Литвиненко, М. Шило (внук Лисенка), В. Витвицький, Г. Левицька, Л. Туркевич, О. Москвичів, С. Людкевич, С. Гавришук, Р. Савицький, Д. Йоха, В. Поляків.

НА ПЕРЕХРЕСТІ ШЛЯХІВ

У заранні свого існування Львів — як про це свідчать збережені історичні джерела — завдяки своєму корисному положенню на купецьких шляхах, займався більше торгівлею, ніж мистецтвом. Недовго після свого заснування пишався вже на купецьких картах і був значений, як важливий торговельний пункт. На переломі 14 і 15 стол. він — найважливіша перехідна станиця між Сходом і Заходом. Але перехресними шляхами, що вели з Нюрнбергу й Кракова та з Венеції і Генуї на схід у Київ, а з Малої Азії через Семигород у Прибалтику, ішли й культурні надбання, дарма, що це був тоді для Львова крам

другорядний. Львів — найдалше на захід висунене місто європейського Сходу і найсхідніше місто Заходу. З самого цього положення виникала і користь і шкода. Користь приносили широкі й далекі звязки та впливи. Некорисне було — і з деякого погляду залишилося до сьогодні — те, що Львів з одного й другого боку на межі, при кінці.

У положенні і ролі посередника Сходу й Заходу Львів це неначе мініатюра Візантії. Подібно, як в архитектурі, і особливо в орнаментіці, так і в музиці були тут і розвивалися поруч себе різні форми і стилі. Саме існування трьох архієпископських кафедр у цьому місті мало значення для різnorodности церковної музики. З положенням на перехресних шляхах вязався й національний склад Львова, що мав притягаючу силу для чужинців. Поляки, німці, вірмени, жида, греки і навіть італійці приходили і залишали сліди своєї національної окремішности не тільки в матеріальній, але і в духовій культурі нашого міста.

Час заложення Львова це — дивним випадком — замітна дата в історії нашої музики. Саме з ним вязеться доба життя і праці гордовитого співця Митуси, що перебував на пишному дворі єпископа в Перемишлі. В нашому музичному минулому ті часи відзначалися досить сильним розвитком інструментальної музики. Що більше, наші землі були ланкою на шляху, яким знання і вживання музичних інструментів ішло зі Сходу на Захід. Відомо, що гра на інструментах була на близькому Сході під кінець першого тисячеліття нашої ери досить розвинена. Щойно звідти інструментальна музика просякала в західню Європу. Шляхи цього просякання то була Іспанія, Італія, Балкан і Україна. На основі цього можна догадуватися, що у згаданій ділянці українці музики передували польським. То не були випадки, коли польські королі втримували на своїх дворах саме українських інструменталістів. У рахунках короля Ягайла з 1394 р. є багато записів виплат музикам-українцям (у оригіналі „Рутеніс”). Раз видано гроші на купно для них 21 лікоть сукна червоного і жовтого „на усний наказ короля Його Милости”. Багато джерел, як фрески у кафедрі св. Софії з 11 ст., як рисунки у підручниках, як різного роду списки, і врешті виступи мужів церкви проти музик-інструменталістів (напр. писання І. Вишенського), свідчать про рівень і розповсюдження інструментальної гри в Україні у 11 до 16 стол. В цьому, як було згадано, Україна випереджувала подекуди й своїх західніх сусідів.

Відношення різко змінилося, коли європейський Захід зробив у себе епохальне відкриття: многоголосся. Усе, що до того часу було в музиці, виконувалося на один голос і Схід іншої музики не знав. Аж на переломі двох тисячеліть стало зроджуватися почуття і вміння співати на два, а то й більше голосів. Франція (12 і 13 стол.), а ще більше Нідерландія стали осередками розвитку багатоголосного співу. У 16 стол. багатоголосся досягло височенного рівня майстерности. Його просякання в Україну було б напевно йшло повільніше, якби не тодішня боротьба за церкву. Латинники показували на західньо-європейський спів, як

на один з виявів вищости католицької церкви. Оборонні українські огнища, якими були тоді церковні братства, старалися вибити цей аргумент із рук противників та почали вводити хоровий спів по наших церквах. Одна з найдавніших вісток про братство відноситься до братства при церкві Успенія Богородиці у Львові. Братства закладають у себе хори, утримують диригентів, дбають про навчання співу в школі. У шкільному правильнику виданому для львівської братської школи у 1586 р., говориться виразно про навчання хорового співу. В інструкції сказано вчителеві дбати, щоб „басиста був з добрим голосом, а помірним, дискантисти з найбільше звучними голосами, також альтист і тенорист; а за дискантистів щоб добре дбав, щоб через недостаток котрийсь не втік”. Ця заввага показує (як на це звернув увагу др. Ф. Шешко), що вже тоді у львівському хорі головну партію доручали найвищому голосові. Це був уже новіший західньо-європейський здобуток, бо раніше ведучу роллю мав тенор.

Львівському братству завдячуємо один з цінних документів з історії української музики. Є це список творів, „Ресстр”, виконуваних братським хором при церкві Успенія Пресвятої Богородиці у Львові. Цей документ має дату 1697 р. і обіймає спис 398 композицій, в тому самих Служб Божих 56, а т. зв. концертів 151. Між ними назви творів відомого українського композитора і теоретика М. Дилецького. Факт, що у „Ресстрі” знайшлася близько одна третина творів на 8 голосів свідчить не тільки про стан львівського братського хору, але й про те, що такий склад був тоді більше поширений ніж чотириголосний. Важною подією була поява перших друкованих церковних нот Ірмолая у 1707 р. „Ірмолой, си есть осмогласник, от старих рукописних екземплярей исправлений . . .” виданий у Львові при єпископській кафедрі. Ця перша в Україні друкована нотна книга вводила передовсім порядок і усталення церковних співів. Скоро після своєї появи вона була вже в ужитку у Харкові і Києві, а згодом замандрувала аж у Москву. Чотири дальші наклади цієї книги в самому тільки 18. стол. свідчили про її вагу й потребу. Про доволі високий стан музичної культури Львова засвідчує факт, що тут добував освіту диригент і композитор А. Рачинський. В половині 18 ст. він був диригентом львівської єпископської капелі, а пізніше став диригентом на дворі гетьмана Кирила Розумовського.

З прилученням Галичини до Австрії відкривалися для Львова нові шляхи. Австрійська столиця, Відень, осідок Гайдна, Моцарта і Бетговена, була тоді музичною столицею цілого світу. Безпосередній звязок з Віднем мав своє значення. Диригентом львівського театру став під кінець 18. стол. видатний музикант і композитор Й. Ельснер, пізніший учитель Шопена. У Львові працював довший час син великого віденського композитора В. А. Моцарта. Моцарт-син давав у Львові фортепіанові лекції, заклав і диригував співацьким товариством та виступав як піаніст-концертант. У 1819 р. їздив теж із концертом у Київ. Все таки на той час припадає зниження рівня церковного співу. Під кінець 18. стол. при кафедрі св. Юра у Львові існував хор і оркестра. Як про це писало-

ся пізніше, „члени капелі, крім забав двірських, ще і в церкві Свято-Юрській на інструментах враз із голосами відгравали торжественні Служби Божі”. Згадки про „забави дворські” і про участь інструментів у церковній відправі — знаменні. Сучасники гордилися тим, що члени капелі брали участь у виставах львівського театру, який „не міг своєї штуки випровадити на „зрілище”, коли не було тих членів.” Невисоко міг стояти хоровий спів у „Студіюм Рутенум” у Львові, коли його ректор мусів аж в окремій інструкції картати членів хору, щоб ніхто не зачинав співати, заки диригент дасть знак, і щоб ніхто передчасно не кінчив. В загальному церковний спів стояв на початку 19. стол. нецікаво, і потрібне було на цьому полі оновлення. Воно вийшло не зі Львова. Як колись за часів Митуси, так тепер знову пальму першенства взяв Перемишль. З заснованого при допомозі єпископа Снігурського хору (1829 р.) вийшли композитори — піоніри галицького музичного відродження М. Вербицький, І. Лаврівський та інші. Правда час до часу стрічаємо згадки про вдатні хорові виступи й у Львові. Так у 1848 р. з нагоди великого зїзду (в тому й першого зїзду українських діячів науки й шкільництва) писав Яків Головацький, що „Отворення собору попередив прекрасний спів”, і знову „прекрасний спів хору тронув глибоко душу кожного”. Все таки основи для дальшого постійного розвитку творилися у перемиській школі і її членам, передусім І. Лаврівському, Львів завдячував деяке пожвавлення свого музичного життя у 1860-их роках.

„ОЙ, В ЛЬВОВІ, ЛЬВОВІ
ТА И НА ТОРГОВІ”.

В українських народних піснях назви міст не зустрічаються так часто, як, наприклад, назви рік, особливо ж Дунаю. Порівнюючи в багатьох піснях подибується Київ. Але й Львів мусів у житті і думках нашого народу займати важне місце. Вияв цього находимо у різних народних піснях, а в першу чергу — і це замітне — у обрядових, тобто у піснях старшого походження.

Дуже цікавий приклад веснянка „Воротар”. Це один з найцікавіших зразків діялової двохорової гри — веснянки. Записана у різних околицях України і в різних варіантах, але один мотив повторяється в ній стало:

„Воротаре, воротарчику, отвори ворота!”
„Хто воріт кличе?” „Князеві служеньки”.

Або в записі з Волині, що ним у своїй обробці покористувався М. Леонтович:

„А хто ж там з воріт кличе?”
„Пани князі ідуть!”

Відноситься ця веснянка до подій звязаних з князем Романом Галицьким. І хоч згадка про Львів, яку подибуємо у деяких варіантах являється анахронізмом, то вона цікава як вияв повязання заснування, чи взагалі існування Львова з князем Романом, батьком засновника Львова короля Данила.

А ось щедрівка з житомирського повіту на Волині:

„Ой, в Львові, Львові та й на торгови
Святий вечір,

Там Петро ходить, коника водить
Святий вечір.”

Петро хоче коня продати. Кінь пригадує, як вирятував свого пана від небезпеки. „Як за нами гнались турки й татари, за нами стріли, як дрібний дощик. Ой, як я скочу, Дунай перескочу”. Знову списаний тут шматочок історії, звязаний із Львовом. В іншій частині нашого краю, (Устріки Долішні, повіт Ліско), дівчата щедрують:

„Ой, ци є, ци нема пан господар дома?”

„Ой, нема 'го дома, поїхав до Львова.

Поїхав до Львова деревню купує,
Деревню купує церковцю будує.”

Згадка про торговельний Львів в обох щедрівках не випадкова. Зі ще дальшого віддалення, бо аж з Лемківщини маємо пісні, в яких мова про Львів. Даємо тут для прикладу лемківську пісню записану д-ром Ф. Колессою. Вона й тим замітна, що звязана з весільним обрядом:

„Ей, до Львова дороженька

Ей, до Львова, до Львова,

Висаджена виноградом,

Висаджена довкола”.

І ще один приклад. Ця пісня варта уваги ще й тому, що її співав Іван Франко і з його голосу списав її наш видатний дослідник фолкльору Климент Квітка.

„Гей, у Львові на ринку

Ударили гармати,

Гей, там твого сина вбито,

Нещасливая мати!”

Якби в подяку за таку велику увагу з боку народної творчости, Львів у свою чергу показував віддавна зацікавлення до українського

фолкльору, особливо музичного. Статті на ці теми появились були ще в 1822 і 1823 р. у двох календарях разом з додатком нотних прикладів кількох пісень (між ними „Ой, не ходи Грицю”). Важною появою буда показна збірка українських і польських народних пісень, що вийшла у Львові 1833 р. Ці пісні зладив для співу і фортепіяну К. Ліпінський, видатний польський скрипак (свого часу суперник Паганіні) і композитор. Ліпінський не перший і не останній з польських музик, що цікавилися й користувалися українськими народними піснями. З пізніших згадати б Яна Галля, якого обробка „Віддала мене моя матінка” увійшла була на стало в репертуар українських і польських хорів.

Твердіші підстави для збирання і досліджування народних пісень були поставлені у 1880-их роках під впливом Миколи Лисенка. У скорому часі ця праця стала на позиціях не замкнуто регіональних, а всеукраїнських і на вироблених наукових засадах. Причинився до цього й Іван Франко, з якого співу записували мелодії народних пісень М. Лисенко, Кл. Квітка і Ф. Колесса. Членами окремого комітету для збирання народних пісень, складеного у Львові під кінець 19. стол., були: І. Франко, М. Павлик, Б. Лепкий, О. Нижанківський, Ф. Колесса, Д. Січинський, О. Роздольський та ін. Збирацька дослідча праця зосередилася врешті у Науковому Товаристві ім. Шевченка і справила, що на початку двадцятого ст. Львів став головним центром української фолкльористики. Було це в наслідок у першу чергу невтомного труду д-ра Філярета Колесси. У великій мірі йому завдячуємо те, що до Львова стала прислуховуватися й європейська фолкльористика. Коли видатний сьогочасний мадярський композитор і фолкльорист Беля Барток загостив з кінцем 1936. р. у Львів, то найцікавішим співрозмовцем для нього був таки Філярет Колесса. Чи то було під час відвідин цього музики світової міри в домі Ф. Колесси при полицях з народно-пісенними скарбами, чи під час офіційних зустрічей Бартока з львівськими музичними колами, розмовам і диспутам двох видатних європейських фолкльористів не було кінця. На полі досліду народної музики працював і др. С. Людкевич, а останніми часами др. З. Лисько та ін.

ПВСТОЛІТНЯ СТРЕТТА

Перша зустріч Миколи Лисенка з львівськими українцями (1867) була початком його рішального впливу на музичне життя Галичини. Уже 1872 р. „Правда” писала, що „у нашій львівській громаді нема ні одної людини, яка б не перейняла хоч одної пісні, уложеної цим знаменитим музиком народним.” Лисенків вплив, сплетений з надбаннями давньої перемиської школи, справив, що у 1880-их роках створились уже міцні основи нашого музичного життя з осідком у Львові. Організація хорів (Остап Нижанківський), поживавлення концертного і музично-театрального руху, видавництва, трохи згодом шкільництво (О. Вахнянин) — були цього виявом. І як у т. зв. стретті окремі голоси імітаційної композиції появляються скоріше, приспішеним порядком, так і в нас за

півстоліття 1880-1930 відбувся прискішений розвиток багатьох ділянок музичного життя. За втрачений у минулому час відбувалася поживлена праця.

У змаганні за українську музичну культуру першими вийшли виконавці співаки. На підбій світу вирушала знаменита трійка: Саломея Крушельницька, Олександр Мишуга, Модест Менцінський. Обіжджаючи столичні оперові театри Європи, вони могли сказати: „ми прибули, заспівали і перемогли”. Ол. Мишуга, вихованок львівських бурс, святоюрської і ставропигійської, зачав свою карієру у 1880. р. саме у львівській опері.

У 1903. р., з нагоди 35-літнього ювілею композиторської праці Миколи Лисенка, український Львів складав перед ним свій звіт. Наш композитор приїхав до Львова в товаристві С. Єфремова й Є. Чикаленка. Святковий концерт відбувався у залі т. зв. старого театру, в тій самій, в якій колись (1847 р.) виступав з концертом Франц Ліст. У програмі Лисенкового концерту виконувалась і його кантанта „Радуйся, ниво непоплитая”, присвячена співацькому товариству „Боян” у Львові. Чотириденне святкування мало всенародний характер. Хором з трьох сотень співаків диригував Остап Нижанківський, статтю з приводу концертів (правда, досить критичну) написав сам Іван Франко, а в Науковому Товаристві ім. Шевченка вітав Лисенка Михайло Грушевський. На тлі виступів найвидатніших представників тодішньої львівської громади мало хто звертав увагу на молодого композитора, що саме тоді взявся був за сміливий задум: віддати музикою Шевченкову поему „Кавказ”. Був це Станіслав Людкевич. Ще молодий, бо всього 15-літній Василь Барвінський мав тоді змогу вітати Лисенка в домі свого батька (з Олександром Барвінським Лисенко був у тісних взаєминах ще 1867. р.). Молодий хлопчина дивився на славного композитора з безмежною пошаною і під час привітання хотів поцілувати його в руку. Та Лисенко, стиснувши руку, сказав: „Я не пан-отець, щоб мені цілувати руку”. Зате, коли молодий Барвінський переграв кілька своїх фортепіянових творів, Лисенко дав позитивну оцінку і захожував витривало працювати на полі композиції. Усього кілька років пізніше зродились у Львові цінні фортепіянові прелюдії Василя Барвінського. Оба музики Людкевич і Барвінський своєю працею упродовж кількох десятиліть високо піднесли рівень музичної культури Львова.

Після воєнної перерви 1914-19. рр. музичний рух у Львові зростає щораз більше. З'являються такі замітні музичні новини, як фортепіяновий секстет Барвінського, виконаний вперше у 1921. р. Людкевич дає великі хорово-оркестральні полотна, а в першу чергу працює над викінченням свого „Кавказу”. Диригентську працю ведуть з запалом Михайло Гайворонський та Антін Рудницький. Фортепіянове тріо (Р. Кришталський, Л. Туркевич, В. Дрималик) виконує нові твори Людкевича і Барвінського. Заснований у 1903. р. Музичний Інститут ім. Лисенка розбудовує в Галичині щораз більшу сітку музичних шкіл і веде її з своєї львівської централі. Справами церковної музики турбується

Митрополит Андрей Шептицький і — не зважаючи на брязкіт зброї під час облоги Львова — проводить працю у пам'ятному 1919 р. Як колись у 17. стол. музичне життя у Львові проходило під опікою церкви, так подібно і в 20. стол. наші музики відчували прихильну увагу й опіку, що йшла з високої Святоюрської гори від Митрополита Андрея.

Тільки поставивши поруч одну біля одної дві дати 1880 і 1930, ми можемо усвідомити, яку велику роботу пророблено в прискішеному темпі, який великий шлях пройдено.

ТЛО И ОТОЧЕННЯ

Тридцять років приносять нові досягнення. Виявляються користі „родової” музичної культури. У зв'язаних з Львовом родинях Колессів, Туркевичів, Нижанківських, Барвінських плекання музики передається з роду в рід, з батьків на дітей. Концерти набирають значення свого роду подій. Враження з концерту в честь І. Франка 1933 р. описані І. Федорович-Малицькою:

„Спокійна елегантність і своєрідна інтимність залі міського театру витворили відразу гарний настрій. Зал повна. Приємно та цікаво бачити чільні одиниці нашого громадянства. В ложі на першому поверсі прецікава голова Василя Барвінського, композитора — лірика європейської міри. У партеровій ложі зарисовується пляхетний профіль Богдана Лепкого. Недалеко нього симпатичне вічно молоде обличчя другого визначного композитора С. Людкевича.”

А от програма цього симфонічного концерту: увертюра Б. Лятошинського, частини симфонії Л. Ревуцького, симфонічна поема „Каменярі” С. Людкевича, далі на Франкові тексти „Ноктюрн” і „Сонет” В. Барвінського, фрагмент з „Мойсея” А. Рудницького, „Наймит” Нестора Нижанківського.

Звідусіль, особливо з Праги, напливає ціла хвиля молодих музик, які, закінчивши повні музичні студії, стають до праці. Правда, небувалий в Галичині і незрозумілий тип українського музики з професії веде до конфліктів з давніми співацькими колами. Заснований у Львові „Союз Українських Професійних Музик” (СУПРОМ) зводить словні й газетні бої за правильність своїх плянів, між якими на першому місці є піднесення нашої музичної культури на європейський рівень. Як колись давно співаки, так тепер виступають на міжнародне поле інструменталісти. Концерти піаністки Любки Колесси у найкращих залах Львова заставляють слухати цю піаністку не тільки українських слухачів. На місці діють Галя Левицька, Роман Савицький та інші, підносячи вгору рівень українського піанізму. Не зважаючи на польський спротив, українські виконавці силою своєї мистецької якості продістаються в оперу, радіо і навіть польське шкільництво (проф. Р. Любинецький). Увагу присвячується й молодому поколінню виконавців, а з конкурсу молоді влаштованого СУПРОМ-ом 1939 р. виходять відзначені Т. Терен,

Л. Рейнарович та ін. На музично-теоретичному полі важною подією було заснування Музикознавчої Комісії при Наук. Т-ві ім. Шевченка (1936). Її праці стали появлятися у 1939 р. в місячнику „Українська Музика” у Львові.

Найсильніша ділянка тогочасного музичного Львова була та, що завжди вирішує про якість і рівень музичної культури: композиторська. У Львові 1930-их років були діяльні, крім старших Ф. Колесси, О. Кишакевича, такі українські композитори: Станислав Людкевич, Василь Барвінський, Нестор Нижанківський, Зиновій Лисько, Антін Рудницький, Микола Колесса, Борис Кудрик, Стефанія Туркевич-Лукіянович, Роман Сімович. В них, у їх творчості було найвище і найцінніше досягнення українського музичного Львова. Його ціну підносить факт, що здобутки ці заскарблювалися в несприятливих умовах, без прямого доступу до симфонічної оркестри й оперового театру. Коли 1938. р. відзначувалося тридцятиліття композиторської праці В. Барвінського, відбувався цілий ряд концертів, щоб охопити всі ділянки творчості цього одного композитора. Разом же творчі досягнення усіх згаданих композиторів являли собою багате і різногранне ціле. Головні позиції в ньому займали саме ті ділянки, що давніше були менше плекані, а саме фортепіянова, камерна і оркестрова музика. Це треба підкреслити як незвичайно важний і симптоматичний момент при оцінці культурно-національного обличчя Львова. Цілому рядові українських композиторів можна було по польському боці протиставити тільки одного єдиного львівського композитора А. Солтиса. Українська перевага на полі творчих музичних досягнень — це стверджуємо наскрізь об'єктивно і підкреслюємо — була у Львові напередодні другої світової війни незаперечно й очевидна.

Згадуючи перші часи існування Львова, один з польських авторів (С. Василевскі) писав, що цьому містові „Русь дала тло і оточення, Польща атракційну силу своєї раси.” Розвиток музичного життя у Львові за 1920 і 1930-і роки показав, що саме українське оточення діяло щораз сильніше в користь української музичної культури Львова. Українське оточення заважило припливом нових сил, звязком і опорою в народній творчості і тією нестримною волею до культурного себевияву. Зате острівне положення польської музичної культури справило, що вона почала щораз виразніше слабнути й висихати, затрачаючи свою давню атракційність.

У пізнішому часі (в роках 1941-44) за існування Львівської опери порівняння знову ж таки випадало в нашу користь. Давній польській опері, яка, не зважаючи на своє існування в межах польської держави, ледве животіла і не показувала ніяких не то виявів, але навіть бажання росту, прийшла на зміну — хай і в несприятливих умовах — українська опера, повна свіжости, розмаху і полету.

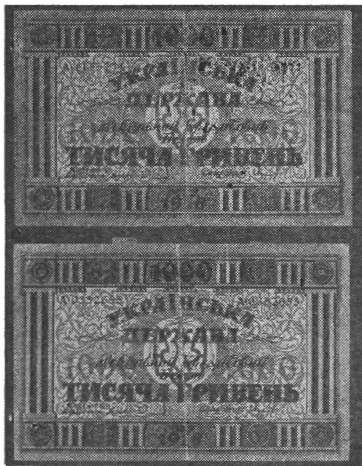
За дуже короткий час Львівська опера показала високий рівень і багатогранність. Вона ж вміщувала у своїй праці не тільки оперу, а й оперету і балет. Факт, що Львівська опера вийшла з середовища драма-

тичного театру — не випадковий. Було традицією українського театру поєднувати драматичний і музичний репертуар ще з давніх часів. Не раз і не зовсім задовільними силами ставились цілі опери, а видатні драматичні актори (К. Рубчакова, І. Рубчак, згодом Стефа Стадниківна) були виконавцями опер чи оперет. В львівському оперовому театрі вистави йшли на рівні доброї європейської опери. Навіть „залізний” оперовий репертуар („Аїда”, „Кармен”, „Фавст”, „Мадам Батерфляй”, „Продана Наречена” та ін.) виходив свіжо, оновлено й цікаво. Українська й чужинецька публіка висказувала велике признание керівникам — диригентові Л. Туркевичеві та директорові і режисерові В. Блавацькому, виконавцям (В. Тисяк, З. Дольницький, Л. Черних та ін.) і всьому великому ансамблеві. Високий рівень, на якому стояв балет, складений майже виключно з мистців з центрально-українських земель, почав збуджувати й композиторські спроби (балет молодого львівського композитора Б. Бака „Кіт у сапьянцях”). Прямо громадно виростали і заправлялись на сцені молоді співацькі й акторські сили.

Ще дві події за той час вимагають згадки. Як близько сорок років тому, так у 1942. р. Львів знову приходив з поклоном Миколі Лисенкові у 100-ліття з дня його народження. Відбувались концерти з його творів, влаштовувалась велика вистава його друкованих і рукописних творів, світлин, листування та інших матеріалів, велика частина яких відносилась до близьких звязків Лисенка зі Львовом. Під знаком ювілею влаштовано старанням комітету під керівництвом о. С. Сапруна великий конкурс хорів, на який прибули у Львів найкращі міські і сільські хори з цілого краю. Численна участь хорів і співаків та рівень їхніх виступів були імпазантні. Другою подією було виконання усіх чотирьох частин монументального „Кавказу” Шевченка—Людкевича. Повторений кілька разів у залі міського театру у виконанні величезного хору і повної симфонічної оркестри цей твір робив потрясаюче враження.

Український музичний Львів останніх десятиліть це був ряд маркантних творчих індивідуальностей, композиторів, музикологів, фольклористів, численні кадри виконавців і врешті широкі кола слухачів. Подібно, як це було у 17. стол., так у першій половині 20-го, город Львів сповнив своє високе завдання одного з головних центрів музичної культури України.

УКРАЇНСЬКЕ ШКІЛЬНИЦТВО У ЛЬВОВІ

Гривні Української Держави з фризом Успенської церкви (Проект Мозалевського, Київ 1918)

Розглядаючи духові надбання українського народу, зазначимо в нього, без огляду на його тогочасні суспільні верстви, доволі високий рівень культури. Нова імміграція в Америці має на це чимало порівняльного людського матеріялу. Деяка мірка культури, засвоєної поколіннями, немов дріжить у повітрі над даним краєм і нарід — так сказати б — вдихає її кожного дня. Але це творить тільки тонку плівку без твердої основи, що її може дати систематична шкільна наука. Цю основу доводилося українському народові здобувати навіть великими жертвами в боротьбі з противностями, — особливо в часі, коли нарід затрачував свою державність.

Полиньмо думкою до нашого Львова і пригадаймо, як він боровся за українську школу, та з якими осягами.

В добі політичного відокремлення Галичини (1024) була вже в Київській Державі освіта — принаймні в найвищій суспільній верстві. Вона продиралася з Візантії ще перед офіційним уведенням християнства, а з прийняттям християнства була вже навіть невимовною рідкістю. Історія каже, що князь Володимир Великий забрав навіть насильно дітей знатних батьків, хоч „мами плакали за ними, як по померших”, і казав учити їх. Ярослав Мудрий, що — кажуть — читав днями й ночами, як і багато його наслідувачів, любувалися в книжках. Деякі з князів говорили кількома мовами (Всеволод Ярославич); деякі не тільки наймали писарів та орнаментників, але й самі переписували та орнаментували книги (Володимир Василькович). В „Житті” св. Кирила записано, що він бачив у Корсуні євангеліє й псалтир писані „руськими письменами”; це було б доказом, що навіть між учителями вже мусіли бути „свої” люди, а не тільки греки, чи болгарі, коли навіть була власна

азбука. „Книжне почитаніє” й „літературна оглада” поширювалися, то й не дивно, що вже в XII столітті писав якийсь книжник, що „солодкий є медяний сок і цукор, але солодший від обох є книжний розум”. Школи творили тоді при єпископських катедрах, при більших церквах, особливо при монастирях, а вчили в них читати й розуміти св. письмо, а згодом писати й рахувати, а декуди, то й грецької мови (на заході ще й латинської).

Вправді не маємо певних відомостей про те, як було зі школою в Галицько-волинській державі, але її живі політичні звязки з західними сусідами — Бабенбергами, з римсько-німецьким цісарем, з мадярами, поляками та навіть з Римом впевнюють нас, що в той час мусіло бути багато освічених людей, які в тих звязках брали участь. За Ярослава Осмомисла Галичина мала вже високу культуру й цивілізацію, а це було приблизно 100 років перед оснуванням Львова. Тим певніше можемо твердити, що в княжому Львові не забули про школу. До Львова стягалося тоді багато західніх колоністів, головно німців-ремісників, що мусіло мати вплив і на місцевих міщан-ремісників, які поселялися в новій твердині загосподаровуючись неподалік від княжого замку.

Про високу культуру Галицько-Волинської держави засвідчує й та обставина, що після переходу її земель під Литву, чи з зіткненням з Молдавією, ці держави переймали українську мову, вживали її на дворі володаря, її вживання упорядковували законом („Литовський Статут”), вводили в уряди та в ціле державне життя.

Після Люблинської унії (1569) перейшли українські землі (за винятком Берестейщини), разом з Литвою безпосередньо під Польщу, яка почала заводити тут свій лад. Провідна верства українського народу, виховувана по чужих протестантських, чи єзуїтських школах, яких було доволі багато навіть на етнографічній українській території (Львів, Перемишль, Ярослав, Замостя, Луцьк, Камянець, Винниця, Бар, Хвастів та ін.), маючи вигляди на польські уряди, достоїнства, чи маєтності, більшістю покидала свою віру та національність, а міщанство й селянство підупадало.

Правда, були деякі вельможі, що завзято обороняли віру предків, яка в той час утотожнювалась на українських землях з українською національністю. Пригадаймо хочби Г. Ходкевича в Заблудові, князя Андрія Курбського в Миляновичах на Волині, Юрія Слуцького в Слуцьку, а особливо київського воєводу, князя Константина Острозького. Вони то творили у своїх маєтностях український науковий осередок. Острозький оснував був на власний кошт українську школу в Турові, дещо пізніше у Володимирі, а після того славну на той час школу в Острозі знану „троязычним лицєм”, а згодом і академію. Але ці заходи мали хіба переходове значення і переривались звичайно зі смертю опікунів.

Великого значення набрав рух, що його започаткувало міщанство власною ініціативою, грішми й проворністю в товариствах званих б р а т с т в а м и.

Міста управлялися тоді за німецьким зразком „магдебурзьким правом”. Але українські міщани були на своїй землі дошкульно обмежувані у своїх громадських правах. Так братства з чисто церковних товариств поширювали свій обсяг діяння. Беручи в свої руки оборону віри, вони прийшли до переконання, що треба творити українські школи, щоб відокремити своїх дітей та обмежити чужий вплив.

Найстарше братство було у Львові при церкві св. Успення („Волозькій”). Перша згадка про нього подибується вже 1403 року. За великі заслуги на полі церкви й української культури одержало львівське братство в 1586 р. від антиохійського патріарха Йоакима титул „ставропігійського” братства і привілей незалежності від місцевої духовної єрархії. Воно видало друком першу на галицькій землі книгу „Апостол” (1574), а 1612 р. „Буквар язика словенського” й дешеві „Часовнички шкільні”. Згодом воно друкувало не тільки церковні книги, але й шкільні підручники як для самої України, так і для Молдавії та інших балканських країв. Але найбільшим ділом цього братства була основана ним 1586 р. у Львові грецько-словянська школа для українських дітей, що збрала вокруг себе найкращі наукові сили і випустила багато замітних пізніших діячів.

За зразком Львова творили подібні школи й інші братства,¹ бо, як писав тоді монах Вишенський з гори Афона „до всіх обще в лядській землі живящих”: „Не надійтеся на пани, в них же ність спасенія”.

Так, як до братства могли вступати й не-міщани (шляхта, селяни) так і до братських шкіл ходили діти з різних суспільних верств, багаті й бідні (завдяки бурсам). Наслідком шкільного товаришування українська шляхта не була така гордовита, як н. пр. польська, і тому українські шляхтичі легко порозумівалися з козацтвом та входили в поважному числі до Запоріжського Війська. Значення цих шкіл побільшувала ще й обставина, що в школу мимохіть втискала народна мова, хоч при цьому рівень навчання не був нижчий, як у єзуїтських школах. Тим то припинилися глузування єзуїтів з української мови та культури. В 1632 р. львівська братська школа почала хилитися до упадку. На щастя — на той час виріс уже Київ на культурний осередок зі своїми братствами й школами під опікою гетьманів і цілого Запорізького Війська.

Між першим поділом Польщі (1772) і 1809 роком, коли Австрія у війні з Наполеоном мусіла відступити північно-західні землі т. зв. Варшавському Князівству, устійнилася територія австрійської Галичини.² Це мало велике значення для українців, що жили в більшій її частині компактною масою та творили там подавляючу більшість.

¹ Перемишль, Ярослав, Городок, Рогатин, Стратин, Комарно, Галич, Немирів, Голोगори, Межибіж, Сатанів, Камянець Подільський, Замостя, Холм, Луцьк, Верестя, Вильно й ін.

² За Миколою Андрусяком: „100 років відродження на західно-українських землях”; „Свобода”, ч. 133 з 1952 р.

Австрійська цісарева Марія Тереса, а після неї її син, Йосиф II., почали організувати тут шкільництво, що до цього часу було немов монополем чернечих чинів. По селах основували „парохіяльні” школи, в містечках і більших громадах „тривіяльні” (трикласові) — з польською мовою навчання, а по містах — „нормальні” (чотирокласові) — з німецькою мовою навчання. Були ще школи „головні” з „препарандами”, що підготовляли кандидатів до вчительського звання.

За Йосифа II. ввели були навіть обовязкове навчання, яке за кілька років знесли. Одначе за українську мову у всіх тих школах, як за саму школу, треба було вжити енергійних заходів з боку церковної єрархії. Вона добилася цісарського письма з 22. травня 1818 р., що вводило до шкіл, крім навчання релігії гр. кат. дітей українською мовою, також саму мову як предмет і навіть допускало викладову українську мову в школах, що мали більшість гр. кат. дітей. На тій основі було вже н. пр. 1843 р. в Галичині 1920 українських шкіл і 938 „мішаних”, себто польсько-українських, і навіть одна головна (ОО. Василіян у Лаврові).

Але сам Львів не мав української народної школи. Не тільки за абсолютної австрійської монархії, але й у її конституційному періоді треба було 40 років боротися за одну українську мішану (хлопці й дівчата) народну школу ім. Шашкевича і то тільки 4-класову. Це невміруща заслуга бл. п. о. сов. Олександра Стефановича, що як делегат гр. кат. Консисторії розпочав боротьбу за цю школу і довів її до можливо-успішного кінця. Ця школа розрослася на 7-класову, її поділили (вже за після-версальської Польщі) на рівнорядні відділи (хлопців і дівчат) і ще 20 років проминуло, заки з неї створили дві окремі школи. Так отже Львів належав до тих шістьох упривілейованих міст з-поміж усіх 174 у Галичині, що на всіх 727 міських шкіл мали по одній українській народній школі; отже разом — ш і с т ь! Школа ім. Шашкевича була разом о д и н о к о ю українською семикласовою нар. школою в цілій Галичині на удержанні міста.

Для вищої освіти гр. кат. кандидатів духовного стану перенесено до Львова 1784 р. „Барбареум” — основане 1774 р. з Відня в характері „генеральної” семінарії. В 1784 р. основано у Львові також університет з чотирма факультетами, з німецькою і латинською мовами навчання. Три роки після того основано у Львові т. зв. „Студіум Рутенум”. Був це філософсько-богословський інститут для студентів-українців, що ще не опанували ані добре німецької, ані латинської мови. Цей інститут закрито перед 1805 р. Професорами в інституті, як і на університеті були крім інших — галичани й багато закарпатців. В 1817 р. відновлено університет, а в 1849 р. заведено катедру української мови й літератури та українські катедри пасторальної теології, догматики, катехитики й методики. В 1862 р. добавлено ще дві катедри на правничому факультеті. Але вже в 1868 р. галицький сойм у Львові постановив, що на львівському університеті має бути польська мова навчання поруч існуючих українських катедр.

Намагання поляків спольщити університет і протидії українців довели до довголітньої боротьби старшого громадянства за рівноправність на університеті, а даліше підняла цю боротьбу сама університетська молодь, що коштувало їй багато великих жертв, з жертвою крові включно (1910 р. впав на університетських барикадах український студент, Адам Коцко, від кулі з польського боку).

Середнє українське шкільництво у Львові під патронатом поляків з їхньою Красвою Шкільною Радою (основаною 1867 р. проти однодушної постави тодішнього українського соймового представництва) мусіло вдоволитися двома державними гімназіями, де фреквенція учнів доходила нероз до тисячки. Дівочих середніх державних шкіл, ані ніяких фахових не було ані одної. В дійсності, то й державної учительської семінарії не було, бо одну утраквістичну (польсько-українську з назви) на всіх 8 у цілому краю — важко було б зарахувати до українських.

При такому стані українського державного шкільництва треба було найти якийсь вихід, не припинюючи ані на момент боротьби за школу на державні кошти. Для організації тієї боротьби і для творення українського пр и в а т н о г о шкільництва, обєднався нарід в „Українському Педагогічному Товаристві”, що оснувалося 30. жовтня 1881 р., а від 1926 р. прийняло ядернішу назву „Рідна Школа”, дуже популярну в українському світі.

Ступаючи на правильний шлях своєї діяльності, „Рідна Школа” взялася в першу чергу допомогти жіночій молоді до освіти, відкриваючи у Львові 1889 р. „Інститут для дівчат ім. св. Ольги”, призначений не так для систематичної науки, як радше для доповнення й заокруглення освіти набутої самотужки. Інститут проіснував до 1919 р., коли квартирує в ньому польське військо зруйнувало будинок. Заспокоюючи пекучу потребу дівочої школи з систематичним навчанням, „Р. Ш.” 1898 р. у власному домі у Львові заснувала „Українську дівочу виділову школу ім. Шевченка”. Про потребу такої школи засвідчувала її фреквенція, що дійшла в 1910 р. до 335 учениць, а на початку 1911 було їх уже 408. Численні кількарічні випуски цієї школи викликали потребу дати можливості дальшої освіти для жіноцтва. В спорі, чи творити гімназію, чи вчительську семінарію, рішив практичний підхід: українських учителів не доставало, а з другого боку — саме в тому часі оснували в Перемишлі дівочий ліцей. Тому порішили в 1903 р. відкрити дівочу вчительську семінарію у Львові³, якої перший іспит зрілости відбувся 1909 р. Одначе він не давав запоруки, що кандидатки на вчительок одержать учительську посаду, бо шкільна влада у Львові відмовила школі т. зв. „права прилюдности”, себто права державних шкіл.⁴

³ Це добре сталося, бо в 1906 р. відкрили СС. Василіянки дівочу гімназію у Львові, тож юначки вже могли вибирати для себе рідні школи.

⁴ На відклик у тій справі до міністерства освіти, воно потвердило рішення львівської влади. На інтервенцію Української Парляментарної Репрезентації в прем'єра, що сойм не допускає існування українських учительських семінарій на основі краєвого закону з 1907 р., він обіцяв скласти окрему іспитову комісію для кінцевого іспиту школи.

Існування учительської семінарії викликало потребу відкриття народної школи, як власної школи вправ для вчительських кандидаток. Її відкрили 1907 р.

Маючи протертий шлях і добрі висліди та йдучи назустріч бажанням українських батьків у Львові, що їх число видатно зростало, оснувала „Р. Ш.” в 1911 . дві школи, обі ім. Бориса Грінченка — хлопчау й дівочу, в 1912 р. школу ім. Короля Данила та другу — ім. Князя Льва.⁵

З нерідношкільних шкіл працювали у Львові перед першою світовою війною: кравецька школа СС. Василянок, жіночої кооперативи „Труд” та „Музичний Інститут ім. М. Лисенка”.

Коли в 1914 р. Львів зайняли москалі, позакривали всі українські приватні школи. Щоб рятувати принаймні будинок школи ім. Шевченка, її вчительки відкрили й вели в ньому „Захоронку” (дошкільля). Але як тільки московське військо відступило під напором австрійських військ, „Р. Ш.” не тільки привернула дотеперішні школи у Львові, але ще того самого року оснувала нову, хлопчау ім. Шевченка. Була вона призначена для дітей Стрийської дільниці Львова.

Як бачимо, Австрія не була доброю мачухою для українського Львова щодо шкільництва. Діялось це від часів, коли після програного повстання 1863 р. поляки поєдналися з Габсбургами за високу ціну вільної руки в політиці Галичини.

Коли після розвалу Австрії створилася Західньо-Українська Республіка, її державна влада перебрала всі українські приватні школи у Львові й краю на державний кошт.

Писати про українське шкільництво в поверсальській Польщі, це писати про рафіновану мартирологію українського народу на його землях під Польщею. Передовсім треба ствердити, що нова Польща повила у відношенні до українського шкільництва дві політики: одну — до злочасного 14. березня 1923 р., коли то Антанта признала Галичину, і зовсім іншу політику — після того.

Коли Австрія все таки залишила в цілій Галичині 2496 державних українських народних шкіл (навіть у краківській окрузі 76), і 428 „утраквістичних” — польсько-українських (на ділі більше як наполовину польських) на 3060 польських, то за 1921/22 рік проголошує Польща урядово в польській і французькій мові (французькій — для Антанти, що мала вирішити долю Східньої Галичини), що в тому часі було всіх шкіл у Східній Галичині 6731, з того польських 4205 отже на 1140 більше) й українських шкіл 2505 (отже на 9 більше). Утраквістичних шкіл уже нема (було 428). Де вони поділися? Врахували їх до українських шкіл, яких тим чином було не на 9 більше, тільки на 428 менше. Але Антанту задурили. І які це були українські школи... Самі найнижче організовані. На цілу Східню Галичину було заледве 16 п'ятикласо-

⁵ Перша світова війна застала „Рідну Школу” (окрім її шкіл у Львові) з 27 народними школами в краю, 4-ма середніми й численними підготовчими курсами до гімназій. Були ці школи не тільки по містах, але й по селах. Якраз перша школа в краю створилася в селі Зарванця, золочівського повіту.

вих (на польських 214), 3 шестиклясових (на 181 польських), 1 (одна) семиклясова (на 276 польських). Вище від семиклясових було польських 25, українських... ні одної. А втім, якість шкіл зілюструє ще яркіше число їх кляс: польських було 12,006, українських 4,192. Такий стан був при тодішньому населенні в самій львівській шкільній окрузі — українців було в тому році 4 міл. 2 тисячі, поляків 1 міл. 313 тисяч (за д-ром Степаном Рудницьким „Огляд національної території України”, Берлін, 1923).

Все ж таки — ця політика виглядає ще „по-божому” в порівнянні з тим, що зайшло після 14. березня 1923. Настала така масакра державного українського народнього шкільництва, що вже в 1930 році залишилося їх на всіх українських землях під Польщею, а не тільки в самій Східній Галичині, стотридцятьдев'ять (139)! У Львові за цей час українських шкіл ані прибуло, ані убуло. Хіба тільки треба занотувати, що місто вибудувало будинок на приміщення шкіл ім. Шашкевича, але щойно тоді, коли митрополит Шептицький відступив містові на ту ціль гарну площу під самою катедрою св. Юра.

Проти нової нищівної політики боронився нарід у Галичині в ділянці шкільництва по геройськи, але багато його енергії розвіялося супроти системи, що змагала до спольщення Східної Галичини. Настав сильний рух оснóвування приватного шкільництва, що виглядав на гру в піжмурки. Сьогодні школу відкрили, за недовгий час приходить рішення шкільної влади, що школу закривається; або таки приходить поліцай у школу й розганяє дітей. Чому? Бо там діти співають український гімн; бо там діти не вміють співати польського гімну; тут учаться учні історії України; там найшов інспектор у дитини книжечку про Україну; а то й давали відповідь складену за одною формою: існуюча польська школа заспокоює потреби всього місцевого населення.

Коли польський уряд скасував 1919 р. українські катедри на львівському університеті й дозволив на вписи тільки для тих, що служили в польському війську, тоді українське громадянство оснóувало універсиські курси, які влада закрила. Але в 1920 р. заснували наново три факультети на „таємних курсах”, що їх у 1921 р. перемінили на університет. Зросло число катедр і студентів (1922-23 було вже 65 катедр і 1500 студентів). З боку польської влади прийшли суворі переслідування професорів і студентів, тому 1925 р. припинено університет „на необмежений час”.

В тому часі заснував митрополит Шептицький Богословську Академію, що мала високий рівень і зазнавала поваги в католицькому світі.

Та все таки в році 1939, перед другою світовою війною, залишився у Львові в ділянці шкільництва поважний доробок. До названих уже в довоєнному часі приватних шкіл у Львові товариства „Рідна Школа” прибула ще в 1921 р. приватна народна школа на передмісті Левандівка, а в 1923 р. така ж школа ім. І. Франка на передмісті Клепарів. Дівоча гуманістична гімназія „Р. Ш.” розрослася й одержала в дарі новий, модерний будинок від голови „Рідної Школи”, сл. п. Іллі Кокорудза;

мужеська семінарія (1923) простояла до 1930 р.; торговельну школу переорганізували (1938) на „купецьку гімназію” (1939 вона мала 238 учнів), оснували однорічний торговельний курс для абітурієнтів середніх шкіл (з 148 учнями) та школу „купецької підготовки”. Поза „Рідною Школою” була дівоча гімназія й дів. вчит. семінарія СС. Василянко, а митрополит Шептицький зорганізував клясичну гімназію „малу семінарію”, якої свідоцтв вправді не визнавали польські університети, але визнавали їх заграничні університети. Прибули й фахові школи. В 1922 р. оснувала „Р. Ш.” першу мужеську фахово-доповнюючу школу для ремісничих учнів. Першого року вписалося до неї 90 учнів, а другого року вже 160.⁶

Немов на поміч „Рідній Школі” станули інші організації. Кооперативна централія — „Ревізійний Союз” вів „кооперативні курси”; „Маслосоюз” — молочарську школу; мистець-маляр Олекса Новаківський вів під патронатом і при допомозі митрополита Шептицького — мистецьку школу, а СС. Василянки й жіноча кооператива „Труд” удержували жіночі школи кравецтва. В місті й на передмістях гуртували дошкільну молодь у „захоронках” (дошкільнях).

З початком шкільного року 1939-40 заіснувала нова, як пізніше показалося, провізорична дійсність. Два роки большевицької і три роки німецької окупації.

Большевики залишили у Львові всі ті державні й приватні українські школи, що існували в час започаткування окупації, додаючи до них дальших 4, перемінені з польських шкіл. Залишилися теж середні школи як 10-річки. Створили й Педагогічний Інститут і декілька фахових шкіл, але вони були по мові навчання російські. Університет перемінили на український, надаючи йому почесне ім'я Івана Франка.

За німецької окупації існували ті ж українські народні школи, що за большевиків, привернули гімназії (4) і створили українську вчительську семінарію. Щоб не-німецька молодь не могла почувати себе рівною з німецькою, замість університету створили медичні, технічні, ветеринарні, лісові й рільничі „курси” з обсягом університетської науки. Крім того було декілька фахових українських шкіл, між ними торговельна, а навіть годинникарська. В обох окупаціях усі школи були на державних коштах.

Оце хресний шлях, що його переніс український Львів за своє право культурного народу — виховати молодь, що була б здібна зрозуміти й полюбити національні ідеали та постояти за них, а між ними за основний ідеал — Соборну Суверенну Українську Державу!

⁶ В 1923 р. державна шкільна влада закрила цю школу. Після великих заходів дозволила в 1924 р. на поновне відкриття і тоді вже вписалося 230 учнів. (Що значить... реклама!).

ДІТИ ЛЬВОВА

Ренесансова аттика
на будинку „Просвіти”

Українець, т. зв. „греко-католик”, що прийшов на світ у Львові в родині, де не було національної свідомости, або де було мішане подружжя, виховувався звичайно серед польського довкілля і в польській школі. Ясно, що він цікавився тим, що польське, бо воно було для нього приманливіше, більше йому імпонувало, тоді як українське життя (на початку ХХ ст.) не надто здавалось привабливим.

Та проте багацько таких уродженців Львова, не зважаючи на чужі виховні впливи, ставало свідомими українцями, що на все життя звязалися з українською спільнотою і в своїй любові до рідного міста були сповнені гарячим бажанням його розвитку й розбудови як одного з важливих центрів нашої культури. Скромний, але багатомовний, спомин одного з учнів

польської гімназії у Львові може дещо розяснити цю складну проблему формування молодечої душі львівського українця.

Шести-літню дитину, яка знала дома виключно польську мову як розговірну, вписано на науку до одної з найближчих польських народніх шкіл. Там вмiли виховувати цю „греко-католицьку” дитину в правдиво патріотичному польському дусі, там усі діти приймали обовязково участь в різних польських національних святах, там нагороджувано їх при кінці шкільного року різними польськими патріотичними книжечками. Одно, що відрізнявало ще їх від поляків, це було те, що кожної неділі відділювано гр. кат. діти й відправлявано їх на Богослуження до св. Юра, а мами, які не володіли українською мовою, мали навчити своїх дітей нашої молитви з листка, друкованого латинкою, дорученого українським священиком. Почуття такої відрубности могло викликувати подекуди й немиле враження, але мало воно і своє додатне значення.

Після закінчення науки в народній школі, доводилось продовжувати науку в польській гімназії. Щоб посилати таку дитину до української гімназії, що містилася тоді в Народному Домі, нікому в хаті й на думку не приходило. Українська гімназія, т. зв. Академічна, була одною з найстарших у Львові, тому й означена ч. 1; німецька ч. II; польська ч. III; пізніше основано ще дві польські гімназії. Т. зв. „греко католики” в польських гімназіях всі були уродженцями Львова, дітьми різних урядовців, міських службовців, залізничників та магістратських робітників і належали до тих здібніших учнів у класі. Свідомих українців було мало серед них, а ті, що були, відіграли звичайно провідну роль в гімназійному та студентському житті. Учні зі сіл в польській гімназії не було, вони мешкали на т. зв. приватних станціях, або по бурсах і ходили до української гімназії.

Як у народній школі так і в гімназії навчання релігії було тим фактом, що позначував відрубність походження учня, якого по його волі чи неволі, називали русином. Національної ворожнечі не було між учнями, всі вони говорили однією мовою, жили однаковим життям та однаковими уподобаннями. Греко-католиків усіх клас скликувано в неділю на спільну ексурту й тоді вони мали нагоду познайомлюватись та обмінюватись думками. Після ексурти учні йшли парами під наглядом учителя, теж „греко-католика”, на Богослуження до церкви Духовної Семінарії. Там сходилися разом з учнями реальної школи й учительської семінарії, які відрізнявались окремими відзнаками на своїх одностроях. Це був той єдиний контакт з українським світом кожної неділі і в свято — світом, що його знаменом була українська церква. Особливо подією в житті польської гімназії була поява митрополита Шептицького, який відправив 1902 р. великодні реколекції для забутої жмінки греко-католиків. Цей факт підніс хвилево престиж їх в очах товаришів поляків, що цікаво приглядались імпозантній постаті молодого ще тоді Владика. Навчання релігії і проповіді в церкві були одинокою нагодою, щоби привикнути до звуків рідної мови, яка була для учнів чужою і справляла їм великі труднощі. Таким чином звязок з церквою, що давала почуття окремішности, навіть без окремої активності з боку учнів, відігравав цю рішальну і спасенну роль. Церква стояла на сторожі їх душ.

Другим, але менше важливим чинником, були надобовязкові години „руської мови”. Лекції „чужої мови” подавані сухо і стандартним способом не могли викликати зацікавлення серед учнів. Щоб захопити їх, треба було іншого підходу — чуття і душі, чого вчителям „руської мови” бракувало. За це учні черпали повними пригорцями духові скарби польської літератури та світової в польському перекладі. Де ж тоді були твори в українській мові, чи хоч би переклади, що відповідали б молоді між 10-16 роками життя? Такий стан тільки віддалював учнів від пізнання рідної мови. Та велике зацікавлення було в тих учнів творами польської літератури з українською тематикою, такими як „Марія” Мальчевського, — „Замек каньовські” Гоциньського, писання

Богдана Залеського й обовязкова шкільна лектура „Огнем і мечем” Сенкевича. Вони розбуджували молодечу уяву про Україну та її красу. Романтика українського степу манила учнів так само як і романтика інших прерій світу, описуваних по-польськи в творах призначених для молоді. Народжувалась мрія: бути там і стати козаком.

Не можна поминути й такої важливої для виховання молоді ділянки, як спорт. Початки спорту у Львові сягають 1904 р., коли то в польських гімназіях та в реальній школі потворилися спортові гуртки, що опісля стали зачатком перших спортових клубів „Чарні”, „Погонь”. Спортовий клуб „Україна” заіснував щойно в 1908 р. Вся шкільна молодь, а в тому і наша, не маючи тоді еквіваленту в українських гуртках, захоплювалась польським спортовим життям, тим самим була прикована до чужого доквілля.

Годі не спинитись на такому важливому періоді в розвитку молодечої ментальности під час перебування у вищих класах, коли то зростає зацікавлення різними великими проблемами, між тим і соціальними. Революція в Росії 1905 року, боротьба Польської Соціалістичної Партії (ППС) за самостійну Польщу, лектура творів Жеромського, Немосвського, Бжозовського та Виспянського витворила в польських школах поділ молоді на т. зв. поступову з самостійницьким світоглядом і назадницьку, інакше „народову”, яка не могла вийти поза рямки Міцкевича, Красінського та Сенкевича. Молодь українського походження виявляла симпатії до польської молоді з поступовою закрускою, добре їх розуміла, бо сама була вихована на польських патріотичних зразках, а при тому знаходила відгук у тих польських товаришів шкільної лавки. Ненависть до Москви й до польського назадництва єднала тих і тих. Під час першотравневої робітничої маніфестації на Площі Госєвського можна було побачити багато гімназистів, що з закритими гімназійними відзнаками прислухувались промовам соціалістичних провідників, м. ін. теж українських. Ці промови кінчилися звичайно: Хай живе незалежна Польща! Хай живе самостійна Україна! Насторожене ухо учня ловило жадно ці слова і може вперше зустрічалась з висловом — самостійна Україна. Так цей польський патріотизм ставав школою для нашого, розбуджуючи не лише почуття рівности, але й бажання чину.

Свідомі українці з-поміж учнів польської гімназії творили для вищих клас тайні гуртки самообразування. Члени тих гуртків щонеділі по Богослуженню збирались у мешканню одного з учнів, де вислужували різних рефератів, а після дискусії обмінювались цікавими вартісними книжками. Там попадали перший раз в руки учнів „Мойсей” Франка, „Сон української ночі” Пачовського, твори Богдана Лепкого, Коцюбинського, Стефаника, Кобилянської. Форма тасмного самообразування була приманливіша та куди цікавіша, ніж ті скучні офіційльні години „руської” мови. Саме на тих нелегальних сходинах „греко-католики” мали нагоду перекуватись на свідомих українців.

Велике значення мали теж Шевченківські свята, влаштовувані щороку в Народному Домі виключно силами українців з польських гімназій. Там дехто мав нагоду бодай раз у рік почути рідну пісню та мав змогу радіти, що й ми вже дозріваємо в нашій активності і є в силі творити культурні цінності. При тому відчували ми й глибоку різницю поміж духом стандартних концертів в честь Міцкевича, улаштовуваних в польських гімназіях та духом Шевченківського свята. Організаторами цих Шевченківських імпрез були звичайно брати Барвінські, теж учні польської гімназії, сини проф. Олександра Барвінського.

До розбудження національної гордості в українців польської гімназії причинялася теж помітна розбудова українських установ у Львові. На наших очах виріс тоді дім Дністра зі салею „Сокола-Батька”, Академічний Дім, придбано будинки для Наукового Т-ва ім. Шевченка, вибудовано модерний будинок для української державної гімназії та гімназії Сестер Василянок, відкрито книгарню Наук. Т-ва ім. Шевченка, основано школи Українського Педагогічного Товариства тощо. Будилось почуття: ми ростемо!

Наприкінці треба ще згадати, що учні польської гімназії не викликували належного зацікавлення збоку українського громадянства. Вони виховувались без ніякого контакту з молоддю української гімназії, а самі навчались на чужому, як своє любити. Майже кожний окремо і різними дорогами, позасвідомо, потім і свідомо, находив звязок з народом, один скоріше, інші пізніше, бо нераз аж підчас своїх університетських студій, а то й після них. Проте тільки незначна кількість потонула в чужому морю.

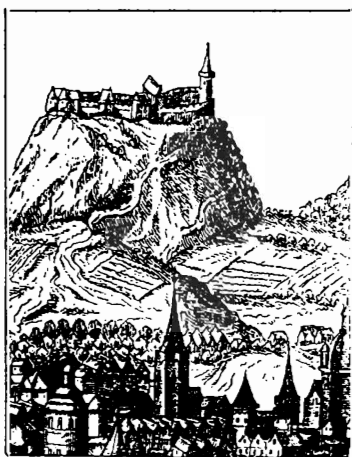
Важкий був це шлях у здобуванні національної свідомости й любови до рідної справи. В духовій боротьбі вже від зарання молодости доводилось прямувати до мети самому. Доля не пощастила черпати з благ традиції, яку виносить з рідної хати.

В ПОХОДІ ДО ВОЛІ

(Промова виголошена в Нью Йорку в 10-ліття Листопадового Зриву)

О, Галицька Земле, свята,
Споконвіку багрова,
Заляля Ти душу мою
На чужині...

Високий Замок
(З рис. Пассароті, VII ст.)

Ота Галицька Земля стояла перед моїми очима в усій своїй трагічній величі, у своїй славі і смутку, коли я із Замкової Гори оглядав Львів, колишній престольний город. Довго не був я у рідному краю. Тому ця земля здавалась мені ще дорожча.

Дивився я тоді на львівські палати, розкішні сади і парки — дивився теж на залізничий шлях, що проходив з Підзамча в напрямі Золочева, Бродів, Тернополя — ген до річки Збруча, а далі й на Київ. І видавалося мені, що це не залізничні рейки чорним вужем вються в далечінь, а струйки живої червоної крові, які випливають з-під серця старого Львова, щоб до ще старішого Києва, доплисти. Дивлячись у ту далеку просторінь, я мав дивний привид: Мені здавалося, що тим шляхом ступає славне запорізьке військо в листопа-

довий день 1648 року. Я чув, як сурмлять сурми, б'ють літаври, бачив, як на бистрих конях їде козацька кіннота. Попереду полковники виблискують перначами, за ними повівають прапори, — гримить спів. За кіннотою котяться гармати, поруч них ідуть вусаті гармаші. — І мені здається, що я докладно бачу, як це військо розтаборюється на узгір'ях Лисинич, на Личакові, та як деякі батави вже підходять під самі мури. Мені привиджуються козацькі герці на передпіллі, привиджується і гетьман на вороному коні, як блиснув булавою. Та нараз, під копита коня падає гарматне стрільно. Гетьман ані ворухнеться. Немов закам'янів з конем. Стоїть отак і не дає наказу до наступу. Чому?.. В нього ж велика сила. І ще прибуває її з усіх усюдів Галицької Землі: Зірвався на поміч і Семен

Височан, вельможа, потомок знатного боярського роду: 15 тисяч повстанців під Отинією зібрав. Мовчить гетьман. Невідомі його задуми. Тільки полковник Кривоніс, шкот з походження, вдаряє зразу на Високий Замок і здобуває його, обернувши в руїну. Славний був отой „Перебийніс”, як співають про нього, у пісні „Гей не дивуйтесь”. А сам гетьман чомусь отягається. І рушив на захід. Може не хотів знищення Данилової столиці, її церков, українського міщанства, а то й самого міста, в якому колись учився? Відступаючи, дав 20 гарматніх пострілів на пострах...

Зникли з моїх очей Богданові полки, а зате виринув у моїй уяві листопад 1848 року. Польська народова гвардія підняла повстання, і австрійський генерал Гаммерштайн казав бомбардувати Львів з Високого Замку. Не пожалів міста як Хмельницький. І не сталося „чудо з Яном з Дуклі”, як говорили поляки. Зате в ці листопадові дні 1848 року блиснула надія в серцях синів Галицької Землі: саме в найважчі хвилини для австрійської монархії починалось для них національне відродження. І виринули в моїй уяві ці великі події: Головна Руська Рада на Святоюрській Горі зі своїм провідником, пізнішим митрополитом, Яхимовичом, і стрільці т. зв. „Руського баталіону”, який тоді зформувався, та для якого мати цісаря Франц Йосифа I, архикнягиня Софія, вишила окремий прапор з написом — „Вірність веде до перемоги”. Так... Вірністю українського народу Австрія перемагала, а за свою невірність пропала. Як тільки минала небезпека — австрійський цісар забував про „вірних русинів”, віддаючи їх на ласку і поталу тих, що проти нього бунтувались. Пригадав я собі і нашу депутацію, що виїхала була 1895 р. зі Львова під проводом о. Івана Озаркевича до Відня: 150 селян, 25 міщан, 24 священики і 22 світські інтелігенти. Тієї депутації навіть не допущено до цісаря; він прийняв тільки делегацію, дивуючись, що аж тільки священиків виїхало зі Львова саме тоді, як відбувалася інсталяція митрополита, пізнішого кардинала Сембратовича. Потім згадав я криваві баденівські вибори, і 1901 рік коли то покинуло Львів 600 українських студентів, щоб задемонстрували перед світом своє право до львівського університету. Станули мені перед очима і ті славні галицькі полки, які перемагали під Асперн, на полях Льомбардії, а в першій світовій війні держали фронт в альпійських верхах. Пригадав і наших Січових Стрільців, що кривавились на Маківці, Лисоні і над Стрипою.

Та врешті прийшов пам'ятний день 1-го Листопада 1918 р. — третій наш листопад зчерги: „Прощай, Австріє!” — сказала доля, — як колись сказав цісар Франц Йосиф українській делегації: „Прощайте, мої панове!” І на Високому Замку, на якому стояли колись гармати Кривоноса, а 1848 р. гармати австрійського генерала Гаммерштайна, що бомбардував Львів, стояла тепер батарея відродженої Української Держави і мав жовтоблакитний прапор. Він замає в дні 1-го Листопада і на львівському ратуші, як Львів був зайнятий: довершилося те, чого не хотів довершити Хмельницький. Наші історики не могли собі

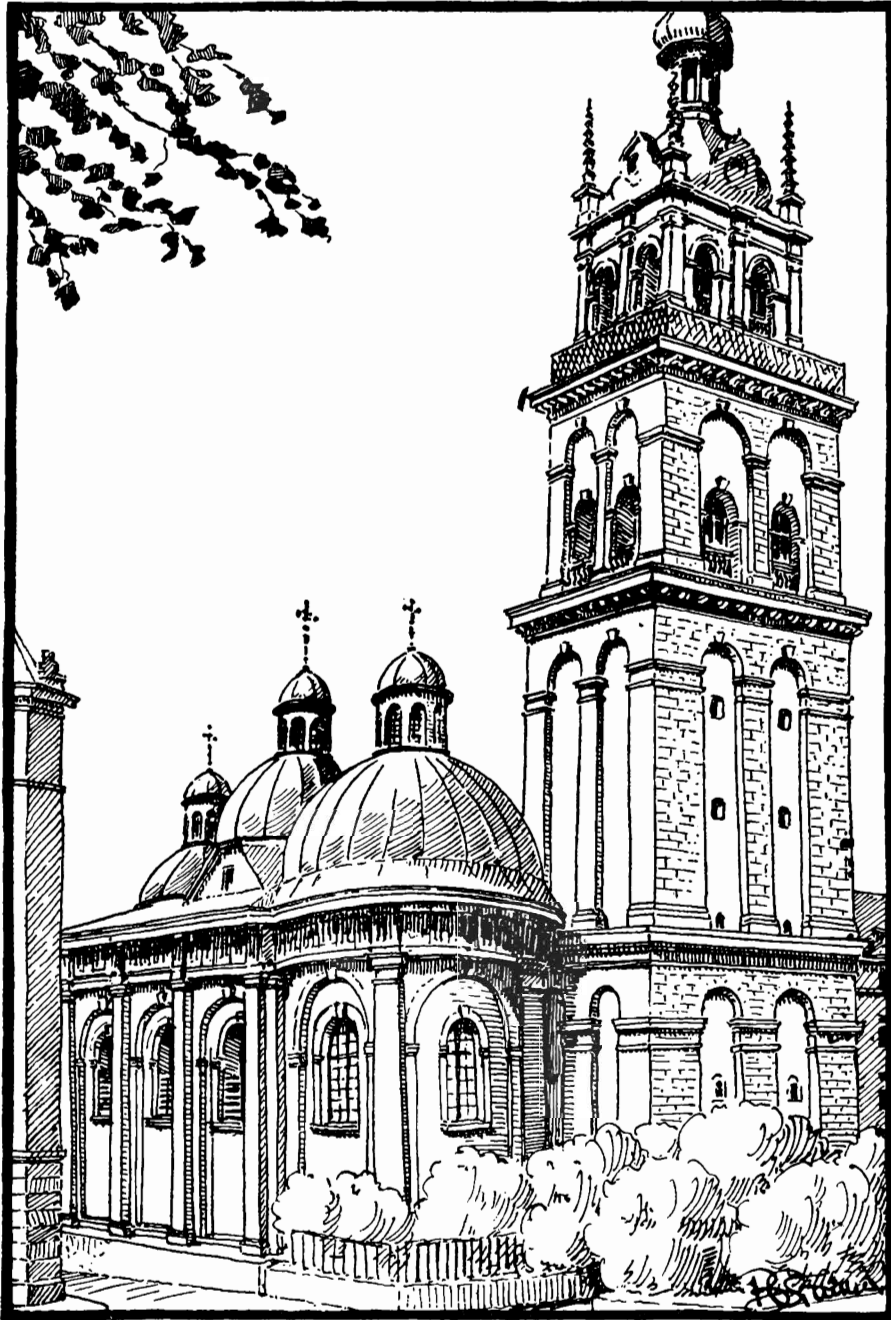
пояснити, — чому він покинув Галичину, залишивши розбурханий нарід у розпуці на поталу польської шляхти що немилосердно на ньому тоді мстилась. Але тепер для нас цей поступок великого гетьмана вже не видається загадкою. Тут під мурами Львова щойно зароджувалась у нього ідея Соборної Української Держави. Наступаючи на Львів, він тільки погрожував польському королеві і польській шляхті, але вернувши з Галичини вже не міг забути за народну стихію, за ті всі депутації, що напливали до нього з галицьких міст з благанням визволити їх з неволі. Не міг теж забути про невинну кров тієї черні, що босоніж тягнула за ним тисячами і клала голови на бовбищах. Тому то після походу на Львів вже інакші були гетьманові задуми, тоді він відповів висланникам польського короля, що „вибє з ляцької неволі весь свій нарід, забере Львів, Холм, Галич, а ставши над Вислою скаже — сидіть, ляхи і мовчіть”. Тому серце України, Київ, вітало гетьмана як Мойсея, називаючи Богом даним — Богданом. Церковна влада приймала його як володаря-освободителя: Гетьмана посадили на підвищеному місці і як патріярх хотів його запричащати, а гетьман відповів, що він не сповідався, то патріярх дав йому загальне розгрішення і запричащав. А в той мент грянула гарматня яса на знак, що „Збавитель наш, Господар Великий, причащається”.

Передчасна смерть — прожив тільки 62 роки — не дала гетьманові здійснити його задумів: — не використано тоді ні народного гніву, ні потуги й розгону. Соборницька ідея стала заломлюватись, то в бік Москви, то в бік Польщі, а навіть — Туреччини. А треба було якогось закінчення недокінченої епохи. І це закінчення прийшло врешті з вибухом революції в Росії та з проголошенням 4-го універсалу в Києві. Закінченням тієї епохи є теж і день 1-го Листопада 1918 року у Львові.

Революція за Збручем і Листопад в Галичині були закінченням боротьби тих бунтарів, що гинули за волю, але, на жаль, не мали ще в своїй масі ясного соборницько-державного ідеалу.

Велике значення відродження української державности обабіч Збруча закінчило період бунтарський, а на те місце поставило ідею Самостійної Соборної Української Держави. І хоч через рідні землі перевалюються ще буруни большевицької навали, хоч винищується український нарід штучними голодами і концентраками, — кінцевий етап мусить бути завершений. Наша воля не за горами! А з нею і своя самостійна держава.

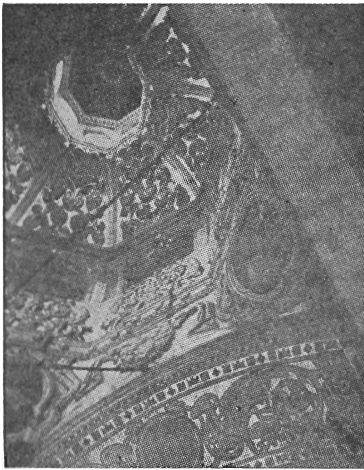

Успенська церква з вежею Корнякта

Рис. В. Січинського

Іван Кедрин

ЧИ СПРАВДІ ПІЄМОНТ?

Фрески внутрі копули
Трьохсвятительської каплиці

Порівняння української Галичини з італійським Піємонтом, очевидно, шкутильгає, таксамо, як цілком неможливо порівнювати історії італійського народу з історією народу українського. І тут і там 1848 рік, „весна народів”, викликали рух відродження. Але ж у Галичині це було тільки звільнення із панської неволі, а в Італії започаткування кривавої революції проти окупантської Австрії. Війна за державність і зєдинення італійських земель закінчилася в 1871 році проголошенням італійського королівства, — у цій визвольній італійській боротьбі славними літерами записала себе одна частина поділеної та схаотизованої Італії, як той центр, відкіль в одному періоді ішла і дипломатична і збройна акція, завершена остаточно повною перемогою.

Якже можна переводити точну паралелю між ролею цих двох країн для двох народів?! Проте й не можна легковажно відкидати цієї назви, що її гордо вживали деколи галицькі патріоти. Обмежім її тільки до сутнього значення. Галицький Піємонт — це фортеця тугости цієї західної вітки великого українського народу. Галицький Піємонт — це та частина великої української землі, де могли витворюватись вартості всенаціонального значення тоді, коли інші землі тієї змоги не мали. Галицький Піємонт — це зразок всенаціонального патріотизму, що в наші революційні роки, ген аж під кінець першої світової війни, зумів на невеличкій території поставити розмірно найчисленнішу, високо ідейну і здисципліовану регулярну збройну силу, що боролася не тільки за цю свою вужчу батьківщину, але й під всенаціональним соборницьким державницьким прапором. Тут уже порівняння кінчається. Але й цих спільних рисок досить. З найбільшим признаням треба хилити чоло перед тією тугістю, що її проявила галицька

вітка народу України, від „весни народів” починаючи по першу світову війну, і за першої світової війни, і за українських збройних визвольницьких змагань часів революції та власної держави, і за польського панування між двома світовими війнами — і по нинішній день включно.

Тому не всміхаймося іронічно на згук назви „Галицький Піємонт”, не поменшуймо самі історичної ролі й історичних заслуг цієї західньої української провінції, не забуваючи при цьому ні про географію ні статистику України, ні про тих великих духів Наддніпрянщини, що впливали на Галичину, ні про сучасні й майбутні наші спільні ролі. Славити Господа, у нас не було й нема спорів на тему, котра вітка української нації відіграла в дотеперішній історії України більшу та котра меншу ролю, бо всі вони так тісно взаємно повязані, що соборність не була й не є писаною теорією: це спільнота духа, спільнота боротьби в минулому і цілей в майбутньому. Після княжих часів Львів ніколи не претендував до ролі центра всієї України. Він грав цю ролю в часах чорної російської реакції, але завжди мріяв про примат Києва. Зате ж Львів, як столиця отого Галицького Піємнту, став символом незламности західньо-українського духа, що навіть серед найгірших політичних умовин давав докази спротиву проти насильства, організаційного хисту, розбудови рідних цінностей в усіх ділянках життя, поглиблювання політичної думки й збагачування одної і спільної скарбниці.

Головна Руська Рада у травні 1848 року започаткувала у Львові неоформлену т. зв. народовецьку течію галицьких українців, дуже схожу на ту просвітянську течію, що існувала від виступу Т. Шевченка й Кирило-Методіївського Братства майже в тому самому часі (1846) аж до часів Драгоманова. І тут і там не було ще викристалізованих організаційних політичних форм: тому на Наддніпрянщині просвітянщина, що осуджувала „політику”, штовхала молодь у ряди російських радикальних партій, а в Галичині народівці найбільш енергійно витрачували на боротьбу з москвофільством. Різниця між 1848 роком у Галичині й Наддніпрянщині була та, що 1) Головна Руська Рада таки відразу висунула постуляти політичні, стала на становищі окремішности українців від поляків і від москалів та домагалася відразу політичної самоуправи Східньої Галичини й відділення її від західньої Галичини; 2) Коли словянофільство служило Кирило-Методіївському Братству за якесь прибіжище для українства, рівнорядного з іншими словянськими націями, себто було наче агітаційним засобом для провідників українського національного руху, то в Галичині словянофільство було засобом у руках московських політиків, які заманювали ним частину наївних галичан, задивлених у велич Росії, як Месії всіх словян та водночас оборонця галичан перед поляками. І так, як наддніпрянські українці в організаціях російських ес-серів чи ес-деків не відіграли ніякої ролі в історії України, таксамо в Галичині типове тамошнє москвофільство, хоч у різних своїх видах і формах покутувало довго, бо аж до часів голоду в Україні та самогубств Скрипника і Хви-

льового, — проте те галицьке москвофільство теж тільки гальмувало дещо, дошкулювало, робило злу кров і затроювало атмосферу, але поважним чинником політичного життя в Галичині ніколи не було.

Ледве в два роки після скасування панщини в Галичині — на-стала знову 10-ти річна ера австрійського абсолютизму, що загальмувала сьак-так свобідний процес національного відродження. Галичина із своєю столицею Львовом була не тільки постійним тереном українсько-польського суперництва, але й тереном інтриг та суперництва двох великодержав: Австро-Угорщини й Росії. Українців Австрія ніби вигравала проти поляків, але фактично спиралася на поляках в боротьбі проти чехів і словінців. Знову ж російські паломники в особах таких чільних діячів, як Пуришкевич і інші, привозили не тільки гроші, але й концепцію, що тільки Росія може спасти галичан перед ненаситністю поляків. І тому ті, з нинішнього нашого погляду такі ніби диковинні тодішні течії: чи рахувати на Відень, як відкличну інстанцію в боротьбі з поляками, чи здобувати ступневі концесії безпосереднім порозумінням з поляками, чи — вірити російським агітаторам. Тільки дві перші течії були течіями дійсно національними, бо з третьою утотожнювано національне ренегатство.

Тому в цій діяльності української репрезентації у тодішньому львівському красвому соймі та у віденському парламенті червоною ниткою тягнеться боротьба за окремішню автономію східньої частини Галичини, виділеної в окремих коронний край під скиптром Габсбургів, а на внутрішньому красвому терені йде боротьба народовецької течії з москвофільською чи пак староруською. Чимало т. зв. москвофілів (старорусинів) „асимілювалось до українства”, стаючи згодом активними національними діячами.

Із цим розвитком політичного життя і політичної думки тісно вяжуться історія української преси. У 60 рр. появляється у Львові кілька народовецьких тижневиків: „Вечерниці”, „Мета”, „Нива”, „Правда”, але ніодин з отих часописів не є ще політичним часописом в теперішньому нашому розумінні. Москвофіли мали швидше від нас такий часопис: „Слово”, яке в 1866 році, під впливом програної Австрії у війні з Прусією та посиленого наступу поляків, пером свого редактора Дідицького проголосило єдність галицьких русинів із цілим русским народом, іншими словами, підпорядкування себе диктатові Москви в справах політики та сфері культурних впливів. Щойно в 1879 році почав виходити у Львові перший український народовецький часопис „Батьківщина” під редакцією Юліяна Романчука і — в рік пізніше, у відповідь на москвофільське „Слово” — народовецьке „Діло” під редакцією Володимира Барвінського. Цікаво, що „Діло” появилсь спершу теж етимологічним правописом. Щойно згодом боротьба за і проти „йора” стала боротьбою поступово-національного і назадницько-москвофільського таборів. „Діло”, спершу як тижневик, потім як пів тижневик, врешті від 1888 р. як щоденник, було єдиним українським щоденником довго-довго, бо аж до 20-их і 30-их рр. цього сто-

річчя, коли то у Львові появились ще два інші незалежні українські національні щоденники, „Новий Час” (видавець Іван Тиктор) і „Щоденні Вісті” (видавець і редактор Дмитро Паліїв). „Діло” відіграло величезну роллю в історії не тільки Галичини, але взагалі всієї України, будучи не тільки промотором усіх організаційних починів краю та непохитним оборонцем національних прав галицьких українців перед чужою владою, але співтворцем і пропагатором всеукраїнської політичної думки, що в отому „Ділі” мало свою справжню кузню. Закрили „Діло” білі москалі, коли царські війська зайняли Львів зараз у початках 1-ої світової війни. Закрили його поляки, зайнявши Львів після відступу військ ЗУНР в листопаді 1918 р. За польських часів в рр. 1919-39 відбувався кількакратно погром друкарні й редакційної домівки „Діла” в історичній кам’яниці „Просвіти” на львівському Ринку ч. 10. Останній погром відбувся в перших днях 2-ої світової війни, у вересні 1939, а червоно-московська окупація Львова вбачала в „Ділі” „фортецю” української державницької „контрреволюції”.

Боротьба за право мови, боротьба за громадську, повітову і краєву самоуправу, боротьба за збільшену участь у краєвій самоуправі (Краєвий Виділ), за народне і середнє шкільництво, окремо боротьба за український університет, за концесії для українських банків та асекунраційного товариства, боротьба проти ловлі душ, себто перетягання з греко-католицизму на римо-католицизм, вперта, дрібна, але безупинна боротьба на кожному кроці і на терені всяких можливих краєвих і центральних установ, в краю і в Відні, виповнювала історію Галичини до першої світової війни. Львів вів цю боротьбу, Львів проводив її і Львів символізував її. Її шпилем були такі події: вбивство австрійського намісника у Львові, польського графа Потоцького Мирославом Січинським у 1908 році за його піддержку москвофілів під час виборів до краєвого сойму у Львові. Далі: голосна т. зв. обструкція українських послів у галицькому соймі у Львові, коли то 27 послів восени 1910 року 10 днів безупинно грали на інструментах, кричали і стукали, щоб не можна було радити. Така сама обструкція повторилась у 1913 році. Всі ці вперті заходи довели врешті до того, що 14 лютого 1914, під натиском Відня, таки дійшло до польсько-українського порозуміння, а саме, до компромісової полагоди нової виборчої ординації до галицького сойму, до реформи самоуправної верхівки Галичини, якою був Краєвий Виділ, і до згоди поляків на заснування у Львові окремого українського університету. Вибух війни перекреслив ту злагоду, а відновлена післяверсальська Польща знехтувала всю її політичну суть, не тільки не даючи українцям університету, до котрого ще раз сама зобов’язалась, але скасувавши взагалі всі українські університетські катедри та звівши на нівець українське нижче шкільництво.

У всій цій боротьбі ціле українське громадянство Галичини йшло — під проводом Львова — однастайно. Москвофіли були спершу радше елементом опозиційно-протипольським і тільки згаданий граф Потоцький вперше почав приєднувати собі їх у грі проти національного

українського табору. Партійно-політичне життя Галичини до першої світової війни було дуже просте. Першою нашою політичною партією була „Русько-українська Радикальна Партія”, основана аж 1891 року під впливом Михайла Драгоманова та з активною участю І. Франка і М. Павлика. Другою партією була Національно-Демократична Партія з активною участю Михайла Грушевського і того ж Івана Франка, створена з народовецької течії. Це було в 1899 році. У тому ж самому році постала Українська Соціал-Демократична Партія. Всі ці три демократичні партії мали своїх послів у галицькому соймі і у віденському парламентах, і були об'єднані в одному Українському Соймовому чи пак Парламентарному Клубі, при чому до Парламентарного Клубу у Відні належали також українські послы з Буковини. Найсильніша і фактично відповідальна за всі справи була національно-демократична партія. Ці партії взаємно суперничали, полемізували, але назверх завжди виступали солідарно. Напередодні вибуху першої світової війни, у липні 1914 року, всі українські галицькі партії склали Головну Українську Раду, яка покликала до життя Босву Управу, як підлеглий собі орган, що мав творити і створив український військовий легіон — Українських Січових Стрільців. Головну Українську Раду поширено через рік ще на українських послів із Буковини та на „Союз Визволення України”, що його оснували наддніпрянські емігранти в осередніх державах, і та спільна організація звалася Загальна Українська Рада. Самостійна українська держава над Дніпром і територіяльна автономія для галицьких українців — це була програма тієї Загально-Української Ради. Під час війни створено Міжпартійну Раду, яка мала кермувати справами всіх українців в Австрії. Як відомо, політична боротьба галицьких українців скінчилась повною невдачею, бо вони не одержали ні політичної автономії ні свого університету, себто ні в політичній ні культурній ділянці не досягли своїх цілей. Але, хоч може галицькі політики XIX сторіччя надто глибоко поринали у своїх обласних журбах і за галицькими деревами тратили докладну орієнтацію у всеукраїнському лісі, хоч вони може поробили чимало помилок, які пімстилися на висліді їх праці, проте вони таки проробили за час від 1848 по 1914 рік велетенську роботу. Це був кількадесятирічний період органічної праці, якою займалися такі найчільніші галицькі політичні провідники, як Юліян Романчук, Кость Левицький, Євген Олесницький, Анатоль Вахнянин чи Олександр Барвінський, Лев Бачинський і Іван Макух, Лев Ганкевич і Володимир Темницький, — люди з усіх трьох політичних партій, але не „професійні політики”: це були в повному цього слова значенні народні й громадські діячі, люди щоденної чорної роботи, організатори, працівники прерізних установ і організацій, шкіл та господарського життя, водночас організатори й борці у площині політичній. Вони вели наскрізь еволюційну боротьбу, але в цій боротьбі навчали нарід не тільки політичної грамоти: вони поглибили прикметне українському селянинові почуття правості, ладу, організованости й дисципліни.

Після першої світової війни йшла боротьба майже виключно за віднову та поширення раніш, перед війною існуючих або намічених установ. У цій легальній та еволюційній боротьбі зродилась ідея українського збройного легіону: його творцями були члени теж різних українських легальних політичних партій — націонал-демократ Іван Боберський, радикал Кирило Трильовський чи соціал-демократ Володимир Старосольський — але вони були монолітами, як великі патріоти, що творили українську історію. Треба зазначити це з уваги на кидані інколи легкою рукою легковажні слова під адресою всього, що не звязане з революційними методами боротьби пізнішого і нинішнього розуміння. Методика боротьби міняється, але основи й цілі залишаються незмінні і не від нас починається історія України. Історія років 1848-1914 записалась на Галицькій Землі золотими літерами.

Листопадовий зрив, визвольницька збройна війна, її трагічний для нас кінець та виїзд всієї української політичної верхівки на еміграцію, дипломатичний процес закордонного уряду ЗУНР за Галичину з зачіпкою за 91 статтю Сан Жерменського договору, що віддав під суверенність Антанти всі ті країни б. Австро-Угорщини, які не були ще включені до жадної з признаних держав, врешті злочасне „вирішення” Радою Амбасадорів з 14 березня 1923 року (віддача Східної Галичини Польщі) — все це події ще у досить свіжій пам'яті ще живучого старшого покоління. Вийшли з отих часів галичани — вийшов із них український Львів — політично побиті, організаційно розторочені. Але вони та Львів зберегли незламного духа і роки 1923-39 доказали, що незламний дух — це не пуста фраза.

Гасло „віри у власні сили” врятувало галичан від психічного заломання, що грозило після заломання надій, що їх вони звязували з закордонною акцією віденського центру Диктатури през. д-ра Євгена Петрушевича. Все ж, у реакції на ту нову політичну невдачу настав період хаосу. Не станемо переповідати подробиць розколу найсильнішої націонал-демократичної партії (перейменованої в міжчасі на Трудову) на три групи. (Незалежну Групу з щоденником „Наш Прапор”, правовірну з органом „Діло” та потім, коли Незалежна Група захопила більшість у партії — на „Групу Діла” та окрему партію Національної Роботи), бо така подрібна історія — не є завданням цієї статті. В липні 1925 р. цей період хаосу закінчився створенням з усіх названих відламків колишньої Націонал-демократичної, потім Трудової Партії, одної політичної партії — Українське Національно-Демократичне Об'єднання (УНДО) з дром Дмитром Левицьким, як головою. Зате виринули дві нові, досі неіснуючі течії: українського радянського муссофільства, (що його годі утотожнювати з колишнім „староруським” москвофільством, воно було одною з українських культурно-політичних орієнтацій), — і націоналізму, що став згодом, в 30 рр., одним із найповажніших чинників західньо-українського життя. Всі довоєнні політичні партії відновили свою діяльність, деякі із зміненими назвами, деякі зреформовані, доповнені північно-західніми (холмсько-волин-

ськими) політичними групами. Повстали теж деякі нові, як ось Фронт Національної Єдності з Дмитром Палієвим, що належав раніше до УНДО і був ще його послом до варшавського союму, — з органами „Українські Щоденні Вісті” (щоденник), „Батьківщина” (тижневик) і „Перемога” (місячник). Це була партія, що признавала принцип націоналізму і провідництва, але відкидала терор, як засіб боротьби. Від 1930 р. існувала клерикальна „Українська Католицька Народна Партія” з пресовим органом „Нова Зоря” під редакцією д-ра Осипа Назарука. Це були українські від ніяких чужих чинників незалежні легальні політичні організації. Поза ними існували ще на двох скрайніх крилах два табори, залежні від Москви або від Польщі. Москвофільський табір розколовся також на два відлами. Один із них прийняв українство назверх, але інтернаціоналізм внутрі і помалу, приймаючи ступнево різні назви, з котрих „Сель-Роб” стала найбільш відомою, стала прибудівкою III інтернаціоналу. Лідер того відламку, Кирило Вальницький, видавець і редактор „Волі Народа”, що цілком зукраїнізувався, виїхав до ССРСР і там — очевидно — був зліквідований. Після розв'язання „Сель-Роба” польською владою та ліквідації на Наддніпрянщині „ухилів” Шумського, Максимовича, Скрипника і Хвильового, радянофільський рух у Галичині цілком завмер. Друга група москвофілів пішла на службу польській адміністрації і стала своєрідною диковиною: щоб робити пакості українцям — ці національно безстатеві люди уладжували щорічно „Торжества Русскої Культури”, де деклямували Пушкіна, і святкували роковини переслідування Австрією москвофілів, уладжуючи т. зв. Талергофські зїзди (Талергоф — австрійський концентрак, де сиділи поарештовані в Галичині люди, здебільша невинні, під закидом зради в користь Росії), — а це все за польські гроші й під опікою польської адміністрації, при чому більшість отих „русских” не знала, очевидно, російської мови. Ніякої політичної ролі ця група не грала. Так само не грала її ніяка група, творена чи фінансована польською владою з-поміж українців. Найповажнішою такою спробою була т. зв. Хліборобська Партія з часів виборів у 1922 році, з відомими прізвищами колишнього радикального діяча д-ра Даниловича та письменників Михайла Яцкова і Сидора Твердохліба. Видавав той гурт людей у Львові власний — поляками фінансований — щоденник „Рідний Край”. Після вбивства Сидора Твердохліба у 1922 році (акт терору Української Військової Організації, основаної гуртом недавніх українських старшин) та вибору з тієї виборчої листи всього 5-ти послів (здебільша малограмотних селян) і після того, як лідер тієї групи, о. Ільків, сам розчарувався у своїх хлібодавцях, дістав посаду військового капеляна і цілком відсунувся від громадсько-політичного життя, — ця група зовсім щезла.

Багато назв, ніби партійна розпорошеність, проте в дійсності ні хаосу ні розпорошення не було. Насправді існувала, так мовити, дво-партійна система УНДО і Радикально-Соціалістичної Партії, бо всі інші партії і групи грали ролю цілком підрядну, або ніяку. Внутрішні

спори мовкли в поважних хвилинах. Так напр. підчас масових репресій проти галицьких українців, що їх повів польський уряд у виборчому часі вліті 1930 р. (поліційна акція під ославленою назвою „пацифікація”), зблокувалися всі три старі і провідні політичні партії УНДО, соц. радикали і соц. демократи. Північно-західні землі (Холмщина, Волинь, Підляшша і Полісся) теж узгіднювали свою політику зі Львовом і за тихим порозумінням із ним брали участь у виборах до варшавського союму в 1922 році, коли Галичина їх ще бойкотувала (ще не закінчився міжнародній процес за Галичину) та виявили велику політичну зрілість, зблокувавшись не тільки між собою, але й іншими національними меншинами в Польщі та здобувши таким чином своєю листою ч. 16 100% всіх мандатів! Після 1935 року, коли офіційне УНДО повело розмови з поляками, сподіваючись поважних концесій, себто в так званому нормалізаційному періоді, внутрішню опозицію до партійного проводу вела т. зв. група „Діла”, доказуючи тим, що існувала тоді в цій найбільшій західно-українській політичній партії дійсно і демократична свобода критики і свобода друкованого слова у відношенні навіть до власної партії. Коли ж дійшло в УНДО до злагоди, дійшло також до створення тіла, подібного до колишньої Міжпартійної Ради, а саме, до т. зв. Контактного Комітету. Так було до самого кінця. Це все докази, що легенда про вузьке галицьке партійництво, це дійсно тільки легенда, що вийшла з незнання фактів. У руках двох провідних галицьких демократичних партій, УНДО і радикалів, себто партії більше міщанської і більше соціалістичної, знаходились майже всі українські культурні й господарські установи й організації. Вони були аполітичні, проте чільні діячі згаданих партій грали в них провідну ролю. Подібно було зі спортовими, професійними і харитативними організаціями. Головно на терені таких установ, як Просвіта, Рідна Школа та Ревізійний Союз Українських Кооператив, в яких завжди провідні дві партії старалися творити внутрішнє порозуміння. Мудрий Кир Андрей завжди стояв у тісному звязку з авторитетними світськими політичними й громадськими діячами й узгіднював з ними всі свої загально-національні назверхні виступи (пацифікація, процес за православні церкви польським римо-католицьким клиром тощо).

Новою течією, новим явищем, був — як уже згадано — націоналістичний рух, раніше цілком в Галичині у таких формах невідомий. Спершу існувала в Галичині тільки підпільна революційна організація УВО — Українська Військова Організація, — невелика числом, на персональному принципі членства, зложена з колишніх українських старшин. 1929 року на I Конгресі Українських Націоналістів у Відні покликано до життя Організацію Українських Націоналістів, що прийняла принцип масового набору членів і через те намагалася здобути якнайбільші впливи внутрі громадянства, головно молоді та селянства. Пишучи літом 1934 огляд до першого видання Української Загальної Енциклопедії, автор цих рядків дав тоді таку характеристи-

ку того нового національного руху, що її і нині піддержує: „Ідеалізм, виключність, чуттєвий фанатизм, нехтування розумового чинника, розпорошування поміж працею ідеологічною, терористичною і практично-політичною”. Генеза того нового націоналістичного руху, як і його обличчя — нез'ясовані і складні. Тут не місце докладніше займатись цією темою, а можна обмежитись тільки до кількох найзагальніших стверджень, що не викликають в нікого сумнівів. Ото ж нема найменшого сумніву, що ОУН мало і високо-позитивні сторінки, згадати б лише продовження збройної боротьби, активізацію мас, динамізм руху. Водночас масовий набір членів без попередньої підготовки й класифікації дав змогу дістатись у ряди ОУН безідейним та зрадницьким одиницям, які почали злощасно впливати і на саму організацію і через неї на все українське красве життя. Через перевагу в ОУН молоді, включно з середнешкільною, та розполітикування молоді, наче відірвано її від книжки, що відбилось негативно на всьому поколінні і його політичній думці. При всій незаперечній ідейності кадрів ОУН найбільш сумнівів викликувала методика дії, що вдаряла не по поляках, а по українському таки житті, по українських установах і організаціях, і то однаково безпосередньо, як і посередньо, в реакції польського режиму на акти терору ОУН. Через оту методику діяння і бажання захопити існуючі легальні організації — прийшло до внутрішньої боротьби, що інколи приймала жалюгідні форми. Поруч з актами терору проти поляків ішли й акти терору проти українців, особливо на таких становищах, де треба було дивитися на обов'язуючі державно-польські закони й приписи та на український інтерес, що було річчю надзвичайно складною (директори гімназій). Польська влада використовувала таку ситуацію подвійно: наповнювала в'язниці членами ОУН і карала їх смертю, викликаючи цим спонтанні симпатії до жертв польського терору, та водночас закривала легально існуючі установи й організації, поменшуючи український стан посідання. Щоб мати причину робити одно і друге — сама висилала в ряди ОУН своїх агентів або купувала їх, провокуючи нові виступи. На цьому терпіла атмосфера українського політичного життя. Старші й поважніші діячі підпілля розуміли це так само, як керівні діячі легального українського світу і кількакратно намагались налагодити взаємні відносини. Так було напр. за Красвої Командатури ОУН полк. Романа Сушка і тоді, коли Красвим Командантом став Головінський. Головний конфлікт вийшов, повторяю, не через різниці думок на правильність еволюційної чи революційної політичної тактики у відношенні до Польщі, а за методу діяння. Нині всі ці справи можна вже здебільша розглядати під кутом історичної перспективи, хоч давні пристрасті ще не зовсім погасли.

Не вважаючи на всі ці труднощі, не вважаючи на суперечки між т. зв. батьками і так званими дітьми (бо різниця віку тут не грала великої ролі) і на витрачування енергії на ці внутрішні спори, життя в Західній Україні з її столицею Львовом плило весь час жваво, шу-

каючи собі раз-ураз інших виявів, інших річищ. Українська кооперація, ведена діячами старшого українського покоління та підсилена поворотцями з еміграції в Чехо-Словаччині, здебільша старшинами української армії, була зразком і для самих поляків. Вона спиралася на триступневій організації і розпадалась на сільсько-господарську, споживчу, молочарську і банкову з своїми централіями Сільський Господар, Центросоюз, Маслосоюз і Центробанк та з надбудовою Ревізійний Союз Українських Кооператив, що мав функції контролю, давав напрямні, давав науково-теоретичну підбудову і вів загальну статистику. Існував Союз Українських Купців, міщанське Т-во Зоря, організація робітників Сила, Міщанське Братство, Протиалькогольне Т-то Відродження, Учительська Громада, (організація середншкільних вчителів), Взаємна Поміч Українського Вчительства (для вчителів народних шкіл), Союз Українських Адвокатів, Т-во Священиків ім. св. Андрея, Т-во Опіки над Емігрантами, Т-во Охорони Воснних Могил і тд. і тд. — все це, очевидно, у Львові. Із великих суспільних організацій треба назвати Союз Українок, який мав уже досить добрі звязки з міжнароднім жіночим світом. Письменники і журналісти мали свою поважну організацію ТОПЖ (Т-во Письм. і Журналістів ім. І. Франка), яке розписувало щорічні літературні нагороди, давало постійні дискусійні літературні вечорі й виступало із щорічним Балем Преси. Мистці мали ідеологічно-мистецьку організацію АНУМ (Асоціація Незалежних Українських Мистців) і допомогову — Т-во Прихильників Українського Мистецтва, музики гуртувались біля Музичного Т-ва ім. Лисенка і мали свою станово-професійну організацію Союз Українських Професійних Музик (СУПРОМ), науковці біля Наукового Т-ва ім. Шевченка і Богословської Академії, спортовці мали „Луг” і „Сокіл”, клуби копаного мяча і Український Спортовий Союз. Товариське життя гуртувалось по Українських Бесідах, які мали касиновий характер, а у Львові крім Бесіди існував також клуб Молодої Громади, оснований колишніми українськими старшинами. Рік-річно святковано цілу низку публічних свят, що давали знамениту нагоду для популяризації даних гасел та активізації мас. У травні 1933 р. відбувся у Львові імпазантний здвиг поперх 50.000 селянської молоді під гаслом Українська Молодь Христові. Велику маніфестацію влаштовано з нагоди відкриття мистецького пам'ятника на могилі І. Франка. Активізація мас ішла при нагоді т. зв. шкільних плебісцитів і виборів до самоуправних установ та до сойму. Ясно, що всім кермував український Львів.

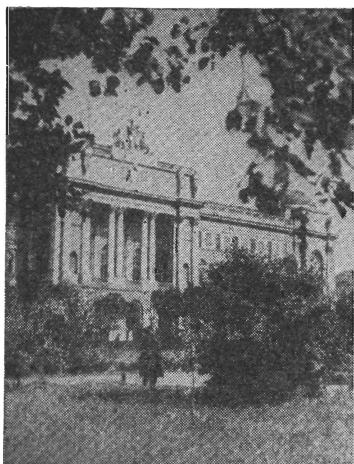
Майже всі перелічені організації й установи мали свої часописи. Про три українські щоденники вже згадано: „Діло”, „Новий Час” й „Українські Щоденні Вісті”. Офіційним часописом УНДО був тижневик „Свобода”. З інших більших часописів треба згадати: „Громадський Голос”, орган соц. радикальної партії, „Наш Прапор”, що виходив двічі в тиждень і широко поширений популярний тижневик „Народню Справу” — два останні часописи теж власність І. Тиктора.

Він же видавав ілюстрований часопис для дітей „Дзвіночок”, сатиричний журнал „Комар” і Бібліотеку щомісячних повістей. „Діло” теж випускало що-місяця одну велику повість із циклу „Бібліотека Діла”. Існував тижневик для родин „Неділя” з книжковою бібліотекою, „Вісник” (Спершу „Літературно-Науковий”) Дм. Донцова, що відіграв велику роль в націоналістичному русі, кооперативне В-во „Червона Калина” із спеціальною метою плекати культ рідної традиції, з власним прецінним журналом „Літопис Червоної Калини” та великим книжковим видавництвом. Далі: Дитяче Видавництво Михайло Таранька із „Світом Дитини” і книжечками для дітей, В-во „Ізмарагд”, В-во „Добра Книжка”, В-чий Інститут Микитчука, який видав кілька монументальних книжок (Українська Загальна Енциклопедія, Атлас і Географія проф. В. Кубійовича), В-во Книгарні НТШ у Львові і тд. Очевидно, в різні часи преса різно виглядала. Проте напр. кооперативна і професійна преса виявляла тенденцію радше розросту, як занепаду, так само щоденна політична. Взагалі в 1936 році було в Галичині 143 заголовки різних часописів та пресових періодиків, майже всі у Львові. Сама ця цифра вказує на тугість і пруживість західно-українського громадянства, що — не зважаючи на всі політичні переслідування чужої влади — не тільки боролось за збереження стану посідання, але його — в такій культурній ділянці, як друковане слово — щораз побільшувало.

Що галичани тратили на одному полі — відбивали собі на другому. Жити ставало щораз важче, загроза колонізації і витискання українців з їхніх варстатів, однаково земельного, як шкільного — ставала щораз грізніша. Але й оборона була вперта і на свій лад успішна. Наприклад: Через непринимання молоді на державні і самоуправні посади витворився небувалий раніше стан освіченого селянина. Через те сільські кооперативи, ведені освіченими молодими селянами, стали поважною господарською і суспільно-політичною зброєю. Почалося відродження українського ремісничого і купецького стану, помалу почала йти й організація українського робітництва. Всі польські репресії, заборони, насичування краю польським елементом, шикани й переслідування не нищили українського організму, бо жила і зберігалась здорова і творча енергія діла. І тому 20-тилітній період панування поляків у Львові не тільки не наблизив Польщі до ідеалу спольщення Галичини та вимазування українців із Львова, а навпаки: отих 20 років від 1919-1939 дали світові й історії найсильніший доказ живучости українства в краю і його столиці Львові. Коли зважити, що Галичина і Львів були відірвані від національного наддніпрянського пня цілими сторіччями, то треба ствердити, що західно-українські землі є просто клясичним зразком правди, що зденаціоналізувати кількамільйоновий відлам свідомої нації на її землі — річ абсолютно неможлива. І символом цієї правди є український Львів, із українською меншиною, але такою, що промінювала далеко поза межі міських рогачок і записала себе по віки в історії всієї великої України, як її справжній Піємонт.

Василь Мудрий

ЛЬВІВ ОСЕРЕДКОМ БОРОТЬБИ ЗА УКРАЇНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Львівський Університет
(За Австрії Галицький Сойм)

Львів був осередком польсько-української боротьби від часу, коли його в 14 столітті захопили поляки. Львівське міщанство, добре зорганізоване, протиставилось довго й успішно польонізаційним впливам. Велику роль відігравала в тому наша церква, що мала у Львові осідок своєї ієрархії. Українські релігійні та культурні традиції ніколи у Львові не притихали ні на хвилинку, а львівська Ставропігія була довгий час культурним центром для українців Галичини, Волині й Поділля.

У тому то Львові розігралась за часів Австрії та за часів відновленої Польщі, що окупувала була в 1919 р. Львів і цілу Галичину, затьожна боротьба спершу докола львівського університету. Цей університет був заснований дня 21 жовтня 1784 р. австрійським цісарем Йосифом II.

для потреб місцевого населення. При ньому існувала українська наукова установа (інститут) під назвою „Студіум Рутенум”. На університеті і в усіх середніх школах (гімназіях) Галичини виклади й навчання відбувались німецькою мовою, а в „Студіум Рутенум” деякі виклади вже тоді відбувались тодішньою українською мовою.

Цей університет проіснував до 1804 р., а від 1805 р. був перетворений у ліцей, але вже без „Студіум Рутенум”. Щойно 1817 р. перетворено цей ліцей, а фактично відновлено львівський університет під назвою: Університет Франца I, бо цісар Франц I його відновив. Дня 27 січня 1849 р. введено в усіх гімназіях Східної Галичини обовязкове навчання української мови. Всі предмети вчили далі німецькою мовою. Знову ж дня 19 грудня 1849 р. засновано на львівському університеті Франца I катедру української мови і літератури, на теологічному факультеті українські катедри догматики, катехитики й методики, а від 1848 р. була вже там урухомлена катедра пасторальної теології.

Таким чином побіч німецької стала викладовою мовою на університеті і мова українська. У 1862 р. засновано на правничому факультеті дві надвичайні катедри з українською викладовою мовою, а саме: процесового цивільного і карного права.

У 1866 р. звернувся до ректора університету тодішній перший намісник Галичини поляк граф Агенор Голуховський з домаганням заснувати на правничому факультеті університету Франца І також катедри з польською викладовою мовою, бо „розпорядок з 1862 р. виданий тільки в інтересах української мови, польське громадянство вважає та відчуває як обмеження прав польської мови та відсунення її на другий план” (з листа Аг. Голуховського). Наведені факти свідчать про те, що університет Франца І був призначений для українських потреб. Згодом усе це змінилось. Польська шляхта, зокрема польські магнати, по невдахах повстаннях переставили свою політику на інші рейки. Втративши надію на віднову Польщі, вони почали шукати шляхів до того, щоб здобути впливи і довіря у віденських колах, особливо на цісарському дворі. Це їм вдалося. Польські магнати були австрійськими прем'єрами, міністрами скарбу й освіти. Львівський університет з німецького перетворився у польський. Сталося це у 1880-тих роках. Не малу ролу в польонізації львівського університету відіграв також галицький сойм, де на підставі вирафінованої виборчої ординації (виборчого права) величезну перевагу мала польська магнатерія, великі землевласники.

В 1867 р. уперше виступили на арену боротьби за університет, точніше за український характер львівського університету, українські студенти. Вони внесли петицію до віденського уряду, щоб ввести на університеті замість німецької, українську урядову мову. В 1869 р. віцемаршал галицького сойму Юліян Лаврівський домагався утворення на університеті українських кафедр для всіх предметів навчання на філософічному та правничому факультетах. Аж у серпні 1884 р. українські студенти теж виступили солідарно з таким самим домаганням. В жовтні 1889 р. було поновлене це домагання на студентському вічу у Львові. Окрему сторінку займає справа оснування кафедри української історії на Львівському університеті. Вперше підняли її українські студенти в 1881 р. Далі взяли справу в руки українські львівські культурні й наукові установи та українська парламентарна репрезентація в віденському парламенті. Аж в 1894 р. засновано цю кафедру на львівському університеті під назвою: кафедра історії Сходу Європи. Кафедру запропоновано професорові київського університету Волод. Антоновичові. Він її не прийняв, а поручив свого учня Михайла Грушевського. М. Грушевський обняв кафедру і двигнув українську історичну науку на небувалу досі висоту, створивши окрему школу українських істориків.

Боротьба за український характер львівського університету в парі з домаганням окремого українського університету тривала далі. Найважливіші її етапи такі: В 1898 р. посол до віденського парламен-

ту о. Данило Тянячкєвич висунув у парламенті домагання заснувати окремий український університет у Львові. Це домагання підтримали Наукове Т-во ім. Шевченка і „Просвіта” у Львові окремими меморіалами. У 1899 р. висунули це домагання українські студенти на своєму великому вічу. У вересні 1900 р. прийшло на львівському університеті до першої сутички між українськими й польськими студентами, жертвою якої було 20 ранених поляків і 3-ох українців. У жовтні 1901 р. студенти домагались далі окремого університету, а крім того урухомлення нових катедр з українською викладовою мовою, усунення всяких перепон у складанні іспитів та ригорозів українською мовою та введення канцелярійних друків українською мовою на університеті Франца І. В дні 19 листопада 1901 р. українські студенти заповіли віче в університетському будинку. Ректорат віче заборонив. Все одно віче відбулося. По вічу відбулася демонстрація по вулицях Львова. Ректорат почав слідство в справі віча і припинив виклади. П'ять українців усунено з університету. Сенат видав заклик до польських студентів, щоб стали в обороні університету. У відповідь на це українські студенти рішили на своєму вічу 1 грудня 1901 р. покинути львівський університет. Найбільше виїхало на дальші студії до Праги і до Відня. Цей період боротьби відомий під назвою „сецесія”. Сецесія закінчилась із літнім семестром 1902 р.

Від осени 1905 р. на Львівському університеті почалися для українських студентів поважні прикрощі при іматрикуляції. Польська університетська адміністрація не хотіла переводити іматрикуляції по-українськи. Це довело знову ж до віча українських студентів на університеті, що покінчилось бійкою та раненими з-поміж польських і українських студентів. В 1907 р. при іматрикуляції були теж неприємності. Відбуте на університеті віче українських студентів покінчилось побиттям університетського секретаря Віняжа та здемолюванням університетської авлі. На університет спроваджено поліцію, яка арештувала 116 українських студентів та відставила їх до тюрми. Студенти почали на знак протесту голодівку, що тривала 4 доби. Всіх випустили на волю. Тоді накинувся на українську молодь польський письменник Г. Сєнкевич. Справа зневаги опинилась перед судом у Відні. Сєнкевич на лаві обвинувачених почував себе ніяково і справу програв.

В 1910 р. боротьба студентів-українців на львівському університеті за права української мови і за урухомлення нових українських катедр дійшла до свого вершка. У перших днях липня 1910 р. відбулось нелегальне віче наших студентів на університеті, що покінчилось криваво. Український студент Адам Коцко впав трупом від револьверних куль польських студентів, а студента Леонтовича ранили важко в ногу. Епілогом цього було арештування 128 українських студентів. Польський суд засудив 70 з них на одномісячну тюрму, 5 на три місяці, а решту на два тижні тюрми. Це була польська „справедливість”. Суд став на становищі, що українські студенти вбили свого товариша Коцка.

Ця остання подія перенесла весь тягар боротьби за університет, тепер уже за окремий український університет, на парламентарний терен у Відні. Коли ніякі розумні аргументи не помагали, українські послы почали вести обструкцію. Перша обструкція почалась 26 березня 1912 р. при допомозі всяких музичних інструментів. Праця парламенту була спараліжована. Міністер освіти зложив деклярацію, що український університет буде заснований. Обструкцію припинено. Доведенню переговорів до успішного кінця перешкодили поляки. Тому Українська Парляментарна Репрезентація почала нову обструкцію, тим разом довгими понад 10-ти годинними промовама при розгляді бюджету міністерства військових справ. Було це в липні 1912 р. По довгих трудних переговорах справа окремого університету для українців набрала більш-менш конкретних форм реалізації в недалекій будуччині. В грудні 1912 р. устійнено текст відручного цісарського письма в університетській справі. Воно передбачало заснування українського університету найпізніше до початку 1916 р. Коли б до того часу в парламенті не прийшов закон про заснування університету, тоді з днем 1 жовтня 1916 р. всі українські катедри Франца І у Львові будуть виділені в окремий український університет. Польські послы далі намагалися справу спараліжувати.

Українські студенти на своїх вічах і на всеукраїнському студентському з'їзді у Львові в липні 1913 р. приймали постанови про прискорення заснування українського університету та про те, що до утворення окремого університету вони не допустять до польонізації університету Франца І і будуть боронити його утравквістичного характеру.

Вибух першої великої світової війни у 1914 р. все те перервав. Узгіднений текст цісарського відручного письма не появилсь. Заходи НТШ та інших наших установ у часі великої війни в справі українського університету не могли мати виглядів на успіх і їх не мали.

По великій війні та по розвалі Австрії справа університету прибрала зовсім інший характер. По українсько-польській війні поляки львівський утравквістичний університет спольонізували і назвали його університетом Яна Казимира (польського короля). Всі українські катедри на університеті були скасовані, а для українських студентів вступ до нього був замкнений. На університет могли вписуватись тільки ті, що служили в польській армії. Українців у ній не було, бо вони були в українській армії.

Перед українським громадянством в уся широчінь стала проблема, що робити з українською студентською молоддю. Рішено заснувати для неї українські університетські курси. За справу взялось Наукове Т-во ім Шевченка. Воно зголосило до представника польської окупаційної влади урухомлення курсів і 20 вересня 1920 р. оголосило в пресі програму викладів на зимовий семестер 1920 р. Дня 27 вересня польська окупаційна влада курси заборонила. Справу урухомлення курсів перебрало на себе Товариство Наукових викладів ім. Петра Могили. Виклади були зголошені 13 жовтня 1920 р. оку-

паційній владі, але й ці курси були заборонені. У березні 1921 р. заповів у пресі влаштування українських університетських курсів львівський „Ставропігійський Інститут”. І ці курси були заборонені.

Українська студентська молодь відновила свої студентські організації, як „Академічну Громаду”, „Студентський Союз”, „Медичну Громаду” та „Кружок Правників”. Спроби українських студентів інтервенювати в львівських університетських органів адміністрації у справі допущення українських студентів до студій на університеті нічого не дали. Від українців, які вписувались би на університет, вимагали свідоцтва лояльності від поліції і якоїсь польської організації. Це було не до прийняття.

Серед таких умовин дійшло в 1921 р. до створення українського т. зв. тасмного університету у Львові. Університет урухомлено восени 1921 р. без дозволу і проти волі окупаційної влади. Він протримався до липня 1925 р. Університет мав три факультети: філософічний, правничий і медичний (перші два роки студій), пізніше в 1924 р. формально долучено до нього ще факультет мистецтва (під проводом Ол. Новаківського і під протекторатом Митрополита А. Шептицького, що викладав студентам історію мистецтва в своїй палаті). Першим ректором університету був д-р Василь Щурат, другим д-р Маріян Панчишин, а третім і останнім д-р Євген Давидяк. Усіх кафедр на університеті було 58. На філософічному факультеті 26, на правничому 22, а на медичному 10. Найкраще було поставлене українознавство. На університет вписалось 1,028 студентів. З того на філософічному факультеті було 235, на правничому 608, а на медичному 185 студентів. Студенток у тому всьому було 69.

Дещо пізніше від університету урухомлено у Львові так само тасмні політехнічні студії під проводом інж. Віктора Лучкова. Викладачів було там 6, а студентів 150. Ці студії обіймали програмово тільки перші два роки політехнічних студій.

Деякі університетські виклади відбувались прилюдно під фірмою Т-ва Наукових викладів ім Петра Могили. Але їх було мало і це тривало коротко. Всі виклади відбувались нелегально, себто без дозволу окупаційної влади в різних залах українських установ і шкіл „Рідної Школи”. Деякі медичні виклади, зокрема ж анатомічні, відбувались по сухих пивницях (підвалах) Наукового Т-ва ім. Шевченка. Поліція часто впадала до викладових залів і розганяла студентів. Та ніколи не трапила на слід медичних викладів й анатомічних секцій по пивницях і так само не встигла за весь час існування цього університету відкрити університетської канцелярії.

Матеріальним забезпеченням університету були збірки українських студентських організацій (Крайової Студентської Ради) по цілому краю в грошах та в збіжжю й жертви українських економічних та фінансових установ. В лютому 1923 р. зорганізовано Кураторію Українських Високих Шкіл, що мала дбати про їх господарське забезпечення, про розміщування абсолювентів університету на працю та

належне ведення обох шкіл. До Кураторії, крім наукових, культурних, господарських і педагогічних установ входили також представники всіх тодішніх політичних партій, її головою аж до 1925 р. був В. Децикевич, а секретарем автор цієї статті.

Український Університет увів Польщу в доволі скрутне положення. Українська інформація в справі переслідування цього університету, меморіал самого університету з 15 листопада 1922 р. до Союзу Народів у Женеві, розісланий у копіях до всіх європейських університетів, у справі переслідування його польською адміністрацією та з основною аналізою причин покликання його до життя, робив своє. Польська дипломатія висувала проти нього один аргумент, а саме, що цей університет не має нічого спільного з наукою, але що він є політичною демонстрацією і знаряддям у руках української політики. На українські аргументи така польська реакція була не вистарчальна. Тому нічого дивного, що польські урядові кола в Варшаві прислали до Львова всяких посередників, щоб українську університетську справу для себе якось можливо розв'язати. Але це не вдавалось.

Не зважаючи на всякі труднощі ведення університету, вони ще значно збільшилися від 14 березня 1923 р. Ця дата була переломовою для Галичини. Бо 14 березня 1923 р. Рада Амбасадорів у Парижі признала Польщі окремим договором суверенні права над Східною Галичиною. В договорі було виразне застереження, що в Сх. Галичині буде введений автономічний устрій. Цього зобов'язання Польща ніколи не виконала. Але положення університету в зв'язку з тим договором круто змінилось. Вести його ставало щораз то тяжче. Польща взялась тепер за інші методи боротьби. Видала розпорядок про дисциплінарне слідство супроти тих державних урядовців, які були на державній службі та рівночасно викладали на українському університеті. Супроти тих професорів університету, що були незалежні від держави, застосовано адміністративні кари за виклади на університеті. Щодалі, тим ці репресії були сильніші. У 1925 р. вони прибрали такі розміри, що важко було далі вести університет і його ведення в липні 1925 р. припинено. Майно перейшло до НТШ, а де-що до Українського Національного Музею.

30 червня 1923 р. Кураторія Українських Високих Шкіл внесла до польських законодавчих установ добре уложену В. Децикевичем петицію про утворення українського університету у Львові, використовуючи для цього наукові сили існуючого тайного українського університету, або іншими словами про удержавлення існуючого „тайного” університету. Петицію підтримала Українська Парламентарна Репрезентація Волині.

Ще у вересні (26) 1922 р. польський сойм прийняв закон про т. зв. воєвідську автономію для трьох східньогалицьких воєвідств і в парі з тим закон про заснування українського університету до двох років. До початку 1924 р. нічого в тій справі не сталось, що доказувало б, що цей закон хочуть в Польщі брати до уваги. 20. IX. 1924 по-

явилися документальні дані про заходи польського уряду в справі українського університету. В даному випадку йшло польському урядові про створення мішаної польсько-української організаційної комісії, якої завданням було дораджувати урядові при творенні українського інституту в Кракові, що мав згодом перетворитись в український університет на українській території. До співпраці в Інституті мали бути заангажовані й українські університетські професори, що перебували в Празі. З українського боку вся акція велась від імені Наукового Т-ва ім Шевченка. Празькі професори на таку концепцію розв'язування української університетської проблеми не погодились. Одначе цим справа не вичерпалась.

В Польщі зайшла в 1925 р. зміна на становищі міністра освіти. Новим міністром став проф. Ст. Грабскі. Справа створення „організаційної комісії для академічного шкільництва з українською викладовою мовою” (так назвав цю комісію проф. Стан. Грабскі) посунулася значно вперед. Сталося це 7 грудня 1925 р. Тоді був вручений Стан. Грабському з супровідним листом проф. Смаль-Стоцького лист К. Студинського про те, що українські професори згуртовані при НТШ у Львові та українські професори у Празі візьмуть участь у „організаційній комісії для академічного шкільництва з українською викладовою мовою”, і будуть ретельно та лояльно „співпрацювати з урядом для добра обох національностей”.

Одночасно з тим листом появився розпорядок міністра про скликання комісії, до якої покликано з польського боку професорів Чекановського і Паздра з краківського університету, а з українського професорів: О. Колессу, Ст. Дністрянського, В. Вергановського, Ст. Рудницького, Кирила Студинського, І. Свенціцького, Р. Смаль-Стоцького і як заступника М. Кордубу. Названі листи довго підготовлювані в НТШ у Львові, під правним оглядом оформлювані д-ром Костем Левицьким, спричинили таку бурю спротиву в українському громадянстві заініційовану кількома одиницями, що засідання комісії не відбулось взагалі. А справа українського університету зійшла взагалі на довгий час із арени прилюдного життя.

Аж 1935 р. при переговорах з польським урядом, у часі т. зв. нормалізації, висунено ще раз українську університетську справу, але в дещо іншій формі. Було підкреслено, що українці висунуть українську університетську справу в повній ширині пізніше, а тепер вимагають для вияву доброї волі з польського боку оснування на Львівському університеті як пробного каменя катедри української літератури. Таку катедру по довгих зусиллях в 1926 р. оснували. Польська молодь львівського університету з зв'язку з тим рішила на своєму вічу, що до урухомлення катедри не допустить. Катедри не обсаджено, бо іншого кандидата бажав на ній мати уряд, а іншого Українська Парламентарна Репрезентація.

Ярослав Гриневиз

28 ЧЕРВНЯ 1914 Р. У ЛЬВОВІ

(Спомин)

Ренесансові дома
і криниця Діяни в Ринку

Львів, — моє рідне з діда прадіда місто, сколихнулось однієї днини від багатотисячної юрби, залунало гомоном української мови, заграло повинню красок...

Є міста, що мають не лиш своєрідний вигляд та історію, але й власну душу. Має її також Львів.

Виростаючи у цьому місті, тоді столичному городі австрійського королівства Галичини і Володимирії, — я бачив, як з кожним роком воно змінювало свій вигляд, як росли нові вулиці, нові будинки та нові форми життя. Я бачив, як наші сусіди намагалися надати цьому містові виключно польський характер і вигляд. Одначе на сторожі українства Львова стояла оповита серпанком слави українська Княжа гора, достойний храм св. Юра, що своїм домінуючим над міс-

том положенням нагадував середньовічний замок-твердиню, численні українські церкви та інші будівлі.

За душу цього міста велась від віків завзята боротьба. По одному боці стояв ворог, на якого услугах був адміністративний апарат та колоністи з Заходу, — по другому українське духовенство та міщанство.

Серед тієї зтяжної боротьби впродовж цілих віків, душа міста здавалась хворою, життя переходило неспокійно, мов у лихорадці.

Бували однак у моєму рідному місті такі хвилини, в яких здавалось, що воно відживало, мов те морозом звяле дерево, що випускає бруньки нового листа. А було це тоді, коли до нього приходило в гості — село.

Таким радісним днем для Львова був день 28 червня 1914.

Яка ж подія сталася цього дня у Львові? Здавалось би — нічого особливого: здвиг „Соколів” і „Січей”. — Але який був вагітний день

28 червня 1914 р. для цілого світу — зокрема ж для українського народу. Давно це було — літ тому 39, а нам здається, ніби це було учора.

І нині пригадую той погідний ранок, що того дня ставав над Львовом. Промінний сонцем, усміхнений блакиттю неба.

Пригадую шум людських мас зодягнених у святкову народню нощу, що плили-напливали з усіх усюдів.

Щораз то висипались із поїздів на Головному двірці, Підзамчі і Личакові маси здвиговиків. Безпереривно привозили їх підводи з довколишніх, а то й дальших сіл і містечок. Вози отаборювались на передмістях, — а приїжджі спішили на місця збірки. Львівщина, Перемищина, Станиславівщина і Тернопільщина стрічались тут у місті, щоб засвідчити українськість княжого города. А тимчасом у місті розпочинається щоденний рух: спішать урядовці до бюро, робітники до своїх варстатів, купці до склепів, перекупки до страганів. Довозять трамваї, тупотять фіякерські коні. Промаршовує відділ австрійських вояків. Проїжджає кінний поліціант у „чако” на голові і з півмісяцем на грудях.

На львівському ратуші відзивається годинник. А вулицями Львова проходять гомінко соколи й січовики. Прохожі зі здивуванням зустрічають правдивих господарів тієї землі, що прийшли у відвідини в столичне місто. Крім гостей з Поділля видно теж і наших верховинців. Згірдлива усмішка польського міського обивателя перемінюється у подив, коли він бачить українських верховинців.

Серед повені кольорів української народної ноші місто оживилось.

Згодом, із місць збірки здвигнувся вперед вулицями Львова величавий похід кільканадцяти тисяч здвиговиків.

Цього дня була чудова погода. Над Львовом стояла непорочна блакить неба, проміння сонця золотило копули церков. Здавалось, що сам Бог наказав природі вітати гостей.

Здовж шляху походу зібрались непроглядні маси міського населення, головно українців. Вони окликами „слава” і квітами вітали машеруючі відділи. У багатьох міщан видно сльози зворушення.

На самому переді походу їде на вороному коні голова Січей д-р Кирило Трильовський. Одягнений у козацький стрій, він здоровить львівських міщан, вимажуючи козацькою шапкою з червоним дном. Біля нього, на конях, кілька старшин у козацьких строях.

За ними їде кінний відділ Сокола Батька, що його веде на білому коні старшина Осип Доманик.

Далі машерує відділ сокільських стрільців, озброєних у кріси, під командою старшини д-ра Степана Шухевича.

Такий же відділ стрілецький їде під командою старшини Романа Дашкевича.

А далі йдуть Соколи. Їх веде — держучи у руці булаву голова Сокола-Батька проф. Іван Боберський.

На головах соколів чорні шапки зі синім верхом та соколиним пером з боку. Сині сорочки і сиві мундури соколів оповиті синіми лентами зливаються з краскою неба.

Грають сокільські трубні оркестри — розлягаються звуки сокільського марша скомпанованого Ярославенком:

„Соколи, Соколи, ставайте в ряди,
нас поклик „бодрімось” взиває!”

На легкому червневому вітрі лопотять сокільські прапори. Відділи соколів йдуть вулицями Львова рівним військовим кроком, здисциplinовані, промінні силою духа і тіла. А далі йде кінний відділ львівських Січових Стрільців під командою д-ра Володимира Старосольського.

Загальну увагу звертають своєю поставою і одностроями Січові Стрільці і Січовики з Бориславщини й Дрогобиччини, що їх достойно веде інж. Филип Левицький: з козацьким довгим вусом на чорному коні, подобає він на постать з картини „Візд Хмельницького у Київ”. За ним Л. Лепкий з кінним відділом бориславських УСС та бориславська піша сотня УСС, озброєна в модерні 10 стрілові кріси марки „Шкода”; її веде К. Гутковський і вона пізніше, на площі Сокола-Батька дасть показ військових вправ.

А далі — Боже мій! Ідуть „Січі”. На самому переді машерують, держачи в руках довгі трембіти — трембітjарі з Жабя, Криворівні й Ворохти. Голос їх трембіт звiщає тим разом про те, що це прийшли верховинці з далеких гір — до Львова у гості.

За ними йдуть січові трубні оркестри і відділи січовиків. Буря оплесків і окликів „Слава” вітала гуцульські відділи „Січей” із Карпатських гір. — Коломия, Косів, Надвірна, Делятин, Ворохта, Криворівня, Жабе і інші вислали сюди своїх легінів і дівчат. Легіні у закосичених крисаннях, червоних гачах, з дзьобеньками й тайстрами при боці. Вони йдуть ніби танковим кроком — коливаючись легко у ритм ходи, бо звичні ходити по горах, а не по міському бруку.

А дівчата з верховини — яка краса! Якi пишні у них сріблом-златом гаптовані фоти, а якi коралі, гerdани, дукачі! А вишивки і червоні і жовті — наче полумя вогню, або темно блакитні, фіолетні і чорні, взори у таких хрестах як на старинних церковних іконах.

Ідуть теж відділи Січовиків з Поділля, у блискучих чоботах, у широких соломяних капелюхах, завітчаних „квіткою”, рослі, плечисті, йдуть певним ходом по рівнім бруку, вибиваючи грімко кроки. Одягнені вони в чамарки, часом замість капелюха — попеляста шапка. По-через груди видніє малинова лента із жовтим написом місцевости.

Йшло теж Покуття, багате вишивками чудових красок і взорів. У мужчин вишивок обмаль, зате в жінок на рукавах сорочок широкі уставки.

Грають січові оркестри:

„Гей там на горі Січ іде, гей малиновий стяг несе”.

Або:

„Гей Січ іде, красен мак цвіте,
Кому прикре наше діло, нам воно святе!”

Бурхливі оплески „Слава” вітають машеруючі відділи „Пласту”. Це наші „наймолодші”. Вони одягнені в англійські однострої: капелюх з широкими крисами, темно синя вовняна сорочка, короткі штанці з пластовим поясом, сірі, вовняні відзнаки на раменах. У руках покищо замість крісів — дерев’яні палиці.

А далі йдуть відділ за відділом — руханково-спортові товариства з цілого краю.

Мов пробудився зі сну старий город Льва, струшуючи з себе чужий, сусідський хлам, нагадав собі часи давньої слави. Далеким гомоном відозвались княжий Галич, первопрестольний Перемишль.

Відділи „Соколів” і „Січей” вмашерували на площу Сокола-Батька, дефілюючи перед своєю старшиною. Проф. Іван Боберський призначив мене як звязкового собі до помочі. Це була для мене, пластуна, учня 6-ої кл. гімназії, велика почесь.

Почались вправи. Перші вправляли бориславські Січові Стрільці під команду сотенного Кліма Гутковського. Вони дали показ вправ у розстрільній і наступу на багнети. А далі вправляли поодинокі відділи соколів і січовиків.

Нараз на майдані вчинилась метушня. Наспіла вістка: сьогодні, у Сербії, у місті Сараєві вбито австрійського престолонаслідника архикнязя Франца Фердинанда і його дружину Софію. Вбив — син Сербії, Гаврило Прінчіч.

Одначе вправи відбувалися далі. Всі однак відчували, що в найближчому часі станеться щось нове і що тоді рішатиметься доля Європи та доля українського народу.

За кілька тижнів ціла Європа перемінилась у велитенське, невидане в історії, побоевище. А в моєму рідному місті Львові зібралися молоденькі добровольці до Українських Січових Стрільців. Зібрались курені. Вчились вояцького діла на Кайзервальді, а 30. серпня 1914 р. переїхали до Стрия, а потім на Закарпаття.

Багато з них було з рядів Соколів, Січей і Пласту. Піднімаючи пощерблений меч гетьмана Івана Мазепи — вони пішли у кривавий тан „визволяти братів-українців з московських кайдан”. Їх відділи стали тісно гранітною скалою, на якій відновилася українська збройна сила.

Давно тому, а може й не давно, бо історію міряється віками, а не роками, на вулицях мого рідного міста Львова перейшов величавий похід „Соколів” і „Січей”, залишаючи у місті спомин дисциплінованія і готовости українського народу, стверджуючи, що „Леополіс Україне семпер фіделіс”. Чотири роки пізніше УСС-и, що вчилися невмірущою славою у боях на Маківці, під Потуторами, на Лисоні — ще раз загостили у моє рідне місто Львів, щоб боронити його від ворога й закріпити владу над ним для самостійної соборної Української Держави. Бо душа цього міста українська: на українській землі воно лежить, збудоване королем Данилом серед моря кількамільйонного українського населення і під українським небом, моє рідне з діда-прадіда — місто Львів.

Никифор Гірняк

ЛЬВІВ У ВОЄННИХ РОКАХ 1914-1918

Митрополит Шептицький
(Різьба П. Коверка)

1. ПО ЗВІЛЬНЕННІ ВІД МОСКОВСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

Після прориву фронту під Горлицями в травні 1915 р. російська армія хаотично відступає на схід, звільнюючи повіти Східної Галичини. Дня 22 червня покинений москалями Львів став віддихати свободніше. В міру наближення фронту до кордонів Східної України наш політичний провід старається актуалізувати початкові пляни акції УСС-ів як політично-військової формації в авангарді армій центральних держав, як пропагандивного й звязкового органу між місцевим українським населенням та окупаційними арміями. Після живого обміну думок між командою Коша УСС і Союзом Визволення України та Боевою Управою УСС, Загальна Українська Рада поставила внесок у начальному

му командуванні армії, щоб: (1) поширити формацію УСС до 12.000 боєвого стану й 5.000 в Кошах у запасі, (2) створити кілька Комісаріятів УСС на окупованих землях і декілька Збірних Станиць для набору добровольців; (3) до начального командування армії приділити одного старшину, і (4) до армій, оперуючих на Східній Україні, по одному старшині для звязку. Але з хвилиною припинення походу армій центральних держав ці пляни стали знову неактуальними. Скінчилося на створенні трьох комісаріятів на Волині і Збірної Станиці у Львові.

Звільнені від москалів повіти Східної Галичини були в стані повної господарської і духової руїни. Багато сіл попалених, або поритих окопами, а люди без даху над головою і засобів до життя, до того тероризовані одними й другими військами, коротали свої дні в злиденних землянках. Чимало їх гинуло від епідемій холери, червінки й тифу. По містах був великий брак поживи й дорожнеча.

Про культурне життя не то села, але й більших міст, включно зі Львовом, не приходилося тоді й думати. Інтелігентні робітники або емі-

грували, або були мобілізовані до армії, або вивезені москалями в глиб Росії, найчастіше на Сибір. Треба було довшого часу на те, щоб люди прочунали після тяжкого московського гніту в часі окупації й над міру трагічного для мирного населення пересування воєнних фронтів. Щасливі були ті наші села, в яких ставали на постої УСС. Стрільці вносили всюди відряду в серця рідного населення, захищали його перед знущаннями з боку мадярських „героїв запілля”, польових жандармів, брали в руки коси, або плуги і ставали разом з селянами до праці на полях. Але рівночасно з цим вони оживлювали наші села й духово: відновлювали читальні „Просвіти”, кружки „Сільського Господаря” й „Рідної Школи”, влаштовували національні імпрези та спішили з правними порадами селянським родинам покликаних до армії. Цю громадську працю виконували виключно стрільці Коша, які по зраненнях чи тяжких недугах довший час не були здібні до служби з крісом на фронті.

По цілій Галичині розійшлася вістка, що УСС працюють серед населення і до команди Коша стали напливати щораз частіше прохання наших громадян, або й організацій з різних міст допомогти їм в улаштуванні національних свят і маніфестацій. Але найчастіше звертався з такими проханнями таки сам Львів. В наших центральних установах був великий брак людей до праці. Деякі взагалі не могли відновляти своєї діяльності. А між УСС були їхні колишні урядовці. І команда Коша мусіла придумувати різні способи, щоб допомогти їм відновити й вести свою працю. Значною полегшою була при цьому та обставина, що у Львові зорганізувалася наша Збірна Станиця. Під покришкою приділу до служби в ній Кіш спрямовував стрільців до Львова з призначенням для однієї чи другої установи. Але число працівників було дуже обмежене і її командант, сотник др. Михайло Волошин, мусів придержуватися обов'язуючих розпорядків вищої влади. Тому він часто відсилав стрільців до Коша, а за 2-3 дні вони вже знову були у Львові. Деколи траплялися й веселі епізоди з мандрівками стрільців між Львовом і постоем Коша. Це бувало тоді, коли др. Волошин „вчищував” свій стан перед висилкою звіту до вищої команди. Отакими крутістьми стрільці відновили діяльність театру „Української Бесіди”, видавали календарі „Просвіти”, працювали в бюрох „Сільського Господаря”, Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. Ніюдин концерт львівського „Боюна” не міг відбутися без участі стрільців, хористів та солістів.

Автор „Історії Українського Мистецтва”, Микола Голубець, цілий рік випрошувався на відпустки до Львова, деколи „з-за угла” нападав на мене за відпусткою, аж поки врешті не скінчив праці. І д-р Осип Назарук довший час перебував на таких відпустках. Д-р Євген Олесницький скінчив перед смертю, вже тяжко хворий, свої дуже цінні спогади тільки тому, що з Коша прибував до нього через кілька місяців УСС, проф. Остап Вахнянин і писав ці спогади під диктат.

На вимогу „Рідної Школи” Кіш УСС півтретя року відкомандовував що 6 тижнів тих самих стрільців до Рогатина для праці в гімна-

зії. За таке зловживання військових приписів у часі війни можна було діждатися згори великої кари. Але — мій Боже!.. чого то не робиться для справи? Один раз повисла була наді мною дійсно поважна небезпека. Але ласкавий Бог помилував.

І так помагали стрільці, чим могли так як могли. Бо не тільки в усіх львівських товариствах і установах, але й у кожному випадку, де лиш треба було, уважаючи це своїм обов'язком. Відомо, що під той час важко хворів Іван Франко, а сини його були тоді на фронті і він не міг мати потрібної опіки. Але ним зайнялись Січові Стрільці. Взяли його до свого захисту при Станиці УСС у Львові, де лікар д-р Володимир Щуровський доклав усіх зусиль, щоб поет не відчував невигод воєнної скрути.

Захист УСС містився в „Народній Лікарні”, а опікувалися ним дві заслужені для УСС-ів пані: Ірена Домбчевська і бл. п. Олена Косевич.

Коли 28 травня 1916 р. не стало Великого Каменяра стрільці вислали на його похорони делегації від усіх своїх відділів. Стрільці ж винесли його тіло з дому і зложили в могилу на кладовищі.

2. ПРИЯТЕЛІ УСС

Згадуючи про Львів під час першої світової війни та участь Січових Стрільців у громадській праці на його терені, треба згадати і про приятелів УСС, зокрема Митрополита Андрея Шептицького та полковника барона Гужковського. Відомо, що Митрополит поруч свого великого авторитету, яким тішився серед українців, був теж притягаючою силою для нащадків колишніх аристократичних родів, які у важкому лихолітті відrekliся своїй церкві та народности. Задивлені в Митрополита, що походив з давніх бояр, які ополячилися, та навернувся до українства — старалися навязати з ним звязки. В тодішніх умовах, коли під австрійською владою починало українство зростати в силу, такі „поворотці” траплялись щораз частіше. Але мало цього — бували аристократи й неукраїнської крові, навіть з пануючого дому, що українізувались.

Першим таким, що під впливом Митрополита Шептицького вернувся до рідного народу, був кавалерійський полковник і дідич у Городенському повіті, барон К. Гужковський. Стоячи у тісних звязках з аристократією в Австрії, він всюди старався вплинути на нашу користь. У воєнних роках полковник Гужковський був ентузіястичним приятелем стрільців. По звільненні Галичини від московської окупації адміністрацію її віддано у військові руки — з огляду на безпеку запілля. І тоді Гужковський мав обов'язки старости, спершу Дрогобицького, 1916, а потім в рр. 1917-18 Сокальського повіту. Він часто зустрічав Стрільців у запіллі на відпустках. Скоро розійшлася слава серед Стрільцтва про великого патрона УСС-ів, полковника Гужковського в запіллі, так само, як про нашого доброго ангела, „дзядзя” генерала Вітошинського йшла слава на фронті.

Вліті 1916 р. я познайомився з Гужковським у Львові і ми зразу заприятелювалися. Коли я, жартуючи, докоряв йому, що він своїми інтервенціями в справі продовжування відпусток для стрільців ставив мене не раз в клопітливе становище, бо ж мене вважать суворі приписи вищої влади, то полковник добродушно махав руками: для „стрільчиків” немає ніяких приписів. Він бував деколи нашим гостем у Коші. Літом 1917 р. я відвідав його в Соколі. Тоді він розказав мені, що має звязки з одним членом пануючого дому Габсбургів, молодим архикнязем, великим приятелем українців. Цей архикнязь командує тепер на фронті ескадроною уланів, які здебільшого українці. Він полюбив своїх уланів, а вони віддячувалися свому командантові. Між іншими обдарували його українською сорочкою, яку на чудо-диво носив архикнязь навіть на цісарському дворі, а стрільці, яких він був опісля комендантом, прозвали його за це „Вишиваним”.

Полковник Гужковський заявив мені тоді, що він при нагоді мусять познайомити мене з архикнязем. Нагода трапилася в 1917 р., коли Митрополит Шептицький вертався з московської неволі.

Це було в вересні. З цілого краю зіхалися делегації на привітання царського в'язня. Були делегати і від Українських Січових Стрільців. Тоді полк. Гужковський відкрив мені таємницю, що нашим приятелем є наймолодший син Карла Стефана з Живця (на Шлеську), архикнязь Вільгельм з роду Габсбургів та що він вітатиме Митрополита на львівському зал. дворці в імені царя Карла I. В той день архикнязь Вільгельм вперше виступить прилюдно в українській маніфестації і буде в митрополичій палаті на горі св. Юра, де хоче познайомитись із нашою громадськістю. Він хоче теж пізнати старшин Українських Січових Стрільців.

Комітет для вшанування поворотця з царської неволі нашого Князя Церкви запросив мене до митрополичої палати, де після прилюдного привітання на львівському дворці, Митрополит бажав зустрітись з тісним колом громадських діячів. І тут саме полковник Гужковський познайомив мене з архикнязем, який в окремій кімнаті приймав на аудієнції декого з громадян. В моїй першій розмові з ним виявилось, що він доволі добре обізнаний з нашими стрілецькими справами.

Ясно, що це полк. Гужковський розказав йому про наші переходи від 1914 року, про намагання австрійських штабовців — в тому випадку поляків, які хотіли звести Легіон УСС до мініатюрної формації без ніякого політичного характеру. Вичувши зі слів архикнязя обурення такою політикою, я розповів йому як то мені доводиться набирати новобранців, що масою голосились до УСС: я мусів оминати різні розпорядки австрійського командування, що обмежувало розріст УСС. Тоді архикнязь сказав рішучо, що моя робота, мої заходи добрі та що на майбутнє він буде помагати мені в цих організаційних справах і просив тримати з ним звязок.

З того часу почалось наше листування. Кілька разів відвідував я архикнязя на фронті, в Кадлубисках біля Бродів. Зустрічалися ми теж

і у Львові та звичайно заходили на гору св. Юра до Митрополита, який брав участь у наших конференціях. В моїх листах до архикнязя я вказував на те, що австрійський уряд своєю мовчанкою в справі відродження української держави, яку вже визнали були деякі держави Заходу, ризикує втратити майбутнього доброго союзника. Архикнязь признавав мені слухність та всю вину складав на глупоту міністрів, при чому заповідав, що незабаром наступлять зміни. І ці зміни дійсно наступили. Взимі почались мирові переговори України з центральними державами Європи, а то з Німеччиною, Австрією, Болгарією і Туреччиною. Архикнязь виявив під час них велику рухливість. Українські делегати, переїжджаючи через Львів до Берестя, ніяк не могли навязати звязку з галицькими політиками. Німецькі старшини, супроводжаючи їх, не давали змоги зайти на гору св. Юра, або порозумітись десь у якійсь установі. Тоді архикнязь порадив мені вислати до Берестя довіреного чоловіка, який міг би допомогти київським делегатам сконтактуватися з галицькими політичними колами. Тут треба пояснити, що в цих воєнних часах тільки вояки могли свobodно їздити.

Під час одного переїзду київських делегатів через Львів, вони взяли на спосіб, а саме попросили німецького старшину завести їх до книгарні т-ва ім. Шевченка. Там вдалося їм за допомогою управительки книгарні, Панкевичевої, стрінутись незаметно з галицькими політиками. Саме були вони на нараді в Народній Канцелярії, що містилась у тому самому будинку. Галицькі політики заявили мировим делегатам, що приготують для них матеріяли щодо західніх границь України і до тижня передадуть на львівському дворці, під час повороту делегатів з Києва до Берестя. І дійсно по кількох днях дістав я з Народної Канцелярії потрібні матеріяли з проханням доручити їх якимось способом мировим делегатам. Справився з тим дорученням надзвичайно хитро підхорунжий УСС Ф. Палащук. Між цими матеріялами був теж проєкт статуту окремого коронного краю Галичини (до якого мали бути приєднані українські повіти північної Буковини) з власним сеймом та адміністрацією.

Один примірник цього проєкту вислав я окремим кур'єром до архикнязя, він негайно виїхав під Берестя, викликав до себе голову австрійської делегації, міністра закордонних справ графа Оттокара Черніна та виміг на ньому, щоб цей прийняв до мирового договору з Україною, як тасмний додаток, зобов'язання Австрії зорганізувати коронний край Галичину з українською автономією та ратифікувати його найпізніше до половини липня 1918 р. Чернін виконав тільки частину свого зобов'язання, прийнявши проєкт про коронний край Галичину. Але до ратифікації не прийшло, знову ж через опозицію поляків, які називали Берестейський мир четвертим розбором Польщі.

Три дні після підписання мирового договору України з центральними державами, а саме 12-го лютого 1918 р. архикнязь візвав мене телеграфічно до себе та казав ужити негайних заходів перед Українською Національною Радою та Боевою Управою УСС, щоб вони домага-

лися в міністерстві закордонних справ у Відні та в начальнім австрійським командуванні поширення легіону УСС до 40 тисяч з тим, щоб 30 тисяч стояло у Києві, а 10 тисяч у Львові. До тижня ми мали зіхатись на гори св. Юра та обговорити разом з Митрополитом висліди моїх заходів. На жаль, з цих заходів нічого не вийшло, бо польські протизаходи виявились куди сильніші. А проте задуми архикнязя свідчили найкраще про його далеку передбачливість.

Ще нераз ми мали зустрічі з архикнязем на Святоюрській горі в ці надійні часи, коли будувалась Українська Держава. І тепер згадується ці дні незабутні та Митрополита, який залишив по собі пам'ять „Великого” та про якого слава піде від роду в рід. З Митрополитом Андреем звязана теж історія прапору УСС. Коли в 1916 р. львівське жіноцтво вигаптувало прапор за проєктом І. Іванця, Митрополит радо погодився поїхати до Розвадова, де тоді стояв Вишкіл УСС, і 23. жовтня 1917 р. посвятити його та виголосив при тому глибоку змістом проповідь. Тоді теж посвятити у Пісочній, де стояв кіш УСС-ів, фундамент під пам'ятник тим, що впали за волю України. Цей пам'ятник здвинули потім УСС-и Коша. Це була його перша поїздка після повороту з заслання.

3. ПЕРЕД ЛИСТОПАДОВИМ ЗРИВОМ

Під впливом сугестій стрілецьких старшин архикнязь Вільгельм, до якого групи належали тоді УСС, робив енергійні заходи, щоб їх перенесено з Єлисаветщини до Львова. Але протидії ворожих чинників переважили; УСС-ів розкинено на найдалше від Львова висунені пункти бесарабсько-румунського кордону та по буковинських містах.

Ще перед виїздом УСС з України на політичному виднокрузі зарисовувалися великі переміни; тоді Болгарія скапітулювала, фронт центральних держав заломився. Їх програма ставала щораз більше наглядною. Ми числилися з розвалом Австрії і з тієї причини привязували вирішне значення до того, щоб УСС в тій історичній хвилині були в серці Західньої України. Але сталося інакше.

Безпосередньо після нашого прибуття на Буковину я дістав заклик з Народньої Канцелярії, негайно приїхати до Львова на важну нараду. Заклик підписав д-р Степан Баран. Він поінформував мене, що українські політичні кола готовляться до проголошення незалежної Західньо-Української Держави у хвилині неминучого розпаду Австрійської монархії. У Львові вже почав діяти тайний Військовий Комітет, до якого УСС мають вислати своїх представників. Д-р Баран запропонував мені вступити в члени цього Комітету й подати інших кандидатів з-поміж старшин УСС. Він поінформував мене далше, що наші політики сконтактувалися з Українським Національним Союзом у Києві, та що звідтіля прийшла опінія, щоб галицькі українці покищо не проголошували злуки із Українською Державою, бо УНСоюз готується до повстання на випадок проголошення гетьманом федерації з Московою. На нараду в Народній Канцелярії були запрошені також чотар д-р М. Новаківський і сотник Дм. Вітовський. Але вони того дня не

явилися у Львові. Я відповів д-рові Баранові, що із-за великого віддалення постою Коша від Львова, я не взмогі працювати у Військовому Комітеті постійно, бо мої обов'язки на це не дозволяють; одначе я охотно буду у зв'язку з цим Комітетом та виконуватиму всі його доручення. А на моє місце я пропоную чотаря д-ра Старосольського й хор. Дм. Палієва, бо вони можуть являтися на всіх нарадах Комітету. З того часу постійними співробітниками Військового Комітету у Львові були два названі старшини. Я приготавляв з доручення того ж Комітету Гуцульщину до Листопадового Зриву; zorganizував у Косові Повітову Національну Раду й відкомандував стрільців Косівщини до праці в повіті. З власної ініціативи я пробував zorganizувати в м. Вижниці таку саму Національну Раду, але мої заходи розбилися об пасивність тамошньої інтелігенції, що чекала інструкцій від свого провідника, М. Василька.

Наші політичні діячі деколи утруднювали працю Військового Комітету. Дуже великий, коли не вирішній, вплив на вислід нашої війни з поляками мала така подія. В другій половині жовтня 1918 р. Військовий Комітет доручив мені збурення мосту на Сяні в Перемишлі. Я переговорив цю справу з моім стаційним старшиною, сотн. О. Семенюком, який мав при собі декілька УСС-ів з піонерської сотні, досвідчених у такому ділі. Він погодився виконати це доручення Військового Комітету, вибрав собі 10 УСС-ів і виїхав з потрібним запасом екразиту в Перемишль. Тут він сконтрактувався з Президією Повітової Національної Ради і від неї дістав доручення не зривати моста, бо — мовляв — коштує 2,000.000 корон. По Листопадовім Зриві, коли треба було зірвати міст, не нашлося на місці фахівців для цього.

У Львові працювало багато УСС при Військовому Комітеті. Зв'язковим між Кошем УСС і Львовом був сотник д-р Іван Рудницький. Останньо приїхав він в „парадному” одязі, щоби разом зі мною бути в архикнязя Вільгельма та просити його вислати сотника Дм. Вітовського до Львова. До того часу ми не виявляли архикнязеві нічого про Військовий Комітет, уважаючи, що членові династії Габсбургів ніяково виявляти приготування австрійських українців до упадку Австрії. З тієї причини ми зі сотником Рудницьким їхали з деяким острахом до архикнязя. Але не було іншої ради — доручення Військового Комітету треба було виконати. В розмові з архикнязем виявилось, що наші сумніви не були оправдані; він знав уже з інших джерел про пляни українців і стояв всеціло по нашому боці. Тому й погодився зразу на приділення Вітовського до Львова й по кількох днях на телеграму звідтіля негайно вислав його до Військового Комітету.

Коли Вітовський повідомив нас курієром 31 жовтня про переверот у ночі на 1 листопада, тоді УСС поспішним маршем гнали у Чернівці і 2 листопада завагонувались, а 3 листопада станули під Львовом. Тоді й показалося, наскільки слушне було передбачування УСС, що місцем для Стрільців після повороту зі Східньої України, повинен бути Львів. А що так не сталося, то за це постаралися ворожі чинники, які здавали собі справу з безпеки переїзду УСС до Львова.

СЕЛО В МІСЬКИХ БОЯХ

(В 35-ті роковини зайняття Львова)

Українська залога 1. XI. 1918
під львівським ратушем

Львів! Повне змісту слово, що зворушує душу не тільки галичанина, але кожного українця, який має поняття про історію України. Не важне те, що в тому Львові більшість населення ненавиділа все, що українське, що з того Львова більше як п'ять століть виходили польські карні відділи на пацифікацію українського сходу. Це така сама трагедія, як і столиці України — Києва.

Окупант якогось краю займає і закріплює за собою в першу чергу столицю, починаючи її своїм елементом та винародовлюючи її мешканців. Поляки, зайнявши Галичину, спольонізували Львів, польонізували більші міста, добирались до містечок, а села лишили собі на кінець. Тому в 1918 р. містечка ще дещо тримались, а село заховало українську душу.

Не диво, що село ставилось вороже до чужого міста, що недовіря до кожного городянина було в селян глибоко закорінене, що навіть український городянин довго мусів пробивати мур цього недовіря, заки дістався до душі села.

Чужа влада пляново здержувала наплив українського сільського елементу до міста. Дуже малий відсоток молодих селян відходив до міста, чи то як учні середніх шкіл, чи як ремісничка молодь, чи як фабричні робітники. Селянин знав найближче містечко добре, бо їздив туди мало не щотижня на ярмарок, найближче більше місто знав слабо, а велике місто або зовсім не знав, або знав пару вулиць.

Галицькі селяни знали Львів з двох-трьох національних здвигів, чи зїздів. А й те знання столиці Західньої України мала тільки невеличка частина мешканців найсвідоміших сіл.

Чи ж можна дивуватися, що коли прийшлося здобувати Львів у 1918 році — галицький вояк ішов як у невідоме. Хоч той вояк був національно свідомий, патріотичний, дисциплінований, слухняний, відважний і охочий до бою за рідну справу — в незнамому й чужому психічно терені великого міста він розгубився. Ще коли б бодай частина кожної сотні знала менш-більш вулиці Львова, коли б у кожній сотні був один вояк зі Львова — облегло б це в великій мірі проведення бойових операцій. А так треба було кожному відділові додавати провідника, щоб завів відділ на місце призначення, бо навіть мало хто зі старшин знав трохи Львів, а багато з них ніколи у Львові й не були.

Очевидно, такий стан мусів негативно відбитися не тільки на поодиноких операціях, але й на висліді здобуття Львова, а вкінці і на висліді українсько-польської війни.

Але чи тільки знання міста дає воякові певність рухів і певність себе?! Чи в рівній мірі не впливає на те знання міських будинків?! Адже немаловажним є знати, як виглядають міські будинки, які входи до пивниць, як виглядають пивниці і стрихи, чи можна дістатися з одного стриху на другий і тому подібні речі, що в міських боях грають важливу роль.

Навіть мешканець малого містечка краще орієнтується в великому, хоч невідомому місті, як мешканець села. Це било в очі зараз у перших днях вуличних боїв у Львові. Уродженці галицьких містечок далеко швидше вжилися в характер терену боїв і віддали неодну цінну прислугу своїй частині.

Галицький вояк назагал був дуже добре вишколений. Австрійський вишкіл, що його проходили вояки-українці, що потім творили Українську Галицьку Армію, був солідний і доцільний, але одного не брав він до уваги: міських вуличних боїв. У вишколі вчили новобранця муштри, вміння орудувати зброєю, воювати в горах чи на долах, в полі чи в лісі. Дуже мало присвячували уваги боям у селі, а ніякої у великому місті. Це було зовсім зрозуміле. В першій світовій війні оперували мільйонові армії, і ніяка команда армії не ризикувала починати вуличні бої, бо це рівнялось би загладі міста і не давало ніякого стратегічного ефекту. Окружене, чи тільки поважно zagrożене місто вивіщувало білий прапор, хіба що це місто було твердинею. Але й тоді боронилися тільки форти, а коли вони падали — місто піддавалося.

Одною зі святих засад воєнної стратегії був у австрійському вишколі т. зв. стик, себто лучність із частинами зправа і зліва. Тільки форти та укріплені місця могли не звертати на це уваги. Вояк-селянин не вважав кам'яниці ані за форт, ані за укріплене місце, а не знаючи її будови, хвилювався, коли ворог окружив кам'яницю. Щойно після кількох днів вуличних боїв привик до окружень, що пізніше дуже придалося йому, коли У. Г. А. перейшла Збруч. Тільки великі об'єкти: казарми, будинок галицького союму, а передовсім Цитаделю вважав вояк за форти і перебуваючи в них не зважав на те, чи ворог хвилимо окружив його, або перетяв стик із сусідніми частинами.

Великий клопіт справляв нашим частинам вогонь. Це також треба віднести на рахунок сільської психіки вояка. Кожний з нас знає, яке це нещастя і який жах — пожежа на селі. Дерев'яні будинки з солом'яними дахами горять як свічки, мешканці хат стають за кільканадцять хвилин бездомними погорільцями, втративши нераз все своє рухоме майно. Дзвін, що бє на тривогу, наганяє на людей просто панічний жах. Люди тратять голови, не знають, чи бігти на рятунок, чи охороняти свою садибу, а ті, що їм горить обійстя, стоять часто як закаменілі, або непритомно рятують зовсім непотрібні речі. Цей, від віків закорінений страх перед вогнем, витиснув нестертий знак на душі селянина.

Коли під час боїв за якийсь об'єкт вибухав вогонь, навіть найвідважніші вояки селянського походження тратили голову. Хлопець, що легковажив собі смерть, вихиляючись занадто з вікна, прибігав до старшини і з очима повними жаху сповіщав: „Горить!“ Напевно не мав би ні того виразу, ні тієї нервозности в голосі, коли б ворог вдерся був до кам'яниці.

Зовсім інакше ставиться до вогню городянин. Для нього вогонь щоденне явище, а до деякої міри навіть розвага. Пожежна сторожа вже подбас за те, щоб вогонь не поширився. Тому й вояк міського походження не хвилювався, коли загорілося в кімнаті, спокійно гасив вогонь, чим попало і ... кляв. Герой львівських боїв, „львовяк“ Кумошек, стрілець із моєї сотні, насміхався тоді з селюхів: „Та чого, хлопе, боїшся, то не бойківська хижа, то львовська кам'яниця, пірша кляса мур!..“

Польське військо у Львові мало зразу майже виключно міський, або підміський елемент. Це давало полякам перевагу, коли йшло про наступ, бо в обороні поодиноких об'єктів вони були навіть м'якші від наших хлопців. Сподівалися, що хитрощами і штучками відберуть утрачену кам'яницю назад. Переважно помилялися, бо наші вояки швидко освоїлися з чужим їм тереном, настільки, що боронили позицій до останнього набою. Не рахуючи втрати Головного Двірця на початку боїв за Львів — наше військо вдержало зайняті, чи здобуті об'єкти аж до відступу з міста.

В боях за Львів, Київ і за інші великі міста на території України показалося не вперше, що в акутній боротьбі села з містом — перемагає місто. А навіть і в затяжній переможе воно, коли село не має відповідного вишколу та відповідних засобів до міської боротьби.

Українські міста не були українськими, ні в Західній, ні в Східній Україні.

Про Львів казали люди так: Українська назва, польські вулиці і жидівські кам'яниці.

В бою за нього в 1918-19 роках перемогли польські вулиці.
Віримо, що це було останній раз!

Собор св. Юра, 1764 р.

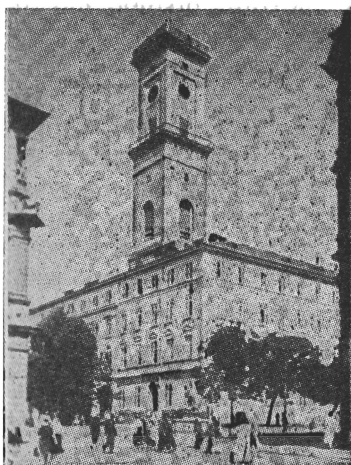
Рис. В. Січинського

Микола Пазовський

ВИВШЕННЯ ПРАПОРУ

(Опис очевидця)

Львівський ратуш

Ранений важко в бою під Конюхами 1917 р. я попав у російський полон. До Галичини повернувся 1918 р. та був приміщений в таборі для поворотців у Скнилові під Львовом. Тиждень перед розпадом Австрії мене звільнили з табору, я дістав тримісячну відпустку і замешкав у батьків у Львові. Переодягнувшись у свій стрілецький „екстра мундир”, що мені його батьки переховали, вийшов я до міста, де мене стрінув генерал Вітошинський (тзв. „дзядзьо”, як ми його називали в Карпатах) і привів мене до Народної Гостинниці (мабуть кімната ч. 35) до Українського Військового Комітету. Окремого доручення я не дістав, тому що всі функції були вже розділені, та дістав наказ від сот. Вітовського бути вечером 31. XI. у Нар. Домі.

Зійшлися ми там о восьмій у вечір. Між приявними були різні військовики, старшини, підстаршини, здебільша з австрійських полків. Приказів очікували всі в великій залі. Візвані входили по черзі до бічної кімнати, де одержували від сот. Вітовського останні доручення. Десь по годині десятій скінчилася відправа і нас одинадцять залишилося з одним револьвером (сот. Вітовського) та одним крісом, як резерва. Насторожені очікували ми першої вістки з міста. Час волікса поволі, немов би зупинився у своєму бігу. Таке безділля у непевності, нервувало нас. Час-до-часу зазирали ми через вікна, що діється в місті. Та в місті було спокійно. Дощ перестав падати, на вулицях ні живої душі. А все таки ми переконались, що були сліджені поліцією. Тоді був ранений поліціант біля склепу Бодека (він лежав на вулиці), потім уже його там не було, лиш десь коло третьої по півночі чути було шум та галас від вулиці Корняктів. Але на тому й скінчилось. Десь зараз по третій приїхало перше авто поліції із Казимирівської вулиці, а на

ньому озброєні старі наші поліціанти, що привезли амуніцію та зброю. У нас піднявся боєвий дух на сто відсотків. Небавом прийшла стежа з магістрату, зголошуючи його обсаду (мабуть з 35 п. п.) з вул. Куркової. Тепер прийшла і черга на нас, досі безбройної резерви. Сот. Вітовський наказав нам вивісити український прапор на ратушевій вежі. Приказ дістали: Микола Коник, Лев Гец, Русин (студент прав, що згинув 3-го листопада під Народним Домом, убитий випадково учнем 7-ої реальної підчас стрілянини до пожежної сторожі, з якою їхали польські вояки вулицею Кароля Людвика до Головної пошти), я та ще хтось, якого прізвища не памятаю, може був це і вістун УСС Паньківський. Наскільки собі пригадую, то я, і Коник, були в мундирах, інші в цивільних одягах. Довго ми блукали по Ринку, заки роздобули прапор. Ніде не можна було добудитись сторожа. Кожний спав як забитий. Врешті після довгого штурмування до Народної Торговлі сторож вийшов і від нього ми дістали великий жовто-блакитний прапор, що його вивішувано підчас різних національних свят.

Коли прийшли ми з цим прапором до ратуша, був уже білий день. В ратуші застали ми відділ стрільців, а в брамі два скоростріли. На вид прапору з усіх грудей понеслось грімке „Ще не вмерла”. З прапором пішли ми на вежу. Та тут очікувала нас несподіванка: вежа була замкнена. Відшукавши в одній з канцелярій телефон, ми получилися з вежею, але сторожа на ній відповіла, що вона не може нікому відчинити входових дверей, і відчинить їх тільки на приказ Пожежної Сторожі зі Стрілецької площі. Ми получились з Пожежною Сторожею, але там дістали відповідь, якоїсь телефоністки: „По руску не розумем”. Мабуть вартові з вежі повідомили, що діється в ратуші. Не було іншої ради, як розбити залізні двері в грубесних мурах. В пивниці найшли ми молоти та почали ними валити в кам'яні одвірки. На відголос удару молотів збіг униз затривожений вартовий з вежі та відчинив двері. На вежі, крім вартового-пожежника, були ще чотири австрійські вояки з „ляндштурми”, які стягнули польський прапор, а ми вивісили наш. Була година 6. рано. На вид нашого прапору прохожі поляки зацікавилися, а першим протестом із їх боку, було залишення трамваєвих возів на Ринку, які так і простояли цілий день.*)

* Досі подавано, що український прапор вивісив на вежі львівського ратуша 1 листопада вістун УСС Паньківський, а що він згинув під селом Вовчухами, то цей спомин М. Пачовського, теж Січового Стрільця й учасника цих подій, поміщуємо як ще один причинок до історії Листопадового Зриву.

Володимир Калина

З ЛИСТОПАДОВИХ БОЇВ НА ПІДЗАМЧІ

Границі міста Львова*

5 листопада 1918 р. стояла 2-га сотня УСС (одна із чотирьох сотень т. зв. Легіону) в запасі в Личаківських касарнях. Змагання на вулицях Львова розгорталися вже на більшу скалю. Відгомін боїв лунав весь час. Стрілами греміла лінія, що поділяла місто. Тут то там згущувався ритм вибухів. Стрільцям доповнено набої, відновлено децю з виряду й уночі на 6 листопада сотня була готова до чергового завдання. Цим разом був наказ перейняти відтинок „Підзамче”. Ранесенько подалася сотня бойовим порядком через Високий Замок. В долині в місті тріскотіли кріси, дудніли скоростріли, а вгорі, над Львовом кружляв ворожий обсерваційний літак. Монотонно шаруділо пожовкле листя під ногами юнаків, що двійка-

ми розтягнулися довгим вужем по поляні. Чети з крісами в руках йшли бистрим ходом. Свіжі сили, повага й певного роду цікавість проявлялися на лиці кожного, бо ми йшли на зовсім новий „вуличний фронт”. Моя перша чета опинилася в обсязі ворожого вогню. Довелось роям „скоками” збігати на станцію Підзамче. Вже зголошено перших раних. За вантажними вагонами, що стояли на станції в порожніх валках, збиралися чети. Випадок хотів, що в одному вагоні були сталеві шоломи. Миттю роздано їх стрільцям. Виявилось, що з місця треба вступати в бій, бо Підзамче боронилося останками сил. Сотня з 4 старшин та 160 багнетів була поважним зміцненням переважного правого крила нашого фронту. Підзамча боронив пор. Кравець із своїм знесиленим відділом. Перш усього ми вдарили ручними гранатами на найближчі кам'яниці, де вдерлися були вже ворожі стежі, і відкинули поляків за Жовківську вулицю. На проїзді, де Жовківську вулицю перетинає

* Чорна цятка — Львів Данила, чотирикутник поруч — Львів готичний, крапковане — Львів до 1930 р. Чорна риска — Львів сучасний.

залізничий шлях, ми вкопали два скоростріли в напрямі Головного Двірця. Лінію стійок висунули за перший залізничий місток.

Небезпека минула. Чергові дні й ночі вимагали від нас гарячої акції. Раз-у-раз доводилося нам переводити випаді вулицями й „чистити” їх, або ліквідувати ворожі випаді. Ворожа лінія подавалася, наша устійнювалася. Лівим крилом сперлася на другий залізничий місток, даліше проходила Граничною вулицею і її продовженням вул. короля Яна та сягала правим крилом до міської різні.

В тому часі поляки не тільки діставали підкріплення, але й населення їх брало участь у боях. Дивовижні вигляди ран, які одержували наші стрільці, свідчили, що до нас стріляли з пивниць, брам, поверхів, дахів, з боків, ззаду. Вулиці (прямі) були під постійним вогнем скорострілів з обох сторін.

Скоростріли були або вкопані на хідниках, або розміщені по вікнах поверхів, чи стрихів. Сотня дістала досить ручних і крісових гранатів, які дуже придалися при здобуванні камяниць, коли треба було йти вперед. Стрільці скоро при звичаювалися до вуличних боїв. Увесь тягар боротьби в нових обставинах полягав на старшинах, які несли його із справжньою посвятою. Ще 7 лист. назначено нового команданта Підзамча, пор. Красноперу. Вуличні бої щораз більше загострювалися. Зміцнювана ворожа лінія підсувалася, прилягла до нашої. Комунікація між стацією, де був штаб і „ровами” була можлива тільки крутими вулицями. На прямих вулицях треба було повести критий хід з камяниці до камяниці, перебиваючи переходи в граничних мурах. Коли противна сторона поставила поважні відділи проти Підзамча, виявилася потреба й нашого зміцнення. 11 листопада обняв команду Підзамча пор. Зенон Носковський, відомий пізніше як сотник, кмдт 1-го полку УСС. З приходом сотні Осипа Теліщака, Підзамче диспонувало вже куренем. В тому часі означувано його як III курінь УСС. До його складу належали: сотня Іваницького, сотня Теліщака, відділ Гачкевича й скорострільна сотня Костя Третяка, який її зорганізував і весь час провадив і в пізніших боях галицької кампанії.

Доля судила нам боронити саме найстаршої частини Львова, давнього княжого города. Ми зводили бої там, де в давнину змагалися з ворогом і княжі дружинники. Підзамче це саме історичний український Львів. В боях за Львів мало воно особливе значення як звязок з краєм, бо Головний двірець зайняли поляки. Ми опановували відтинок під Княжою горою та виходом у східному напрямі.

Високий Замок був для себе відтинком. Там заняла позицію батарея гармат зі скорострілами та охороною.

Слідували щораз сильніші удари поляків на Підзамче, і то вдень, і вночі, без перерви. За цей відтинок йшла завзята борня. Ні на хвилину не втихали скоростріли. Нічні „вогневі напади” постійно держали наш запас в строгому поготовлі. Ми відплачувалися противникові тим самим. Наглим ударом вночі 12 листопада, користаючи з дуже тем-

ної пори, поляки захопили різню, відтиснувши звідтіля нашу обсаду. Носковський рішився негайно на протиудар. На це зголосився добровільно Осип Квас. Із 40 стрільцями при 2 скорострілах таким самим нагальним протиударом, при відносно малих втратах, відібрав різню до одної години. Від тоді вже пильно стеріг цього важного пункту нашого правого крила, відбиваючи всі повторювані наступи ворога, відділ Гачкевича.

13 листопада приїхав на Підзамче відділ от. Долуда із 40 наддніпрянцями. Розвідка, а то й саме польське населення, повідомили противника про приїзд „козаків”. Перебільшені вістки про допомогу, які скоро поширилися, внесли в його ряди дещо паніки.

14 листопада перевела наша сторона більшу акцію на великій частині фронту. З Підзамча йшла одна частина Замарстинівською вулицею з Долудовим відділом у проводі, а, опираючись правим крилом на залізничий шлях у напрямі Головного двірця, сотня Деркача. Одночасно йшла наступальна акція нашого відділу із Збоїск. Двом сотням Підзамча наказано обеззброювати Замарстинівське. Акція виявилася нескоординованою. Кожна група одержувала накази з центру, що показалося некорисним. Частини влазили собі в дорогу, а врешті Долуд не дістав вчас допомоги. Деркач вже в початковому ході наступу був раний і я перебрав команду його сотні. Долуд перейшов з незвичайною бравурою Замарстинівську вулицю, захопив штаб ворожої групи і вже з частиною сотні УСС-ів розвивав розстрільну проти Гицлівської гори. Я пройшов до 3-го залізничного містка на отверте поле. По стороні противника повстала справжня паніка, бо й із Знесіння йшла акція. Усе вже було приготоване — як пізніше оповідали наші полонені з перших днів, — до опущення Львова. Та ударній групі не підійшов на час запас і поляки, використавши цю помилку, відтяли Долуда від Підзамча. Щойно тоді поведено з Підзамча новий наступ, який у висліді врятував відтятих разом із раненим Долудом. Ми остали на вихідних позиціях.

Звичайно наступ відбувався вулицями в той спосіб, що обома боками вулиці, криючися від брами до брами, йшли пробоеві рої з багнетом на крісі, пильно слідячи кожний по противній від себе стороні дім. Пробоевики йшли без набору, в сталевих шоломах, тільки з набоями та ручними гранатами. Підходили 6-8 кроків віддалені від себе. Відповідно до потреби підтягувано кількадесять кроків за ними скоростріли, які вичікували наказів „вперед” за рогами бічних вулиць. У більш небезпечних місцях йшли подвійні боевики. Один мав під своєю опікою партер, другий поверх. Чергові двійки мали готові ручні й крісові гранати. Коли дорогу замикав скоростріл, уставлювано свої на дострільних місцях і вони нагальним вогнем проганяли ворога, а „чищення” вулиці вудбувалося дальше. Нераз траплялося, що на поверсі ще держався ворог, а партер був уже в наших руках і навпаки. Боротьба за кам'яницю йшла в пивниці, поверсі а то й на даху. Вулицю, яка була під обстрілом кулемету, міг перейти тільки „акустично” вправлений, бо мусів

схопити момент, коли ворожий скорострільчик закладав нову ленту набоїв.

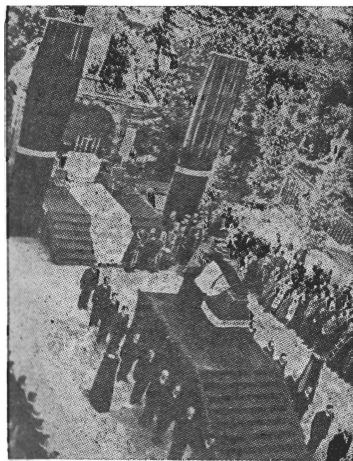
Настали дні постійного зміцнювання позицій і нічних випадів, щоб дезорієнтувати ворога та перемучувати його постійним поготівлям. Підзамче стояло твердо й непорушно. Коли 18 листопада настало перемиря, старшини не довіряли йому, тому використали час на упорядкування та зміцнення дротяними загородженнями відповідних місць фронту.

Ранок 21 листопада, по зірванні перемиря, застав наші становища за забезпеченнями небезпечних місць, за удосконаленими укріпленнями та знищеним залізничим шляхом, що йшов на Головний Двірець. Противник теж використав перемиря. Знаючи, що йде поміч через Перемишль, приготувався до наступу. О 6-й год. вранці Гачкевич випадом з різні відкинув підсунених поляків на їхні давні становища. Цим випередив офензиву ворога, що почалася одночасно на цілому фронті. На Підзамче посилювався обстріл ворожої артилерії. З Головного Двірця вдарив на нас панцерний поїзд з гарматами, але мусів спинитися за другим містком на uszkodженому місці. Направити місток не допустив цільний вогонь 2-ої сотні, що тоді лежала на лівому крилі. Зате противник почав обсіпувати стацію дошкульним вогнем. На цілому відтинку заграли всі роди зброї. Зачервоніли вулиці пилом розбитих гранатами цегол мурів. Стріли злилися в один клекітливий потік. Зміцнені відділи противника раз-враз вдаряли тут то там, але даремні були їх зусилля. Підзамче стояло мов мур.

Іван Р. Костюк

МОЯ МАТИ

Перед св. Юром 28. VI. 1938 р.
(Митрополит Шептицький
прощас домовину ген. Тар-
навського. З обох боків —
асиста старшин армій
УНР і УГА)

Ти прийшла до нас з далекої Саксонії. Твоя мати, а моя бабуня родилася в пишному місті Галле. Твоя мати й Ти були римо-католички німецького походження. Твій батько а мій дідо був українець. Ти сама побачила світ у Брочкові біля Долини, де жили галицькі німці, а охрестили Тебе в монастирській церкві ОО. Василіян у Гошові, бо в найближчій околиці не було тоді римо-католицького священика. Ти росла й виховувалась у домі Твоїх батьків серед німецького оточення, а навчали Тебе у німецькій школі Твої німецькі учителі. Ти разом зі своїми сестрами була німкеню та одружившись з українцем стала доброю українкою матір'ю: привела на світ шестеро дітей і жила для них, виховуючи їх на добрих громадян — не Твоїї далекої, а нашої близької Батьківщини! Хоча Ти була римо-католичка — Ти нас хрестила в нашій церкві і посила-

ла на науку до української школи. Ти хрестила мене в церкві Св. Пятниць на Жовківській вулиці, бо це була наша парафія. В цій же церкві були хрищені і троє молодших за мене дітей. Їхніми і моїми душпастирями, виховниками і катехитами були о. Возняк, о. Туркевич, о. Каштанюк, о. Лончина і монахи з Василіянського монастиря Св. Онуфрія.

Коли нашого батька покликали до далекого Відня на військову службу, Ти виховувала нас разом із Твоїми свекрами. Ми мешкали тоді недалеко двірця Підзамче при Караїцкій 12, а при Жовківській 62 була наша захоронка і школа імени Короля Данила. Там мешкала і моя бабуня, у якої я зранку до вечора перебував, слухаючи чудових казок та виголошуючи на пам'ять усі, навіть найтрудніші молитви. Ти вчила нас ще малими „Фатер унзер“, або „Ойче наш“ і „Здоровась Маріо“, бо Ти бабусиних молитов не знала. Наш батько приїздив до нас іноді на від-

пустку, привозячи нам гостинці. Ми зі старшим братом найбільше любили олив'яних „воячків” з „гарматами”, різні військові картки-альбоми з австрійськими чорно-жовтими прапорами та цісарськими орлами. А яка була для нас радість, коли одного разу нам тато привіз справжні військові мундири, з поясом, шапкою, багнетом та ще з крисом, що з нього можна було корками стріляти...

А коли на площі „Сокола-Батька” біля Стрийського парку був здвиг наших Січей, Соколів і Січових Стрільців, Ти, Мамо, причепурила Твоїх синів і разом зі школярями школи Короля Данила пішла туди, де співали „Ще не вмерла”. Ввечорі ми повертались трамваєм додому і Ти була стрівожена, що буде війна, що ми тата вже довго не побачимо. В трамваї їхав теж український вояк, січовий стрілець, він припняв мені відзнаку, поцілував Твою руку та взяв мене на коліна. Ти тоді була гарна і могла подобатись. Цей січовий стрілець, як Ти згодом нам казала, пішов на війну і згинув за Україну а золочену відзнаку з Архистратигом Михаїлом Ти берегла потім довгі роки і мені нераз припинала у святковий день Листопадового зриву.

А як прийшла Україна і на вулицях Львова не було видно людей, тільки вояків обвішаних гранатами та з кісами в руках і жовто-блакитними трояндами на шапках — Ти, моя Мамо, чогось заметушилась. Памятаю, як сьогодні, вночі 1-го Листопада 1918 р. Тебе не було вдома. Ти прийшла аж рано стомлена, затривожена. Ти переглянула кімнати і ховала якісь документи. Ти сховала також цю золочену стрілецьку відзнаку й тата револьвер. Другої ночі з'явився у нас тато з далекої Італії, з над Ізонцо. Ви обоє довго говорили щось пошепки, а тато поцілувавши Тебе і нас на прощання — подався на пустий залізничний двірці Підзамче. Ти нам пізніше говорила, що тато пішов воювати за Україну. Ми осталися з Маріяном і Осипою самі, бо Ти не мала для нас часу. На вулиці рвалися шрапнелі, чути було стріли, а Ти кудись бігала виносячи з хати хліба та коновку з гарячою кавою, яку потайки перед нашими сусідами, варила на примусі. Ми спали і днювали в пивниці. Всі вікна у нашому домі були вибиті. До нашого дому впадали крісові кулі та гранати, які довгі роки, Ти, Мамо, зберігала ще по війні. Наші сусіди поляки, за винятком сторожа дому Лещука та його дітей Ліни, Ганки, Юзика й Міська, позирали на нас ворожо та погрожували кулаками. Коли ти, мов орлиця, з'являлася тоді біля нас — вони затихали і з фальшивою усмішкою питали Тебе: „що нового” і „гдє вальчон насі?”. А справжні „наші” залягли таки тут, під домом у рові стріляючи на той бік Жовківської вулиці, де з жидівської божниці і сусідніх кам'яниць „оброньці Львова” держали під обстрілом залізничний двірці Підзамче. Ми чули, як Ти частенько говорила з дверником Лещуком і він виходив за Тобою, відкриваючи та замикаючи тихцем кам'яничну браму.

Коли Тебе, Мамо, одного дня не було біля нас у пивниці, ми потайки перед Мецьом Завадзким, що ми з ним кічку грали на „Загасіл-

ку” і „Оржехувце”, змовились з Юзиком і Міськом Лещуками, вийшли поза браму — подивитися на цю Україну. Нас зараз же затягнули до рова великі вояцькі руки і мило чули українську бесіду. Вояки намагалися всадити нас назад до брами, погрожуючи поясом. А стріли свистіли понад головами й високо рвались у повітрі шрапнелі. Нам це подобалось і Маріян, що найстарший був, перший прийшов до голосу та попросив по українськи, щоб вояки взяли нас до війська. Ми ж бо українські діти і хочемо воювати за Україну! Щойно Ти, Мамо, вибавила нас з цієї неприємної забави, зявившись в окопах із кавою та теплими, Тобою спеченими паляницями. Ми тоді вже знали, куди Ти ходиш та кому носиш їсти! Ми припали до Тебе як курчата до квочки. Два дебелі вояки внесли нас знову до брами, а Ти побігла на перший поверх до нашого розбитого мешкання, щоб терти картоплю на пляцки для вояків. Ти тоді цілі тижні не спала з нами на соломі у підвалі, прибігала тільки накормити нас кавою і паляницями та задрімати хвилинку, бо ледве на ногах держалася. А наші сусіди щораз більше слідкували за Тобою, вже й не усміхались, питаючи влєсливими словами про „новини на фронті”. Найбільше той австрійський жандарм Загродзкі, що то в куточку пивниці висиджував цілими днями, закриваючи покривалом голову, коли на дворі чути було стріли. Він нишпорив за Тобою своїми котячими очима. А й Каміньські, Зборовські, Кінашова, Збишецька — Твої постійні гості, що на позички приходили і на „пльотечкі”, тепер не ті стали і не говорили вже до тебе, не питались: „як длуго єще бендзе та безмисьльна жезь”? Всі завзялись на Тебе! Та Ти, Мамо, була добра і мудра! Ти знала, чому та за що, вони Тебе ненавидять. Вони ж бо знали, що Ти з нами вдома говориш по українськи, що наш тато стріляє десь там на вулиці до їхніх „орльонт”! Що ми Львова хочемо і України! Але як довго крізь вибиті шибки пивниці ми бачили, що на Високому Замку має ще жовтоблакитний прапор, а під домом в окопах чути українську мову — не посміли діяти.

Аж ось одного дня, коли ми в чвірку з братом і Лещуками виповзли з наших леговищ — в окопах вже не було українських вояків. На вулиці вже не рвались шрапнелі. Тільки десь іздалеку відзивалися крісові постріли і глухо клекотіли скоростріли. Ми затривожились. Та вже не збігали до сховища поміж зненавиджених сусідів — тільки пігнали на залізничні рейки, де товпилися особові й вантажні поїзди та де вже не було ніодного нашого вояка, щоб берегти державне добро. Зате по вагонах було повно цивілів, що мішками виносили під мури камяниць вздовж вулиці Караїцької, Строма, Огуркової і на протилежне цвинтаріще „Папарівка” та Замкову, всяке майно. Ми теж залізли до одного з вагонів та на нашу втіху найшли не лиш військові припаси, але й зброю. „Озброївшись” від стіп до голови шаблями, крісами, шоломами, що ледве могли це все вдержати на собі, пігнались під млин Аксельбрада і почали „війну за Україну...”

Старший брат, що мав тоді 12 років, командував, а ми три бігли за ним та кричали щосили: „Хай живе Україна”! Нашу забаву в війну

перервали постріли і розпачливий крик Твій, Мамо! Ти бігла з розкуйовдженим волоссям, воно гарне й довге було в Тебе, а за Тобою гнався той жандарм Загородзкі з револьвером та, стріляючи кричав: „Я ці дам Україні, ти гайдамацке сьцерво!” Ти добігла до нас, вихопила в Маріяна кріса і, опершись на паркан, націлилась до Загородзкого. Але кріс не стріляв, а на Тебе звалилися ще інші „оброньци Львова” і на наших очах стали Тебе катувати... Ох, Мамо, яке жахливе й болюче було це катування для Тебе і для нас, Твоїх дітей, мимовільних свідків. Ти в крові лежала на землі і важко стогнала. На тобі порване плаття, а болото мішалось з кровю! На нас кинулась юрба розюшених жінок, повідбирали нам зброю, збили нас до безтями і таких занесли у підвал. Що з Тобою сталося, Мамо, — ми не знали.

Ти вернулася до нас аж тоді, коли вже у Львові не було українського війська і не було кому помстити наругу над Тобою. Твоє волосся посивіло і Ти дуже подалася за той час. Лише Твої голубі, мов блакиті неба очі, палали ще життям і завзяттям. Ти, як нам розказувала бабуня, що після того забрала нас троє до себе й ховала перед оком усіх сусідів — відсиділа в „Бригідках” кару за „усіловане забудьство”.

Наш тато повернувся до нас аж за три роки з Домб'я, з польського полону. За відмову зложити присягу Польщі його не прийняли на державну службу при залізниці, де він за Австрії служив і нам почалось гірке пововне життя. Ти пішла на працю до „голодної кухні” при школі ім. Короля Данила, варила какао і видавала білий хліб з мармелядою дітям з американської допомоги. Бабуня Тобі помогала, а дідо з нами — хлопцями, привозив дрова до кухні при Жовківській. Які запашні були ці хліби і з яким смаком ми споживали ці американські дари! А коли не було вже що варити — Ти разом з Осипою, Маріяном і зі мною ходила під склепи „Міського Заведення Апровізаційного” при вул. Мартина, або при вул. Обіздовій та там у холоді й голоді вистоювала в черзі за двома фунтами пенцаку і трішки мамалиги. Ох, як нам не хотілось на світанку вставати з теплого ліжка та йти „займати чергу”, Мамо! Та Ти завжди знаходила для нас переконливі слова і ми йшли, буркаючи лише під носом спросоння.

А потім, коли наш тато знайшов урешті для себе заняття в Міському Заведенні Газовому — Ти посилала нас до школи вчитися музики. Ти сама була дуже музикальна і любила, коли Твої діти грали Тобі вдома Тобою улюблені українські стрілецькі пісні, що то ми їх навчилися в школі. А коли Твій старший син почав носити краватку, блюзку з „парканом” заміняв на „маринарку”, до якої можна було дочіпити „підбородок” і кавчуковий білий ковнірець та замість, як досі, коротких по коліна штанів — надягав широкі пасясті „черлестони” — Ти була горда з нього! Бувало, коли на „Кісельці”, або на „Св. Яна” чи просто на „Високому Замку”, чи подальшому парку „Гелянка” і „Кайзервальді” ми бавилися в „жандарма і збуя” та приходили домів поцарапані й подерті — Ти ніколи не била нас і не сварила, тільки питалась: „А хто

виграв”?.. Ох, яка Ти горда була, коли почула, що Стасьо, Мецьо і Едзьо дістали від нас як бідний у торбу! Ти навіть татові про це розказувала. А коли на другий день ми грали на „Загасілку” в кічку та комусь із мирних мешканців нашого загумінку вибили шибку — Ти радо платила відшкодування, щоб позбутись настирливих „скаржипитів” з хати. А як зимою землю покрив уже сніг і ми на „пачках” зіздили з гори св. Яна чи просто на „Кісельки”, почавши від вул. Театинської спускалися до залізничного моста коло „Матечек” при вул. Компельній і Жовківській, або на ставках „Кісельки”, що біля хемічної фабрики „Ляокон” на дерев’яних совгах робили перегони — Ти на нас теж не сердилася, коли ми приходили додому з подертими штанами, замоченими ногами і синіми як базник руками, бо нам „запари позаходили”. Ти ще нам на Св. Миколая чи на Ялинку купувала справжні санчата і справжні сталеві совги, на яких ми гналися мов вихор по хідниках на клопіт поліцаям, сторожам домів і вуличним прохожим. А коли до нас завітали лещата — ми кинули санчата й совги та, поробивши собі лещата з негибльованих дощок — бралися до скоків на лещатарській скічній на Кайзервальді, або влаштовували подальші прогульки аж на „Сагару” під Брюховичами, або на „Погулянку” чи просто на „Чортівську Скалу” під Винниками. От тоді була для нас радість, а для Тебе смуток! Бо Ти нас вже ніколи вдома не могла побачити. Ми тільки зі школи — книжки в кут, щось хлепнули та гайда в терен!

А коли я вже скінчив 4-ту класу народної школи ім. Короля Данила — Ти післала мене до гімназії у Народному домі. Пригадую собі, як то управитель школи дир. Денис Снилик приготував нас десятеро „вибранців” до вступних іспитів. Там були і Стефа Тисович і Дарусь Петрівська і Маруся Дзьобайло, що я в ній уже тоді „любився” і Петрусь Захарко і Олесь Гикавий і Стефко Гронь, що аж з далеких Збоїск приходив кожного дня на науку, приносячи запашні волоські горіхи, з яких наші пальці ніколи вже не вмивались. Ах, як хотілось би завернути час і сидіти тепер у постарілій лавці тієї школи, слухаючи цікавих оповідань про Запорізьку Січ, про козаків, про гетьманів Сагайдачного, Хмельницького, Мазепу, про Петлюру та Січових Стрільців... А як гарно вмів учити сердитий, та який добрий для нас директор Снилик?! Або наші вчительки, що ми їх ще й досі не забули: Стефанія Пашкевич, Ольга Стебелинська, Марія Лозинська-Гинилевич, Тисович та інші? Або як мило було розв’язувати загадки в „Нашому приятелі”, що нам даром його роздавали наші душпастирі — катехити оо. Возняк, Туркевич, Каштанюк, Лончина, Яценків, чи оо. Василяни? Або ходити на реколекції і на „маївки” до монастирської церкви оо. Василян, парафіяльної Св. П’ятиць чи подальшої — Св. о. Миколая? Служити до Служби Божої, подавати священникові кадило і запалювати в захристі кадильницю, дзвонити у великий дзвін на дзвіниці, що своїм розмахом то підносив нас угору, то спускав униз. Або співати разом у церкві пісні, на Різдво колядувати, а на Великдень стріляти з „гачків”, „молотків” — купуючи по аптеках „каліфйорик”, або викра-

даючи в Тебе, Мамо, пачки сірників, яких головки служили нам за „стрільний порох"! Ой, нераз мали ми обсмалені брови і волосся з такого стріляння! Нераз поліцаї записували нас „на кару", яку Ти, Мамо, так терпеливо платила.

А як здав я „відзначаюче" до гімназії і за це поцілував у руку тодішнього директора гімназії на філії Наливайка й проф. Федева, — тато купив мені бляшане „Г" на шалку, два прецлі та пішов з директором Сниликом до Нафтули при Капітульній на пиво. Ти не сварила ні на тата ні на мене, що так ми пізно вернулись додому, хоч Тато був дещо „під газом" і розказував, як то він пив на моє здоровя, бо я заслужив собі на таку „шану"...

А як ми з братом були вже пластунами — Ти нам сама пошила пластові однострої, купила широкі капелюхи, та з мітел палиці дала для пластування. На 1-го Листопада, як ми йшли до св. Юра на панахиду, Ти йшла з татом за нами і берегла, щоби нас по дорозі не набили „батяри" і палиць не відобрали та капелюхів. Навіть як ми зі школи приносили до дому „Сурму" й різні летючки УВО — Ти їх пильно прочитувала і старанно переховувала. Потім ми стали „кавалерувати" і Ти справила нам гранатові одяги, бордо краватки і посилала тата з нами на забави, де ми музикували, а тато, попиваючи пиво, забавлявся гутіркою з приятелями. За гроші, що ми заробляли музикуючи, Ти нам купувала книжки й ноти і раділа, коли в нашому домі збиралися „музиканти" на проби оркестри чи хору! Або коли ми виступали „на сцені" чи як оркестранти грали в „Грицю", „Сватанні на Гончарівці", „Наталці", чи „Запорожці за Дунаєм" і про це згадувало „Діло", „Новий Час", „Вісті" й „Неділя" — Ти пильно прочитувала „рецензії" про Твоїх синів і вірізки показувала знайомим. Коли ж ми з Осипом Поляковим чи Іваном Филиповичем — справжніми артистами-співаками Львівської опери й „артистами-аматорами": Сидораком, Курочкою, Лозинським, Хлебічем, Волошином, Максимовичем, Магалясом, Сколоздрою, Євгеном Козаком, Сниликом та іншими, під час шкільних ферій організували „Хор Кубанських Козаків", або „Хор Українських Ревелерсів" — Ти сама купувала нам червоного й синього сукна на шаравари, вишивала сорочки, пакувала валізки, „позичала" гроші на афіші, що ми їх друкували в друкарні „Ставропігії", „Діла", Андрієва і Гонти, чи в Яськова, або Еліяшевського, і висилала на турне по містах, містечках, літництвах та селах, як Ти казала, „на село людей дурити"... Ми вертались звичайно з турне на т. зв. „Таргі Вєходне" та йшли співати до „павільйонів" чи до кіна як „донські козаки" і коли нас польські корпоранти звідтіль виганяли за українські пісні — Ти раділа і сумувала разом з нами!

Ти була добра для всіх! Приймала до хати бідних і голодних; кормила й ночувала різних приїжджих і знайомих Твоїх дітей! Ти ніколи не відмовила хліба чи „шустака" прошаківі, ніколи не забула скинути че-

рез вікно старанно завинені в папірчик 20 дрібняків катеринкареві. Ти приймала до хати навіть поліційних конфідентів, що підшившись під наших приятелів, висиджували в нашому домі, прислухувалися розмовам, а потім доносили поліції. Ти мала подвійну роботу потім — носити їсти до тюрми на Яховича чи Бригідок і збивати наклепи поляків-сусідів та польської брукової преси, що, мовляв. сини Твої попались „до кози” за „бандитизм і грабежі”!

Ставши вже „повнолітніми” та заробляючи вже на себе, — ми були і для Тебе підпорою. Ти могла спокійно виїздити кожного року на вакації до Моршина, Любіня, Трускавця чи до нашого славного живця Черче, де Твої сини в оркестрі Ябця музикували, уприємнюючи Тобі й лікуванцям час дозвілля. Ти тоді потребувала його, хоч Тобі вже лікування і не помагало. Потім Ти піддалася важкій операції, а в травні 1935 року відійшла від нас...

Мамо! Ще й досі стоїть мені перед очима хвилина, коли Ти на руках Твоїї сестри, а нашої тети, Марії, благословила нас: „Прощайте діти! Ростіть, розмножуйтеся на славу України, а як прийде час, не жалійте і свого життя за Неї”! Ти закрила очі, прийнявши останню духову потіху священника Твого обряду, якого ми покликали до Тебе. Свічка „громниця”, яку Ти тримала в руках, погасла разом з Твоїм серцем. Ти вмерла рівно тиждень після смерти Твоїї свекрухи, моєї любшої бабуні в цьому самому мешканні, на цій самій смертній постелі. Ми справили Тобі гідні похорони: були два священники з костела св. Мартина й церкви Св. Пятниць, співав хор Тадея Купчинського, якого хористи були всі Тобі знайомі, а квіти й вінці покрили Твою домовину. Ти спочила на Янівському цвинтарі у спільній гробниці біля Твоїх дітей Осипи й Богдана та недалеко стрілецьких могил, що їх діти Твої під кожную весну порядкували, а в Зелені свята, як пластуни, при них почесну стійку тримали.

А потім покотилися роки. Зірвалась знову воєнна хуртовина. Пропала Польща, прийшли „визволителі” зі Сходу, що забрали життя Твоїм синам — старшому Маріянові, якого кості там під містечком Копичинцями, де він учителював і де його каїни большевицькі замордували, та молодшого — Юліяна, що тіло його я вспів ще 1 січня 1940 р. похоронити біля Тебе, на Янівському цвинтарі. А врешті американська бомба вбила й останню Твою квітку — нашу наймолодшу сестричку Евуню, яка похована в цьому ж Галле, звідкіль прийшли Твої предки! Вона була молода, подібна до Тебе і так як Ти, що варила каву й пекла паляниці для українських вояків, несла самаританську поміч у військовій лікарні в Берліні, а потім у Галле. Всіх не стало, тільки я один залишився з батьком на світі. І заповіт залишився Твій мені: йти воювати за Україну!

І я з честю виконав його! Дарма, що України не відвоював, як батько мій у 1918 році, та перейшов гегенну всіх страхіть 1941-1945 рр.

Я переїхав Україну вздовж і вшир, бачив її весною вишневою, а закутану снігами зимою: бачив удень і вночі палаючою, страждаючою та непокірною. За неї бились і падали тисячі таких, як я . . .

**

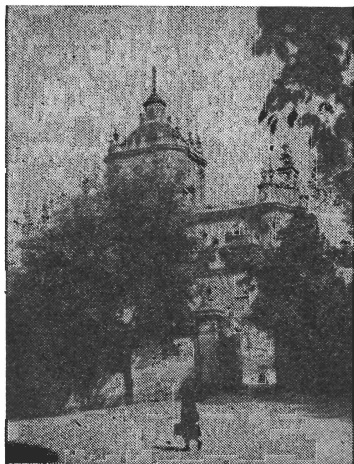
*

Вночі першого листопада 1943 року переїздив я з України на Захід та довго стояв з військовим ешеленом на львівській залізничній станції Львів-Підзамче. Була саме північ, коли наш поїзд зупинився якраз проти дому, де Ти, моя Мамо, кормила памятного 1-го Листопада 1918 року українських вояків. Що це означало тоді, я зрозумів щойно тепер, під час другої світової війни. Ти не лише з легким серцем відпустила нашого батька воювати за Україну, але й сама наражувалася на смерть.

Згадавши про наш 1-ший Листопад пригадав я, що в римо-католиків це т. зв. „задушки” і вони тоді запалюють на гробах своїх рідних свічки та лямпадки. Пішов і я, щоб помолитись на Твому гробі. Засвітив свічки, гріб покрит білими хризантемами і молився. Довго молився, розмавляв з Тобою. Я знаю, Ти чула мене, моя Мамо!

МІСТО СВ. ЮРА

Святоюрська гора

Хто хоче пізнати правдивий Львів, той Львів, що завжди був український, що завжди боровся за приналежність до своєї рідної землі, той Львів, який ніколи не зневірювався — хай пізнає Львів св. Юра.

Львів св. Юра був завжди той сам: чи тоді, коли під час свят не вільно було вести процесії вулицями міста, а українські громадяни міста сиділи в зачинених мешканнях і плакали, чи тоді, коли наймолодший крилошанин Святоюрської консисторії чи згодом Капітули, виїжджав на коні з хрестом на Ринок святити воду; чи тоді, коли московська жандармерія вивозила митрополита Андрея Шептицького з його святоюрської палати, чи тоді, коли під святоюрську палату підступало польське студентське шумовиння, кричучи: „пан Шеп-

тицькі на лятярнєн!” — Львів св. Юра був завжди той сам: свідомий своєї сили й величі, свідомий своїх завдань і післанництва, свідомий своєї мови до Бога й свого народу.

Спокійний, зрівноважений і завжди, коли треба, рішучий, св. Юр у Львові узяв у свою опіку не тільки місто, розложене у його стіп, але й цілу розлогу українську землю. Інші столиці українських земель московцились і польщились, навіть Київ золотoverхий замкнувся в собі й під натиском життя, жив минулим, черпав животворчі сили з тих цінностей, що їх колись зложила йому українська держава. Львів св. Юра тратив свої цінності й добував їх наново, падав під ударами неволі й піднімався знову, програвав війну й вигравав бої і ніколи не піддався. Змінялось місто, змінялись вулиці, змінялись люди, змінялись влади. Але св. Юр не змінявся, бо свою життєву силу черпав з душі українського боярства, що вступило в ряди дружинників св. Юра й стало українським католицьким духовенством.

В ненаписаній ще історії українського боярства, українське галицьке духовенство займатиме перше місце. Тоді, коли частина українсько-

го боярства спольщилась або змосковщилась, тоді, коли частина українського боярства покинула свій нарід, бо не хотіла знизитись до нього, друга частина добровільно й непримушено, тільки під поштовхом цієї найбільшої чесноти, якою є любов до рідного народу, відкинула герби й титули й пішла в богослужителі. Бо ця частина українського боярства знала, що лише цим, а не іншим шляхом можна врятувати нарід від загину, лише цим, а не іншим шляхом можна було розбудити свідомість серед народу, свідомість своєї національної сили.

І тому українська вітка галицької землі двигнулась так нестримно швидко у своєму культурно-державницькому поході. Ледве чи в історії якогось народу знайдеться такий швидкий змаг народу до духової самостійности, як оце ми маємо в історії Галицької землі. Під знаком св. Юра, цієї твердині української церкви, нестримно росте українська духовна держава, що поволі перетоплює в собі усі ділянки суспільного й культурного життя в одно ціле, що поволі стає рівнорядним чинником політично-оформленої держави, досі недержавного народу. І кінцевим виявом цієї духової держави стає власна Українська Держава, зі своїм власним державним устроєм, власним державним апаратом і власним, українським військом.

І, на нашу думку, одною з причин упадку Західньо-Української Народної Республіки була саме неспівмірність ролі духовенства у відбудові духової держави України. На київському митрополитому престолі не було Ангеловичів, Сембратовичів, Яхимовичів, Шептицьких, а серед українського духовенства не було цілої низки нащадків боярських родів, які серед народу і в народі находили свою життєву мету. Галицьке духовенство своєю відданістю службі Богові й народові зєднало собі до цієї міри довіря і любов широких мас, що фактичними „старостами” чи „воєводами” було духовенство, правдивим осередком цілого життя були церкви, а справдішнім володарем духової держави Галичини був галицький митрополит у місті св. Юра.

І тому Галицька Церква була так дуже переслідувана, бо Вона йшла з народом, і тому ворог спершу старався усунути галицьких владик, щоб могли покорити нарід і тому завжди руйнування галицької землі звичайно починалось від руйнування церков.

І тому Галицька церква була так дуже переслідувана, бо вона звязувалась з історією галицького духовенства, з історією цієї вітки українського боярства, яка при церкві задержала галицьку вітку українського народу й яка при помочі церкви дала і знову зможе дати основу українській державі.

Іван Керницький

„СІЛЬ ЗЕМЛІ”

(Фрагмент четвертої дії із драми „Сіль Землі”)

I

Пам'ятник Іванові Франкові на Личаківському цвинтарі (свято відкриття, 1933 р.)

Пізно ввечорі, — в затишному сальонику віллі проф. Боруцького, сиділи В л о д к о та П р о ф е с о р. Знадвору, до вікон підкрадалася невідь, по Стрийському Городі бушував вихор і в лиховісному пошумі нагиналися додолу чорні силуети дерев — надтягала буря. † Цього вечора Влодко був якийсь маркітний і без настрою. В розмові з професором то хвилювався і вибухав, то, знову, поринав в апатію й пригноблення.

В л о д к о : Пане професоре, може ви вплинули б на неї в якийсь спосіб?.. В неї така нестерпна, непогамована вдача!.. Вона, іноді, виробить щось таке, що, далєбі, не знаєш, як собі це толкувати.

П р о ф е с о р : Я знаю, хлопче, я все те знаю дуже добре. Та прийми до відома, що я не маю на неї жадного впливу і, радше, можна сказати, я сам, поневолі, став невірником її норівів та забаганок. Це правда, що Люся моя братаниця і що я, в теорії, заступаю їй батька, але що з того, хлопче, що з того? Ще доки вона була молодша, а жила моя покійна дружина, тоді, деякою мірою, можна було на неї впливати. Та відтак, по смерті моєї небіжки, я сам, звичайно, не мав змоги зайнятися Люсею: тоді, якстій, з'явилась в ролі піклувальниці кохана тіточка з Варшави і з подивугідною посвятою взялася перевиховувати панночку, мовляв — з „провінціоналки” на світову даму, варшавянку... Ну, і перевиховала!

В л о д к о : Ех, ця тіточка, трястя її вхопило б!

П р о ф е с о р : Бачиш, мені здається, що в тому випадку головно заважив „проклін крови!” Мішане подружжя, чоловіче, мішане подружжя!.. Великий, історичний катаклізм, який, на мою гадку, наробив нам більше шкоди, як татарське лихоліття. Може, дасть Біг, ми ще виріши-

мо в нашу користь конфлікт з поляками, але я дуже сумніваюся, чи ми колинебудь виграємо війну з поляками... Люся, як знаєш, по матері — полька і вона одідичила по ній всі примхи й фанаберії своєї раси. Що їй в голові: сукні, капелюшки, танці, балі, романси... В неї, правда, все блискуче, приманливе, захоплююче, але, на жаль, досить таки по-верховне.

В л о д к о : Може це надто дошкульна характеристика, пане професоре...

П р о ф е с о р : Ех, що нам допоможе, що ми будемо характеризувати її так, чи інакше: так, чи так, ми оба закохані в неї по самі вуха!.. Звичайно — кожний на свій спосіб... Так... Після смерти моєї дружини, Люся стала для мене дуже близька й дорога і без тієї вередливої пустійки я почував би себе в цьому домі насправду осамітнений! (Очі професорові зайшли теплою вологістю.) Щож... Доживаємо того віку, коли наявність когось близького в хаті стає, просто, фізично необхідна.

В л о д к о : Я розумію вас, пане професоре...

П р о ф е с о р : (жартома погрозив йому пальцем.) Ну, ну, я тебе також розумію, ти, шибенику! Ти, в очі, прикидаєшся святим та божим, а поза очі зводиш мені мою одиначку!

В л о д к о : (зітхнувши) Ех, бодай так, як я її зводжу...

П р о ф е с о р : Ну, ну, нічого, все в порядку. То значить — майже в порядку. Бо що мене, наприклад, не захоплює у ваших взаєминах, це те, що ти занадто швидко дав себе обмотати довкола пальця тій смаркулі і тепер вона водить тебе за ніс, як циган медведя.

В л о д к о : Здається, що вона і вас...

П р о ф е с о р : (нетерпляче затріпав руками.) Та що ти прирівнюєш мене до себе? Я ж її дядько, а ти якийсь велебний наречений!.. Мене, особисто, неприємно вражає, що ти від якогось часу перестав бути собою. Чоловіче, чого ти робиш із себе комедіянта?.. Чому вилазиш із власної шкіри і чепуришся в чуже пір'я? Звідки та відколи в тебе, ти, здороводумаючий селянський сину, найдорожчі краватки, вибагливі папіроски, відколи ти набрав охоти до дансінгів, забав і нічних гулянок?

В л о д к о : Пане професоре, я насправду...

П р о ф е с о р : Знаю, знаю! Ти все те робиш під її диктатом, ти став манекеном у її руках. Але зваж, дорогий хлопче, і прийми до уваги, що, по-перше: тебе на всі ті дурниці не стати, бо ти — бідний студент, голий, як турецький святий, і друге — воно не для тебе! Я бачу, як дико й неприродно ти себе почуваш в ролі паничка.

В л о д к о : Пане професоре, мені насправду...

П р о ф е с о р : Стривай! Чому я тебе так бештаю? Бо я люблю тебе і мені тебе шкода. Хлопче, з тебе будуть люди, але ти обов'язково мусиш взяти себе в шори! Молода людина, що „втягається" в життя,

подібна до того корабля, що досі стояв на якорі в затишній бухті, а тепер — повними вітрилами впливає на широкі води океану. Перед ним — незміряні шляхи, незнані землі, романтичні пригоди, острови з закопаними скарбами, але на нього притаїлися теж, в морській глибині, зрадливі чорторії та грізні підводні скелі. А найстрашніша підводна скала, пам'ятай про це, хлопче, і ніколи не забудь, це — феміна, жінка! Стережись її, а ні, так пропадеш, як собака на ярмарку!..

II

Увійшла Л ю с я , в білій хвартушці, буйне-золотисте волосся перевязане блакитною стрічкою. Принесла на підносі чай, але в дверях до сальоника чогось то спотикнулася і гарячий напиток приснув їй на руку.

Л ю с я : (злементувала.) Ох, пальці мої, пальці!!

В л о д к о : (схопився притьмом, припав до Люсі, вихопив підноса з її рук та поставив на столі, а сам кинувся цілувати Люсині пальці,) Бідні пальчики!.. Мої солодкі!! Люсечко, я зараз зроблю перевязку!..

П р о ф е с о р : (регоче.) Ха, ха, ха, — а може викликати каритку швидкої допомоги?

Л ю с я : (норовисто.) Так, бо це Вуйцю всьому винен! Дав Настусі вільне і вона тепер витанцьовує на весіллях, а я мушу за неї куховарити!

(Всі троє пють чай. По шибках вдарили перші краплі дощу).

П р о ф е с о р : А, знаєш, тобі з цим дуже до лица — в цій білій хвартушині, з тією голубою чічкою..

Л ю с я : Вуйцю, ця дівчина робиться неможлива! Паношиться таке дрантя, по весіллях собі їздить, а там, чого доброго, захоче ще ходити на маскові балі. Вона має у нас забагато дозвілля!

П р о ф е с о р : Та яке там „дозвілля”, яке „панощення”, от — сестра в неї заміж виходить, то й дуже просилася, щоб відпустити її на суботу...

Л ю с я : Так, а завтра неділя, і вона знову схоже причепуритись, піде собі до церкви, потім на маївку, потім — на прохід до Святоюрського городу з цілим гарнізоном вояків, і так викрутиться від роботи, нероба одна!

П р о ф е с о р : Ні, ні, дитинко, щодо того, то вже вибачай! Настуся — дуже порядна і свідомо дівчина, ходить до читальні, належить до Церковного Сестрицтва, а поза тим — чесна, слухняна, роботяща, чого ж від неї більше вимагати?

Л ю с я : Ах, „чесна”, яка ж то мені чесна! Хто тобі в це повірить, щоб така дівка з села була чесна? Серйозно, вуйцю, я тобі дуже дивуюся, що ти закоханий в служанок, жебраків, волокит та всяке шумовиння! Ти для них усе, і притулки, і лікарні, і свою ж таки пенсію на ліки, не згадуючи вже про безкоштовне лікування, ти ще, колись, ви-

строїш таку штуку, що відступиш їм своє мешкання, а сам, хіба, підеш просити милостиню під катедру!

В л о д к о : (пробує обороняти професора, в нерішучий, зрештою, спосіб.) Люсечко, ти зрозумій, що в цьому, саме, велика заслуга пана професора, що він перший у нас започаткував акцію суспільної допомоги вбогому міському населенню і тим зєднав собі серед простолюддя незвичайну любов та пошану!..

П р о ф е с о р : Ти, ти, не кади мені так, бо я ще не вмер.

Л ю с я : Ох, багато там користи матиме „пан професор” з вашої „пошани та любови”! Хіба стільки, що по смерті прибіють йому трохи більшу клепсидру під Волоською церквою, а в „Ділі” надрукують трошки довший некролог: зроблять патріотичну шопку на похоронах, виголосять купу скучних промов, помахають кадилами і язиками, а через три дні — і собака то ньому не гавкне!

В л о д к о : (патетично.) Ніколи! Імя пана професора залишиться назавсіді записане золотими літерами на сторінках історії!

П р о ф е с о р : Ну, що ви?! Стривайте, Христа ради, не гребайте мене за життя! (Він струсонув левиною гривовою, заклав руки за спину й улюбленим способом розпочав мандрівку довкола сальоника.) А знаєте, кохані молодятка, що ми тут, мимоходом, заторкнули дуже актуальне питання! Саме на цю тему я хочу виголосити прилюдну доповідь в нашій „Бесіді”...

Л ю с я : (встала, збирає начиння). Ого, вуйцьо вже скочив на свого улюбленого коника, а тепер — поїде Ревуха по морю гуляти!.. Ви мені вибачте, панове, що залишаю вас самих, з вашими теоріями й програмами: як збудуєте Україну, то мені скажете. (виходить)

П р о ф е с о р : Йди, йди, з Богом Парасю!.. (до Влодка:) Слухай, хлопче, що я тобі скажу, хоч ти, як волонтарист, напевно з тим не погодишся... Ми, українці, вже навчилися щадити гроші, але ще не вміємо щадити людей, і в цій ділянці ведемо наскрізь самогубну політику. Щорічно котиться з наших сіл до міста свіжа хвиля сільської бідноти, що її гонять туди — перелюднення, малоземелля, злидні і голод. Чи в нас хтонебудь і колинебудь серйозно поцікавився дальшою долею тих „шукачів хліба”? Адже загально відомо, що ці люди, втративши звязок із селом, затрачують своє національне обличчя і, в більшості, пропадають для нас назавжди. Їх всотує в себе чужа нам по своїй природі і ворожа для нас вулиця, цей пажерливий і ненаситний Молох, що зрадливо простягає по них свої кігті з підвалів, завулків та злодійських нор. Мало того: з цих людей вироджується згодом найзапеклішою породи яничарське плем'я, те саме, що в 18-ому році стріляло нам у спину з суртерин та піддашів, а сьогодні, до спілки з розбещеною студентерією, пльондрує нам Просвіту, Академічний Дім і горлає: „Шептицького на ліхтарню!” (Професор перепочав, потер долонею чоло.) Коли раннім ранком, 1-го листопада 1918-го року, замайорів на львівському рату-

ші синьо-жовтий прапор, то він, мусимо собі щиро сказати, завис дослівно — в повітря... Ми заткнули стяг нашої перемоги на мшті корабля, наповненого динамітом і з середини підмінованого! У висліді — ми втратили Львів.

В л о д к о : Ви його втратили, але ми — здобудемо!

П р о ф е с о р : Ну, ну, не кажи — гоп!.. До речі: і ви, і ми здобуваємо Львів далі, завойовуємо його щодень, щогодини в щоденному житті, штурмуємо барикаду за барикадою і видираємо з-під ніг ворога кісточку по кісточці отого львівського бруку, скропленого колись так щедро нашою кров'ю! Але нам треба здобувати не лише той Львів від похоронів, маніфестацій і процесій на Зелені Свята, — ні! — ми мусимо також здобути цей, від самих фундаментів, від мрячних підвалів, від сухітничо-рахітничих ям. Нам треба завоювати львівську вулицю, надати їй інше обличчя, приєднати для нашої справи людей вулиці — сторожів, кондукторів міського трамваю, вуличних музикантів, ганделесів, перекупок з ринку, батярів з Краківської площі, навіть бандитів і таких... собі дівчат, як слушно писав один східній письменник! Вулиця мусить загомоніти нашою бесідою, нашими пісеньками і куплетами, нашими жартами, лайкою, прокльонами і матюками! Я ж кажу — немає ради: поки не завоюємо вулиці — не здобудемо міста. А не здобудемо міста — нема що мріяти про державу.

В л о д к о : Пане професоре, ви, як завжди, висловлюєте дуже сміливі й оригінальні погляди, але я з вами не погоджуюсь в самій їхній основі!..

П р о ф е с о р : Ну, я так і знав!

В л о д к о : Пане професоре, ми, націоналісти, ставимо це питання в цілком іншому аспекті — в аспекті революції, всенаціонального, збройного зриву! І я хочу заповнити вас, що соборна, самостійна й незалежна Українська Держава повстане без попередньої українізації львівських вуличниць і бандитів...

П р о ф е с о р : (розвів руками) Га, дай Боже, дай Боже.

ЛЬВІВ — ЦЕНТРАЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ

Инж. Василь Нагірний,
батько галицької кооперації
(в сокільській однострою)

Весною 1925 р. мене прийняли до Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові як кандидата на ревизора та зразу посадили за роботу, над якою морочився тоді цілий ревізійний відділ. Було це складання т зв. золотових баянсів, інакше перерахування на заведену попереднього року тверду валюту всього, що залишилося нашим кооперативам після першої та визвольної воєн. Треба було довгих років, заки вони знову стали на ноги. Загалом наша кооперація у ті часи дуже різнилась від стану її напередодні другої світової війни. Тоді, у 1925 році, якщо хтось захотів оглянути наші кооперативні установи у Львові, то йому зайво було їздити трамваєм, чи т. зв. львівським „фіякром” по цілому місті, а вистачало перейти пішки довкола Ринку, — починаючи від камениці на Домініканській вулиці ч. 11 і на ній кінчаючи.

Саме при Домініканській містився Ревізійний Союз Українських Кооператив. Як на організаційну й контрольну централю всієї кооперації на західно-українських землях, виглядав він доволі скромно. Директор, 8 ревизорів, 2 машиністки, 3 бюрові службовці, редактор „Господарсько-Кооперативного Часопису”, возний — ось і весь персонал тієї установи, що містилася в чотирьох невеличких і в одній більшій кімнатах, заложених бюрками й шафами. В тій самій домівці містилося ще „Красве Товариство Кредитове”, що називалося популярно „Митарі й Фарисеї”; воно було власником тієї камениці і мало свої скромні бюра в партері; над ним була кооп. „Достава” — вирібня церковних риз та продаж девоціоналів.

Від Домініканської вул. до Ринку кільканадцять кроків, а в Ринку, під ч. 36, „Народна Торговля”. Камениця її стара і сама „Народна Торговля” одна з найстарших українських кооператив. На поверсі ма-

ла вона свої бюро, на долині споживчу крамницю. „Народна Торговля” була централею міської споживчої кооперації та мала свої філії майже по всіх повітових містах Галичини. З нею сусідувала кооператива „Труд”, жіноча кравецька робітня і школа крою. „Труд” містився теж у власному домі. Від „Труду”, навскоси — поміж „страганами” львівських перекупок, можна було перейти до наріжної камениці Ринок 10, що була власністю товариства „Просвіта”, в якій містилась на долині книгарня Наук. Т-ва ім. Шевченка, а поруч неї чистенька молочарська крамничка „Маслосоюзу”, щойно відкрита, як перша у Львові. На першому поверсі в домі „Просвіти” займав декілька кімнат „Красвий Союз Кредитовий” — „Центробанк”, над „Центробанком” була „Видавнича Спілка Діло” з редакцією і адміністрацією цього найстаршого щоденника на українських землях. Щоденник „Діло” мав свою велику друкарню з модерним устаткуванням, яка містилась у партері. В недалекому сусідстві, напроти Успенської церкви, кидався зразу в очі великий будинок „Тов. Взаємних Убезпечень Дністер”, у якому містився „Кооперативний Банк Дністер”, а також „Земельний Банк Гіпотечний”, одинокий український акційний банк. В партері цього будинку була й крамниця паперу та канцелярйного приладдя, власність кооп. „Союзний Базар”, а поруч неї крамниця церковних риз і девочіоналів кооп. „Достава”. Від камениці „Дністра” можна було повернути знову до „Ревізійного Союзу”, замикаючи це коло, в якому скупчувались наші кооперативні установи. Ще при вул. Косцюшка ч. 1 була одна загально відома інституція, а саме український готель „Народна Гостинниця”. Від Нар. Гостинниці недалеко на вул. Зіморовича 20, містився „Центросоюз” — централь повітових союзів кооператив з їх підбудовою — сільськими кооперативами для загального заупу й збуту. Вона була тоді щойно в стадії розбудови. Поза тим були ще у Львові 2-3 малі кооперативні банки та декілька споживчих кооператив на передмістях. Всі ті установи разом мали коло 200 службовців і робітників.

Та як дуже змінився цей стан від 1925 р. до 1939 р.! Напередодні другої світової війни вже куди інакше виглядали наші кооперативні установи у Львові, зокрема інакше виглядала їх централь — „Ревізійний Союз Українських Кооператив”. Коли я в 1939 р. покидав його, щоб перейняти управу фабрики „Суспільний Промисл”, він містився вже у власному домі при Технічній вул. ч. 1, на горбі над Єзуїцьким парком. Дім цей, з якого вікон видно було море зелені, купила для своєї централі спільними силами вся українська кооператива. На одних річних зборах „Ревізійного Союзу Українських Кооператив” у Львові, в приявності біля 1000 делегатів з усіх закутин краю, піднявся з місця один поважний селянин та поставив внесення, щоб усі кооперативи зложилися по своїм силам на закупно гідного української кооперативі дому, бо не можна дальше тинятися „Ревізійному Союзові” в комірному. Це внесення підхопили однодушно збори і одногосно схвалили, а кооперативи в короткому часі придбали репрезентаційний дім для свого „Ре-

візійного Союзу". Він був дійсно їх: переводив законом вимагані ревізії, організував кооперативи, видавав потрібні для них книги і друки, через своїх ревізорів та при допомозі організаційних інструкторських відділів при кооперативних союзах і відділах „Маслосоюзу” на кооперативних курсах заочним навчанням і головню через інструкції на місцях він перетворював малограмотних селян у добрих книговодів, касирів, торговельних директорів, крамарів, молочарів тощо; орган Р. С. У. К. тижневик „Господарсько-Кооперативний Часопис” ширив кооперативну ідею і знання, подавав потрібні практичному кооператорові вказівки; масовий часопис „Кооперативна Родина” пропагував кооперацію серед широких верств громадянства, економічно-суспільний місячник „Кооперативна Республіка” розробляв питання кооперативної теорії та практики. Видання РСУК творили вже малу бібліотеку, біля 50 книжок. Правний відділ давав кооперативам правну охорону. Бо хоч польське кооперативне законодавство було поступове й вигідне для розвитку кооператив, але в міру перетворювання Польщі в тоталітарну державу виступало безправа та насильство — пацифікація, погроми кооперативних установ, відірвання з-під впливу Р. С. У. К. північно-західніх українських земель, поліційна нагінка, шикани кооп. установ і діячів. Статистичний відділ Р. С. У. К. давав своєчасно підсумки і висновки на підставі річних балянсів та інших матеріалів від понад 3500 кооператив. Врешті адміністраційний відділ і власна переплетня — все те разом творило вже доволі велику машину, затруднюючи понад сто службовців, розмірно добре платних і забезпечених корисним службовим правильником. Мали вони і власну кредитову кооперативу „Самопоміч”, в якій вкладали щомісячно 3% заробітної платні.

Здобутки праці „Ревізійного Союзу Українських Кооператив” та фахових централей у 1939 р. кидалися вже в очі кожному — друг він чи ворог. Коли ви хотіли оглянути їх, то вам треба було довгенько вже поїздити трамваєм чи автом уздовж і впоперек Львова. Ви могли побачити велику, на цілий квартал, реальність „Маслосоюзу” при Гловацького вул. 23 з молочарнею, холодільнею, складами та цілим парком вантажних авт, його птахом’ясарнею і двадцяти білими, лискучими чистотою і зразковим устаткуванням молочарських крамниць, розкинених по цілому місті. Хоч польська шовіністична молодь час-до-часу розбивала (на шкоду польського асекураційного товариства!) крамничні виставові шибки й вивіски, польські господині залюбки купували в крамницях „Маслосоюзу”, бо якість продуктів „Маслосоюзу” була безконкурентіна. Головним завданням „Маслосоюзу” було збувати вироби коло 200 районних молочарень і через те вів він крамниці в кожному більшому місті Галичини, а також на польській території — в Бельську і Катовицях. „Маслосоюз” експортував теж масло заграницю — до Англії, Німеччини, Австрії, Франції та інших країн. Коли ви перекусили дещо в молочному барі „Маслосоюзу” при вул. Сапіги, ви могли підхати до гарної реальности „Центросоюзу” при вул. Львівських Ді-

тей, де містилася його м'ясарська фабрика, а відси на Потоцького 58, де була його фабрика мила. Там, у тих просторих будинках акційної спілки Левинського, знайшло собі крім того ще приміщення декілька українських приватних фабрик. В бюрох „Центросоюзу”, що містилися у двох власних будинках при Зіморовича 20 і 22, ви могли переглянути докладні статистичні дані про розріст „Центросоюзу”. Бо „Центросоюз” в той час не лише постачав через кооперативні союзи весь потрібний крам для біля 3000 кооперативних крамниць, але і збував рільничі продукти тих сіл — сотні вагонів яєць, тисячі вагонів збіжжя та худобу, свині, з чого значну частину експортував до Англії та Німеччини. Він мав свій магазин на Головному дворці та декілька гарних м'ясарських крамниць у місті.

Навіть старенька „Народна Торговля” рушила врешті з Ринку — відкриваючи ще 3 крамниці у Львові, при чому її службовці вели своїми силами і своїм уділовим капіталом кооперативну фабрику „Продукція”, що виробляла мармеляду й інші овочеві перетвори.

Красвий Союз Кредитовий „Центробанк” містився тоді у власнім будинку на 3. Мая ч. 15 та був уже справжнім „Центробанком”, себто — центральною касою всієї української кооперації, фінансуючи всі ті великі збутові операції „Центросоюзу”, „Маслосоюзу” та кооперативних союзів. При тому — на диво — він спирався виключно на вкладках українського громадянства і кооператив та не одержував ніякого кредиту з державного „Банку Польського”, ані від інших банків. Проте він находив фонди навіть на довше-реченцеві кредити для кооператив. Саме завдяки кредитові „Центробанку” в сумі 80 тисяч зол., кооперативна фабрика „Суспільний Промисл” могла закупити на ліцитації за 100 тисяч зол., себто за безцін, один з найкращих промислових об'єктів Львова.

Цікаво було й оглянути „Українське Народне Мистецтво”, кооперативу, якої крамниця містилася в камениці „Народної Гостинниці”. Там хапали за очі стилеві вишивки з усіх українських земель, килими, гуцульські різьби, народна кераміка. Це також була свого роду централь, яка мала свої виробничі осередки по селах і видавала двотижневик „Нова Хата”, присвячений плеканню домашньої культури. Ця кооператива була в цілості під управою жіноцтва.

Треба було б ще багато часу, щоб оглянути всі інші кооперативи у Львові. Я згадаю хоч важніші: кооп. „Зоря” на Богданівці — споживча крамниця, цукорня, фабрика синки, чорнила і скринок, які постачала у великій кількості для опаккування різних виробів в українських фабриках у Львові. Кооператива „Пласт”, крамниця спортивного приладдя і виробництво спортивних одягів, а також дріжджевих порошків і мухолапок. Кооператива Інженерських Робіт „К. І. Р.”: кооп. праці з відділами — архітектурним, будівельним, інсталяційним, електричним та фабрикою бочок на масло; експедиційно-перевозова кооператива „Гарма”, кооператива пасічників „Рій”, гальянтерійна крамниця „Базар”, Видавнича Кооператива „Ізмарагд”. Видавнича кооператива „Чер-

вона Калина”, що видавала ілюстрований місячник „Літопис Червоної Калини”, дуже поширений, і присвячений головно історії визвольних змагань і дуже поширений Календар-альманах „Червоної Калини”, а крім того багато вартісних книжок. Ініціаторами, керманичами і авторами були здебільша учасники визвольних змагань, головно УСС. Видавництво „Червона Калина” обходило б тепер 30-ліття своєї існування. Воно відновило свою діяльність в Нью Йорку, завдячи чому побачила світ і ця книжка. Врешті погляньмо ще на кооперативну фабрику „Суспільний Промисл”. На весну 1932 р. службовці українських установ, згуртовані в професійній організації „Союз Українських Службовців Галичини”, в скороченні „Супруга”, вирішили заложити виробничу кооперативу, щоб таким чином поборювати безробіття. Дрібними ратами зібрано 3000 зол. уділового капіталу, 5000 зол. позичила кредитова кооператива „Супруга”. З тим капіталом кооп. „Суспільний Промисл” урухомила в грудні 1932 р. в трьох кімнатах та з двома робітниками „фабрику” цикорії. В початках ціла продукція обмежувалася до пакування, готової вже, меленої цикорії у власні обгортки і таким чином в наших крамницях появилася цикорія „Луна”. Але в 1939 році фабрика цикорії і сурогатів кави „Суспільний Промисл” містилася вже у власному триповерховому залізньо-бетонному будинку та була устаткована модерними машинами, при чому затруднювала понад 100 робітників і службовців. Вона контракувала плянтації цикорії і цукрових буряків по селах жовківського і сумежних повітів та мала велику власну сушарню біля залізничної станції в Жовкві. Її вироб: цикорія „Луна”, сурогати кави „Пражінь”, „Доміно”, „Чоколядова Луна”, „Солодова кава Луна” доходили в найдальші закутини західньо-українських земель та здобували собі поступенно збут також серед чужого населення. Балянсова вартість її майна досягала пів мільйона золотих, а дійсна вартість була куди більша. В тому було тільки нецілих 20 тисяч зол. уділового капіталу, решту осягнуто з чистих зисків виробництва. Пояснити ті нечувані в тодішніх умовинах осяги за нецілих 7 років діяльності можна лиш тим, що вона мала добру управу, вишколених фахівців, відданих справі робітників і службовців (які на тодішні умовини були гарно платні й забезпечені корисним колективним договором), але й тим, що фабрика мала зорганізований кооперативний ринок збуту, отих 3000 сільських і кількадесять міських кооперативних крамниць, що впроваджували виробу українського промислу, усуваючи зі своїх полиць чужі. Так то кожне українське виробництво — кооперативне чи приватне, знаходило зразу запевнений збут при мінімальних витратах на рекламу і пропаганду та безкоштовного збутового апарату, агентів тощо, бо всі ті функції виконував „Центросоюз”, „Кооперативні союзи” та „Народна Торговля”. Був це здебільша свій сільський ринок, не дуже то поємний, але він вистачав на те, щоб поставити на ноги початкове, слабе капіталом, виробництво. Здобуття міського ринку вимагало вже багато більших зусиль і витрат. Але й тут приходила з допомогою наша кооперація. Поширений нею

клич „свій до свого”, перекидався і на міста, відбиваючись широким відгомонам по Львові, столиці нашого кооперативного руху.

В 1939 р. працювало в українських кооперативних підприємствах Львова понад півтори тисячі службовців і робітників. Приблизно ще раз стільки працювало в українських установах, таких як „Рідна Школа”, „Просвіта”, „Сільський Господар”, різні приватні школи, українська преса, видавництва і головно промислові, торговельні та ремісничі підприємства. З членами їх родин це було яких 12 тисяч, значить 20% тодішнього українського населення Львова. Була це верства незалежна від чужого державного жолоба, чи чужих працедавців, яку удержувала безпосередньо, або посередньо українська кооперація. Кооперативні службовці поголовно оподатковувались на „Рідну Школу”, „Тов. Українських Інвалідів”, „Просвіту”, вони становили поважний відсоток передплатників української преси, при чому оголошення кооперативних підприємств причинялися до розвитку тієї преси.

А якщо ви раділи колись перемогою нашої футбольної дружини „Україна” над польською „Погонею”, чи жидівською „Гасмонєю”, то напевно знаєте, що більшість змагунів тієї дружини були службовцями „Ревізійного Союзу”, „Центросоюзу”, „Маслосоюзу” і „Суспільного Промислу”. Ця дружина не тільки копала мяч, вона здобувала для нас пошану львівської вулиці, а деколи й серце її. А коли весною 1939 р. польська університетська молодь на спілку з вуличним шумовинням громила українські установи, то ті погромники не мали відваги рушити на жовківське передмістя під фабрику „Суспільного Промислу”. Бо там на плоскому даху фабрики сиділи хлопці із Знесіння, Збоїск і Замарстинова — „львівські діти”, а поруч них стояли наготовлені купи каміння та всякий залізний лом. Погромами вже не можна було знищити українського Львова, ані його застрашити. З кожним днем бачилося, як він ріс, міцнів, як розгортався наступ зорганізованої української маси на чужу твердиню в середині її мурів.

Большевицька навала змела з лица землі ці наші здобутки довголітньої важкої і витривалої праці. Але навіть жахливий большевицький режим не зміг затерти пам'ять серед народу про те, що спільним, свідомо зорганізованим зусиллям, можна і в найважчих умовах змагатися й перемагати.

В слухний час ця пам'ять перетвориться у чин.

ЛЬВІВСЬКА БОГЕМА МІЖ ДВОХ ВІЙН

Крилиця з Посейдоном
у Ринку

В часі між двома війнами кожний львівянин, зокрема українець, знав аптеку Терлецького в Ринку (ріг вул. Гродзіцьких), що належала до найстарших аптек у Львові. Та не кожний знав власника тієї аптеки, людину солідну, ділову, ввічливу, чесну, що кожного обслужила скоро й солідно, коли за аптекарською лядою не було нікого з фармацевтів. Ще менше знали аптекаря Михайла Терлецького як діяча й мецената української культури та друга поклонників українських муз тодішнього часу. Його хата на третьому поверсі тієї кам'яниці була відкрита для кожного, що потребував культурної розваги й товариської зустрічі з мистецьким світом. Там нагорі що суботи вечором сходилося товариство, що його можна б назвати українською богемою між двох війн. Тут

літератори, науковці, мистці були сталими гістьми, тут вимінювалися своїми поглядами на політику, культуру, мистецтво, літературу, мову...

Побував тут і О. Олесь, приїхавши з Праги. Привиклий до склянки пива в Празі, не міг весь час задержуватись у гостинній хаті Терлецьких, де замешкав, а заходив на „свіже” повітря до ресторану Вовка „Говерля” при Руській вулиці. Там зродилася в нього ідея звіршувати історію України. В наслідок цього була поема: „Минуле України в піснях” чи „Княжі часи в Україні”, надрукована таки коштом М. Терлецького. Поява друком деяких творів Миколи Голубця теж завдячується щедрій руці М. Терлецького, що давав гроші, але не хотів, щоб знали про це люди. Між інш., він теж сфінансував тижневик „Неділя”, за його гроші появились „Пролегомена” Канта в українському перекладі тощо.

Заходив туди Петро Холодний, ст., що вмів розказувати цікаві теми з мистецької техніки та улюбленого його предмету — хемії.

Пригадую, як одного вечора зайшов до Терлецьких мистець Іван Труш, приніс і розставив у вітальні й кімнаті десять образів з одним

тільки сюжетом: викорчований пень у брюховецькому лісі. Мистець іздив туди й обсервував корчування лісу. Один викорчований пень звернув його увагу. Мистець приглядався до нього в різні пори дня і року: та в результаті дав десять картин, приметних Трушівій кольористиці і спокоєві. Його пояснювання до кожної картини, а опісля розповідь про різні спостереження зі світового мистецтва (не без гострої критики інших мистців) при столі під час вечері, були справжнім симпозионом.

Вдомі Терлецьких задержувався на часовий побут не один переїжджий з закордону український діяч. Тут збиралися теж різні емігранти, що, покинувши свої землі зайняті большевиками, та вирвавшись з різних польських таборів, осідали серед українського середовища.

А вже найцікавіші були суботні богемічні сходини. Після вечері, при доброму вині, починалися розмови на різні теми. Майже вся тодішня стрілецька богема сходилась тут на розвагу при розмовах і, нікуди правди діти, при картах. Перед вели „цивілі” — відомий Базьо Весоловський, жартун, оповідач і композитор Сясьо Людкевич, що поза музикою та картами, здавалось, світа не бачив. В домі Терлецьких він теж виявив більше уваги до карт, ніж до музики. В картах мав щастя. Обігравав товариство, де й коли тільки засів з ним до стола. Не вдавалось йому лише тоді, коли Роман Купчинський і Льоньо Лепкий приспівуючи різних пісень при грі, навмисно починали детонувати. Тоді Сясьове музикальне вухо не могло стерпіти „фалшу”, і він програвав. Через те вривалася гра в карти. Сясьо був сердитий бодай на хвилю, бо зараз заслухався в оповідання Янця Іванця про його воєнні пригоди на степовій Україні та про якогось баранчика, що немов чортик появлявся серед степу деяким старшинам, віщуючи неминучу пригоду. В цих оповіданнях секундував йому лікар Гаванський, званий „Здруфцьо”, що теж, як сталий гість Терлецьких, був незрівняний балакун.

Від оповідань про воєнні пригоди переходили до плянів записування мемуарів, подавання критики про плюси й мінуси будівництва нашої держави. Суміш із поважними подіями переплутувалися веселі, а редактор „Червоної Калини” Л. Лепкий збирав тематику до цього видавництва, зобовязуючи співучасників розмови до написання чи рисування щораз то нових матеріялів до історії визвольних змагань. Записував теж жарти для свого сатиричного журналу „Зиз”.

Та не все йшло гладко, бо схильний до сатири Р. Купчинський не раз зводив розентузіязмованих оповідачів з вершин фантастики до низин реалізму і стверджування гіркої правди про недавнє минуле.

Приходив туди і С. Гординський. Хоч не міг брати активної участі в розмовах, то відповідав на запитання, писані на карточках, бо ж він говорить, тільки не чує. Він давав цікаві вияснення на різні запити з ділянки мистецтва, поезії чи з життя Парижу.

Бував теж маляр М. Осінчук, мрійник, деліберант, завжди задуманий, якийсь немов заклопотаний, а в ґрунті речі задивлений очима в мистецький світ, зокрема в церковне малярство й іконографію.

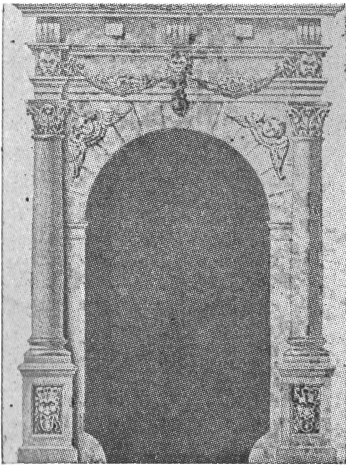
Велике оживлення в розмови й дискусії вносив Павло Ковжун, що, рідше з дружиною, частіше сам приходив на суботні вечори. Любив він і до чарки заглянути, любив поспівувати при акомпаніюванні гітари, міг забрати голос у дискусії на прерізні теми, залюбки говорив про малярів та мистецтво, одначе не любив теоризування на мистецькі теми. Тут він відмовлявся не раз подати основне вяснення чи хочби дефініцію про якийсь малярський напрямок. Одначе жив мистецтвом і попри важку заробіткову працю пензлем, що у висліді давала незрівняні віньєти, плякати, реклямові картини, розписи церков тощо, був душею об'єднання мистців „Анум”, і головним організатором та редактором мистецького журналу, органу цього об'єднання та інших видань з тієї ділянки. Розуміється, що ні цей мистецький журнал, ні видання, ні репродукції Ковжунових мистецьких праць не були б побачили світу, якщо б тут не діяла щедра рука власника аптеки М. Терлецького. У домі Терлецьких немов була редакція тих усіх видань. Нераз велися гарячі дискусії щодо добору матеріялу і статей, головно між Ковжуном, здеклярованим імпресіоністом та оригінальним графіком, що носив на собі п'ятно Нарбутової школи, та Іванцем, завзятим баталістом у практиці і поклонником баталіста Перфецького, та симпатиком баталістичних картин (головно з кіньми) Л. Лепким.

Меткий Ковжун цікавився теж екслібрисом, таким близьким його графіці. Він задумував серійне видання українського екслібрису. Не маючи й часу, а ще більше грошей на збирання матеріялів, він запросив до кореспонденційної праці над виданням дружину Михайла Терлецького, п. Марійку, яка допомагала йому в переписці з нашими й чужими мистцями екслібрису та в комплетуванні матеріялів до тієї ділянки мистецтва.

З вибухом другої світової війни та приходом большевиків припинилися богемічні вечори в домі Терлецьких. Як власник кам'яниці й аптеки Михайло Терлецький мусів покинути цю аптеку та перейти на працю до іншої, мусів теж відступити половину свого мешкання до диспозиції мешканевого уряду, але не хотів виїздити за Сян, залишився у своєму улюбленому Львові. Чудом вдалось йому перебути часи першої окупації Галичини большевиками. А коли 1944 р. насувала на Галичину нова большевицька навала, М. Терлецький хотів уже виїздити, та в останній хвилині залишився.

З Краю наспіла недавно вістка, що він не живе. Що сталося з його дружиною та з тими цінними збірками з різних ділянок мистецтва, які купував ціле своє життя не раз для того тільки, щоб допомогти мистцеві чи видавництву, або зробити дарунок якомусь українському музеєві, не відомо. Відоме тільки тим, що збиралися на суботні богемічні сходи в Терлецьких, де і я теж бував, що аптекар Терлецький записався в історії української культури як меценат наших мистців і мистецтва, який щедро давав гроші на різні добродійні цілі та підпомагав неодну інституцію, а то й різних потребуючих, при чому робив це дискретно, без розголосу, „щоб не знала лівиця, що робить правиця”.

ЛЬВІВСЬКИЙ ГОВІР

Брама Палати Корняктів
(до 1939 р. Музей Собеського)

I

Не зважаючи на те, що українська діалектологія має за собою заслужене минуле, досліді українських учених на цьому полі відносилися головню до села, до мови простолюддя. Нехіть до міста, до досліджування його мови, була спричинена головню неукраїнським елементом в українських містах і вслід за цим поглядом, що місто має багато чужомовних впливів, що його діалект, це „попсована” мова босячні, отже така, що не заслуговує на ближчу увагу, а ще й до того в наукових працях. І коли на Заході почалися досліді, над міськими говорами, над „арго” великих міст, над мовою босячні, міського пролетаріяту, соціяльних низів, то в нашій науці вперто оминали місто як предмет діалектологічних

дослідів, скупчуючи всю увагу на сільських говірках.

Цей односторонній підхід до справи став мені зокрема виразним, коли я в рр. 1929-1936 студіював у Львівському університеті й мав змогу познайомитися безпосередню з говором українського Львова та його передмість. Кількакратне увязнення за студентську й громадську діяльність дало мені добру нагоду пізнати говір львівських низів, зокрема таємну мову львівських „батарів”. З другого боку читання таких львівських оповідань як „Ліва кампа” П. Марійчина, „Вулиця” Б. Нижанківського, „Грачі” Ів. Керницького, а з старших авторів „Яндрусів” І. Франка, заохочували до наукового прослідження отого „львівського мовного кольориту”, яким просякнуті згадані твори. В 30-их роках я почав робити записки живої, говореної української мови у Львові, зокрема присвячуючи увагу молодому поколінню, з яким мені довелося зустрічатися в мурах „академічної гімназії”, де я почав у рр. 1936-37 свою педагогічну працю.

Систематичні досліді львівського говору перервав мені виїзд за границю і вибух другої світової війни. Проте я не кидав думки про завершення дослідів над львівським говором тим більше, коли бачив, що через окупацію большевиків західньо-української столиці наступлять великі зміни в її мові й мої матеріали матимуть уже історичну вартість. В 1940 році я запропонував проф. Д. Вестерманові¹ свої матеріали й прохав його допомогти у виданні моєї студії. Він погодився радо на мою пропозицію й награв для тієї цілі дві грамофонні платівки в своєму „Інституті Звукових Дослідів” у Берлінському університеті. Я взявся за працю. Восени 1941 р. я відвідав іще раз Львів і на місці подопитював деякі сумнівні питання. Отак постала моя студія про львівський міський говір, що вийшла друком у німецькій мові в 1943 році п. н. *Lemberger Ukrainische Stadtmundart* (Znesinnja). Arbeiten aus dem Institut fuer Lautforschung an der Universitaet Berlin. Leipzig 1943. 139 ст.

Ця студія — це перша праця не тільки про мову Львова, але взагалі перша праця про говір українського міста. Вона складається із вступних культурно-історичних та мовно-географічних міркувань та завваг на тему методи й транскрипцій слів. Опісля йде докладний опис львівського говору, так би мовити, „львівська граматика” з такими розділами: фонетика, морфологія, відміна, завваги до складні та історичний погляд на розвоєні тенденції львівського говору. Окремий розділ займають міжмовні взаємини, львівські автентичні тексти, та львівський словник. До праці додано мапу українських говорів для унаочнення місця львівського говору на українському мовному обширі.

II

Львівський говір, як система, не визначається одноцільним характером. Побіч літературної мови, що її вживали освічені верстви і що тільки в деяких випадках, головню щодо фонетики, виказувала взагалі західньо-українські прикмети (напр. сильне помякшення приголосівок: шья замість ся, жья зам. зя й ін., звужена вимова ненаголошеного „о”, напр. тубі, субі замість тобі, собі, відмінності в наголосі й інтонації, тощо), існували справжні міські говірки на передмістях з українським населенням і вони відзеркалювали собою:

1) насамперед найближчі сільські говори, з якими межувало передмістя,

2) в дальшому різні західньо-українські говірки, залежно від того, звідкіля мовлянин приходив до Львова на сталі поселення.

Супроти цього не залишалось ніщо інше, як обмежитися в основі до одного передмістя, а саме Замарстинова та опрацювати передусім його говоріву систему, тільки час від часу додаючи уваги про загально-

¹ Проф. Д. Вестерман, директор Інституту Звукових Дослідів, був особисто у Львові 1937 р. з викладом на запрошення Львівського університету й з того часу він живо цікавився цим містом.

львівські мовні прикмети. Можливо, що це відбилося на прозорості праці й не дало відповіді на всі питання щодо львівського говору. Однак аж в процесі опрацювання матеріалу можна було побачити, що львівський говір це незвичайно цікаве й живе співіснування різних говіркових систем, об'єднаних тільки деякими спільними прикметами в ділянці звуків, словотвору та головно — лексики. В міру національного освідомлення нижчих соціальних сфер та їхньої самоосвіти позначався на цих говірках вплив літературної мови, зокрема в таких яскравих відмінах, як „e” по м'яких (без наголосу навіть -i), напр. дякую, зам. декую, завязувати зам. завізати й ін. Літературні впливи ширилися нарівні з чужими впливами. В деяких випадках чужі перемагали. Отак напр. одна з найбільш прикметних говорівих тенденцій українського Львова між двома світовими війнами було поширення у-вимови звука л. Всупереч літературній нормі в цьому випадку поширювався польський вплив вимовляти „л” як нескладотворче „у”, в таких словах, як „уавка”, „мауа”, „брауа”, „пішуа” й т. п. Це явище охопило всі верстви молодого покоління й — цікаве — мало велику експанзивну силу, не зважаючи на спротив з одного боку батьків, а з другого боку школи. Інша прикмета, що експандувала в тому часі в звуковій системі молодого покоління у Львові, було „х” на місці „г”, отже не тільки „хата”, „хочу” й т. д., але й „холос”, зам. „голос”, „нуха”, зам. „нога” й б. ін.

Як кожне велике місто, Львів мав свою лексику. Поодинокі слова, типові для Львова, ми зібрали в окремому словничку. Все ж насамперед годиться відмітити одну з прикмет, що її загально признавали як типово львівську не в науці, а в популярному відчутті. Масмо тут на увазі часте вживання ввідного „та”, яким львовянин міг зачинати майже кожне речення. Тому то мешканців Львова (побіч інших прозв) називали „тайойками” (від сполуки „та йой”). А далі йшла велика кількість специфічних „львовянізмів” у роді: „арбайтувати”, „балак тримати”, „бадилікі” (волосся), „бути блят, блятувати” (погоджуватися), „бухати” — що раз частіше конкурсоване словом „(за)йванити” (красти), „дати цинк” (знати), „хавіра” (хата), „фалювати” (йти), „капувати” (розуміти), „лаха дерти” (висмівати), „пєтра дістати” (налякатися), „сумер” (хліб), „шпарга”, „плюсква” (сутичка, неприємність), „тримати штаму” (дружити) тощо.

Власне через ті й тим подібні слова львівський словник мав незвичайну симпатію у самих львовян, головно серед молодого покоління. В 20-их і 30-их роках уходило за „добрий тон” серед доростаючої освіченої молоді „говорити по-львівськи”, тобто домішувати до звичайної літературної мови поодинокі слова з львівського діалекту.

Треба об'єктивно признати, що львівська вулиця витворила специфічний настрій, гумор і дотеп, який притягав і якому тяжко було опертися. Вистачить згадати, що з дуже великою популярністю зустрілися радіопередачі „Щепка і Тонька” власне через їхній невідфальшований гумор. „Львівський говір” — в популярному розумінні лексики, зворотів і стилізації — ширився з великим успіхом по цілій Галичині.

Як зразок, наведемо тут частину з тексту, що надрукований у згаданій книжці на стор. 102-3. Говорить „Міхалова зи Знісіне”:

„... Старий мій ни роби, вчорай був в магістраті за роботу. Кажали му метрику на польське принести, ту дадут паньствова пу-саду: вулиці замітати.

„А наразе руботи для кабанув німа!”

А нидучикані ваши! Ней вас Памбіх скари! Абисьти нугами пу-натігали! Жибисьти скапали, як сьвічка!”

Жибисьти го президентум зрубили, то метрикі на ваши ни пиринисе! Я сі ни хвалю, Павлова, али я ни з тих, жиби за пару шустук цапуви душу занесла.

Я ни Юуцька, жи за пуліцая вийшла!

А то ферняк на гвінт, вибалуши сліпаки, накрути куркоцьонгів... шнуруї як грабіна.

І мисли, жи Бога за ноги злапала, пані пустирункова.

Морда на глянц, шпануї на тебе звінкля і „пу хамску до мні ні балакаць!..”

III

В цій короткій статті годі нам подавати докладні й вичерпні дані про говір Львова, як теж і характеризувати значення його для української науки. Цікавих на подробиці відсилаємо до нашої студії, а згадаємо тільки кількома словами про відгуки, з якими наша праця стрінулася в науці.

Маючи деякі застереження щодо подробиць, проф. Юрій Шерех писав про неї на сторінках „Українського Вісника” в 1943 р. м. ін. таке:

„Нетерпляче розкриваємо книжку. Перша в українському мовознавстві спроба дослідити діалект великого міста. Досі наша діалектологія обмежувалася на вивченні сільських говірок. Тут вироблений сталий підхід, навіть стала схема дослідження, і дослідникові залишається тільки наповнити кожного разу цю схему місцевим матеріалом. Щождо міських діалектів, то тут не тільки не маємо виробленої, установленної методології, ба навіть не маємо певности, чи можна говорити про українські міські говірки і чи треба їх досліджувати. Справді ми так багато разів повторювали, що наші великі міста русифіковані або польонізовані, що кінець-кінцем самі в це беззастережно повірили. Тим часом усі наші міста зберігали завсіди українське мовне підґрунтя, всі міста постійно мали приплив українського мовного елемента з сусідніх і дальших околиць. Ніякі примусові русифікації ані польонізації, впроваджені чужими урядами, не були спроможні припинити цей процес. Для цього треба було б ізолювати місто від довколишнього сільського терену, а цього зробити не могла ніяка влада. Чужинецька ворожа влада могла тільки приглушувати, загальмовувати приплив української мовної стихії до великого міста, але не могла перервати йо-

го. І коли ці чужинецькі влади були зметені, то особливо наочно виявилися наслідки діяння повсякчасного, безперервного припливу українських мовних елементів... З особливою, може, інтенсивністю виявилось все це у Львові... Все це до високого ступеня підносить наш інтерес до прослідження міських говірок, зокрема львівської... Робота Яр. Рудницького про українську говірку Львова відзначається серйозним і кваліфікованим підходом до фактичного матеріялу і широким обсягом поставлених проблем..."

Інший рецензент праці д-р Г. Наконечна писала в пражському „Пробосм” за р. 1943 м. ін. таке:

„... Нова праця... становить перший крок у систематичному вивченні говору одного міста, в цьому випадку львівського міського говору з окремою увагою на говір однієї частини Львова: Знесіння. Ця праця — це великий зворот у досьогочасному напрямку наукових зацікавлень не тільки самого автора, але й нашої діалектологічної науки взагалі..."

Наприкінці наведемо ще один голос чужинецького вченого, професора Карлового Університету в Празі, д-ра Е. Ріпля, надрукований у міжнародньому журналі „Архів фір фергліякенде Фонетік” за рік 1943:

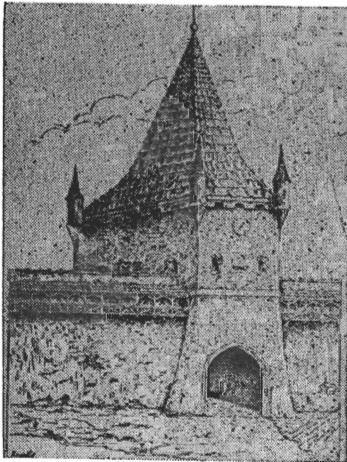
„Ця студія важлива однаково з тематичного як і з методичного погляду... Автор виказує в ній обзнайомленість із предметом та незвичайну зручність, що уповажнює до дальших надій."

Останньо приніс довшу рецензію цієї праці Гайдельберзький журнал „Цайтшріфт фір слявіше Філологі” пера проф. Ю. Шереха.

Особисто нам приємно об'єктивно ствердити, що Львів був першим містом України, яке діждалося в українській науці наукового опрацювання теж і з погляду мови. Цим ми хотіли сплатити довг вдячності старому городові, в якого мурах нам довелося пережити молодечі роки, перші наукові успіхи й справжню тверду школу життя так в особистому як і загально-національному розумінні.

ЧУЖИНЦІ ПРО ЛЬВІВ

Галицька брама
готичного Львова, XV ст.
(відтворена Ф. Ковалишиним)

Описи подорожей, мемуари, записки та реляції чужинців, які торкаються міста Львова, назагал не численні. Дотого ще переважно короткі, уривчасті або надто загальні, що подають лише моментальні враження, сумарні образи, без докладніших описів і систематичних реєстрацій. Це явище можемо пояснити тою обставиною, що в старі часи, Львів займав важливий вузол великих шляхів, які лучили Наддністров'я і Наддніпров'я з середньою Європою і Північ з Півднем. Ніхто з чужинців, а особливо подорожники, не затримувався у Львові на довший час. А ще Львів, і взагалі подільські і галицькі українці, славилися, як добрі візники. „Фурманка” все була на поготові і так гості, не втрачаючи часу, мандрували тодішніми „гайвеями” далі, маючи при дорогах численні коршми

і заїзди з неменше численними „трунками” і „легумінами”. Їхалося вигідно, швидко і приємно.

Не будемо торкатися найстарших хронікарських відомостей і загалом сухих історичних оглядів, а згадаємо описи й записки тих чужинців, які на власні очі бачили Львів та особисто пізнали їх мешканців. Такі відомості, хоч і короткі, і фрагментарні, нерідко дуже інтересні і навіть несподівані для нас, що подають стан міста в правдивому світлі — характер краєвиду, пам'яток архітектури і мистецтва, побут і звичаї, характер, вигляд і вдачу горожан і взагалі цілого стилю життя західньої „столиці”.

Найдавніші відомості збереглися про подорож відомого мандрівника по цілій Європі і близькому Сході Жільбера де Лянуа (1386-1462), що був послом Франції, Англії і Бургундії. У своїх споминах „*Vouages et Ambassadors*”, описує подорож 1421 року, коли він переїздив через Західню Україну, Волинь, Галичину, Поділля, Бесарабію, Малу Тарта-

рію (Степову Україну) і Крим. З Польщі Лянуа їхав через місто „Sadownen (Судова Вишня) на Русі” до „Lombourg на Русі” (Lemberg, Львів). „Там мені дали панове міщани того міста (Львова) дуже великий обід і кусень шовку.” Таку саму гостинність зустрів подорожник і в інших містах на Русі, як Белз, Луцьк, Кремянець, Камянець та інші. Особливо хвалять прийняття й дарунки, які дістав від рутенських князів і рутенських лицарів (старшин), особливо від Ghedigold-a, капітана Рлуу на Поділлі (с. т. Пилява — місце одної з найбільших перемог гетьмана Б. Хмельницького).

До початку XVI стол. відноситься Реляція Альберта Кампензе до Папи Климентія VII, в справі претенсій Московії до земель, що лежать поміж Бористеном (Дніпром), Меотидою (Озівським морем) і Та-наїсом (Озів), а які склали Державу Русь (Stato de Rossi). До земель Росів — Русинів (Rossi) зачисляє Реляція Київ і Львів (Citta Leopolina) аж до Сарматських гір (Татри).

Відомий французький подорожник і дослідник Блез де Віженер в своїй книжці: „La Description du Royaume de Pologne” (Париж 1573), чимало місця уділяє Західній Україні і Правобережжю, які називає „Штатами польського королівства”. Каже, що головним містом „Червоної Русі” є Львів, а також Люблин. Червона Русь, пише він, є частиною цілої Русі і займає місце поміж Сарматськими горами по ріку Дністер до Малої Польщі (Краківщини) і ріки Буга. „Ця країна дуже добра, дуже плодюча, добре заселена і була б ще більше залюднена, якби не набіги татар”. Про нарід на Поділлі каже, що він той самий, як на Волині і Галичині, а „їх мова, побут і звичаї майже тотожні з такими на Червоній Русі, Волині і Литві.”

В обширних Записках посла німецького цесаря Рудольфа II до козаків — Еріха Лясоти (1550-1616), коли посол переїздив через Львів в 1594 році, записано: „Львів — столиця Червоної Русі. В місті є єпископська катедра, воєвідство, кастелянія (залога фортеці) і староство; має два замки: один у місті, інший поза містом на високій горі, звідки відкривається вигляд на декілька миль. В цьому місті багата торгівля: її ведуть переважно вірмени, які тут поселилися і мають прекрасну церкву, де і провадять богослуження за звичаями свого обряду.”

З кінцем XVI ст. приходять більше зацікавлення Львовом, у західно-європейській картографії, вузлом більших шляхів та своїми укріпленнями. Найкраща гравюра міста Львова, як велика панорама, уміщена у величезному виданні Г. Брауна і Ф. Гогенберга „Civitates Orbis Terrarum”, (VI том коло 1617 року). Подібна, тільки зменшена гравюра, відома також у виданні Cellarii „Regni Poloniae” 1659 р.

Особливе значення має подорож відомого мандрівника У. Вердума, який був у Польщі, Галичині і Поділлі в роках 1670-1672, а який переводить порівняння польського й українського народу. Хоч Вердум більше пише про побут, звичаї та одяг селянства, все таки звертає увагу і на місто Львів, яке називає „Руським Львовом”. У цього автора читаємо:

„Найбільше ласкавости в словах і жестах знайдеш на Русі, спеціально в жінок, до чого спричиняється також русинська мова, вимова котрої не така тверда, як польська. Тому кажуть, що у Львові живуть такі гарні, делікатні й спокусливі невісти, як зрештою ніде на цілій земній кулі. Зустрів там я сам порядну жінку, котра, коли я щось хотів у неї купити, вміла мені сказати чемний комплімент у латинській мові і вміла висловитися в дуже піддлесливих висловах”. Описує він досить докладно український одяг і, вихвалюючи його естетичний вигляд, каже, що „польські селяни не є так гарно одягнені, мало одначе різниці між міщанською та тією людністю”.

Цей голос про Львів не був самотнім. Дещо подібно писав також данський посол Юль Юст, переїжджаючи через Львів в 1711 році, з Придніпров'я шляхом через Винницю, Бар, Зінків, Ярмолинці і Тернопіль. Данський посол записує про Львів:

„Місто оточене високим валом, а внутрішній бік зміцнений невеликою старовинною стіною з вежами (оборонні мури). Старе місто гарніше всіх інших міст подібного розміру. Тут багато гарних палат і майже всі доми п'ятиповерхові, з невеликими колонами з цілих кубічних каменів (квадрів) та прикрашені прекрасними різьбами; вікна мають залізні ставні (віконниці) і ґрати. Врешті, війна зруйнувала важніших горожан і деякі будинки знищені... Мужчини у Львові носять польський одяг, жінки — французький. Загалом у місцевих жінок непомітно нічого польського (!). У Львові є замок; стоїть він на високій горі, що перевищує найвищі шпильні храмів, оточений мурами і вежами та може обстрілювати всі міські вулиці.”

Наш огляд важніших подорожників, що були у Львові, не вичерпується повищим матеріалом. Певно, що упродовж XVIII століття було їх ще немало, тільки цей матеріал ще не зібрано і не опрацьовано. Свідчить про це також картографія і гравюра, що представляє наш Львів, як важливий осередок торговельних шляхів. З тих гравюр міста Львова згадаємо працю К. Недбаловича 1703 р., що виображає облогу міста українськими військами гетьмана Б. Хмельницького 1648 р.; далі гравюри Львова таких авторів, як Johann Christoph, Haffner, Prixner 1768 р. (Бібліотека Павліковських у Львові) та інші гравюри XVIII ст. в Історичному музею м. Львова. З українських граверів, відома гравюра Львова Івана Филиповича з половини XVIII століття.

Девятнадцяте століття незвичайно багате на подорожників, що відвідували Львів. Були це переважно німці, що описували свою подорож доволі сухо й нецікаво. З німецькою докладністю описували вони, які відвідали уряди австрійської монархії, де і скільки видали гроша, як їм спалося і що їли. Натомість менше звертали увагу на особливості краєвиду, вигляд міста, пам'ятки архітектури й мистецтва. „Не помічали” національного складу, звичаїв, вдачі та інших особливостей населення. Не схоплювали стилю життя і характеру галицької столиці.

Вийняток становить знаменитий твір відомого мандрівника, вченого антрополога Йогана Георга Коля „Die Ukraine. Kleinrussland”, виданий

в Дрездені в 1841 р. Прибувши до Львова вечером 19 жовтня 1838 р., автор пише: „Все було дуже ясно ілюміноване; високі доми були освітлені знизу вгору, з вулиць мерехтіли здалеку довгі ряди ліхтарень, і з усіх гір навколо палахкотіли численні світла зблизька та здалеку, але це була звичайна, буденна, вечірня ілюмінація. У великі празники при святочній ілюмінації мусить бути вид міста з цих гір величавий... Від непамятних днів ми не бачили чогось такого гарного та наше серце забилось, повне втіхи, коли ми вїхали в брами великого міста.” Далі Коль пише, що в кітловині „наче квочка в гнізді”, розсілося велике, бо стотисячне місто. Просторі площі, гарні проходи, бульвари та великі сади. Місто багате в храми, церковні великі вежі та великі будинки. Подобалася мандрівникові і нова львівська ратуша. Про Ринок каже: „Липський і дрезденський Ринки вже безліч разів малювали, але львівський ні, а втім це була б багато цікавіша картина. Каварень, цукорень, і винарень не бракує. Львів має більші і елегантніші каварні ніж Дрезден або інші німецькі міста тієї величини. На вулицях Львова великий рух.” За описом Коля тодішній Львів мав німецьку політуру в урядовцями в 1/3 німцями, німецьким театром та інше. Про поляків Коль писав: „Вже Шульце завважив, що поляки дуже криклива нація, і що він у ніодному передпокою королівської залі не чув так багато шуму та сварні, як у польському. Поляки говорять багато та голосно, а прості люди не говорять ніколи, лише кричать.”

Про українців Коль говорив найбільше, одначе переважно про селянство. Тому, що ці розділи значно поширили б нашу тему, вкажемо лише на деякі місця писань Коля. Ознайомившись з Галичиною, автор пише, що там живе нарід „так посвоячений з малоросами, козаками й українцями, як баварці з саксонцями. Їх мова, очевидно, значно різниться від великоруської. Зате подільські та київські українці розуміються з галицькими, як брати. На перший погляд ока вони виглядають на понурих і замкнених. Грабунок і душегубство серед них дуже рідкі, а табулі австрійських кримінальних установ виказують, що на українському сході монархії такі рідкі, як у протилежному кінці монархії, на італійському заході — такі часті. Як усі українці, так і галицькі — чистіші від поляків. Зате поляки більше запопадливі та старанні”.

Вказуючи на великі і рухливі шляхи, що перетинаються у Львові та служать для товарообміну поміж сусідніми державами і країнами, відмічає, що комунікація була в руках українців. „Котиться цими дорогами, сюди й туди всякий крам між двома могутніми монархіями і, головно, між головними містами: Віднем, Одесою, Львовом, Прагою, Краковом, Києвом і Москвою.” Візниками були головно українці. „Бреслав, Познань, Варшава, Київ, Будапешт — ось граничні пункти великого кола, що в ньому порушується галицький українець, знаменитий візник” — каже Й. Г. Коль.

Не менше інтересний опис подорожі по Галичині і зокрема Львова чеського письменника Карла Владисласа Запа „Cesty a prochazky po Haličke zemi”, Praha 1844. Його відомості дають прецікавий матеріал до

українського побуту, звичаїв, вдачі, мови й мистецтва; зокрема Зап, так само як і Коль, говорить про комунікацію і знаменитого українського візника, торгівлю і соціальні відносини. Відноситься це до останніх років 3-го десятиліття минулого століття. Про місто Львів чеський письменник говорить наворотами в кількох місцях своєї об'ємистої книги. Оглядаючи Львів з Замкової гори, передовсім відмічає храм св. Юра — „де найкраща оздоба міста”. Згадує і фабрики, а поміж ними тютюнову у Львові, де робітниками були здебільша українці.

„У Львові по русинськи говорять мало, а інтелігенти-русини говорять по польськи. Так само в родинах священників розмовляли поміж собою, особливо в приявності чужих, по польськи. Одначе коли зайшла мова про чеську літературу, почали всі говорити по українськи. По селах автор „пересвідчився, що тутешній русинський говір з уст русинських дівчат — звучить дуже гарно, а що лише поляки своїми насмішками, а ще більше своїми наклепами завели його в таке пониження... А тепер нема нічого дивного, що та мова, якою написані найстарші літературні пам'ятки цієї країни, втікла під стріху бідного селянства”. „Наш чоловік (с. т. чех) в руському краю, навчиться говорити по руському значно ліпше, ніж по польськи тому, що русинська мова (розуміється малоруська) вимагає значно менше ломання язика і шепелявлення (ніж польська мова) і вислів (вимова) її присмніший”. Особливо захоплюється Зап народніми звичаями на Різдво, піснями, думами, будівництвом, церковною обрядовістю, відмічає також українські школи та примітивне виховання молоді. Наприкінці своїх спогадів К. В. Зап, торкаючись звичаїв і взагалі українців, подає такий факт. Їхавши зі Львова до Перемишля, дав візникові — українцеві 2 гроші на снідання. Той — каже автор — за один грош купив горілки, до того дав собі „з власних засобів” хліб, а другий грош віддав старому жебракові, що стояв перед коршмою.

А візник — молодий хлопець додав:

— Як я старого діда не забуду, то за мене Бог не забуде!

„В цю хвилину стало мені перед ним (візником) встидно...”

Володимир Трембіцький

ЛЬВІВ І ФІЛАТЕЛІЯ

Дві поштові марки ЗУНР
і наліпка з нагоди 350-ліття
Берестейської Унії¹

Західної УНР 1918-1919 рр. хотіла покористуватися друками польової пошти УСС, перепечатуючи спеціальним надруком 10 штук марок УСС у чотирьох красках, щоб таким чином перетворити їх на перші державні марки ЗУНР. Але запас марок УСС був дуже малий і Міністерство Пошт та Телефонів мусіло іншим способом забезпечити свої поштові уряди потрібними марками, тому дало українські надруки на австрійські марки, яких по розвалі Австрії залишилось подостатком.

З першого дня державности Галичини, 1 листопада 1918 р., українці перейняли всі ділянки влади до своїх рук, між іншим і пошту, і ця

¹ Вгорі: Українізована поштова марка (австрійська) з галицьким львом, що ходила на Львівщині 1918 р. і така ж марка з тризубом, що появилася їй на зміну. Внизу: Ювілейна наліпка з нагоди 350-ліття Берестейської Унії видана в Римі за проектом Азовського.

² Наліпки Нар. Комітету, Нац. Дем. Партії, Укр. Радикальної Партії, Укр. Педагогічного Товариства, Укр. Акад. Громади, та інші.

УКРАЇНСЬКІ МАРКИ І НАЛІПКИ З ТЕМАТИКОЮ ЛЬВОВА

Предвісником наших державних поштових марок були наліпки-марки з 1905-го та 1913-го рр., видані українськими організаціями міста Львова, на яких видніють або герб Львова й Галичини — лев, або постаті визначних діячів української науки, літератури чи політики.²

Ці львівські наліпки стали пізніше зразком для Боевої Управи УСС, що випустила 1915 р. низку поштових листівок та наліпок-марок, якими послуговувалась військова пошта Українських Січових Стрільців. Ініціатором цих поштових видань УСС був діяльний член Боевої Управи, відомий організатор українського руханкового життя в Галичині та батько українського спорту, проф. Іван Боберський. Для традиції, пошта Галицького Уряду

українська державна пошта проіснувала до літа 1919 р., тобто до часу, коли польська армія ген. Галлера зайняла територію ЗУНР по Збруч.

Та не всюди однаково діяла українська пошта. Це було зумовлене бовсюю акцією, положенням на фронті, а тому українська пошта коротко вдержалась на Заході (Посяння) та ще коротше у Львові, де вже 2. XI. 1918 р. почалися бої з поляками. Саме через воєнний стан між ЗУНР та відродженою Польщею залишилось так мало памяток з поштового обороту (листів, карток, грошових переказів, марок і т. д.). Зокрема Львів коротко був в українських руках, усього 22 дні, і то як фронтова полоса. Під час вуличних боїв львівські пошти були тільки центральними телефонного зв'язку командування українських військ. І тому не маємо зі Львова обігових поштових документів. Є лише усні перекази про самочинне українізування нашими поштарями на головній пошті — вночі на 1 лист. 1918 р. трьох австрійських поштових марок невідомої вартости, при допомозі вирізаної на гумі-радірці печатки з емблемою тризуба. Ці марки мали б бути власністю найбагатших маркових зборів (бритійський музей, деє в Індії та тут в Америці). Проте ніякі каталоги марок Міхля, Зенера, Скота та інш. про них не згадують. Може колись нашим філателістам пощастить розгадати цю таємницю і коли б ці марки існували, то своєю вартістю були б найдорожчими на філателістичному ринку.

Поруч цих трьох незаних ще нашої філателії львівських марок із тризубом (доречі дуже рідко вживаним на марках ЗУНР) зукраїнізовано вже на наказ Міністерства Пошт і Телеграфів у листопаді 1918 р. в львівській поштовій окрузі перший раз запас австрійських марок таким надруком: в осьмокутній рямці стоїть герб Львова та галицької держави, довкруги напис „Західно-Українська Народня Республіка”. Цим надруком перепечатано всього 4-и вартости австрійських марок із 15 вартостей серії виданої Австрією 1. X. 1916 р., а саме: 3 гелерову (сотикову) фіолетну, 5 гел. зелену, 10 гел. малинову та 20 гел. темно-бронзову.³ Перші три марки за 3, 5, 10, 15 сотиків були з австрійською цісарською короною, 20 сотикова марка з цісарем Францом Йосифом I. Ці марки в самому Львові в обігу не були та на Львівщині і на прикордонні з Польщею вони ходили яких 3-4 місяці. По зайняттю Львівщини польськими військами, Міністерство Пошт і Телеграфів ЗУНР стягнуло їх, при чому більшу кількість урядово знищено. В березні 1919 р. появились нові зукраїнізовані марки з надруком станіславівським і коломийським. Галицького льва вже на них не було, тільки надрукована була вартість в українській валюті: шаги, гривні.

З виданням львівських марок ЗУНР в листопаді 1918 р. кінчається тематика міста Львова на поштових марках ЗУНР в краю. Щойно на чужині, у Відні, була випущена серія нових марок вартостями — 10, 20, 50 сотиків та 1 і 10 корон, на яких посередині в щиті видніють у різних кольорах — герб Києва Архистратиг Михаїл, галицький лев, над ними

³ Українці здавна вживали назви на означення гелер, — сотик.

герб Соборної України тризуб з написом довкола: „Українська Народня Республіка З. О.” (Західня Область). На жаль, політична дійсність не дала змоги покористуватись цими поштовими марками на рідних землях. Вони залишилися тільки еміграційними виданнями уряду ЗУНР. Уряд ЗУНР знищив їх наклад в 1923 р., заховуючи тільки малу кількість для архівального вжитку. Були це останні поштові марки видані Галицьким Урядом.

Без огляду на невідрадну дійсність за часів Польщі, українські організації міста Львова спромоглися видати свої марки, в дійсності наліпки в звязку з різними роковинами та з метою придбання фондів на культурні і харитативні цілі. В 1921 р. Українське Педагогічне Товариство видало з нагоди свого 40-ліття жовто-чорну наліпку з написом: „В школі наша будучність” та з датою „1881-1921 рр.”. Прибуток з розпродажі тієї наліпки призначений був на розбудову шкільництва. УМНА (Українська Мистецька Накладня) випустила у Відні 1925 р. серію марок — одну з Маркіяном Шашкевичем, другу з його могилою на Личаківському цвинтарі. Ці марки продавались на еміграції та між філателістами в Галичині. 1926-30 рр. Клубок Рідної Школи у Львові при народній школі ім. Бориса Грінченка випустив серію марок 1, 2, 5, 10, 50 сот. і 1-злотові, що прикрашені мистецьким ініціалом КРШ та вишивкою. 1926 р. спортове т-во „Україна” у Львові, з нагоди 15-ліття існування видало 3 наліпки 3, 5 і 10 сот. червоно-чорної краски із зображенням ситківкових змагань та лещатаря, а на наліпці 5 сотиковій із організаційною емблемою та з датою 1911-1926 рр. і написом „Ювілейний Фонд Спортового Товариства Україна”. Цього самого року видав комітет будови пам'ятника на могилі Івана Франка на Личаківі три наліпки червоної, синьої і темно-бронзової краски з погруддям поета та датою його народин і смерти: „*1856 †1916.” В році 1928 випустив комітет будови дому для українських техніків у Львові добродійні наліпки синього та зеленого кольору, одну з проєктом наміченої будівлі, другу з робітником, що несе козел цегли на плечах, з написом: „На будову дому українського техника”, в рогах вартості: 10 і 20 сотиків. Також українське гімнастично-спортове т-во „Сокіл Батько” видало 2 червоної та синьої краски трикутні наліпки на дохід викуплення сокільського майдану при Стрийській вулиці у Львові. Наліпки вартості 10 сотиків і з написом: „1/61 квадратного метра на Український Город у Львові”. Це вже були останні наліпки видані у Львові українськими установами перед 2-гою світовою війною.

З приходом большевиків, восени 1939 р., всі українські видання марок чи наліпок припинились, бо всі установи були зліквідовані. Добра нагода, щоб випустити українські поштові марки трапилась в 1941 р., саме в тому часі, як почалась совєтсько-німецька війна та як 30. VI. було проголошене відновлення української державности. Можна було тоді пустити такі марки в хід, зокрема в повітах Галичини, де ще не діяла німецька адміністрація та наші філателісти прогаяли нагоду для виявлення приватної ініціативи. Кажуть, що мали існувати марки

з написом „Підпольна Пошта”, але їх вигляду ані теж вартостей не було змоги досі устійнити.

В скупченнях нашої еміграції на теренах Німеччини появилися були таборові марки з яких прибуток призначений був на культурні цілі. Серед різних тем на таборових марках належне місце займає і Львів. І так 1947-8 рр. таборова пошта в Регенсбурзі присвятила галицькій столиці одну 3 РМ марку, на якій виднів тризуб, прикрашений виноградними китицями, а вгорі дата: 1. XI. 1918 — 1. XI. 1948. Згадану марку долучено до окремо виданого стяжкового бльоку марок з пропам'ятними датами визвольних змагань. Дня 10. VI. 1948 р. регенсбурзький табір випустив серію марок з нагоди сотих роковин „Весни Народів”. На першій 50 феніговій марці смолоскип освічує перший львівський, а загалом перший український часопис „Зоря Галицьку”, на другій, вартости 3 РМ. брунатної краски, єпископ барон Яхимович, сподвижник галицького відродження з-перед 100 років. З приводу перевалютовання німецьких грошей марки ці дістали 28. XII. 1948 р. новий червоний надрук 5 і 30 фен.

Поруч таборових марок появилися одночасно і марки зреорганізованого еміграційного уряду УНР. На одній з тих марок, вартости 10 шагів (зеленої краски) видніє храм св. Юра у Львові та напис: „Укр. Націон. Рада — пошта.” Чотири марки вартости 25 шагів, зелено-жовтосині, а присвячені 30-им роковинам Листопадового Зриву видано 20. IV. 1949 р. На марках Український Січовий Стрілець з кулеметом, під зеленим кущем та на тлі львівського собору св. Юра і ратуші. Зверху напис „1. XI. 1918”, під сподом „Українська Пошта — Ukrainian Post”.

Крім марок українського еміграційного уряду і таборових, видали ще марки з тематикою Львова військовики та емігранти в Італії. Ще в 1946 р. видав був український допомогивий комітет в Римі марки та марки з причіпкою з нагоди 350 роковин Берестейської Унії, мистецько оформлені відомим мистцем Азовським. В серії цих марок, остання вартости 50 центів і чорно-брунатної краски, з видом львівського св. Юра та з овальним в правому розі портретом митрополита Андрея в ризах.⁴ Марки УДК в Римі мали в деякій кількості дочіпки, що держались марки спільними зубцями. На дочіпці, величини головної марки напис: „Одно стадо — один пастир” і дата „1596 — 1946”.

В північній Італії, у підніжжя республіки Сан Маріно, в таборі полонених I-ої Української Дивізії існувала окрема таборова пошта, що в своїх маркових виданнях присвятила декілька марок галицькій столиці. Ця таборова пошта випустила 1. XI. 1946 р. кармінової краски марку з причіпкою, присвячену 28 роковинам Листопадового Зриву. На марці національний прапор з тризубом на тлі Львова, а на причіпці перехресний напис: „1918 — Львів, Ріміні — 1946”, посередині перехрестя у вінку — „1. листопад”.

⁴ Ця марка в синьо-чорній красці була раніше видана для потреб Єп. Вучка у Ватикані.

ЛЬВІВ НА ЧУЖИХ МАРКАХ

Вирішенням 14. III. 1923 р. Рада Амбасадорів в Парижі Львів та Галичина дістались Польщі. Польська влада, випускаючи свої поштові марки з краєвидами та замітнішими пам'ятками міст, не поминула й галицької столиці. І так на марках 1925-27 рр. поміщений львівський пам'ятник Собеському (20 і 30 грошів вартости, оливно-брунатної та блакитної краски), а на марках з 1. IV. 1927 р. (15 грошові бронзово-червоної краски) будинок львівського університету.⁵ З таким самим виглядом 15 грошові марки та поштівки і та сама марка за 15 грошів з 5. VI. 1937 р. дістала у „Вільному Місті Данцігу” чорний надрук „Порт Гданськ” і тим самим сталася маркою польського поштового уряду в цьому автономному німецькому місті.

Існували ще марково-наліпкові випуски польських львівських установ, таких, як Торговельно-Промислова Палата (з нагоди т. зв. Східніх Торгів, що відбувались у Львові 1-14. IX. кожного року, на яких видніє лев з-під львівського магістрату, або наліпки бюро допомоги безробітним тощо. Та всі вони мали дуже обмежений час своїх ходів.

Роки 1939-41, ані після 1945 р. не принесли філателії нічого, щоб знаменувало приналежність Львова до Радянської України. І досі немає на марках СРСР ні одного виду Львова.

Але по зайнятті Галичини німцями 1941 р. та прилученні її до т. зв. Генерального Губернаторства (ГГ) — німецька губерніяльна влада, випускаючи свої окремі марки, двічі покористувалась тематикою Львова. В серії з 14. IX. 1943 р. на одній з марок фіолетно-чорної краски, вартости 1-2 зол., був німецький державний герб на тлі львівського ратуша, а в правому розі — герб Львова та галицького краю — лев. В листопаді 1943 р. вийшла нова серія марок і одна з них, темно фіолетно-бронзової краски, вартости 6 зол., була з видом Львова. Крім цього 1 серпня 1941, в день переходу Галичини до Ген. Губернаторства, львівський поштовий уряд уживав ювілейної печатки з написом: *Uebernahme des Distrikts Galizien, Lemberg 1941*”, по середині якої на тлі слява свастики, видніла Святоюрська гора з собором. В перші роковини галицького дистрикту на листах Львова появилася окрема ювілейна печатка з написом: „*Ein Jahr Distrikt Galizien — Lemberg*” та з гербом Львова (у воротах муру лев) і датою по обох боках — 1942. В другі роковини Г. Г. видала губерніяльна влада ювілейну листівку (бльок) з написом у горі: „*2 Jahrestag des Generalgouvernement*”, по середині якої на тлі ратуша виднів з правого боку в лівому горішньому розі німецький орел зі свастикою, а під ним дата: „*26. 10. 1941.*” Такі самі ювілейні печатки були вживані кожного року тільки зі зміною датування.

Крім марок і наліпок, що мають безпосередній зв'язок зі Львовом, є ще дві серії марок, які мають до Львова лише посереднє відношення, а то в зв'язку з обслуговуванням поштових посилок до декількох міст. Історія цих марок пов'язана між ін. з заіснуванням Української Народ-

⁵ За Австрії Галицький Соїм.

ної Республіки 1918 р. А саме: центральні держави Європи підписуючи Берестейський мир, визнали самостійність України, яка стала і сусідкою Австро-Угорської монархії; між обома цими державами були навантажені дипломатичні і економічні зв'язки, тому урухомила Австрія під весну 1918 р. першу свою літунську лінію з Відня через Краків і Львів до столиці України Києва. З цього приводу випустила австрійська пошта 30. III. 1918 р. перші свої літунські марки вартістю 2, 3, 4 корони. Ці марки з 1916 р. перепечатано чорним надруком „Люфтпост” і новими вартостями 1.50 і 2.50 к., при чому марка з серії за 4 корони мала лиш надрук „Люфтпост”, але без поданої нової вартості.⁶ Поштово-літунський зв'язок Відня зі Львовом та Києвом тривав тоді до осені 1918 р., тобто приблизно 7 місяців, до розвалу Австрії. Подібно як Австрія поступила й Угорщина, перепечатаючи 4. VII. 1918 р. дві поштові марки 75 ф. і 2 к. з видами угорського парламенту (видані 1918 р.) червоним мадярським надруком „повітряна пошта” з новими вартостями 1.50 ф. і 4.50 ф.⁷ Літунські марки Угорщини обслуговували повітряний шлях Будапешт-Відень-Краків-Львів, а на Київ ішли посилки літаками австрійськими або німецькими. Ця повітряна угорська пошта діяла всього 20 днів (до 24. VII. 1918 р.).

Ми спинилися дещо довше над тією історією літунсько-пасажирського зв'язку наддунайських держав з Києвом та Львовом тому, що цей повітряний шлях заіснував саме 1918 р. за самостійної Української Держави та зі зворотом до Заходу а не Півночі. В цих літунських зв'язках виступає водночас столиця Галичини Львів та Соборної України Київ, даючи початок комунікаційного літунства на наших землях і включаючи його не тільки в європейську, але й світову літунську та повітряно-поштову мережу.⁸

Як можна бачити з тематики Львова на поштових марках, то присвячена вона здебільша Листопадовому Зривові. Щойно тепер вшануємо 700 роковини заснування Львова та коронації Данила. Саме з цього приводу здались би гідні марки.

Автор цих рядків ще рік тому виготовив проєкт такого пропам'ятного бльоку марок галицької столиці, в якому відбивалась би вся історія її від первоосновника городу, короля Данила, аж до новіших часів. І це було б гідним вшануванням 700-ліття Львова. Тимбільше, що марка була завсіди добрим засобом пропаганди. Вона дійде в найдальшу закутину гльоба, щоб понести правду про нашу Батьківщину, наш нарід і столицю Західньої України — Львів.

⁶ Тому, що в декількох примірниках тієї марки надрук був поданий помилково, у відворотному порядку, вартість її виносила 1950 р. 450 німецьких марок.

⁷ Одна з цих марок мала теж у декількох випадках відворотний надрук, а тому її вартість 1950 р. доходила до 300 нім. марок.

⁸ Каталог Міхля на 1950 р. подає докладний опис цих марок, їх курс та час важности.

ПЕРЕМИСЬКА МИТРА-КОРОНА

Папа Інокентій IV,
що прислав Данилові
королівську корону

700-ліття Львова збігається з другою, не менше важливою датою в нашій історії, а саме з 700-літтям коронації короля Данила (1253-1953). Дата коронації певна, підтверджена джерелами, та рік заснування Львова докладно не встановлений. — Прим. проф. Я. Пастернак зазначує, що це могло статись „після великого татарського нападу і перед 1255 р., бо з цього року збереглася вже перша історична вістка про Львів” (гл. „Наш Львів”, стор. 10), Олена Степанів („Сучасний Львів”), подає рік 1250, історики Львова І. Крип'якевич і М. Голубець дати не устійнюють, теж у першому виданні Української Енциклопедії про це не згадується, а чужі історики, (польські) покликаються на Зіморовича, який у своїй „Кроніці міста Львова” збуває мовчанкою, коли Львів заснований.

Цікаво, на яких джерелах спирається найновіша советська Енциклопедія, подаючи рік 1252. Щодо Зіморовича, який писав свою кроніку в часах Хмельницького, то йому були тоді доступні всі львівські архіви, між ними і Домініканський. Д-р В. Щурат був тієї думки, що Зіморович найбільше користувався цим архівом. Домінікани здавна мали свій монастир у Львові. Король Данило та його син Лев наділили їх окремими привілеями, так, що в Домініканському львівському архіві напевно зберігалися різні цінні грамоти тих надань та інші пам'ятки, що відносилися до історії Львова.

На жаль, львівські Домінікани нікого з наших науковців не допускали до свого архіву. В. Щурат, М. Возняк, хоч як намагались, то їм не вдалося дістати дозвіл користуватись домініканським архівом, у якому, як вони запевняли, зберігались цінні скарби нашої давнини. Два чи три роки перед останньою війною Домінікани вивезли свій архів кудись на захід. Вони передбачили заздалегідь загрозу війни та, маючи віковий досвід, зуміли врятувати свої цінні пам'ятки. Та хто знає, чи

не попало дещо і в руки большевикам. Може і якийсь джерельний документ про дату заснування Львова, коли Советська Енциклопедія подає 1252 рік без ніяких застережень.

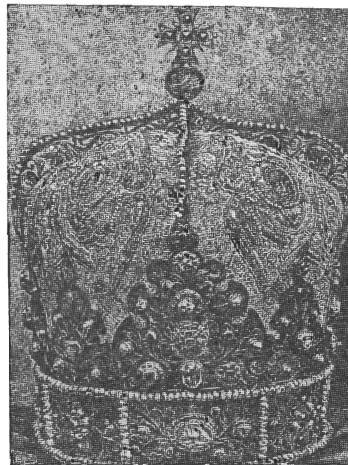
Та якби це не було, роки 1252-1253 найправдоподібніші, як роки заснування Львова тимбільше, що від визначення місця під город-твердиню та покладення перших підвалин під нього міг пройти один рік. Врешті між 1252-1253 рр. Данило проявляв велику рухливість, об'їздив свої волості, зміцнював пограничні фортифікації і будував нові. Саме під час таких об'їздів і відшукав його папський легат у Дрогичині, де підніс йому королівський вінець.

В такому випадку не було б помилковим святкування спільних 700-их роковин: заснування Львова та коронації Данила королівською короною. Про цей пам'ятний акт коронації та його значення в нашій історії, вже згадано на іншому місці, на цю тему була теж у мюнхенському „Християнському Голосі” (за січень 1953 р.) цікава, вичерпна стаття В. Мацяка, — ми хочемо згадати лише про Данилову корону — цей „вінець королівства”, як її називає „Галицько-Волинський Літопис”, яка довгі віки мала вінчати голови перемиських владик та до недавніх ще часів зберігалася в їх руках.

Цю перемиську митру ми знаємо добре з різних публікацій. Це завсіди цей самий рисунок пером з 90-их років минулого століття, репродукований десятками разів по різних історіях, бо ніхто з дослідників не завдав собі труда прослідити цю пам'ятку-реліквію, та хоч зробити з неї солідну світліну.

А проте навіть з цієї репродукції можна багато довідатися. Перш за все, перемиська митра інакша, ніж бувають митри, бо складається із двох частин: накриття, та корони і саме ця корона зразу впадає в око. При тому вона штудерно пов'язана з верхом: там, де зубці корони притикають до накриття, шнур перлів зв'язує діл з долиною і творить цілість. А це не

зроблено для прикраси. Мистець-ювелір скомпонував саме так для тієї цілоти.

Перемиська митра-корона

Король Юрій І.
(на маніфестаційній печаті,
рис. В. Кричевського)

Корона в готичному стилі, відповідає тим часам і в нічому не різниться від інших тодішніх королівських корон. Та при докладнішому досліді всі деталі стали б наявніші; виявилось б, які зміни наступили при перерібці — що додано, а що віднято. Ясно, що дорогоцінні камені не збереглися. Але річ не в тому. Тут не йде про ювелірські вартості, а про саму пам'ятку, як національну реліквію, байдуже в якому вона виді.

Мимохіть насувається питання: звідки могла взятись Данилова корона у перемиських владик? Знаємо на основі історичних джерел, що польський король Казимир, напавши 1240 р. на Львів, загарбав скарбницю галицько-волинських володарів — золотом кований престол, коронаційну мантию, золоті хрести і дві золоті корони. Що це були за корони, та кому вони належали, — котрому з галицьких володарів, — годі вгадати. Мабуть, між тими двома коронами, Данилової не було. Могли б це бути корони котрогось із Данилових наслідників — може його внука короля Юрія I., може правнуків, чи останнього Галицько-Волинського володаря, Юрія II.

Що сталося із загарбаним золотом кованим

престолом — вісток немає, але один із христів бачив у скарбниці на Вавелі єпископ Юліян Пелеш, коли в молодих літах оглядав краківську катедру, а проф. В. Антонович бачив у цій скарбниці теж і корону. Провідник по Вавелі, що пояснював ці пам'ятки, показав її виїмково, знаючи, що Антонович професор університету та ще й гість із далекого Києва. Звичайним відвідувачам не показував.

Це було під кінець 80-тих років минулого століття, потім вже тієї корони у вавельській скарбниці не було. Але вона опинилась в домі Матейка. Матейко з походження чех, був тоді божищем для поляків, бо, як історичний маляр змальовував велич давньої Польщі,

Корона з профілю без наложеної зверху митри

розбуджуючи патріотичні почуття серед польського громадянства, а тому йому були доступні найцінніші скарби — він міг забирати з вавельської скарбниці все, чого потребував, як моделів для своїх історичних картин. Забрав він теж і цю корону; вона таким чином опинилася у його домі, який після Матейкової смерті переіменовано в музей.

Автор цих рядків мав нагоду бути в музеї Матейка і бачив цю корону. Було це 1908 р. Я приїхав тоді до Кракова з екскурсією бережанської гімназії, і ми, учні, оглядали музей Матейка. Пригадую, що я довго стояв при габльотці в якій містилась ця корона з підписом: „Руска корона ксьонженца”. Вона була готичного зразку і зверху мала накриву — вже зморшавілу від старости, тільки золоті нитки, як павутиння, прозирали з решток парчі. Сама корона здавалась низенька, в роді золотого обручика з зубчиками. На жаль, наші вчителі не вміли нам пояснити, що це за корона.

Опісля, вже перед першою світовою війною, я заходив з моїм братом Богданом Лепким, до Музею Матейка і тоді я ще бачив цю корону. Я оглядав її докладно, а брат пояснював мені, що це корона забрана польським королем Казимиром зі Львова, та що Матейко потребував її як модель до своєї історичної картини — „Баторій під Псковом”.

Але вже за Польщі, по першій світовій війні, тієї корони в Музеї Матейка я не бачив. Приятель мого брата, С. Тіль, директор промислового Музею, що визнавався на всіх пам'ятках, які зберігалися по краківських музеях, теж не міг дати пояснення, де вона могла подітись. Догадувався, що її знову повернено до вавельської скарбниці та заховано в якійсь недосяжній для ока скритці.

Коли порівняти цю корону з королівським вінцем на перемиській митрі, то різниця виходить помітна: вінець багато вищий і тугіший, при чому на короні зубці рівні — на вінці, як це видно з ілюстрації, нерівномірні.

За те корона на перемиській митрі дуже подібна до корони, що на маніфестаційній печаті Короля Юрія I, Данилового внука. Рисунок тієї печаті, зроблений мистцем В. Кричевським, докладний, виявляє всі деталі¹).

Щодо автентичности Данилової корони, переробленої на митру перемиських владик, то знавці нашого минулого не ставлять у цій справі тези. Звичайно ані не притакують, ані не заперечують, тільки подають: „За переказом” . . . Слово „за переказом” заспокоювало довгі часи наших істориків, тому вони перемиською митрою не цікавились. Врешті в нас, „такої демократичної нації”, цікавитись коронами, чи королями, не було в моді, хоч до речі, в кожній селянській нації була ця туга за господарем, Божим помазанцем. Врешті бачимо тепер, як

1) В. Мацяк згадує у статті „Невідкладна справа” („Християнський Голос” за 5. V. 1953 р.), що Юрій I був коронований правдоподібно Папою Боніфатієм III та що королівські корони Данила I і його внука Юрія I стали складовими елементами гербу міста Львова.

„пролетарська влада” цікавиться не лише своїми царями, але й нашими королями і це їй до сподоби. Зокрема, цікавиться королем Данилом. Повісті наказує писати про „Данила Галицького”, загинаючи все на свій бік, мовляв, коронація не мала ваги, бо Данило був великий володар, і її не потребував. А про те, згадується про цю коронацію. Бо і советським історикам відомо, яке значення мав коронаційний акт у тодішні часи, що лише короля уважали справжнім сувереном, він бо мав право інвеститури єпископів; він ставав через це справжнім володарем, Богом даним.

Але це не тільки большевики поцікавились королем Данилом, цікавилась ним і царська влада. В березні 1915 р., коли москалі по довгій облозі зайняли Перемишль, царський генерал зажадав у Єп. Константина Чеховича, щоб видав митру-корону Данила, яка негайно, окремим кур'єром, під асистею старшини, була відіслана цареві до Петербурга. Таку шану Даниловій короні зробили москалі. Вони мабуть не брали на увагу, що це корона „за переказом” і не брали її, як митру, бо єпископських митр було в Галичині більше, врешті могли забрати зі Львова митру митрополита Шептицького, а вони її не забирали, тільки забрали митрополита без митри... Потім у 1921 р., поляки перемиську митру ревідикували Ризьким договором і теж не як єпископську митру, а як історичну пам'ятку. Цікаве, на чому спиралися тоді москалі, забираючи „здогадну” корону Данила і чим руководилися поляки, відбираючи її. Годі думати, що тільки переказом...

Не менше цікаво, — яким чином могла опинитись корона Данила в руках перемиських владик. Виходило б, що вона дісталася туди через Лаврівський монастир оо. Василіян, з яким тісно був зв'язаний рід Данила. Один з синів його, князь Лев, вивінував цю обитель сотнею сіл з лісами й полями, що тягнулись сотні кілометрів уздовж карпатського підгір'я. Князь Лев, стомившись життям, постригся в черці та був похований саме в Лаврові, на це є докази і це підтверджують наші історики — що при розбиранні мурів монастиря, після пожежі 1767 р., була знайдена срібна домовина з написом „Лев”. Причиною до історії віднайдення домовини князя Льва, може бути і засвідчення о. Бурмича з 1932 року, на основі оповідань очевидця, його діда.

Р. Купчинський, описуючи в „Ділі” монастир Василіян у Лаврові, згадав і про те, що князь Лев був похований у тому, заложеному ігуменом Лавром, монастирі, але підчас перебудови церкви під кінець 18 ст. тіло князя Льва перенесли і похоронили на монастирському кладовищі.

На той репортаж відгукнувся старенький священник о. Бурмич. Він докладно описав у листі до Р. Купчинського віднайдення домовини і перенесення тлінних останків князя Льва на кладовище.

Дід о. Бурмича був у тих часах молодим хлопцем і сам, з доручення ігумена, на своїх плечах виніс скриньку з кістками та закопав їх біля каплиці на кладовищі. Він не знав, чиї це кості, але

казав, що вони були в срібній труні, а труна знаходилася в стіні церкви. Труну перетопив тодішній ігумен і заплатив нею перебудову церкви.

За переказом, князь Лев мав померти в монастирі св. Спаса біля Старого Самбора, а його тіло щойно згодом було перенесене для поховання в Лаврівській монастирській церкві. Та правдоподібніше, що він таки в Лаврові постригся в черці, там же закінчив життя і там був похований.

Лаврівський монастир заснований 1270 р. князем Лавром Тройденовичем, споріднений з королем Данилом. Князь Лавро був першим ігуменом цього монастиря і від нього пішла назва — Лаврів. Лаврівський монастир положений у захисному місці на Підкарпатті, куди поменше заганялись татари, був прибіжищем прочан з найдальших околиць та одним із знатніших монаших осередків не лиш на Заході Галицько-Волинської Держави, але й обабіч Карпат, бо після зайняття Закарпаття князем Львом, воно було звязане з Лавровом і з Перемишлем, осідком єпископів, яким довгі часи підлягало.

Треба догадуватись, що князь Лев, ставши монахом, забрав зі собою цінніші пам'ятки, між ними й батькову корону, яку опісля, може й окремим завіщанням, передав перемиським владикам. Але міг це зробити і котрийсь з ігуменів, з метою, щоб рятувати цю дорогу пам'ятку. Бо й це, що корону приспособлено як митру, дає багато додумання. Може завдяки тому вона і заціліла.

Перемиська митра-корона довгі віки зберігалася як велика цінність. Її вживали перемиські владики тільки підчас найбільших свят. І саме цей пієтизм перемиських владик до неї найкраще доказує, якого вона може бути походження.

В ОБОРОНІ СПОКОНВІЧНИХ ПРАВ

МЕМОРІЯЛ ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРУ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ
ДО АМЕРИКАНСЬКОГО УРЯДУ*

Авгсбург, 6 жовтня 1951.

До Пана Діна Ачесона, — Державного Секретаря Закордонних
Справ ЗДА, Вашингтон.

Вельмишановний Пане!

Дня 22 березня 1951 року радіо „Вільної Європи” проголосило комунікат в справі східних границь Польщі. Цей комунікат був відповіддю на анонімний лист, присланий з Польщі, якого автор вказував на те, що незясоване виразно становище ЗДА відносно польських границь ослаблює симпатії поляків до ЗДА і сприяє протиамериканській пропаганді комуністів. У своїй згаданій заяві Національний Комітет для Вільної Європи стверджує, що ніщо не стоїть на перешкоді відновленню східних границь Польщі з 1939 року. Одночасно той же Комітет заявляє, що того самого погляду є й Державний Департамент ЗДА, який однак, мовляв, з тактичних причин не виступив досі з відповідною заявою. Таким чином Національний Комітет для Вільної Європи заявився за включенням західньо-українських земель, здебто Галичини, Волині, Холмщини, Підляшшя і Полісся до Польщі. Покликаючись на ту заяву, польські політичні організації на еміграції в останньому часі щораз частіше підносять польські претенсії на землі Західньої України, і ми бажаємо на них коротко відповісти.

Згадана заява Комітету для Вільної Європи торкається одного з найбільш болючих і важливих питань Європейського Сходу. На протязі історії це питання було приводом до важких пострясень і воєнних конфліктів у тій частині Європи та було предметом багаторазових складних міркувань, дослідів, переговорів і численних рішень міродайних чинників міжнародної політики.

Територія, про яку мова, складається з двох частин: з південно-західньої, здебто Галичини, яка до кінця першої світової війни нале-

* Копії меморіалу з супровідними листами розіслано урядам усіх демократичних держав, в тому й екзильному польському урядові в Лондоні.

жала до Австрійської монархії, і з північно-західної, яка входила в склад Російської імперії, а після революції 1917 року була частиною Української Народної Республіки. Ця територія обіймає в цілості 130.600 кв. км, і має 9.116.000 населення. Згідно з статистичними даними, зібраними Українським Науковим Товариством ім. Шевченка, тут жило до часу другої світової війни 5.695.000 українців, 2.326.000 поляків, 924.000 жидів та інших 173.000. Українці, що живуть на цій території — це частина українського 40-мільйонного народу.

Вже від X-го століття ці українські території були під владою князів кийівської династії, нащадків Володимира Святого († 1015). Волинь і Галичина були об'єднані від 1199 р. в Галицько-Волинським князівстві. Ця держава пережила інвазію татарських орд, що спустошили українські землі над Дніпром, і була продовженням політичної і культурної традиції Київської держави. Коли 1340 р. вимерла князя династія Галицько-Володимирської Держави, то за західні українські землі вели боротьбу Польща, Литва і Угорщина. Під кінець XIV-го століття Галичину завоювала Польща, що завела там режим релігійного і національного утиску. Після Люблинської Унії в 1569 році, Польща поширала свою владу і на східні українські землі. Проти польського панування над українським народом виступило українське козацтво в революційних рухах, що завершилися в 1648 р. створенням Української держави під проводом Богдана Хмельницького. Боротьба за свою свободу в XVII—XVIII століттях ішла на двох фронтах — проти Польщі і Московщини. Ослаблення України та Польщі використала Росія. Польща і Україна втратили національну незалежність.

Після розділів Польщі в кінці XVIII-го століття, Галичина припала Австрії, а Волинь, Холмщина, Підляшшя і Полісся дісталися Росії. Використовуючи звязки своєї шляхти з австрійським цісарським домом, поляки стали панівною нацією в Галичині і вели там увесь час до розпаду Австрії далі політику національного гніту супроти українців. Однак завдяки засадам австрійської конституції, які забезпечували рівність громадян перед законом, українці важкими зусиллями, в боротьбі з польською адміністрацією Галичини, могли там розбудувати своє національне життя і навіть помагали національному рухові на Східній Україні, яка належала до Росії. Галичину називали перед війною 1914 року „Українським Піємонт”.

Перед закінченням 1-ої світової війни українці Галичини 1-го листопада 1918 року створили свою незалежну державу — Західньо-Українську Народну Республіку, зреалізувавши таким чином, згідно з великою програмою президента Вілсона, своє право на національне самовизначення. Ця Західньо-Українська Республіка об'єдналась актом 22-го січня 1919 р., з незалежною Українською Народною Республікою із столицею в Києві. Найвища Рада Мирової Конференції в Парижі, договором, заключеним з Австрією в Сен Жермен 10 вересня 1919 року, застерегла державам Антанти суверенні права у відношенні до Галичини, як колишньої австрійської території, а разом з тим право вирі-

шити їй майбутнє становище. Таким чином, Галичина правно осталась поза границями Польщі, означеними Версальським договором.

Досягнувши своєї незалежності, Польща зразу пішла війною проти Західньо-Української Держави. Маючи на увазі створення оборонної бар'єри на Сході Європи проти большевицької Росії, Найвища Рада Мірової Конференції в Парижі кількакратно інтервеніювала у польсько-українській війні.

Місія Найвищої Ради Мірової Конференції під проводом генерала Бертельмі, при участі американського представника проф. Лорда, виїхавши на терен польсько-українських боїв, виготовила дня 28 лютого 1919 р. проєкт перемир'я між обома воюючими сторонами, згідно з яким територія, на схід від лінії рік Буг — Стрий, до часу остаточного вирішення Міровою Конференцією, мала остатися під адміністрацією українців, а західня частина української галицької території — під польською адміністрацією. Територія, признана українцям, мала б бути державами Антанти — відповідно до згаданого проєкту — визнана як незалежна держава де факто, при чому українська армія мала бути за допомогою тих же держав реорганізована, озброєна і відповідно вишколена. Українці не прийняли тимчасової границі, запропонованої місією генерала Бертельмі, як некорисної для України. Тоді інша комісія Мірової Конференції, під проводом ген. Боти, з участю американського представника, виправила проєкт попереднього польсько-українського кордону, але того нового проєкту не прийняли поляки. У своїм розгляді галицької української проблеми Мірова Конференція виходила з признання права на самовизначення українців (між іншим рішенням з 25 червня 1919 року і з 20 листопада 1919 р.).

Уживши проти українців польської армії ген. Галлера, призначеної Антантою і нею вирядженої з Франції для оборони Польщі перед Советською Росією, Польща в липні 1919 р. окупувала Галичину. Цілу країну залила тоді хвилями польського терору. Міжнародний Червоний Хрест ствердив, що в листопаді 1919 р. в польських концентраційних таборах перебувало 20.000 українців. Після окупації Галичини польським військом у липні 1919 р. уряд Галичини, разом з армією, перейшов на територію Східньої України і продовжував боротьбу спільно з армією Української Народної Республіки за незалежність України.

Коли в листопаді 1919 р. упав український регулярний протиросійський фронт, уряд Української Народної Республіки, знайшовшися у безвихіднім положенні, щоб уможливити дальшу збройну боротьбу України проти большевицької Росії, підписав був з урядом Польщі політичну і військову конвенцію у Варшаві 21 квітня 1920 року, не спинившися перед важкими територіяльними жертвами відносно Західньої України. Однак ця конвенція, проти якої галицький екзильний уряд виніс протест, не була ратифікована ні польською, ні українською стороною і, між іншим, тому ніколи не увійшла в правну силу. Сам польський уряд не уважав цю конвенцію за правосильну, коли, не вповівши їй, заключив у Ризі 18 березня 1921 року з Советською

Росією договір. Мировий договір у Ризі установив територіальне розмежування між договірними сторонами. Згідно з Ризьким договором, Галичина і українські північно-західні території, які перше були під російською владою, а від 1918 р. були частиною незалежної України (Волинь, Холмщина, Підляшшя, Полісся), мали належати до Польщі.

Щоб досягнути для себе корисного рішення Мирової Конференції відносно Галичини, польський сойм законом з 26 вересня 1922 року схвалив для неї автономію, заповідаючи одночасно заснування українського університету. Беручи за підставу, між іншим, цей закон, Рада Амбасадорів у Парижі постановою з 14 березня 1923 р. рішила включити Галичину до Польщі, накладаючи на неї обов'язок, з огляду на етнографічні відносини, дати цій країні автономію. Однак, ні того зобов'язання, ні схваленого соймом закону з 26 вересня 1922 р. Польща ніколи не виконала. Навпаки, польський міністер закордонних справ Бек дня 13 вересня 1934 року односторонньо виповів в Лідзі Націй ресторований там та її гарантією забезпечений обов'язок, прийнятий Польщею у Версальському договорі про охорону національних меншин. Пан Бек заявив, що той договір Польщу не обов'язує.

Польський уряд не визнав українців офіційно за окремий національний колектив, якому належать культурні і політичні права і навіть відмовляв їм їх національної назви „українці”. Він намагався атомізувати українську національну спільноту і штучно розділити українців на окремі „племена”, яким давав самовільно різні назви: русини, лемки, бойки, гуцули, поліщуки, православні і таке інше. В деяких українських областях під Польщею українців записувано як „гутешніх”. Навіть стародавню історичну назву Галичини польський уряд офіційно змінив на „Східню Малопольщу”, щоб заперечити український характер цієї території.

За польського панування в Західній Україні польський уряд вів політику систематичного безоглядного винародовлювання українців. Це доба невпинних польських переслідувань, арештів, репресій і насильств та час перманентної боротьби між українським народом і польською державою.

Польський уряд доводив українське селянство до становища паріїв, не допускаючи його до купівлі землі у великих землевласників, і, проводив колонізацію краю поляками. Українські робітники не могли дістати праці в державних польських підприємствах. Навіть в багатьох польських приватних підприємствах не приймали на працю українських робітників, якщо вони не змінили своїєї української національності на польську.

Вступ українців на польську державну службу був до краю обмежений, а коли їх на ту службу приймали, то переводили їх на польську етнографічну територію. Той же польський режим знищив в Галичині українське шкільництво, що було за Австрії.

В цілій Польщі, за винятком однієї хліборобської української школи, не мали українці ніяких професійних шкіл, утримуваних дер-

жавним коштом. Одночасно польська влада ставила великі перешкоди при оснoвуванні приватних українських шкіл.

До високих шкіл приймала польська влада тільки обмежене число української молоді, і одночасно заборонами й репресіями не дозволяла українцям творити свої власні приватні українські високі школи. Український тайний Університет у Львові був заборонений і професори та студентство були виставлені на тяжкі репресії з польської сторони (1922 р.). Тому українська академічна молодь мусіла студіювати в закордонних високих школах, зокрема в Чехословаччині, якої уряд дозволив українцям вступ до своїх високих шкіл і уможливив створити приватні українські високі школи, з урядовою допомогою ЧСР.

На північно-західніх землях, а зокрема на Холмщині й Підляшші, польський уряд повів релігійні переслідування. В 1938 році озброєні ватаги польських колоністів проходили селами Холмщини й Підляшшя і під охороною польської влади, безкарно руйнуючи майно і допускаючись фізичних насильств над православним населенням, терором приневолювали цілі українські громади, перейти з православія на католицьку віру, що рівнялось їх польонізації. В тім же часі в тих самих областях під натиском польського уряду знищено і спалено 115 православних церков. Проти цих насильств виступили в той час з протестами у своїх пастирських листах православний митрополит у Варшаві Діонісій та греко-католицький митрополит у Львові граф А. Шептицький. Дотичні документи, зібрані у тій справі українськими парламентаристами, є в архівах польського сойму і в українських наукових установах. Українських греко-католицьких священиків, які записували імена вірних у церковних книгах і документах в українській транскрипції, польська влада масово притягала до судової відповідальности, ніби за фальшування урядових документів, а суди накладали на них важкі кари ув'язнення та грошові.

На спротив українців польській шовіністичній політиці польський уряд відповідав, між іншим, так званими паціфікаціями, загально-відомими в культурному світі з рр. 1930 і 1938: по українських селах і містах в Галичині роз'їжджали польські військові або поліційні частини, витягали з хат видніших українських діячів і важко їх на очах громади побивали, нераз із смертними наслідками, руйнуючи при тому українське приватне майно і майно українських господарських та культурних установ. В 1938 році польський уряд відкрив для українських політичних в'язнів концентраційний табор в Березі Картузькій.

Цей стан постійної боротьби між польською державою та українським народом помітно ослаблював Польщу, та, між іншим, спричинився до її скорого упадку у війні 1939 р.

Годі тут накреслити цілу понуру картину польського режиму на західньо-українських землях від 1919 до 1939 рр.

В американськiм урядовiм виданнi "Postwar Foreign Policy Preparation 1939—1945, Вашингтон 1949, Department of State Public. 3580,

General Foreign Policy Service 15, що вийшла в лютому 1950 р. на сторінці 500 схарактеризовано 20-річний період перебування Західної України під польським пануванням, як один „реєстр огірчення і невдачі”. Отже з цих причин відновити східні кордони Польщі з 1939 р. — значило б створити ще раз вогнище неспокою й безладдя та відновити середовище терпіння і злиднів для мільйонів українського народу на цій території.

За другої світової війни на західних українських землях була створена Українська Повстанча Армія (УПА) для боротьби проти німецької і проти російської окупацій. Український народ досі продовжує свою боротьбу проти російського комуністичного поневолення. У тій боротьбі він склав і складає величезні жертви за незалежне життя у своїй державі, а не за відновлення польського панування в Україні. Територія, якою Комітет для Вільної Європи, хотів би розпорядити, є інтегральною частиною Української Народної Республіки, що була завойована російськими більшовиками в 1920 р., так як в 1945 р. завойована була ними Польща.

Договором у Ялті 11 лютого 1945 року вирішено включити Західну Україну до Советської України. Що названі землі — це територія українська, ствердив, між іншим, тодішній міністер закордонних справ п. Антоні Іден підчас дебати, яка відбулася 22 лютого 1945 р. в Англійській Палаті Громад у зв'язку з згаданою конференцією в Ялті. П. Іден заявив, що питання Східної Галичини — „не російська чи польська, а в переважній мірі українська проблема”. (Копія офіційного звідомлення про дебат у прилозі).

Свого права на свободу український народ оборонятиме непохитно за всяких умов.

Комунікат Комітету для Вільної Європи з 22 березня 1951 року стоїть у яркій суперечності до основних прав народів і людини, зокрема до основних принципів Атлантійської Хартії і Хартії Об'єднаних Націй, як не менш суперечить численним офіційним заявам уряду ЗДА і передових американських політиків про необхідність забезпечення свободи для поневолених народів.

Якщо ЗДА дали незалежність своїм колишнім колоніям (напр., Філіппінам) і підтримують народи Азії в їх змаганні до незалежності, то як може Комітет для Вільної Європи давати реакційній шовіністичній Польщі право на владу над майже 6 мільйонами українців?

Коли Комітет для Вільної Європи йдучи за польською сугестією, вважає за можливе для себе взятися за розв'язку однієї з найтрудніших міжнародних проблем і до того промовляти за уряд ЗДА, то ми мали б право сподіватися, що він захоче в тій справі вислухати теж і другу сторону. На жаль, це не сталося.

Однак заява Національного Комітету для Вільної Європи не може в українському народі ослабити щирих почувань глибокої симпатії і

поваги до американської нації та не може захитати його віри в почуття справедливості самого уряду ЗДА.

Дозволимо собі однак звернути увагу Вашій Ексцеленції, що ця заява дала, на жаль, російській большевицькій пропаганді аргумент величезної ваги. Советський уряд, який маскується в своїй пропаганді „незалежністю” Советської України і навіть включив Советську Україну до Об'єднаних Націй, має тепер нагоду лякати українців відновленням польського панування над українським народом і вести пропаганду, немов би то уряд ЗДА готовий підтримувати несправедливі претенсії Польщі на українські землі.

З уваги на шкідливі наслідки згаданого Комунікату Комітету для Вільної Європи, як польської офіційної пропаганди, за відновлення польських границь на Сході з 1939 р., а яка спирається на згаданім Комунікаті, просимо Вас взяти під увагу передані Вам подані тут заваги і забезпечити збереження принципів національної незалежності для Західньої України.

Андрій Лівичський, Президент. — Борис Іваницький, Голова Української Національної Ради. — Ісаак Мазепа, Голова Виконного Органу Української Національної Ради. — Степан Витвицький, Заступник Голови Виконного Органу Української Національної Ради і Керманіз Ресорту Закордонних Справ.

OUR LVIW

A SYMPOSIUM PUBLISHED ON THE OCCASION OF THE 700TH ANNIVERSARY OF THE FOUNDING OF LVIW, HISTORIC CAPITAL OF WESTERN UKRAINE.

"OUR LVIW," a composite work of a number of writers, is in commemoration of the 700th anniversary of the founding of Lviw by Prince Danilo.

The foreword, written by MIKOLA SHLEMKEVYCH, outlines the significance of this commemorative occasion. The first article, written by YAROSLAV PASTERNAK, deals with the early history of Lviw and its early growth. "Kiev-Lviw," by VOLODIMIR DOROSHENKO then tells of the relations between these two Ukrainian capitals from the earliest to the present times. In his contribution to this symposium "700 Years of Lviw," MIKOLA ANDRUSIAK, portrays the period of Prince Danilo and his struggle against the Asiatic hordes.

Two sketches by Lev LEPKY, "Under the Patina of the Ages," tell of the legend of the founding of Lviw and presents a scene of the everyday life then. MICHAEL HALIBEY, in his "The People of Lviw," gives an account of the struggle of the Ukrainian population of the city for their rights. "Architecture and Art of Lviw" from their beginnings is treated by VOLODYMYR SICHINSKY with particular attention paid to their renaissance. LUKE LUCIW, writing about the "Literary Lviw," recounts how Ukrainian literature has flourished in Lviw. "Ukrainian Musical Lviw" is taken care of by VASYL WYTWYTSKY, with special emphasis on its contributions to Ukrainian music in general. "Lviw School System" is a subject of an article by LEV YASINCHUK. An article by VOLODIMIR BILOZOR, "Children of Lviw," tells of the social and economic conditions surrounding the upbringing of the youngsters.

"Forward to Freedom" is the topic of the contribution by Dr. LUKE MYSHUHA, dealing with the historic November 1, 1918 when the Western Ukrainian Republic declared its independence and of its effect on Ukrainian national aspirations. IVAN KEDRYN writing on "Is It Truly a Piedmont," outlines the role of Lviw and Galicia in the resurrection of the Ukrainian nation and its drive to independence and statehood. The fight to have a free Ukrainian university in Lviw is described by VASYL MUDRYI in "Lviw, Center of the Fight for a Ukrainian University." The gigantic rally of Ukrainian sportsmen of the "Sokil" and gymnasts of the "Sitch" organizations held in Lviw is pictured by YAROSLAV HRYNEVICH in his "Memoirs of June 28, 1914."

NIKIFOR HIRNIAK in his "*Lviv During the 1914-1918 War Years*" tells of the events linking Lviv with World War I.

The experiences of village-born Ukrainian soldiers in city street fighting is detailed by ROMAN KUPCHINSKY in "*The Village in the Eyes of the City.*" MIKOLA PACHOVSKY in "*Unfurling of the Banner*" describes the thrilling moment of the morning of November 1, 1918 when the Ukrainian blue and yellow banner was hoisted over the Tower of the Lviv City Hall. VOLODIMIR KALYNA tells more of those heroic days in his recollections of those "*November Battles Before the Pidzamtse,*" that is of the fighting that took place then in the very section of Lviv where Prince Danilo began the building of the city. IVAN KOSTIUK in the article "*My Mother*" describes a Ukrainian patriotic woman of Lviv. The contributions of the Ukrainian clergy to the growth of Lviv is surveyed in "*The City of St. George*" by GREGORY LUZHNYTSKY.

"*Salt of the Earth,*" by IVAN KERNETSKY, dramatizes the life of "*One Intelligent Lviv Family.*" ROMAN RAKOVSKY outlines the cooperative movement and its spread through Galicia with Lviv as its center VASIL LEV paints a picture of "*The Lviv Bohemians Between the Two Wars.*" An article by YAROSLAV RUDNITSKY expounds upon the "*Lviv Dialect.*" VOLODIMIR SICHINSKY then writes about "*Foreigners About Ukraine,*" dealing with the views on Ukraine and Ukrainians of foreigners who visited Lviv in the olden times. The article by VOLODYMYR TREMBITSKY is about "*Lviv Philately.*" LEV LEPKY in an article on the "*Mitre and the Crown*" tells the story of the mitre of the Peremysl bishops made from the crown of Prince Danilo who founded Lviv.

The book is concluded with the text of the Memorandum of the Ukrainian National Council to the American Government concerning the Western Ukraine and its capital Lviv.

ВИБРАНА ЛІТЕРАТУРА

До статті Я. Пастернака „Княжий город Львів”

- Грушевський М.: Історія України-Руси, т. III (Львів 1900).
- Каргер М. К.: Археологическое исследование древнего Киева (Київ 1950).
- Карпович В.: Старий Львів („Стара Україна”, Львів 1924, 6-8, 101-104; 1925, 16-16, 88-92, 106-109).
- Кордуба М.: Західне пограниччя Галицької Держави між Карпатами та долиною Сяном („Записки НТШ”, т. 138-140, Львів 1935).
- Крипякевич І.: Слідами княжого Львова („Стара Україна”, Львів 1924, 184-185).
- Ломницькі Маріян: Пшедгісторичне осади в околиці Львова („Космос” XIV, Львів 1889, 355).
- Мацяк В.: Головсько-старий предвісник княжого Львова? („Наша Батьківщина”, Львів 1938, ч. 7-12).
- Пастернак Я.: Звіт з археол. дослідів у підземеллях катедри св. Юра у Львові („Богословія” X, кн. 4, Львів 1934).
- З археології околиць Львова („Діло” 1932, чч. 97-98).
- На слідах галицьких княздворів (літер. наук. додаток „Нового Часу”, ч. I, Львів 1938).
- Археологічні розкопи у Львові („Львівські Вісті”, 1942, ч. 156).
- Старий Галич (Львів 1944).
- Літописний город Пліснеськ і проблема варягів у Галичині („Науковий Збірник УВУ”, т. 5, Мюнхен 1948).
- Січинський В.: Замкова церква св. Миколая у Львові (Львів 1932).
- Смішко М.: Одкрыця пшедгісторичне под Львовем („Збліска і здалека”, Львів 1933, ч. 8).
- Осади людзке з пшед тшех тисенци лят в околиці Львова (там же, II, Львів 1934, 3-6).
- Черкавскі Й.: Конєц Унії і археольогія („Газета Народова”, Львів 1869, ч. 213).
- Чоловскі А.: Давне замкі і твєрдзе на Русі Галицькєй („Тека Консерваторска”, Львів 1892).
- Високі Замек (Львів 1910).
- Шараневич І.: Початки Львова („Руска читанка для нижчих клєс”, Львів 1871).
1. Где стоял первістний Львов; 2. Которая з вінця гор, становлящих рубок львовской котлини, била горою Льва („Временник Инстит. Ставроп.” на 1876, Львів).
- Шнайдер А.: Баданя і пошуківаня археольогічне в Галиціні („Пшегльонд Археольогічни” I-II, Львів 1876).
- Яворскі Ф.: Викопаїска на Високім Замку („Курієр Львовскі”, 1907, ч. 161).
- Януш В.: З прадзєюф зємі львовскєй (Львів 1913).
- Забиткі пшедгісторичне Галиціі Вєходнєй (Львів 1918).

ВИБРАНА ЛІТЕРАТУРА

До статті В. Січинського „Архітектура і мистецтво Львова”

- „Артистичний Вісник”, Львів 1905.
К. Бадецькі: „Людвісарство львовське”, Львів 1921.
„Бібліотека львовська”, Львів I-XXVI.
Т. Білоус: „Описаніє ікон... в стол. Львові”, Львів 1858.
Бостель: „З дзеюф малярства львовського”, Sprawozdania, V, Краків.
Верещагин: „Старий Львів”, Петербург 1917.
„Вядомоеці консерваторске”, Львів 1924.
„Вистава здобніцтва людвісарського”, Львів 1885.
„Вистава археол. польско-руська”, Львів 1885.
„Галицькій истор. сборник”, Львів 1885.
М. Голубець: „Українське малярство під покровом Ставропігії XVI-XVII ст.”, Львів 1920.
 „Галицьке малярство”, Львів 1925.
 „Львів” (провідник), Львів 1925.
 Численні інші розвідки і статті про пам'ятки мистецтва і мистців м. Львова в українських часописах Львова в рр. 1914-1942.
С. Гординський: „Павло Ковжун”, Львів 1943.
М. Грушевський: „Культурно-національний рух на Україні XVI-XVII в.”, Київ 1912.
М. Дзедушицькі: „Косцюл катедральни львовські”, 1872.
Х. В. Жила: „Катедра ормянська ве Львовє”, Краків 1919.
 „Життя і Мистецтво”, Львів 1920.
В. Залозецький: „О. Новаківський”, Львів 1937.
В. Зіморовіч: „Гісторіє м. Львова”, Львів 1835.
И. С. Зубжицькі: „Забиткі м. Львова”, 1928.
Х. Д. Каєтовіч: „Катедра ормянська”, Львів 1930.
В. Карпович: „Старий Львів”, „Стара Україна”, Львів 1924-1925.
І. Крипякевич: „Н. Зубрицький”, „Світ”, Львів 1914, ч. 4.
 „Ставропігійська літографія”, Львів 1921.
 „До історії львівської гравюри”, „Бібл. Вісті”, Київ 1927, ч. I.
 „Історичні походи по Львові”, Львів 1932.
Лозиньскі В.: „О гафцярстве львовскім”, „Справозданя”. Краків, V.
 „Гутніцтво львовське”, Львів 1912.
 „Штука львовська XVI-XVIII в”, Львів 1898.
 „Злотніцтво львовське”, Львів 1912.
 „Патрициат і мешчанство львовське”, Львів 1912.
 „Львув давни і дзісейши”, Львів 1928.
Маньковскі: „Мануфактура львовська”, Sprawozdania Tow. Nauk, Львів 1935, XIV.
 „Штука ормян львовських”, Краків 1935..
 „Катедра сьв. Яна ве Львовє”, Sprawozd. Tow. Nauk., Львів 1928, VIII.

- „Львовське косьцьоли барокове”, Львів 1932.
„Мистецтво”, Львів 1932-1936.
- Ф. Паппе: „Гісторія м. Львова”, Львів 1924.
- А. Петрушевич: „Крат. истор. роспись... церк. і монаст. г. Львова”, Львів 1858.
- Пйотровські: „Лемберг”, Львів 1916.
- „Катедра ормянська ве Львовє”, Львів 1925.
- І. Свенціцький: „Іконопис Галицької України XV-XVI вв.”, Львів 1926.
- „Початки книгопечатання”, Львів 1924.
- В. Січинський: „Виставка студентів-архітектів у львів. політехніці”, „Воля”, Відень 1921, т. II. ч. 6-7.
- „Виставка праць Новаківського”, „Українська Трибуна”, Варшава 1921, ч. 38.
- „Гравюри україн. перводруку”, „Літ. Наук. Вісти”, 1924, ч. 5.
- „Книжна графіка Павла Ковжуна”, „Бібліол. Вісти”, Київ 1927, ч. 4.
- „Українци артисці-графіци ве Львовє”, „Графіка”, Варшава 1932, ч. 4.
- „Вежа і дім Корнякта у Львові”, Львів 1932.
- Архітектура катедри св. Юра у Львові”, Львів 1934.
- „Олекса Новаківський”, „Назустріч”, Львів 1934, ч. 19.
- „Замкова церква св. Миколая у Львові”, Львів 1936.
- „Нариси з української промисловости”, Львів 1937.
- „Церква св. Духа Духов. Семінарії у Львові”, „Праці Гр. кат. Дух. Сем.”, Львів 1939, т. III.
- „Петро Холодний”, „Хорс”, 1946, ч. I.
- „Іван Левинський”, „Час”, Фірт 1948, ч. 35.
- „Український дереворит XVI-XVII ст.”, „Арка”, Мюнхен 1948, ч. 3-4.
- „М. Осінчук”, „Свобода”, Нью Йорк 1949, ч. 159.
- „М. Голубець” там само, нед. вид. 1952, ч. 2.
- „Тека консерваторска Галіциі Всх.”, Львів 1892.
- Тгулліє Ц.: „О косьцьолах львовських”, Львів 1913.
- „І. Труш”, Харків 1930.
- „Посмертна виставка”, Львів 1941.
- „Українське мистецтво”, Львів 1926-27.
- „П. І. Холодний, посмертна виставка”, Львів 1931.
- А. Чоловські: „Львув за рускіх часув”, Львів 1891.
- „Високі замок”, Львів 1910.
- Шараневич: „Стародавній Львів”.
- К. Широцький: „Високий Замок у Львові”. „Наше минуле”, Київ 1918, ч. I.
- В. Щурат: „Св.-онуфрїївський монастир”, Львів 1908.
- „Ювілейное издание... львов. Ставроп. Братства”, Львів 1886.
- Ф. Яворські: „Ратуш львовські”, Львів 1907.
- В. Януш: „Забиткі монументальной архітект. Львова”, Львів 1928.
- „Пшеводнік по Львовє”, Львів 1922.

